

ÇAĞDAŞ BİLİM VE ANARŞİ

PYOTR A.
KROPOTKİN

Türkçesi: Mazlum Beyhan

6

agorakitaplığı

GAGDAS BILIMVE ANARSI PYOTRA. KROPOTKIN 9

agorakitaplığı

470

MAZLUM BEYHAN

1948, Ankara doğumlu. 1973'te Ankara Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Dostoyevskiy, Tolstoy, Gogol, Gorki, Bulgakov, Belinski, Çehov, Simonov, Ehrenburg, Hamzatov, Bondarev ve çok sayıda yazarın eserlerini Rusça asıllarından Türkçe'ye kazandırdı. Halen serbest çevirmenlik yapmayı sürdürüyor.

Pyotr A. Kropotkin

ÇAĞDAŞ BİLİM VE ANARŞİ

Türkçesi: Mazlum Beyhan

a
agorakitaplığı

Siyaset 67

Çağdaş Bilim ve Anarşi
Pyotr A. Kropotkin

Rusça'dan çeviren: Mazlum Beyhan
Kapak tasarımı - mizanpaj: Sibel Yurt

© 2014; bu kitabın çeviri hakları
Agora Kitaplığı'na aittir.

İkinci basım: Ocak 2015
Birinci basım: 1999 (Öteki)

ISBN: 978-605-103-264-1

Baskı ve Cilt: Ceylan Matbaası
Güven İş Merkezi, B Blok, No 318
Topkapı/İstanbul
Tel: (0212) 613 10 79

AGORA KİTAPLIĞI
Sertifika no: 12761
Kuloğlu Mah. Turnacıbaşı Cad.
No: 54, Çukurcuma-Beyoğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 243 96 26 - (0212) 251 37 04 Fax: (0212) 243 96 28
www.agorakitapligi.com
e- posta : agora@agorakitapligi.com

Dağıtım: Punto Kitap, Tel: (0 212) 496 10 50

İÇİNDEKİLER

Fransızca İlk Basıma Önsöz	vii

1. BÖLÜM ANARŞİNİN KÖKENİ

1) 18. Yüzyıl Düşünce Akımları	9
2) 19. Yüzyıl Başlarında Gericilik	14
3) Auguste Comte'un Pozitif (Müspet) Felsefesi	22
4) 1856-1862 Uyanışı.....	27
5) Spencer'in Sentetik Felsefesi.....	35
6) Toplumda Yasanın Rolü Üzerine.....	41
7) Çağdaş Bilim ve Anarşi.....	47
8) Anarşik İdeal.....	52
9) Anarşi.....	57
10) Anarşi (devam)	68
11) Anarşi (devam)	81
12) Anarşi (devam)	97
13) Anarşizmin Bazı Çıkarsamaları	113
14) Eylem Yöntemleri	124
15) Sonuç	135

2. BÖLÜM KOMÜNİZM VE ANARŞİ

1) Anarşik Komünizm	141
2) Devlet Komünizm - Komünist Komünler.....	147
3) Küçük Komünist Komünler ve Bunların Başarısızlık Nedenleri ..	159
4) Komünizm Kişiyi Küçük Görür ve Küçültür mü?.....	168

3. BÖLÜM

DEVLET VE DEVLETİN TARİHTEKİ ROLÜ

Devlet ve Devletin Tarihteki Rolü.....	179

4. BÖLÜM

ÇAĞDAŞ DEVLET

1) Çağdaş Toplamların Temel İlkeleri.....	251
2) Devletin Köleleri.....	256
3) Vergi, Devletin Büyük Gücünü Yaratan Araçtır	263
4) Vergi, Zengin Zenginliğini Artırma Aracıdır.....	270
5) Tekeller	281
6) 19. Yüzyılda Tekeller	286
7) İngiltere’de ve Almanya’da Tekeller-Krallar Dönemi	293
8) Savaş Endüstriyel Rekabet.....	301
9) Savaş ve Sanayi	310
10) Devletin Karakteristik Özellikleri	320
11) Devlet İşçilerin Özgürleşmesini Sağlar mı?.....	324
12) Çağdaş Anayasal Devlet.....	330
13) Çağdaş Devleti Güçlendirmek Akıllıca Bir İş midir?	335
14) Sonuç	339
Editörün Notu.....	345

) Sayfa altlarında () işaretiyle gösterilen imzasız dipnotlar Kropotkin’e, numaralı dipnotlar ise Rusça baskıyı yayına hazırlayan S.A. Mndoyants’a aittir; çevirmene ait dipnotlar da sayfa altında ve (ç.n.) vurgusuyla belirtile- rek verilmiştir.

FRANSIZCA İLK BASIMA ÖNSÖZ

Toplumsal bir kuramı incelediğimiz zaman, bunun yalnızca bir partinin programı olmakla ve toplumu yeniden yapılandırmayla ilgili belli birtakım idealleri dile getirmekle kalmayıp, çoğu kez belli bir felsefe sistemine, doğaya ve topluma ilişkin genel bir düşünceye bağlandığını da görürüz. Bu düşünceyi anarşi üzerine kaleme aldığım iki tezde geliştirmeye çalışmıştım. Bu yapıtlarda düşüncelerimizle, heves ve arzularımız arasındaki -günümüz doğal bilimlerin de hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde doğrulanan- ilişkiye değinmiş; geçmişte yalnız büyük kütlelerin hareketi olarak görülen olayın, aslında sonsuz sayıdaki minik parçacıkların sürekli devinimi olduğunu ve bunu da bizim doğanın en önemli olayı olarak gördüğümüzü açıklamış ve buradan yola çıkarak, toplumsal bilimlerde de,

aynı heves ve arzuların, geçmişte yalnızca devletin ve onun çıkarlarının söz konusu olduğu her yerde, bugün kişi haklarının kabulünü dayattığını belirtmiştim.

Bu kitabımdaysa bizim anarşi anlayışımızın 19. yüzyılda tüm doğal bilimlerde gerçekleşen büyük şahlanışın zorunlu bir sonucu olduğunu kanıtlamaya çalışacağım. Bu şahlanışı inceleme arzusu ve geçen yüzyılın son on-yirmi yılında bilimde kaydedilen göz kamaştırıcı başarılar beni bu çalışmaya iten nedenler oldu.

19. yüzyılın son yıllarının doğal bilimlerde büyük başarıların elde edildiği yıllar olduğu herkesçe biliniyor: tel olmaksızın gerçekleştirilen telgraf bağlantısı, bugüne dek bilinmeyen bir fiziksel olay olarak ışınlam, hiçbir kimyasal formül içine sokulamayan asal gazlar, canlı maddenin yeni biçimleri ,vb. Ve ben bilimin bütün bu yeniliklerini eksiksiz kavrama, anlama gereksinimi duydum.

1891 yılında bütün bu buluşlar hızla birbirini izlerken *Nineteenth Century*'nin yayıncısı James Knowles bana kendi dergisinde, bir vaatler Darwin'in ünlü çalışma arkadaşı Huxley'nin yazageldiği ve sağlık sorunları nedeniyle yarıda bırakmak zorunda kaldığı yazı dizisini sürdürmemi önerdi. Bu öneriyi benimsemeden önce doğaldır ki epey ikirciklendim. Huxley bilimsel konularda hayli çetrefil ve fakat çok zarif yazılar yazıyor, her yazısında birkaç çok ciddi bilimsel sorunu ele alıp, okuruna, onun anlayabileceği bir dille bu yeni bilimsel buluşlarla ilgili ayrıntılı bilgiler veriyordu. Ama Knowles habire ısrar ediyordu, öte yandan benim karar vermeme kolaylaştırmak için Kraliyet Bilim Derneği, bir toplantısına katılmam için davette bulundu. Sonunda öneriyi kabul ettim ve 1892 yılından başlayarak on yıl boyunca "Recent Science" (En Yeni Bilim) genel başlığı altında *Nineteenth Century* için bir dizi yazı yazdım... ta ki, göğsümün sol yanının azizliğine uğrayıp, beni de Huxley gibi bu zorlu işi yarıda bıraktıracak bir kalp krizi yaşayana dek.

Böylece, ister istemez son bilimsel buluşları ciddi bir biçimde inceleme zorunluluğuyla karşı karşıya kaldım ve sonuçta söyle bir ikili sonuçla karşılaştım: Bir yandan, tümevarım yoluyla gerçekleştirilen çok önemli yeni buluşların 1856-1862 yılları arasında yapılmış buluşlara eklemelendiğini, öbür yandan da derinlemesine bir inceleme-ye girişildiğinde, yüzyılın ortalarında Mayer, Grove, Vyruts, Darwin

ve öbür bilim büyüklerinin gerçekleştirdikleri buluşların, bir yandan çok önemli felsefi sorunları ortaya çıkarırken, bir yandan da daha önceki buluşlara ışık düşürdüğünü ve bilimde yeni perspektifler açtığını görüyordum. Ve kimi bilimcilerin ya aceleciliklerinden ya da ilk eğitimlerinin aşırı etkisi altında kalarak “bilimin düşüşünü, yıkılışı”nı¹ gördükleri her yerde ben, matematikçilerin iyi bildikleri alabildiğine doğal bir olguyu, ‘ilk tahmin’i görüyordum.

Gerçekten de, örneğin bir gökbilimci ya da fizikçi, değişik olaylar arasında belirli ilişkiler bulunduğunu gösterir bize; bu karşılıklı ilişkiler ‘fizik yasaları’ olarak adlandırılır. Bundan sonra pek çok bilgin, bu yasanın pratiğe nasıl geçirileceği konusunda ayrıntılı bir araştırma-inceleme çalışmasına başlar. Araştırmaların sonucunda belli birtakım olgular biriktikçe görürler ki, üzerinde çalıştıkları yasa, yalnızca bir ‘ilk tahmin’dir, açıklamaya çalıştıkları olgular başlangıçta sandıklarından çok daha karmaşıktır. Gezegenlerin Güneş çevresinde dönüşüne ilişkin Kepler Yasaları, örneğin: Gezegenlerin hareketlerine ilişkin ayrıntılı incelemeler başlangıçta, Güneş’in uydularının hareketlerinin, merkezlerinden birinde Güneş’in yer aldığı elips bir yörünge izlediğini kanıtladı. Ama aynı zamanda gözlemlenen bir başka olgu daha vardı: Elips burada yalnızca bir ‘ilk tahmin’di. Gerçekte gezegenler eliptik yörünge üzerindeki hareketlerinde, elipsten sapmalar gösteriyorlardı. Bu sapmaların nedenleri üzerinde inceleme başlatılıp da, gezegenlerin birbirlerini etkiledikleri ortaya çıkınca, gökbilimciler bu kez gezegenlerin gerçek yörüngelerini ilk tahmine göre çok daha doğru açıklayabilen ‘ikinci’ ve ‘üçüncü’ tahminlerini ortaya attılar.

Bugün doğal bilimlerde uygulanan yöntem budur. Dünyada var olan hiçbir şeyin yok olmayacağı, fizik güçlerin birliğine, türlerin farklılığına, vb. ilişkin yapılan göz kamaştırıcı buluşlardan sonra, bu buluşların sonuçları üzerinde ayrıntılı çalışmalar başlatan bilimciler, bugün aslında doğada olup bitenleri gerçeğe daha uygun bir biçimde açıklayacak ‘ikinci tahmin’ arayışı içindedirler.

Bugün gündemde olan, el üstünde tutulan birtakım filozofların ‘bilimde düşüş’, ‘bilimin iflasi’ diye sözünü ettikleri şey, büyük buluş-

1) Kropotkin’in kastettiği bilimciler Newton’un klasik mekanizmasını eleştirirken ‘töz’ ve ‘madde’ kavramlarını son derece bulanık, belirsiz bulduklarını belirten E. Mach ve R. Avenarius’tur.

lar döneminden sonra bilimin hep girdiği bu 'ikinci' ve 'üçüncü tahmin' arayışı çalışmalarından başka bir şey değildir.

Ne var ki ben burada, bilimin duraksamalarından yararlanarak, mistik sezgi vaazlarına başlama ve onların eleştirilerini denetleyebilme olanağı olmayanların gözünde bilimi genel olarak alçaltma çabası içinde olan bu parlak ama yüzeysel filozofların çalışmalarını değerlendirecek falan değilim. Diyalektik yöntemin metafizisyenlerinin, yapıtlarında nasıl kasıtlı davrandıklarını ve çeşitli saptırmalar yaptıklarını bizzat yapıtlarından örnekler vererek burada sergilemem gerekirdi belki. Ama ben, konuya ilgi duyan okurlarıma bu yakınlarda Londra'da Sir R. Lancaster'in inanılmaz güzellikteki önsözüyle yayınlanan H. Eliot'un *Çağdaş Bilim ve Profesör Bergson'un Yanılsaması* adlı kitabını salık vermekle yetineceğim.*

Salık verdiğim kitapta, bu moda felsefecilerin ortaya koydukları sonuçlara nasıl ulaştıkları çok güzel açıklanıyor: "Ben yaptım oldu" gibi keyfi bir yaklaşım; her türden bozma, değiştirme, saptırma; ve saf diyalektik yöntem...

Öte yandan, doğal bilimlerdeki son ilerlemeleri inceler ve her yeni buluşta tümevarım yönteminin yeniden ve yeniden uygulanışına tanık olurken, aynı zamanda gördüm ki, Godwin ve Proudhon tarafından formüle edilen ve onların izleyicilerince geliştirilen anarşik düşünce de, aynı yöntemin insan toplumlarının yaşamını inceleyen bilimlere uygulanmasından başka bir şey değildi. Elinizde tuttuğunuz kitabın ilk bölümünde, anarşizm düşüncesindeki gelişmenin nereye kadar doğal bilimlerdeki ilerlemeyle el ele yürüdüğünü göstermek istedim. Ve anarşist felsefenin, sentetik felsefe üretme, yani bir bütün olarak evreni kavrama çabalarında nasıl ve niçin belirgin bir yere sahip olduğunu göstermeye çalıştım.

Kitabın ikinci bölümündeyse, birinci bölümün zorunlu sonucu olarak devleti ele aldım. Bu bölümde ilkin, birkaç yıl önce broşür şeklinde yayınladığım devletin tarihsel rolüne ilişkin bir makaleme yer verdim. Bunun ardından, ayrıcalıklı azınlık yararına tekel yaratan organ olarak çağdaş devleti inceledim. Bu bölümde, ayrıcalıklı azınlığın elinde servet birikmesinde -ve tabii buna koşut olarak halk

*) Hugh S.R. Elliot, *Modern science and the illusion of Professor Bergson*, Longman and Green Publishers, Londra, 1912.

yığınlarının kaçınılmaz yoksullaşmasında- savaşların rolü üzerinde durdum. Tekel yaratıcısı devlet gibi çok kapsamlı bir konuyu inceleyen, ister istemez konunun yalnızca en önemli yanlarını vurgulamakla sınırladım kendimi. Öylesine insanın kendini kapıp koyuvermesine uygun bir konu ki bu, eminim kısa süre içinde birileri çıkar ve Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan yığınla belgeden de yararlanarak devletin, her gün biraz daha tehlikeli ve korkutucu boyutlar alan tekелci rolünü enine boyuna irdeler.

Kendisine çok derin bir gönül borcu içinde olduğum bir kişiden de söz etmeliyim burada. Sosyalist ve anarşist yazını çok iyi bilen aziz dostum Doktor Max Netlau, kitabımın tarihle ilgili bölümlerinin ve "Açıklayıcı Notlar"ın yazılışı sırasında büyük bir sevecenlikle yardımını esirgemedi benden; sağ olsun var olsun!

*P.A. Kropotkin
Braytın (Brighton), Şubat 1913*

ÇAĞDAŞ BİLİM VE ANARŞİ

1. BÖLÜM

ANARŞİNİN KÖKENİ

Toplumda iki temel akım vardır: Halk ve buyuranlar hareketi olarak görülür bunlar. Anarşizmle yaratıcı halk hareketlerinin özü her zaman bir ve aynı olmuştur.

Anarşi, kökenini, ne herhangi bir bilimsel buluşa, ne de bir felsefi sisteme dayandırır. Toplumsal bilimler henüz fizik ya da kimyanın kusursuzluğuna erişmekten uzaktır. Bir ay sonranın, hatta bir hafta sonranın hava durumunu kestirmekte zorlanıyorsak eğer, rüzgâr, yağmur gibi doğa olaylarından çok daha karmaşık olan toplumsal olaylarda geleceğe ilişkin bilimsel kestirimlerde bulunmak mümkün değildir. Ayrıca unutmamak gerekir ki, bilimcilerin çoğu varlıklı ailelerden gelirler ve varlıklılar sınıfının bütün önyargılarını onlar da pay-

laşırlar; hatta bunların çoğu devlet hizmetindedirler. Dolayısıyla bize anarşizm asla üniversitelerden gelmeyecektir.

Genel olarak sosyalizm ve bütün öteki toplumsal hareketler gibi anarşizm de halkın içinden doğmuştur; bu nedenle de hayatîyetini ve yaratıcı gücünü koruyabilmesi için halkçı özünü, niteliğini yitirmemesi gerekir.

İnsan toplumlarında her zaman birbirine düşman iki akım çatışma içinde olmuştur. Bir yandan halk yığınları, toplumda yaşamı mümkün kılmak -barışı korumak, kavgalara son vermek, güç birliği yapılması gereken her konuda birbirine yardım etmek- için zorunlu olan (gelenek-görenek biçiminde) pek çok kurum oluşturmıştır. İlkel, yabanıl varoluş, bunu izleyen tarım toplumu, sonra tüccar-zanaatkar birlikleri ve özgür Ortaçağ kentleri -uluslararası hukukun ilk yapıtaşlarını koyan *veçe** yapısına dayalı cumhuriyetler-, bütün bunlar ve daha başka pek çok kurum, yasa yapıcıların işi değil, halk yığınlarının yaratıcı ruhunun kazanımlarıdır.

Öbür yandan büyücüler, afsuncular, falcılar, önbiliciler, yağmur yağıdırıcılar, vb. hep var oldular toplum içinde. Bunlar doğayla ilgili bilgilere herkesten önce sahip olmuş kişiler olarak hem değişik dinsel kültler, hem de ayrı ayrı kavimler, kabileler arasında birliğin sağlanmasına yardım eden çok farklı törenlerin, ayinlerin ilk kurucularıydılar.

Bu arada doğayı tanıma (gökbilim, hava tahmini, hastalıkların sağaltımı, vb.) yönünde atılan ilk adımlar, değişik kültlerde ifadesini bulan kör inançlarla iç içeydi. Bütün güzel sanatların ve zanaatkarlığın kökeni de esasen buraya dayanıyordu ve bunların her birinin, halk yığınlarından özenle gizlenen mistik formülleri vardı.

Bilim ve dinin bu ilk temsilcilerinin yanında, bardlar (Kelt'lerde), bregonlar (İrlandalılarda), yasa anlatıcıları (İskandinavlarda) gibi, eski töreleri, söylenceleri bilen, koruyan ve aktaran ve herhangi bir uyuşmazlık, uzlaşmazlık durumunda kendilerine başvurulmuş kişileri de görüyoruz. Bunlar yasaları belleklerinde tutarlar (bazen bazı işaretlerin yardımına başvururlar bu iş için, ki yazının başlangıcını oluşturur bu işaretler) ve uyuşmazlık, uzlaşmazlık, görüş ayrılığına düşülen durumlarda sorunun giderilmesi için aracı olurlar.

*) Eski Rusya'da kentlilerin toplumsal konularda karar almak için yaptıkları toplantı; ayrıca bu toplantının yapıldığı yer, *halk meclisi*. (ç.n.)

Ayrıca drujina'ların* geçici komutanlarını da bu kapsam içinde görmek gerekir; bunlar silahları zehirlemek gibi birtakım savaş gizlerini ve birtakım büyülerini bilirler ve bunlar sayesinde zafer kazanırlardı.

Bu üç grup insan, uzmanlıklarının gizlerini korumak ve bunları (çok uzun ve çileli bir öğrencilik döneminden sonra) bir sonraki kuşaktan kişilere aktarmak için tarihin en eski çağlarından bu yana aralarında hep gizli bir topluluk oluşturmuşlardır. Bunların zaman zaman aralarında sürtüşmeler çıkmışsa da, sonuçta hep büyümeden anlaşmayla sonuçlanan sürtüşmeler olmuştur bunlar. Halk üzerindeki egemenliklerini sürdürmek, onu boyun eğdirme-söz dinler durumunda tutup yönetmek ve kendileri adına çalıştırmak için sırt sırta vermişler, elbirliği etmişlerdir.

Hiç kuşku yok ki anarşizm, insan toplumları içinde her zaman çatışma halinde olduğunu söylediğimiz iki akımdan ilkinde, yani kendileri üzerinde egemenlik kurmaya çalışan azınlığa karşı daha iyi korunabilmek için basit hukuk kurumları oluşturan yaratıcı halk hareketlerine bağlanır. Halk yaratıcılığından ve yaratıcı halk hareketlerinden aldığı güçle anarşizm de, katı, askersel bir disiplinle halk yığınlarına egemen olmayı başaran küçük bir azınlığın oluşturduğu hükümetlerce çıkarılan yasalara ve oluşturulan her türden yasaklayıcı, kısıtlayıcı kurumlara karşı, toplumun özgür gelişmesi için zorunlu olan kurumlar oluşturmaya çalışmaktadır.

Bu anlamda anarşistler ve devlet yandaşları tarihin bütün dönemlerinde var olmuşlardır.

Sonra bütün kurumlar -hatta başlangıçta eşitlik, barış, karşılıklı yardımlaşma gibi güzel şeyler adına oluşturulmuş en iyileri de içinde olmak üzere- zamanla donmuşlar, taşlaşmışlar, köhne bir hal almışlardır. Bunlar zamanla başlangıçtaki anlamlarını yitirerek, zorba azınlığın baskı aracı olmuşlar ve böylece toplumun gelişmesi önünde engel oluşturmuşlardır. Geçmişte tek tek kişilerin karşı çıkışlarına tanık olundu bu kurumlara karşı. Eskimiş, taşlaşmış ve topluma dar gelmeye başlamış bu kurumlara karşı çıkanlardan kimileri, kurumlarda değişiklik yapmak, onlara egemen olan azınlığı alaşağı etmek ve kurumları yeniden halkın çıkarlarını savunur duruma getir-

*) Drujina: Eski Rusya'da prence yakın kişiler; aynı zamanda prensin ordusu. (ç.n.)

mek isterken, başka birileri de (soy-sop, köy komünü, esnaf-zanaat-kâr birliği, vb. gibi) her türlü toplumsal düzenlemeden kurtulmaya, bu düzenlemenin dışında -daha doğrusu, üstünde- yer almaya ve böylece toplumun öbür üyeleri üzerinde egemenlik kurmaya, onların sırtından zenginleşmeye çalışmışlardır.

Siyasal, dinsel ya da ekonomik, bütün reformcular ilk akım içinde yer almışlardır. Bunlar arasından öyleleri çıkmıştır ki, toplumda çoğunluğun, hatta belli bazı grupların kendileriyle aynı görüşleri paylaşmalarını beklemeden, ya bir avuç arkadaşıyla birlikte, ya da tek başlarına ileri atılmışlar, baskıya-zulme karşı ayaklanmışlardır. Böyle devrimcilere tarihin bütün dönemlerinde rastlanmıştır.

Ancak devrimciler de birbirinden tümüyle farklı iki ayrı türdür. Bunlardan bir kesimi, toplum içinde türeyen ve topluma egemen olan iktidara karşı ayaklanırken, o iktidarı yıkmak değil, kendi eline geçirmek arzusu içindedir. Eskiye ve toplumun gelişmesine engel olmaya başlayan iktidarın yerine yeni bir iktidar olarak kendileri geçmek isterler ve halka çoğu kez içtenlikle yeni iktidarın kendilerinden yana olacağını, onların çıkarlarını savunacağını söylerler, ama daha sonra bu sözlerini kaçınılmaz olarak ya unuturlar ya da çiğnerler. Böylece Roma'da olduğu gibi Sezarların imparatorluk egemenlikleri, Hristiyanlığın ilk çağlarında olduğu gibi kilise egemenliği, Ortaçağ kent-cumhuriyetlerinin çöküşleri döneminde olduğu gibi diktatörlükler, vb. oluşur. Feodal dönemin sonunda Avrupa'da krallıklar da aynı yöntemden yararlanmışlardır. 'Halkçı' imparatora, Sezar'a inanç günümüzde bile geçerlidir.

Bu devletçi akımın yanı sıra, ta eski Yunan'dan başlayıp günümüzde de süren bir başka akım olarak, bir egemenliğe son verirken yerine bir başka egemenliği koymayı değil, egemenlik denen şeyi tümüyle yok etmeyi hedefleyen kişiler, düşünce ve eylemler de olmuştur. Bunlar kişi hak ve özgürlüklerini, halkın hak ve özgürlüklerini tammışlar ve kolektif halk yaratıcılığına tam bir özgürlük kazandırabilmek için, halk dehasının yeni ihtiyaçlara ve yeni varoluş koşullarına uygun karşılıklı yardımlaşma ve savunma kurumlarını özgürce yaratmasını sağlamak için halkı devlet arından kurtarmaya çalışmışlardır. Eski Yunan kentlerinde ve özellikle Ortaçağ kentlerinde (Floransa, Pskov, vb.) bu türden mücadelelerin pek çok örneğine rastlıyoruz.

O bakımdan da reformcular ve devrimciler arasında her zaman Jakobenlerin de, anarşistlerin de bulunduğunu rahatça söyleyebiliriz.

Geçmiş yüzyıllarda anarşist nitelikli pek çok büyük halk hareketi olmuştur. Köylüsüyle, kentlisiyle binlerce insan devlete ve onun bütün organlarına, araçlarına, yargıçlarına, yasalarına karşı çıkmış ve insan haklarını -insanın yüce haklarını- tanımışlardır. Devletin kaleme aldığı bütün yasaları reddetmişler ve insanların ancak kendi vicdanlarının sesiyle suçlanabileceğini kabul etmişlerdir. Böylece eşitlik, tam özgürlük ve emek temeline dayalı bir toplum oluşturmaya çalışmışlardır. Hristiyanlık hareketi içinde Roma hukukuna, Roma devletine ve o zamanki Roma ahlâkına (daha doğrusu, ahlâksızlığına) karşı Augustus yönetimindeki Yahudiler arasında başlayan hareketler içinde de pek çok anarşist unsurun bulunduğu kuşku yoktur. Ama yavaş yavaş eski Yahudi dinini, hatta imparatorluk Roma'sını örnek alan bir kilise hareketine dönüştü, geriledi, soysuzlaştı bu hareket ve bu durum da, varoluşunun başlangıcında Hristiyanlığın barındırdığı anarşist öğeleri yok etti; onu Roma formu içine soktu ve kısa süre içinde egemenliğin, devletin, köleliğin ve zulmün kalesi ve en büyük destekçisi haline getirdi. Hristiyanlık içine atılan ilk 'oportünizm' tohumları, daha İncillerde, Havariyun'un Mektupları'nda ya da en azından bunların, daha sonra *Yeni Antlaşma*'yı (Ah-dicedit) oluşturacak olan redaksiyonlarında kendini gösteriyordu.

Tıpkı bunun gibi, daha sonra Reform'a dönüşecek olan 16. yüzyılın anabaptist hareketi içinde pek çok anarşist unsur vardı. Ama kendileri gibi reform yanlısı olan başka gruplar -prenslerle birleşen Luther yönetimindeki reformcu gruplar- tarafından çok kanlı bir şekilde bastırıldı bu köylü isyanı; köylüler ve 'kentli yoksullar' kırımdan geçirildiler. Bu dönemde reformcuların sağ kanadında bir yozlaşmaya tanık olundu; bunlar vicdanlarıyla ve devletle uzlaşarak bugünkü Protestanlığı oluşturdular.

Buraya dek söylediklerimizi özetleyecek olursak, anarşizm de tüm sosyalist hareketleri yaratan devrimci protestodan doğmuştur. Ancak kimi sosyalistler, sermayeyi ve emeğin sermaye tarafından sömürülmesine dayanan toplumsal yapıyı reddettikten sonra bu noktada kalmışlar; bizim görüşümüze göre sermayenin asıl gücü olan devlete ve onun kalelerine; merkezi iktidara, her zaman bir avuç azınlığın

haklarını savunan yasalara, sermaye egemenliğinin koruyucu ve kolayıcısı mahkemelere karşı çıkmamışlardır.

Anarşizme gelince, o bu kurumların yalnızca eleştirisiyle yetinmemekte, yumruğunu yalnız sermayeyi yok etmek için değil, bugüne dek halk yığınlarına kutsal diye yutturulmuş bütün kurumları; devleti, merkezi yönetimi, devletin tüm yasalarını, mahkemelerini darmadağın etmek için kaldırmaktadır.

1

18. YÜZYIL DÜŞÜNCE AKIMLARI

Anarşizmin başlıca özelliği tüm olayları, olguları bilimsel metotla araştırmaktır.

Her ne kadar anarşizm de, bütün öteki devrimci hareketlere benzer biçimde bilimcilerin çalışma odalarından değil, halkların bağrından, mücadelenin içinden doğmuşsa da, günümüzde var olan değişik bilimsel ve felsefi düşünce akımları arasında onun nasıl bir yeri olduğunu bilmek yine de önem taşır. Değişik düşünce akımlarına karşı nasıl bir duruş içindedir anarşizm? Bunlardan en çok hangisine sırtını dayamaktadır? Çıkarsamalarını yaparken ve bunları berkitirken hangi araştırma yöntemlerinden yararlanmaktadır? Başka bir anlamla, hangi hukuk felsefesi okulu içinde yer alır anarşizm? Ve bilimde bugün var olan yönelişlerden hangisine en yakın durur?

Son zamanlarda sosyalist çevrelerde ekonomik metafiziğe¹ aşırı sevecenlik duyuluyor olması bu soruları daha da ilginç kılmaktadır. O bakımdan ben çapraşık, bilgece sözler etmekten kaçınarak kısa ve yalın bir biçimde yanıtlamaya çalışacağım bu soruları.

19. yüzyıl düşünce akımlarının kökeni, bir önceki yüzyılın başlarıyla ortalarında yaşamış İngiliz ve Fransız filozoflarının çalışmaları-na dayanır.

O dönem düşünce akımlarında görülen genel şahlanış bu düşü-nürleri, insanlığın biriktirdiği tüm bilgileri tek bir sistem içinde; do-ğa'da toplama yönünde esinlendirdi. Böylece Ortaçağ skolastiğini ve metafiziği kesin olarak bir tarafa bırakıp tüm doğaya; yıldızlar âlemi-ne, güneş sistemine, üzerinde yaşadığımız gezegene, insanlar-bitki-ler-hayvanlar dünyasına, doğal bilimler nasıl inceleniyorsa tıpkı on-lar gibi, onların incelendiği yöntemlerle incelenebilecek olgular ola-rak bakma cesaretini gösterdiler.

Tümüyle bilimsel, tündengelim-tümevarım gibi yöntemler kul-lanarak, doğada gözlemlediğimiz tüm olayları (ister yıldızlar, ister hayvanlar, isterse inanışları ve kurumlarıyla insanlar dünyası olsun), bir natüralistin herhangi bir fizik sorununu ele alış gibi ele almaya başladılar.

Önce bütün olay ve olguları özenle topladılar, ardından bunları düzene soktular, genelleştirdiler ve bu işi tümevarım yoluyla yaptılar. Bazı varsayımlar (hipotezler) geliştirdiler, ancak bu varsayımlara Darwin'in türlerin gelişiminin var olma mücadelesine bağlı olabile-ceğine ilişkin varsayımından ya da Mendeleyev'in 'periyodik cetvel' varsayımından daha fazla bir anlam yüklemediler. Bunları yalnızca olayları gruplandırmalarına yardımcı olacak, böylece sonraki çalış-malarını kolaylaştıracak kabul edilebilir, olası açıklamalar olarak gör-düler. Ve bu varsayımların pratikte pek çok kez doğrulanması, tündengelim yoluyla açıklanabilmesi gerektiğini ve bunların yasa, yani kanıtlanmış genellemeler düzeyine yükselebilmesinin, onları var eden nedenlerin ve yasallıkların da kendi aralarında açıklanabilir ol-masından sonra olabileceğini asla unutmadılar.

1) *Ekonomik metafizik*: Bakunin'den sonra Kropotkin de Marksizmi kastediyor bu de-yimle. 19. yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarında tarihsel materyalizm çoğu kişi tarafından bir tür ekonomik determinizm olarak algılandı. 1890'lı yıllarda Engels'in bir dizi mektup kale-me alarak bu konuyu ele alması bir rastlantı değildir.

18. yüzyıl felsefe hareketlerinin merkezi İngiltere ve İskoçya'dan Fransa'ya geçtiğinde, Fransız filozoflar kendilerine özgü düzenlilik ve sistemliliğin bir sonucu olarak doğal ve tarihsel tüm insan bilgilerini ortak bir plan içinde sistematize etmeye giriştiler. Yapmaya çalıştıkları şey bir bakıma, tüm dünyayı ve dünyadaki yaşamı, geçmişteki filozoflara ait tüm metafizik kurguları bir yana atarak, (yerkürenin doğuşunu ve gelişmesini açıklamada yeterli buldukları) fizik (yani mekanik) güç ilkesiyle açıklayarak, kaskatı bir bilimsellik içinde ve bilgileri genelleştirerek, dünyanın ve yaşamın felsefesini inşa etmekte.

Rivayet olunur ki, I. Napolyon Laplace'a *Özet Olarak Dünya Sistemi* adlı çalışmasında Tanrı'dan niçin hiç söz etmediğini sormuş, üstat da imparatora, "Öyle bir varsayıma hiç ihtiyaç duymadım," karşılığını vermiş. Laplace'ın tuttuğu yolun doğru olduğuna kuşku yok. Büyük bilgin böyle bir varsayıma ihtiyaç duymadığı gibi, genel olarak metafiziğin, ardında belirsizliklerin, dumanlı vaatlerin gizlendiği, nesnel, ölçülebilir bir büyüklük olarak tasarlanması olanaksız lakırdılarının hiçbirine itibar etmemiştir. Metafiziğe de onun yaratıcı varsayımına da hiç ihtiyaç duymadan işin içinden çok güzel çıkmıştır Laplace. Kitabını hiçbir matematik formül ve hesaplamaya yer vermeden, eğitilmiş herkesin anlayabileceği bir dille yazdığı halde, matematikçiler daha sonra kitaptaki ayrı ayrı her düşüncüyü matematik formüllere dökmüşler, yani ölçülebilir büyüklükler ilişkisi halinde ifade etmişlerdir; Laplace işte böylesine kusursuz, açık seçik düşünmüş ve düşüncelerini de aynı netlikle ifade etmiştir!

Laplace'ın uzay fiziği konusunda yaptığını 18. yüzyıl Fransız filozofları (kuşkusuz, o zamanki bilimin sınırları içinde) fizyoloji ve psikoloji konusundaki çalışmalarında yapmaya çalışmışlardır. Bu filozoflar, öncüllerinde görülen (daha sonra da Alman filozofu Kant'ta gördüğümüz) metafizik yargıların tümünü ellerinin tersiyle itmişlerdir. Gerçekten de, bildiği gibi Kant, insandaki ahlâk duygusunu açıklamaya çalışırken, bunun 'kesin buyruk' ('kategorik imperatif') niteliğinde bir duygu olduğunu ve "bu bir yasa gibi benimsendiğinde, herkesin belli davranış biçimleri"ne uymak zorunda olacağını söylemiştir. Bu yargıdaki hemen her söz ('imperatif', 'kategorik', 'yasa', 'herkes', 'belli') nesnellikten uzak, dumanlı, anlaşılmaz, ek açıklama gerektiren niteliktedir.

Fransız ansiklopediciler böyle ‘iri sözler’in yardımına sığınarak yapılan ‘açıklamalar’dan hiç hoşlanmazlardı. Tıpkı İngiliz ve İskoçyalı öncülleri gibi onlar da, iyilik ve kötülük kavramlarının kaynağının ne olduğunu açıklamak için -Goethe’nin deyişiyle- “fikrin yetmediği yerde laklakiyat” a başvurmazlardı. Onlar bu konuyu tıpkı Hetchson’ın 1725 yılında ve daha sonra da Adam Smith’in, en güzel yapıtı olan *Ahlâk Duygusunun Kökeni* adlı yapıtında izledikleri yöntemle ele almışlar ve insanda ahlâk kavramının acı çeken insanlara karşı duyduğumuz acıma ve sevecenlik duygularından ve kendimizi bir başkasıyla fizik acı duyacak denli özdeşleştirebilme yetimizden (örneğin, küçük bir çocuğun dövüldüğüne tanık olduğumuzda buna karşı içimizde yükselen öfke duygusundan) kaynaklandığını bulmuşlardır.

Bu tür gözlemlerden ve herkesçe bilinen olgulardan hareket eden ansiklopediciler, en geniş anlamda bir genelleme yapmışlardır. Böylece hayli karmaşık bir duygu olan ahlâk kavramını, alabildiğine yalın gözlem ve olgularla gerçekten açıklamışlardır. Ve bunu yaparken de net, anlaşılabilir olguların yerine ‘kategorik’, ‘imperatif’, ‘yasa’ gibi anlaşılmaz, dumanlı sözlere başvurma gereğini duymamışlardır.

Ansiklopedicilerin yeğledikleri yöntemin üstünlüğü apaçık ortada. Ahlâk’ı, ‘semavi esin’le açıklamak yerine, bu kavrama doğa-dışı ya da doğa-üstü açıklamalar getirmek yerine dönüp insanlara şunu söylemişlerdir: “Acıma ve sevecenlik, dünya üzerinde ilk ortaya çıkışından ve kendine benzer olanları ilk gözlemleyişinden bu yana insanın içinde var olan ve toplumsal pratik içinde giderek mükemmelleşen duygulardır. Ve ahlâk dediğimiz kavram bu duygulardan kaynaklanır.”

Böylece, 18. yüzyıl düşünürlerinin, gökyüzünü incelemekten kimyasal tepkimelere, hatta fizik ve kimya dünyasından bitkiler ve hayvanlar dünyasına ya da toplumların ekonomik ve politik yapıları, dinlerin evrimi, vb. konulara geçerken izledikleri yöntemi değiştirmediklerini gördük. Bu bilginler bütün bilim kollarında hep tümevarım yöntemini izlediler. Ve ne din araştırmalarında, ne ahlâk duygusunu incelemelerinde, ne de genel olarak düşüncüyü çözümleme çalışmalarında tek bir kez bile yöntemlerini yetersiz bulmadılar, dolayısıyla da ne başka bir yöntem, ne metafizik kavramlara (Tanrı, ölümsüz ruh, yaşam gücü, kategorik imperatif, semavi bir varlık ta-

rafından esinlenen şey, vb.), ne de diyalektik yöntemle başvurma gereği duyular; Evreni ve dünyayı (dünyada var olan her şeyi, olup biten her olayı) hep o doğal-bilimsel yöntemleriyle açıklamaya çalıştılar.

Düşünsel yaşamda parlak başarıların elde edildiği bu yıllar içinde filozoflarımız anıtsal yapıtları Ansiklopedi'yi hazırladılar; Laplace *Dünyanın Sistemi*'ni, Holbach *Doğanın Sistemi*'ni yayınladı; Lavoisier madenin -dolayısıyla da enerjinin- asla yok olmayacağına ilişkin kanıtlamasını yaptı. Bu arada Rusya'da Lomonosov, muhtemelen Bayle'den esinlenerek ısı mekaniğiyle ilgili kuramını ortaya attı; Lamarck, Darwin'in öncülü olarak, bitki ve hayvanlardaki sınırsız tür çeşitliliğini, onların değişik ortamlara kendini uyarlayabilme yeteneğiyle açıkladı; Diderot ahlâk, töre, ilkel kurumlar ve din olgularını 'yukarının esinlemesi' gibi ne idüğü belirsiz, dumanlı hiçbir ifadeye başvurmadan açıkladı; Rousseau siyasal kurumların doğuşunun toplumsal sözleşme yoluyla gerçekleştiği, yani bunların insanın istencinin bir sonucu olduğunu açıklamaya çalıştı. Kısacası, araştırılması, çözümlenmesi tümevarım ve tümdengelimle, doğal-bilimsel yöntemle, olguların gözlem ve deneylerle sınanmasına dayanmayan tek bir bilim alanı yoktu.

Kuşkusuz bu çok kapsamlı ve gözü pek girişimde kimi yanlışlar da yapıldı. Bilimsel bilginin yetersiz olduğu yerlerde, kimi zaman acelecilikten, kimi zamansa basbayağı yanlış yapılarak varsayımlara başvuruldu. Ama yeni yöntem bütün bilgi alanlarında uygulandı ve yine bu yöntem sayesinde yapılan yanlışlar çok geçmeden ortaya çıkarıldı, hemen ardından da düzeltildi. Böylelikle 19. yüzyıl muazzam bir bilimsel araştırmalar mirasına kondu; bu sayede de biz dünya görüşümüzü, onu gölgeleyen kör inançlardan, önyargılardan, hiçbir şey anlatmayan, boş sözlerden kurtarıp bilimsel temeller üzerine kurabildik.

Bilimsel düşüncede durgunluk. – Sosyalist uyanış; sosyalizmin bilimin gelişmesine etkisi. – 1850'li yıllar.

Büyük Fransız Devrimi'nin yenilgiye uğramasından sonra bilindiği gibi, siyasette, bilimde, felsefede genel bir gericilik dönemi yaşandı. Bourbonların beyaz terörü; liberal düşünce akımlarına karşı güç birliği oluşturmak için Avusturya, Prusya ve Rusya monarşileri arasında 1815 yılında imzalanan Kutsal İttifak; Avrupa'nın yüksek tabakalarında yaygınlık kazanan mistisizm ve 'aşırı sofuluk' ve devletin kolluk gücü polis, bütün mevzilerde üst üste başarılar kazandılar.

Ancak devrimin temel ilkeleri yok edilemedi. Köylülüğün ve işçi sınıfının o güne dek içinde bulunduğu yarı köle durumdan kurtulup

özgürleşmesi, yasalar önünde eşitlik ve temsili yönetim, devrim ordularınca ta Polonya'ya kadar ulaştırılan devrimin bu üç kazanımı, tüm Avrupa anakarası içinde, sanki Fransa içindeymiş gibi kolayca yol açtı kendine. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi üç yüce ilkenin ilan edildiği devrimden sonra usuldan bir evrim süreci, yani 1789-1793 yıllarında¹ ilan edilen ilkelerin gündelik yaşamda kurumsallaşması gözlemlendi. Yeri gelmişken belirtelim: Bir önceki devrim fırtınasıyla benimsenmiş ilkelerin evrimle hayata geçmesi, bu ilkelerin toplumsal gelişmenin genel bir yasası olarak benimsenmiş olduğunu gösteriyordu belki de.

Gerçi kilise, devlet, hatta bilim, devrimin “Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik” çağrısının yazılı olduğu bayrağı yere çalmış ve üzerinde tepinmeye başlamıştı bile ve felsefe de içinde olmak üzere var olan bütün kurumlarla ve düzenle uzlaşma genel bir şiar olmuştu, ama yine de devrimin yüce ilkeleri her alanda yaşama girmeyi, tutunmayı başardılar. Köylülerin köleci düzenden kalma yükümlülüklerinin de -tıpkı İtalya ve İspanya'da devrim ordularınca tepelenip yok edilen engizisyonun yeniden canlanması gibi- ihya edilme girişimleri gözlemlendiyse de, her iki kuruma da ölümcül darbe indirilmişti ve bir daha bellerini doğrultabilmeleri olanaksızdı.

Özgürlük dalgası ilkin Batı Almanya'ya ulaştı, ardından Prusya'ya, Avusturya'ya, İspanya, İtalya yarımadalarına ve Yunanistan'a yayıldı; doğuya ilerleyişinde 1861 yılında Rusya'ya ve 1878 yılında ise Balkanlar'a ulaştı. Kölelik 1863 yılında da Amerika'da yok oldu. Herkesin yasalar önünde eşitliği düşüncesi ve temsili yönetim ilkesi de Batı'dan Doğu'ya doğru yayıldı ve yüzyılın sonlarına doğru mutlakiyetçi yönetimler -o da iyice zayıflamış olarak- bir tek Rusya'da ve Türkiye'de kaldı.*

1) 1789-1793 Büyük Fransız Burjuva Devrimi Kropotkin'in yapıtlarında özel bir yer tutar. 1909 yılında yayınlanan *1789-1793 Büyük Fransız Devrimi* adlı yapıtında Kropotkin geniş bir tarihsel bağlam içinde ele alır bu hareketi. Fransız Devrimi onun gözünde toplumsal değerlerde önemli dönüşümler gerçekleştiren çok büyük bir hareket olmakla kalmaz: “Fransız Devrimi'nin sonuçlarını yalnızca devrimin Fransa'ya verdikleriyle sınırlamak doğru olmaz. Devrimin 19. yüzyıla vasiyeti olan siyasal yaşama ilişkin temel ilkele-ri ve aydın dünyanın tüm ülkelerinin geleceğini önemle ilgilendiren vasiyetlerini de unutmamak gerekir...” (*Büyük Fransız Devrimi*, s. 445). Kropotkin'e göre, Fransız Devrimi'nin en önemli iki sonucu, feodal hukukun yok edilmesiyle kralın mutlak egemenliğinin sınırlanmasıydı (ayrıntılar için bkz. a.g.y., s. 446).

*) Bkz. *Büyük Fransız Devrimi* adlı kitabımızın “Sonuç” bölümü.

Bu da bir yana iki yüzyılın (18. ve 19. yüzyıllar) eşiğinde, ekonomik özgürlüğe ilişkin düşüncelerin yüksek sesle dile getirildiğine de tanık oluyoruz. Paris halkının kraliçeyi tahttan indirmesinin hemen ardından, 10 Ağustos 1792'de, özellikle de Jirondistlerin devrilmesinden sonra 2 Haziran 1793'te, gerek Paris'te gerek tüm ülkede komünist bir hava esmeye başladı;¹ büyük kentlerde devrim 'seksiyon'ları, küçük kentlerdeyse pek çok belediye hep bu yönde etkinlikte bulunmaya başladı.

Aydınlar halka durmadan eşitliğin boş bir söz olmaktan çıkarılması, somut bir olgu olarak yaşama geçirilmesi gerektiğini açıklıyorlardı. Öte yandan devrimin 'krala ve komplocular'a karşı yürütmek zorunda olduğu savaşın ağırlığı herkesten çok yoksulların üzerine düştüğü için, halk Konvansiyon komiserlerini, bütün yurttaşların eşitliği anlamında komünist önlemler almaya zorluyordu.

Konvansiyon da komünist bir yöneliş içine girmek ve 'yoksulluğun yok edilmesi', 'varlıkların eşitlenmesi' gibi amaçlara dönük bazı önlemler almak zorunda kalmıştı. 31 Mayıs-2 Haziran ayaklanmasıyla² Jirondistlerin hükümetten uzaklaştırılmasıyla Konvansiyon yalnızca toprakların değil, ticaretin de -özellikle de temel ihtiyaç maddeleri ticaretinin- ulusallaştırılmasını amaçlayan yasalar çıkarmak zorunda kalmıştı.

Bu hareket ta 1793 Temmuz'una, Jirondist burjuva gericiliğinin monarşistlerle ilişki kurarak 9 Thermidor'da* üstünlüğü sağlamasına dek sürdü. Yine de, kısa bir süre için de olsa en ilerici sınıf ve tabakaların komünist ve sosyalist yönelişleri olarak 19. yüzyıla silinmez biçimde damgasını vurdu.

1793-1794 hareketi, kendini anlatacak söylevcileri de halk arasında buldu. Ama Fransa'nın o zamanki yazın dünyasında, bu düşünceleri yazınsal olarak dile getirebilecek ve zihinlerde kalıcı bir iz bırakacak (o zamanın deyişiyle "Marat'nın sürdürücüsü") bir yazar çıkmadı.

1) Daha ayrıntılı bilgi için bkz. *Büyük Fransız Devrimi*, Bölüm: XXXIII, s. 210-220 ve Bölüm: XLVI, s. 311-316.

2) Daha ayrıntılı bilgi için bkz. *a.g.y.*, Bölüm: LXIII, s. 434-442.

*) Thermidor 1793-1805 yılları arasında kullanılan Fransız devrim takviminin (bugünkü takvimde 19/20 Temmuz 17/18 Ağustos arasındaki zaman dilimine denk düşen ve Grekçe sığağın nimetleri anlamını taşıyan [thérmē - sıcak + doron - nimet, armağan]) 11. ayı. (ç.n.)

Yalnız İngiltere’de, o da 1793 yılında, bir Godwin çıktı ve *Enquiry concerning Political Justice and its influence on general virtue and happiness* (Siyasal Adalet ve Bunun Toplumsal Ahlâk Üzerine Etkisi) adlı o harika yapıtını yayınlarak hükümete sosyalizmin, yani anarşizmin ilk kuramcısı oldu. Öte yandan 1795 yılında Fransa’da Babeuf, büyük olasılıkla Buonarroti’nin etkisi altında kalarak, merkezi sosyalizmin, yani (Almanya’da ve Rusya’da nedense Marx’a mal edilen) devlet komünizminin ilk kuramcısı oldu.

Daha sonra, 18. yüzyıl sonunun yukarıda sözünü ettiğimiz ilkelere üzerinde çalışıp bunları daha da açımlayarak, 19. yüzyılda Fourier, Saint-Simon ve Robert Owen ortaya çıktılar ve çağdaş sosyalizmin üç ana okulunun kurucuları oldular. Daha sonra ise -artık 1840’lı yıllar oluyor- Godwin’in çalışmalarından habersiz Proudhon’un, anarşizmin temellerini yeniden attığına tanık olundu.

Böylelikle, devletli ya da devletsiz sosyalizmin bilimsel temelleri, 19. yüzyıl başlarında hiç eksiksiz atılmış oldu ve ne yazık ki bizim çağdaşlarımızın bundan pek haberi olamadı. Varoluş tarihini Enternasyonal’le ilişkilendiren çağdaş sosyalizm, yalnızca iki noktada -ama çok önemli iki noktada- bu kurucuların çizgisinin ötesine geçti: Bu noktalardan ilki çağdaş sosyalizmin devrimci olmasıydı, ikincisi ise ‘sosyalist ve devrimci İsa’yla bağlarını koparmış olmasıydı. (1848’den önce pek sevilen bir imajdı bu).¹

Çağdaş sosyalizm en sonunda anlamıştır ki, benimsediği ülküleri hayata geçirebilmesi için toplumsal bir devrim gereklidir. Burada kullandığımız devrim sözcüğü, ‘sanayi devrimi’, ‘bilimde devrim’ değişimindeki devrim değil, tam ve gerçek anlamda, yani toplumsal yapının temellerinin derhal ve en kapsamlı biçimde yeniden yapılandırılması anlamında devrimdir. Öte yandan çağdaş sosyalizm dünya görüşünü, dünyaya bakışını kimi Hristiyan reformcuların ağızlarından düşürmedikleri sığ duygusallıklardan arındırmıştır. Bu nokta önemlidir ve bu önemli noktaya gelmesi Godwin, Fourier ve Robert Owen’in sayesinde. İnsanlığın boynuna kilisenin ve Roma Hukuku’nun

1) 19. yüzyıl başlarında sosyalist düşünceler, Batı Avrupa toplumlarındaki kültür sekülerizasyonu genel fonu üzerinde geliyordu. Bu dönemde kaleme alınan çoğu yapıtta sosyalizm henüz materyalist ve ateist değildir. Varlığa dayalı sınıflaşmaya, katmanlaşmaya ve burjuva toplumun kokuşmuş değerlerine duyulan tepki ve hoşnutsuzluk, ‘erken Hristiyanlığın saflığı’na, ‘Hristiyanlığın ortaklaşmacı servet anlayışı’na dönüş olarak ifadesini buluyordu.

vurduğu bir boyunduruk olan merkezi yönetim, bürokrasi, egemenliğin ve disiplinin kutsallaştırılması, putlaştırılması konularına gelince, P.L. Lavrov'un güzel deyişiyle, karanlık geçmişin bu taşlaşmış tortuları ne yazık ki pek çok sosyalistte hâlâ varlığını sürdürmektedir ve böylece bu arkadaşlar Fransız ve İngiliz öncüllerinin de gerisinde bulunmaktadır.

Büyük Devrim'den sonra egemen olan gericiliğin bilimin gelişmesi üzerine etkisine gelince... Öncelikle şunu söyleyelim ki, bugün çağdaş bilimin övünç duyduğu her şey, 18. yüzyıl sonunda düşünülmüş, hatta çoğu kez bunun da ötesinde, tümüyle bilimsel biçimde dile getirilmiştir. Isı mekaniği kuramı, enerjinin sakınımı kuramı, bulundukları ortama bağlı olarak türlerin değişebilirliği, fizyolojik psikoloji, tarih, din ve yasamanın, toplumların içinde bulundukları yaşam koşullarının doğal sonucu olduğu, düşüncenin gelişme yasaları, kısacası, sentetik felsefe (yani tüm fiziksel, kimyasal, dirimsel ve toplumsal olguları tek bir bütün olarak ele alan felsefe) de içinde olmak üzere her doğal, bilimsel, dünyevi olgu 18. yüzyılda inceleme, araştırma konusu olmuş, kısmen de enine boyuna araştırılıp doyurucu sonuçlara ulaşılmıştır.

Ama Büyük Devrim'den sonra gericilik, koca bir yarım yüzyıl süreceğ egemenliğini kurar kurmaz, gerçekleştirilen bütün buluşları ezme yönünde eğilimler başgöstermiştir. Gericiler bilimciler bu buluşları 'yeterince bilimsel' bulmadılar. Bilim dernekleri, 'olgular'ın değerlendirilmesi ve 'bilimsel malzeme' toplama bahanesiyle Seguin'in, ardından da Joule'ün kesin ve ölçülebilir büyüklük olarak ifade ettikleri ısıнын mekanik eşdeğeri (yani, belli miktar ısı elde etmek için gerekli mekanik sürtünme sayısı) gibi bir buluşu bile ellerinin tersiyle ittiler, daha doğrusu aforoz ettiler ve İngiltere'nin Bilimler Akademisi olan Kraliyet Derneği 'bilimsel değil' diyerek Joule'ün bu konuyu açımlayan yapıtını basmayı reddetti. Grove'un 1843 yılında yaptığı, tüm fizik güçlerin birliğine ilişkin o harika çalışması, ta 1856 yılına dek görmezden gelindi!

Tarihi şöyle dikkatlice okuduğunda insan ancak anlayabiliyor. Fransız Devrimi'nin yenilgiye uğramasından sonra, 19. yüzyılın ilk yarısında tüm Avrupa'ya karabasan gibi çöken koyu, kara gericiliğin neden olduğu sonuçları.

Bu koyu kara perde ancak 1850'li yılların sonuna doğru yırtılabildi. Tüm Avrupa'yı liberal hareketlerin sardığı, Garibaldi'nin ayaklanıp İtalyan özgürlük hareketini başlattığı, Amerika'da köleliğin son bulduğu, İngiltere'de liberal reformların gerçekleştirildiği bir dönemdi bu. Aynı hareketin etkisiyle Rusya'da da toprak köleliği sona erdi, felsefemizde Schelling ve Hegel'in otoritesi yıkıldı, aklın bukağılanmasını yadsıma yönünde cesur adımlar atıldı ve nihilist felsefeye yoğun ilgi duyulmaya başlandı.

Sözünü ettiğimiz yılların düşünce hareketleri tarihinde iz sürmeye devam ettiğimizde, bilimin, kendisini soluksuz bırakan zincirlerden kurtulmasında 1830'lu ve 1840'lı yıllarda cumhuriyetçi ve sosyalist düşünce akımlarının geniş ölçüde yapılan propagandalarının ve 1848 devriminin etkisi olduğunu görürüz.

Gerçekten de, fazla ayrıntıya girmeden burada şuncasına değinmemiz yeterli olur diye düşünüyorum: Adını yukarda andığımız Seguin, Augustin Thierry (Ortaçağ'da federalizm düşüncesinin ve kömünün -veçe, yani halk meclisi- temeline dayanan bir yapılanma olduğunu ilk ortaya atan ve bu konudaki çalışmalarıyla tanınan tarihçi) ve Sismondi (İtalya'daki özgür kentlerin tarihçisi), 19. yüzyılın ilk yarısında sosyalizmin üç kurucusundan biri olan Saint-Simon'un öğrencileriydiler. Türlerin kökeninin doğal ayıklanmaya dayandığı kuramına Darwin'le aynı anda ulaşan Alfred P. Wallace, gençliğinde Robert Owen'ın sadık bir izleyicisiydi; Auguste Comte, Saint-Simoncu idi; Ricardo da tıpkı Bentham gibi Owencı idi; Grow, Mill, Herbert Spencer ve daha pek çokları gibi, materyalist Karl Vogt ve D. Louis de, İngiltere'de 1830'lu, 1840'lı yıllarda radikal sosyalist hareketlerin etkisi altındaydılar. Bu insanlar bilimsel çalışma yapabilme cesaretini bu hareketten aldılar.

Beş-altı yıl gibi kısa bir süre içinde (1856-1862 arasında) Grow, Joule, Berthelot, Helmholtz ve Mendeleyev fizik bilimlerde, Darwin, Claude Bernard, Spencer, Moleschott ve Vogt doğa bilimlerinde; Lyell insanın kökeni konusunda; Bain ve Mill siyasal bilimlerde; ve Biurnuf dinin kökeni konusunda yaptıkları araştırmalarla ve bu araştırmalara ilişkin kitapların tümünün aynı dönem içinde yayınlanmasıyla müthiş bir atılım yaşandı bilimde, inanılmaz bir hızla yeni bilgi alanları ortaya çıktı ve bilim yepyeni bir yola girdi.

Hayatın bilimi (biyoloji), insanların oluşturdukları kurumların bilimi (antropoloji ve etnoloji), akıl, istenç ve duyguların bilimi (fiziksel ruhbilim), hukuk ve dinler tarihi, vd. bir bakıma gözümüzün önünde oluştular ve oluşurken de genellemelerindeki sözöpeklik, çıkarımlarındaki devrimcilikle hayranlık uyandırdılar. Geçen yüzyılda yalnızca bir önerme -hatta çoğu kez çetrefil bir bilmece- niteliğinde olan pek çok şey bugün ölçülebilir, tartılabilir, mikroskop altında gözlemlenebilir, binlerce kez denenmiş, sınanmış, hayata geçirilmiş bilimsel gerçeklik niteliğine bürünmüştür. Dahası, bilimsel yapıtların biçimi bile kökten değişime uğramış, az önce adlarını andığımız bilginler yapıtlarını yalnlık, kesinlik, berraklık, güzellik gibi tümevarımcı yöntemle özgü özelliklere özen göstererek kaleme almışlar ve 18. yüzyılın bütün öbür düşünen, yazan, çizen insanları arasından sıyrılarak bu özellikleriyle metafizikle olan bütün bağları koparmışlardır.

Gelecekte bilimin nasıl bir gelişme çizgisi izleyeceğini kestirebilmek hiç kuşkusuz kolay değil. Bilimciler zenginlere ve hükümetlere bağlı kaldıkça, yaptıkları çalışmalar da ister istemez belli ölçüde bunların sınıfsal konumlarından ve çıkarlarından izler taşıyacaktır. Öte yandan bunlar tıpkı 19. yüzyılın ilk yarısında yaptıkları gibi bilginin yayılmasını, bilimin gelişmesini engelleyeceklerdir. Bilimin gelecekte nasıl bir gelişme çizgisi izleyeceği konusunda açık olan tek bir şey varsa o da, ne varsayımlara, ne de metafizik lafazanlıklara gerek duyulacağıdır. Bilindiği gibi Laplace, kuramı üzerinde çalışırken varsayımlara gereksinim duymamıştır. Metafizik laklakiyatla ise Goethe'nin nasıl dalga geçtiği hep bilinir. İnsanlık artık Yaradan'a, mistik 'yaşam gücü'ne, ölümsüz ruha ve Hegel'in triadasına¹ başvurma ve gerçek varlıklara metafizik birtakım semboller yükleyerek bilgisizliğini gizleme gereğini duymadan doğanın kitabını -dünyada canlı yaşamın gelişmesini- okuyabiliyor. İnsanlık fizikten yaşam olaylarına geçtikçe karmaşıklaşan, ama yine de hep kendi olarak kalan mekanik, bizim için hem doğayı, hem organik yaşamı, hem de düşünsel ve toplumsal yaşamı açıklamak için tümüyle yeterlidir.

Dünyada bilemediğimiz, anlayamadığımız, belirsiz pek çok şeyin varlığını sürdürdüğüne kuşku yoktur; bunun yanı sıra, bilgilerimiz-

1) Triada: 1920 baskısında 'üçleme' (troloji) olarak geçen bu sözcüğü anlama uygun olarak düzelttik.

de varlığını sürdüren her boşluğu doldurdukça, yeni boşluklarla karşılaşacağımıza da kuşku yoktur. Ama biz, iki bilardo topunun çarpışması ya da bir taşın yere düşmesi ya da herhangi bir kimyasal tepkime gibi gündelik yaşamda çevremizde gözlemlediğimiz alabildiğine yalın yaşam olaylarının yardımıyla açıklama getiremeyeceğimiz herhangi bir alan göremiyoruz. Şimdilik bu mekanik olaylar doğanın hayatını açıklayabilmemiz için bize yeterli verileri sunmaktadır. Bunlar bizi şimdiye dek hiç yanıltmadı; ve biz hatta, mekanik olguların çözümünde yetersiz kalacağı bir alanın ortaya çıkabileceğini de olası görmüyoruz. En azından bugüne dek, böyle bir alanın varlığından kuşku duymamızı gerektirecek hiçbir şeye tanık olmadık.

3
AUGUSTE COMTE'UN
POZİTİF (MÜSPET) FELSEFESİ

Auguste Comte'un sentetik felsefe kurma girişimi. – Yarım başarının nedenleri: insandaki ahlâk olgusuna getirilen dinsel açıklama.

Görülen o ki, bilim kapsamlı birtakım sonuçlara ulaşır ulaşmaz, bütün bu sonuçları kucaklayabilecek bir sentetik felsefe inşası girişimi başlatılmalıydı. İnsanlığın elde ettiği bilgilerin tümünün toplamına dayanan, sistematik, birleşmiş bir felsefe kurulması girişimi doğaldı elbet; öte yandan bu felsefe, birtakım sembolik ifadelere, bir zamanlar filozofların 'öz', 'mahiyet', 'hayatın amacı' vb. gibi adlar altında dedelerimize, babalarımıza bolca ikram ettikleri bizim hayal gücü ürünlerimize kafayı takmamalıydı ve nihayet bu felsefe antropomorfizme, yani doğaya ve fizik güçlere insan özellikleri vermek, insanın niyet

ve dileklerini yakıştırmak gibi bir şeye de itibar etmemeliydi. Yalından karmaşığa doğru giderek, Evren'deki hayatın temellerini açıklamalı ve doğayı olanca kapsamı ve bütünlüğüyle kavrayabilmenin anahtarını sunmalıydı. Bütün bunları yaptığında bu felsefe bize, değişik olgular arasında yeni ilişkiler kurabilmemizi, yani doğanın yeni yasalarını açımlayabilmemizi sağlayacak müthiş bir olanak sağlamış olur, aynı zamanda da ortalıktaki değer yargılarıyla, yaygın inanışlarla ne denli çelişiyor olurlarsa olsunlar, elde ettiğimiz sonuçların, çıkarsamalarımızın, yargılarımızın doğruluğuna güven duymamızı sağlardı.

19. yüzyılda bu yolda pek çok girişimde bulunuldu; Auguste Comte'un ve Herbert Spencer'in girişimleri bunlardan en dikkat çekici olanları. Sentetik felsefenin gerekliliği, aslında 18. yüzyılda Ansiklopedicilerce de anlaşılmış ve *Ansiklopedi*'de belirtilmişti; ayrıca Voltaire tarafından -hâlâ anıtsal bir yapıt olma özelliğini sürdüren *Felsefe Sözlüğü*'nde-, ekonomist Turgot tarafından ve daha sonraları çok daha güçlü bir biçimde Saint-Simon tarafından belirtilmişti. Ne var ki, 19. yüzyılın ilk yarısında Auguste Comte, çok daha bilimsel bir biçimde ve bilimdeki son gelişmeleri de kucaklayacak kapsamda ele aldı konuyu.

Bilinir: Olay ne kadar matematiğe ve genel olarak pozitif (müspet) bilimlere ilişkinse, A. Comte sıvandığı işte büyük başarı göstermiştir. Yine herkes bilir ve kabul eder ki, yaşamın bilimini (biyolojiyi) ve insan toplumlarının bilimini (sosyolojiyi) pozitif bilimler arasına sokmakla çok yerinde bir iş yapmıştır bu düşünür.*

*) Kropotkin'in biçimine, kullandığı deyişlere tümüyle sadık kalmamızdan dolayı, zaman zaman günümüzde belirgin karşılığı olan sözcükleri kullanamıyoruz. Bugün yerli yerine oturmuş olan ya da en azından bizim tarafımızdan böyle kabul gören bilim alanlarının (bu bilimlerin adlarının ve bunlarla ilgili terimlerin), Kropotkin'in bu yapıtını kaleme aldığı dönemde bugünkü belirginliğinde olmadığını unutmamak gerekir. O bakımdan, özellikle bilimsel terimlerle ilgili olarak, bugün herkesçe bilinen, oturmuş, yaygın karşılıklar yerine, yazarın kullandığı deyişleri 'harfiyen' çevirmeyi daha doğru bir tutum olarak gördük. Öte yandan, pozitiften (müspet) sonra, yaşamın biliminden (biyoloji) sonra, insan toplumlarının bilimi'nden (sosyoloji) sonra deyişlerinde olduğu gibi, araç içindeki sözcükler, gerek burada gerek kitabın tümünde yazara aittir. Pek çok kavram için yazarın yakın anlamlı sözcükler kullanmasını da (pozitif, müspet, olumlu gibi) bir biçim özelliği olarak görüp olduğu gibi yansıttık. Rusça baskı editörünün, Kropotkin'in kimi zaman yaptığı yanlışları (örneğin alıntılarla ya da göndermelerle ilgili yanlışlar) düzelttiği notları çevirdik; ancak editörün (Mndoyants) Kropotkin'in kimi düşüncelerine karşı çıkıp, kendi görüşlerini belirttiği notlarını çevirmedi. (ç.n.)

Comte'un hayranlarının kafalarına takılan bir soru var: "Peki ama, büyük filozof *Pozitif Politika*'sında, iş çağdaş kurumların incelenmesine, özellikle de etikaya (yani ahlâk anlayışının bilimine) gelince, nasıl böylesine zayıf, sığ kalabildi?"

Gerçekten, nasıl oldu da Comte gibi engin, pozitif bir akıl, yaşamının sonuna doğru bir din ve kült kurucusu olabildi?

Öğrencilerinden pek çoğu bu din ve kültü, filozofun eski çalışmalarıyla bağdaştırmaya çalışıyorlar ve her şey apaçık ortada olduğu halde, Comte'un her iki yapıtında da (hem *Pozitif Felsefe*'de, hem de *Pozitif Politika*'da) aynı metodu izlediğini savunuyorlar. Ne var ki, J. Stuart Mill ve Littré gibi iki önde gelen pozitivist filozof, *Pozitif Politika*'yı Comte felsefesinin bir parçası olarak kabul etmemekte birleşiyor ve bu yapıtı, tükenmekte olan aklın bir ürünü olarak kabul ediyorlar.

Ancak, Comte'un *Felsefe*'yle *Politika*'sı arasındaki farklar bize göre son derece karakteristiktir ve zamanımızın en önemli sorunları üzerine çok parlak bir ışık düşürmektedir.

Comte *Pozitif Felsefe Kursu* adlı yapıtını bitirdiğinde, felsefesinin henüz, insanda ahlâk duygusunun kökeni ve bu duygunun insanın ve toplumun yaşamına etkisi gibi çok önemli, hatta en önemli konuya dokunmadığını kuşkusuz fark etmeliydi. Ayrıca, insana bu duygunun nereden geldiğini göstermesi ve etkilerinin neler olduğu konusunda (tıpkı genel olarak yaşam için yaptığı gibi) açıklama yapması gerekirdi. Ve nihayet, insanın bu duyguya neden boyun eğdiğini ya da en azından, bu duyguyu hesaba katma gereksinimi duyduğunu açıklaması gerekirdi.

Auguste Comte doğru yoldaydı; daha sonra büyük İngiliz natüralist Darwin de, *İnsanın Kökeni* adlı çalışmasında ahlâk duygusunun kökenini araştırırken aynı yoldan yürüdü. Comte'un *Pozitif Politika*'sında canlıların karşılıklı yardımlaşmaları, ilişkileri üzerine gerçekten çok başarılı sayfalar vardır ve bu olgunun etik açıdan önemi büyük filozofun gözünden kaçmamıştır.*

*) Kitabımı (ilk baskı için) kaleme alırken Comte'un bu sayfalarını dikkate almamıştım. Bu konuya dikkatimi çeken Brezilyalı bir pozitivist dost oldu (aynı zamanda *Pozitif Politika*'nın çok güzel bir basımını da gönderdi bana; yeri gelmişken kendisine şükranlarımı arz ederim). Comte'un *Pozitif Felsefe*'sinde olduğu gibi bu yapıtında da dâhiyane diyebileceğim sayfalar var. Yaşamın, bilimsel alanda biriktirdiği bunca bilginin ışığında bu yapıtı -Brezilyalı dostun telkiniyle- yeniden okumak, doğrusu büyük bir zevk oldu benim açımdan.

Ama bütün bu olgulardan gereken pozitif sonuçları çıkarmak için o zamanki biyoloji bilgi düzeyi yetersizdi, bu bir; ikincisi de Comte bunu göze alamadı, buna cesareti yetmedi. Bunun üzerine, ahlâklı olabilmek için insanların tapındığı, dualar ettiği Tanrı'yı, pozitif dinlerin ilahlarını reddetti ve yerine (büyük harflerle) *insanlık*'ı koydu; sonra da bize, ahlâklı olabilmek için bu yeni idole dua etmemizi, onun önünde eğilmemizi buyurdu.

Bir kez bu adım atıldıktan, bir kez insandaki canavarı (erdem yollundaki engeli) dizginleyebilmek için bireyin dışında ve üzerinde konumu olan bir şey önünde eğilme yolu açıldıktan sonra, gerisi çorap söküğü gibi kendiliğinden geldi. Hatta şu söyleyeceğime de sakın şaşmayın: Comte'un dininin ayinleri bile, Doğu'dan gelen eski dinlerin ayinleri örnek alınarak oluşturulmuştur.

Ashında Comte bu yola istemeden sürüklendi; ahlâk duygusunun da insanda tıpkı sokulganlık duygusu gibi, hatta bizzat toplumun kendisi gibi *insan-öncesi kökene* dayandığını kabul etmemesi; hayvanlarda da gözlenen bu sokulganlığın sonraki çelişmelerini ve doğayı, toplumsal yaşamı gözlemlemesi sayesinde insanda bu duygunun daha da güçleneceğini öngörememesi, Comte'u ister istemez bu noktaya getirdi.

Comte ahlâk duygusunun insanın *doğasına* bağlı olduğunu -fiziksel organizması doğasına ne ölçüde bağlıysa o ölçüde bağlı olduğunu- ve bunların her ikisinin de, on binlerce yıl gibi uzun bir evrimsel gelişme sürecinin sonucunda oluştuğunu anlayamadı. Comte hayvanlardaki sokulganlık ve karşılıklı sempati duygusunu çok iyi fark etmişti; ama zamanında büyük otorite olarak kabul edilen ünlü zoolog Cuvier'nin etkisi altında kalarak, daha önce Buffon ve Lamarck tarafından aydınlatılmış olan *türlerin değişirliği* olgusunu kabul etmedi. Hayvandan insana evrilmeyi, yani evrim kuramını kabul etmedi. O bakımdan da Darwin'in gördüğünü göremedi; yani insanda ahlâk duygusu, dünyada ilk insansının (insana-benzerin) görünmesinden çok önce, tüm hayvan topluluklarında var olan, içgüdülerin ve karşılıklı yardımlaşma alışkanlığının gelişmesinden başka bir şey değildi.¹

1) Bkz. Darwin, C., *İnsanın Kökeni*, Bölüm: IV, "İnsanın ve basit hayvanların ruhsal yeteneklerinin karşılaştırılması"; Bölüm: V, "İlkel çağda ve uygarlık çağında entelektüel ve ahlâki niteliklerin gelişmesine dair", *Toplu Yapıtlar*, 1909, Cilt: 1, s. 181-238.

Sonuçta da Comte şunu göremedi: Tek tek kişilerin ne kadar ahlksız davranışları olursa olsun, insan soyu çöküş eğilimi içine gir-medike, ahlâk ilkeleri bir içgüdü olarak insanlıkta yaşamaya devam edecektir; bu ilkelere aykırı davranışlarda bulunabilecek olanlar, kesinlikle öbür insanların tepkisiyle karşılaşacaklardır, tıpkı fizik dn-yada mekanik bir harekete verilecek tepki gibi. Ve Comte şunu fark edemedi: Tek tek kişilerin toplum dışı davranışlarına tepki verme yeteneğinin kökü, toplumdaki ahlâk duygusu ve sokulganlık duygusunun mutlak destekçisi ve srdrms olan *doğal* güce dayanmaktadır; nasıl ki hayvan topluluklarında da, dışarıdan hiçbir müdahale olmadan sokulganlık duygusunu bu g destekliyorsa... Üstelik bu g, herhangi bir dinden ya da yasa koyucudan kat kat daha güçlüdür, sınırsız güçlüdür. Ama işte Comte bunu kabul etmediği için, insanı ahlâklı yaşam yoluna sokacak yeni bir tanrı, yeni bir kült, yeni bir tapınma yaratmak zorunda kaldı ve buna da İnsanlık dedi.

Böylece tıpkı Saint-Simon gibi, Fourier gibi, aldığı Hristiyan eğitime diyet borcunu dedi. İyilik'le Kötülük arasındaki savaşa imkn verilmedi mi -ki her ikisinin de g birbirine eşittir-, Kötülük'n temsilcisiyle savaşımında gn artırması için insana İyilik temsilcisine başvurma imknı verilmedi mi, *Hristiyanlık da olmaz*. Evet, Hristiyanlık bunlarsız var olamaz. Ve ii Hristiyanlık düşüncesiyle dolup taşan Comte, ahlâk sorununu ele aldığı yolda karşılaştığı ilk engelle birlikte, derhal ark edip Hristiyanlığa döndü. İnsanlığa tapma, Kötülüğün mahvedici etkisinden kurtulmasında insanın en büyük yardımcısı olacaktı.

4
1856-1862 UYANIŞI

1856-1862 yıllarında müspet bilimlerde gözlenen büyük gelişme. – İnsan zihninin gelişmesini de kapsar biçimde, mekanik dünya görüşünün ortaya atılması.

Her ne kadar Auguste Comte insan kurumlarını -özellikle de ahlâk anlayışını- incelemeyi tutarlı bir çizgiyle sonuna dek götüremediyse de, unutmamak gerekir ki, bilimde yepyeni ufuklar açan ve eğitilmiş her insanın dünya görüşünü derinden etkileyerek onu yücelten *Felsefe* ve *Politika*'sını, yukarıya başlık olarak aldığımız 1856-1862 yıllarından çok önce yazmıştı büyük filozof.

Bu beş-altı yıl içinde bilimin değişik alanlarında yapılan çalışmalar, gözlerimizin önünde, doğada, genel olarak yaşamda, özel olarak da toplum yaşamında öyle köklü dönüşümlere neden oldu ki, yirmi

yüzyılı aşkın bir süreyi kapsayan tüm bilim tarihinde benzeri bir gelişmeye tanık olmadı insanlık.

Ansiklopedistlerin yalnızca öngördükleri ya da belki de sadece sezdikleri, 19. yüzyılın en ışıklı beyinlerinin büyük çilelerle bugüne dek açışladıkları her şey, şimdi bir anda 'tümüne vakıf olunan bilgi' haline gelmiştir. Ve bütün bunlar doğal bilimlerdeki tümevarım-tümdengelim yöntemleri sayesinde öylesine çok yönlü ve öylesine kususursuz biçimde geliştirilmişlerdir ki, bütün öteki yöntemler eksik, sahte ve yararsız olarak ortada kalakalmışlardır.

Daha sonra Herbert Spencer'in girişeacağı sentetik felsefe kurma çabalarını daha iyi değerlendirebilmek için, şimdi bilimin bu süre içinde ulaştığı başarılar üzerinde biraz duralım.

Bu altı yıl içinde Grove, Clausius, Helmholtz, Joule ve bir dizi başka fizikçi ve astronom (bu listeye kimyasal-spektral analiz buluşuyla yıldızların, yani bizden çok uzak güneşlerin kimyasal yapılarını öğrenebilmemizi sağlayan Kirchhofu da eklemek gerekir), 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca bilimcilerin fizik alanında cesur ve kapsamlı genellemeler yapmasına engel olan çerçeveyi darmadağın ettiler. Bu bilimciler birkaç yıl içinde *tüm anorganik dünyada doğanın birliğini* saptadılar ve kanıtladılar. Bundan sonra da, geçmişte fizikçilerin değişik fiziksel güçlerle açıklamak için kıvrandıkları termal, manyetik, elektriksel ya da başka türden gizemli birtakım 'sıvılar'dan söz edilmez oldu.

Dahası da var. Düşen bir taşın ya da hareket halindeki bir trenin enerjisini nasıl ölçüyorsak, görünmez hareketleri, parçacıkların titreşimini *ölçmeyi* -deyim yerindeyse, onların enerjilerini tartmayı da öğrendik. Böylece mekaniğin bir dalı oldu: fizik.

Ayrıca yine bu birkaç yıl içinde, Samanyolu'ndaki sayısız güneşler de içinde olmak üzere Dünya'dan en uzak yıldızlarda bile, yerküremizden tanıdığımız maddelerin ya da elementlerin bulunduğu gözlemlenerek, aynı titreşen parçacıkların oralarda da olduğu ve bunların hareketlerinin aynı buradaki fiziksel ve kimyasal sonuçları yaratışları kanıtlandı. Hatta uzay boşluğunda gravitasyon yasasına uygun olarak uçuşup duran gök cisimlerinin kitlesel hareketleri bile, büyük olasılıkla trilyonlarca kilometrelik uzay boşluğundaki bu titreşimlerin bir sonucudur.

Aynı termal ve elektriksel titreşimler kimyasal olayları açıklamak için de yeterlidir. Kimya, yalnızca moleküler mekaniğin bir bölümü-

dür. Hatta bütün tezahürleriyle bitki ve hayvanların yaşamı bile, tüm canlı varlıkların dokularını oluşturan, çok karmaşık, bu nedenle de sabit olmayan (sallantılı, oynak) kimyasal maddeler dizilerindeki parçacıkların, daha doğrusu atomların değiş tokuşundan başka bir şey değildir. Esasen yaşamın kendisi de, daha sonra çok karmaşık moleküllerin bireşimi olarak yeniden ortaya çıkan, kimyasal, anorganik fermentlerin (maya) etkisiyle gerçekleşen bir dizi 'mayalanma' olayından başka bir şey değildir.

Öte yandan, yine bu dönemde anlaşılan (1890-1900 yıllarındaysa kanıtlanan) bir başka şey de, bitki ve hayvanlardaki sinir hücresinin yapısı ve onun aldığı her uyarıyı bir sonraki hücreye aktarma yeteneği oldu; bu da, uyarıların iletiminin *mekanik* açıklamasının yapılmasını sağladı. Ve biz bu araştırmaların sonucunda bugün, fiziksel gözlemler alanından hiç ayrılmadan, imgelerin ve genel olarak izlenimlerin beynimizde nasıl yer ettiğini, bunların birbirlerini nasıl etkilediklerini ve sonuçta beynimizin nasıl düşünce ürettiğini anlayabiliyoruz.

Bugün nasıl gerçekleştiğini anladığımız bir başka şey de, 'düşüncelerin çağırışı', yani bir izlenimin, daha önce yaşadığımız ve belleğimizde biriktirdiğimiz bir başka izlenimi nasıl çağırdığıdır. Böylece, düşüncenin mekanizmasını kavramak gibi bir üstünlük elde etmiş olduk.

Bu doğrultuda 'her şey'i bildiğimizi, anladığımızı söyleyemeyiz kuşkusuz, henüz bu noktadan çok uzağız, olsa olsa ilk adımlarımızı atıyoruz; açılmamız gereken sınırsız şey var daha. Kendisini boğmak için boğazına sarılmış metafizikten daha yeni yeni kurtulmaya başlayan bilim, fiziksel ruhbilim dediğimiz bu engin alanda henüz ilk adımlarını atmaktadır. Bununla birlikte, sonraki araştırma çalışmaları için çok sağlam bir temel atıldığını da görmezden gelemeyiz. Alman filozof Kant'ın, izlenmesini ve incelenmesini (onun sözleriyle) 'zamanda ve uzamda' yaptığımız olaylarla ilgili alan (fizik alan) ve incelemesini yalnızca 'zaman' boyutunda gerçekleştirdiğimiz alan (ruhsal alan) şeklinde yapmaya çalıştığı eski ayrım bugün artık geçerliliğini yitirmek üzere. Rus materyalist filozof Seçenov'un bir zamanlar ortaya attığı "Psikoloji hangi alanla ilişkilendirilecek ve incelemesi hangi yöntemlerle yapılacak?" sorusuna yanıt verilmiştir

artık: “Fizyolojiyle ilişkilendirilecek - fizyolojik yöntemlerle incelenecek.” Gerçekten de fizyologların son araştırmaları, düşünmenin mekanizması, izlenimlerin kaynağı, bellekte tutulmaları ve aktarılmaları konularında bugüne dek metafiziğin bize sunduğu bütün o zarif, incelikli ‘mütalaalar’dan çok daha fazla ışık tutmuştur bu konular üzerine.

Böylece, bugüne dek tartışmasız metafiziğin egemenlik alanında bulunan bir kale daha ele geçirilmiştir. Psikoloji (ruhbilim) alanı, doğal bilimlerle materyalist felsefenin elindedir artık; bunun sonucu olarak da düşmenin mekanizmasına ilişkin bilgilerimiz bugüne dek görülmemiş bir hızla artmaktadır.

Bununla birlikte, şu sözünü ettiğimiz beş-altı yıllık süre içinde gerçekleştirilen çalışmalar arasında bir tanesi var ki, bütün ötekileri gölgede bırakıyor: Charles Darwin’in *Türlerin Kökeni* adlı çalışması.

Geçen yüzyılda Bouffon, geçen yüzyılın sonuyla bu yüzyılın başında da Lamarck, dünyadaki değişik bitki ve hayvan türlerinin değişmez bir biçimlerinin olmadığını, içinde bulundukları doğal ortamın etkisiyle sürekli değiştiklerini saptamışlardı. Farklı sınıflardan değişik türler arasındaki benzerlik, bunların ortak bir ‘ata’dan geldiklerinin kanıtıydı, bilginlere göre. Örneğin bizim ormanlarda ve bataklıklarda sıkça görülen değişik düğünçiçesi türleri, büyük olasılıkla tek görünüşlü ortak bir ataya dayanan, ancak biçimleri ve renkleri, kendilerini varlıklarını sürdürdükleri ortama uyarlamanın sonucu olarak değişime uğramış ‘sonraki kuşak düğünçiçekleri’dir. Tıpkı bunun gibi, şimdiki kurt, köpek, çakal ve tilki türleri geçmişte yoktu; bunların yerine, yüzyıllar içinde kendilerinden bu hayvan türlerinin gelişeceği bir başka hayvan soyu vardı. At, eşek, zebra, vb. için bu durum toprak altında, eski jeolojik katmanlarda bulunan bir ‘ortak ata’ iskeletiyle kesin olarak kanıtlanmıştır.

Ama 18. yüzyılda bu tür şeyler söylemek sapkınlık (dalalet) olarak niteleneceği için çok tehlikeliydi. Örneğin bu kadar ileri gitmemiş olan Bouffon, kilise mahkemesinin kovuşturma tehdidiyle yüz yüze geldi ve *Doğal Tarih* adlı kitabında sözlerini yadsımak zorunda kaldı. Bu dönemde kilise henüz çok güçlüydü ve piskoposların dalalet (dinden sapma) olarak nitelendirebileceği görüşleri savunan natüralistleri zindanlar, işkenceler ya da tımarhaneler bekliyordu. Sap-

kinlik mezhebine mensup ‘zındıklar’ın görüşlerini açıklarken çok dikkatli olmalarının nedeni buydu.

Ama bugün, 1848 Devrimi’nden sonra Darwin ve Wallace, aynı sapkın çıkışlarda bulunma cesaretini gösterdiler, hatta Darwin buna, insanın yavaş bir fizyolojik evrimle geliştiği; maymun benzeri bir hayvanın evrimiyle oluştuğu; insanda ‘ölümsüz ruh’ ve ‘maneviyat’ın, maymunlarda ya da karıncalarda aklm ve toplumsal alışkanlıkların gelişme yoluyla aynı çizgiyi izlediği gibi büsbütün sapkın görüşler bile ekleyebildi.

Darwin’in, özellikle de onun yürekli bir aydın, gerçek bir bilgin olan izleyicisi Huxley’nin -Darwinizmin önemli bazı çıkarsamalarının altını çizdiği için- bütün din adamlarını nasıl dehşete düşürdüğü, bu nedenle de ruhban sınıfınca her ikisinin de başına nasıl şimşekler yağdırıldığı hemen herkes bilir.

Çetin bir savaştı bu ve Darwinistler bu savaştan galip çıktılar. Ve o zamanlardan bu yana da gözlerimizin önünde yepyeni bir bilim gelişti: biyoloji... yani bütün tezahürleriyle *hayatın bilimi*.

Öte yandan Darwin’in çalışmaları, ister fiziksel maddelerle ilgili, ister örgenlik yaşamıyla ve isterse toplumsal yaşamla ilgili olsun her türden olayı anlamak için yürütülecek çalışmalarla ilgili olarak yepyeni bir yöntem kazandırmıştır bize. *Kesintisiz gelişme* yani *evrim*, yani kişinin ve toplumun, koşullar değiştikçe bu koşullara uyum sağlaması düşüncesi, yeni türlerin kökenini açıklamamanın ötesinde pek çok konuda çok geniş bir uygulama alanı buldu kendine. Genel olarak doğanın ve bireyselliğiyle, toplumsal kurumlarıyla insanın incelenmesi alanına uygulandığında, insanlığın önünde yepyeni ufuklar açtı, bütün bilgi alanlarında en karmaşık olguların anlaşılması için yepyeni olanaklar sundu. Bu yeni ilkeye dayanarak yalnızca örgenlik tarihinde değil, aynı zamanda insanlarca oluşturulmuş kurumların tarihinde yepyeni kuramlar oluşturuldu, yepyeni sonuçlara ulaşıldı.

Spencer’in sayesinde biyoloji, yerküremizi dolduran bütün bitki ve hayvan türlerinin, dünyada başlangıçta var olan birkaç basit örgenlikten kaynaklanarak geliştiklerini öğretti bize. Ve Haeckel, insan da içinde olmak üzere pek çok hayvan türünün gerçeğe çok yakın soyağacı taslaklarını çizdi. Tek başına bunlar bile göz kamaştırıcı başarılarıydı, ama dahası da gerçekleştirildi: İnanışların, gele-

neklerin, törelerin, insan kurumlarının tarihlerini araştırmanın -18. yüzyılda Auguste Comte'un yapamadığı bir iş olarak- ilk bilimsel temelleri belirlendi. Şu anda hız Hegel'in metafizik formüllerine başvurmadan, Kant'ın 'doğuştan düşünceler' ve 'töz' kavramları üzerinde durmadan, 'yukarının esinlemesi'ne aldırış etmeden bu tarihi yazabiliriz. Evet, araştırmaların özünü, can damarını iğfal eden, oluşturduğu sis perdesinin gerisinde hep aynı cahilliğin, kör inancın gizlendiği birtakım formüllere başvurmadan bu tarihi araştırabiliriz.

İlkel kurumların ortaya çıkışlarını ve bunların çıkardıkları yasaları incelemede tümevarım yöntemini kullanan natüralistlerin ve Henry Men'in -ayrıca, M.M. Kovalevski de içinde olmak üzere onun izleyicilerinin- çabaları sayesinde, insan kurumlarının gelişme tarihi şu son elli yıl içinde, bitki ve hayvan türlerinin tarihi gibi sağlam temeller üzerinde ortaya çıkarılabildi.

19. yüzyılın 30'lu yıllarında Augustin Thierry okulunun Fransa'da ve Maurer okuluyla 'germanistler'in Almanya'da yaptıkları çalışmaları -ki bunların Rusya'daki izleyicileri Kostomarov, Belyayev, vd. idi- burada anmadan geçmemiz büyük haksızlık olurdu. Esasen geleneklerin, kurumların ve dilin incelenmesinde evrim yöntemine önceleri de, ansiklopediciler zamanından bu yana başvuruluyordu. Ama doğru bilimsel sonuçların elde edilebilmesi, ancak toplanan tarihsel olgulara, tıpkı bir doğa bilimcinin bir bitkinin organına ya da yeni bir türün yavaş yavaş gelişmesine bakar gibi bakmanın öğrenilmesinden sonra mümkün olabildi.

Metafizik formüller, vaktiyle, bazı 'yaklaşık genellemeler' yapılmasına elbet katkıda bulunmuştur. Bunlar uykudaki düşünceyi uyarmışlar, uyarmakla da kalmayıp, doğanın tek ve sonrasız yaşamına ilişkin belirgin olmayan -adeta kışkırtıcı- imalarıyla onu aynı zamanda coşturmuşlardır da. Ansiklopedicilerin ve onların İngiliz ve İskoçyalı öncellerinin tümevarımcı genellemelerinin unutulmaya başlandığı 19. yüzyılın ilk on yıllık döneminde olduğu gibi gericilik döneminde de, özellikle de kazandığı zaferi perçinlemekte olan mistisizmin temsilcileri önünde fiziksel ve 'ruhsal' doğanın teklîğinden söz edebilmenin öncelikle ahlâki cesaret gerektirdiği (ve filozofların bu cesareti gösteremedikleri) dönemde, dumanlı-puslu Alman metafiziği genellemeye olan ilgiyi ayakta tutuyordu.

Ancak ya diyalektik yöntemle, ya da yarı bilinçli bir tümevarımla yapılan o zamanın genellemesi, bu özelliklerinden dolayı belirsizlik-ten farklıydı. Bu genellemelerden başlangıçtakiler, özünde naif bir akıl yürütmeye dayanıyordu, tıpkı eski Yunan'da kimi düşünürlerin, gezegenlerin boşlukta dairesel dönüşler yapıyor olmaları gerektiği-ne, çünkü dairenin en mükemmel eğri olduğuna inanmaları gibi. Ancak bu inanıştaki naiflik ve kanıttan yoksunluk, belirsiz birtakım görüşlerin, dumanlı sözlerin, açık olmayan ve gülünçlük düzeyinde ağır ağıdalı bir biçimin ardına gizleniyordu. Yarı bilinçli bir tümeva-rımla yapılan genellemelere gelince, bunlar her zaman son derece sı-nırlı sayıda gözleme dayanıyordu (örneğin Weismann'ın bu yakın-larda büyük gürültü koparan, kapsamlı ama kanıt yönü zayıf genel-lemeleri gibi).¹ Bu olayda tümevarım bilinçsiz olduğu için, elde etti-ği kuşkulu sonuçların değeri kolayca abartıldı ve bunlar tartışılmaz yasalar olarak sunuldu. Oysa bunlar henüz elde edilen sonuçların ol-gularla, gözlemlerle, gerçeklikle karşılaştırılarak bir ilk denetimden geçirilmesi gereken birer varsayım, yalnızca birer genelleme başlan-gıcı idiler.

Üstelik bu genellemeler öyle gerçeklikten uzak, öyle soyut, du-manlı bir biçimde sunulmuşlardı ki (örneğin Hegel'in tez-antitez-sentez'i gibi), buradan yola çıkarak pratik sonuçlara ulaşmak isteyen düşünürleri tam bir keyfilik içinde bırakıyordu. Böylelikle bu genel-lemeler, Dresden devrimiyle birlikte Bakunin'in devrimci ruhu, Marx'm devrimci Jakobenizmi ve Hegel'in, pek çok kişiyi 'gerçeklik-le -yani monarşiyle- uzlaşma' çizgisine savuran 'var olan durumun akla uygunluğu' gibi ilgili ilgisiz pek çok çıkarsama yapılmasına uy-gundu... ve bunların hepsi yapıldı da.² Hatta günümüzde bile, sos-

1) Kropotkin'in genetiğe bakışı olumsuzdu. *Nineteenth Century* adlı dergide iki kez, 1912'de ve 1914'te Weismann'ın 'anti-Darwinist' ve 'spiritualist' olarak nitelendirdiği gö-rüşlerini ele alır ("Inheritance of acquired characters. Theoretical difficulties", *Ni-ne-teenth Century*, L., 1912, Cilt: 71, Mart, s. 510-531. "Inherited variation in animals", *Ni-neteenth Century*, L., 1915, Cilt: 78, Kasım, s. 1124-1144).

2) Hegel'in, "gerçek olan her şey akla uygun, akla uygun olan her şey gerçektir" tezi, 19. yüzyılın 30'lu yılları sonunda Moskova entelektüel çevrelerinde büyük ilgi görmüştü. V.G. Belinski'nin yayın yönetmenliğini yaptığı *Moskovskiy Nahlyudatel* dergisinde 1830 Mart'ında yayınlanan Hegel'in "Gimnazyum Konuşmaları"na yazdığı "Çevirmenin Ön-sözü"nde M.A. Bakunin, o dönemde N.V. Stankeviç çevresi içinde yer alan aydınların gö-rüşlerini yansıtırken şunları yazıyordu: "... Gerçekliğe başkaldırmakla, kendinde, yaşı-mın canlı kaynağı adına ne varsa bunların tümünü yok etmek bir ve aynı şeydir; yaşı-mın her alanında ve her açıdan gerçeklikle uzlaşmak, zamanımızın en büyük görevidir

yalistlerin ekonomi biliminde halkların karşı karşıya bulundukları gerçek olgularla ilgileneceklerine, diyalektik yöntem ve metafiziğe karşı tutkulu bir eğilim duymaları yüzünden düştükleri durum gözlerimizin önündedir.

... Yeni kuşakların, bizim o güzelim Rus gerçekliğimize düşman olmaya son verip onu benimseyeceklerini ve deha, dâhilik üzerine bütün o boş talepleri bir yana bırakarak, yüreklerinde gerçekten Rus insanı olma gereksinimini duyacaklarını ummak istiyoruz" (Bakunin, M.A., *Seçilmiş Felsefe Yazıları ve Mektupları*, Moskova, 1987, s. 126). Bu dönemde Bakunin'in vaizliğini yaptığı gerçeklikle uzlaşmanın mutlaklaştırılması, Herzen, Çadayev gibi farklı düşünürlerin itirazlarıyla karşılaşmıştı. Herzen'in, Bakunin'in bu tezinden caymasına etkisi için bkz. Pirumova, N.M., *Bakunin*, Moskova, 1970, s. 32-33. Çadayev'in de aynı konuda -ama yazın alanında- etkisi daha az önemli değildir, fakat nedense pek az anımsanır (bkz. Lemke, M.K., *Nikolayev Jandarmaları ve Yazın*, 1826-1855, Spb., 1909, s. 375. Lebedev, A., *Çadayev*, Moskova, 1965, s. 196). Bakunin'le Çadayev'in tanışmaları 1831 yılında, Çadayev'in de yaşadığı Novaya Basmannaya'da, Levşev'lerin evinde oldu. 1836 yılında Bakunin bu eve ait bir yan yapıyı kiraladı (1836 yılının *Teleskop*'un 15. sayısında ünlü "Felsefe mektupları"nın yayınlandığı yıl olduğunu anımsatalım). Çadayev'e göre, N.V. Stankeviç çevresinde yer alan aydınlar ve 'erken Slavseverler' arasında, Rusya'nın geçmişi ve bugünü bir yutturmaca yaratma amacıyla, bilerek birbirine karıştırılıyordu (bkz. Schelling'e yazdığı 20 Mayıs 1842 tarihli mektubu, Çadayev, P.Y., *Yapıtlar*, Moskova, 1989, s. 422-424). Herzen ve Çadayev'in ortaya koydukları argümanlar ve gerçek hayatta 'akla uygun olmayan' pek çok şeyin bulunduğunu görmesi Bakunin'i bayağı gerçeklikle uzlaşmanın olanaksız olduğu sonucuna götürdü (bu noktayla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Pustarnakov, V.F., *Filozof Olarak Bakunin*, s. 13-15). Bakunin 1840'lı yılların başlarında Berlin'de, D. Straus, B. Bauer, A. Ruge, L. Foyerbah, K. Marx ve öteki sol Hegelcilere düşünsel yakınlık duymaya başladı. A. Ruge'nin 1842'de yayınladığı *Alman Yıllığı*'na yazdığı "Almanya'da Gericilik" başlıklı makalesini Bakunin, artık devrimci bir haykırıyla bitirir: "Yıkma tutkusu, aynı zamanda yaratıcı bir tutkudur" ("Strast' k razruşeniyu yest' vmeste s tem i tvorçeskaya strast'", a.g.y., s. 226). Bakunin'in toplumsal olaylara yaklaşımının metodolojisini oluşturan genç-Hegelci çizgisi, anarşist dönemi için de karakteristiktir. Hegel'in triadasının -yadsımasının- üçüncü ögesini mutlaklaştırarak, eskiyle (yadsınanla) yeninin (yadsıyanın) -ki onun kuramında diyalektik yadsımanın değil, trajik bir çöküşün sonucu oldu bu- sentezini yadsıdı.

Yeni bir sentetik felsefe olabilir mi? – Spencer'in girişimi. – Başarı-sızlığın nedenleri? – Yöntem sağlam değildi. – 'Varolma savaşımı' yanlış anlaşılmaya görsün...

Antropoloji, yani insanın fizyolojik gelişmesinin, dininin ve öbür kurumlarının tarihi bütün öteki doğal bilimler nasıl inceleniyorsa, öyle incelenmeye başlandı ve böylece nihayet, insanlık tarihinin en önemli yapısal özelliklerini anlayabilmek mümkün oldu. Yine, bir zamanlar yerbilim incelemelerini nasıl engellediyse, tarih incelemelerini de engelleyen İncil söylenceleriyle harmanlanmış metafizikten kesin olarak kurtulundu.

O bakımdan, 19. yüzyılın ikinci yarısında 'sentetik felsefe' kurma çalışmalarına başlayan Herbert Spencer, Comte'un *Pozitif Politi-*

ka'sındaki yanlışlara düşmemek koşuluyla bunu gerçekleştirebilirdi. Ne var ki, Spencer'in 'sentetik felsefe'si ileri doğru atılmış bir adım olmasına karşın (ileri adım, çünkü bu felsefede dine de, dinsel törelere de yer verilmez), özellikle toplumbilimsel çözümlmeleri, tıpkı Comte'un çalışması gibi ciddi yanlışlarla doludur.

Spencer çalışmasında ne yazık ki -toplum psikolojisine gelene dek-katı bir bilimsellik içeren yöntemine bağlı kalamadı ve bu yöntemin kendisini ulaştırdığı sonuçları kabul etme cesaretini gösteremedi. Örneğin, toprağın özel mülkiyete konu olamayacağını kabul etti Spencer. Mülk benim mülkümdür diyerek toprağın kirasını keyfine göre artıran toprak sahibi, o toprakta çalışan ve yeğın bir çabayla toprağın verebileceğı her şeyi ondan çıkarmaya çalışan insanların bu çabalarına engel olabilirdi; ya da hatta toprağının işlenmesine hiç izin vermez, başka insanların onun toprağının yakınındaki toprakları işlemeye başlayacakları, böylece de -salt bu nedenle- toprağının dekar başına kira ücretinin artacağı günü bekleyebilirdi. Spencer bunun toplum için zararlı, tehlikelerle dolu bir tutum olduğunu kabul etti ama toprakla ilgili olarak altını çizdiği bu olumsuzluğu, insanlığın birikimi olan öteki zenginliklerle ilgili olarak -işlikler, fabrikalar şurada dursun doklar, maden ocakları için bile- kabul etme cesaretini gösteremedi.

Devletin toplumsal yaşama karışmasına karşı sesini yükseltmesine ve hatta kitaplarından birine devrimci bir programın sloganı niteliğini taşıyan *Devlete Karşı Birey* adını vermesine karşın, devletin koruyucu işlevinin devam etmesi gerektiğı bahanesi ardına gizlenerek başladığı devlet savunuculuğı çizgisinde -koyduğu çekingen birkaç sınırlamayı saymazsak- bugünkü devleti bütünüyle savunma noktasına geldi.

Kuşkusuz bu ve benzeri çelişkiler, Spencer'in felsefesinin toplumbilimsel bölümünü, doğal bilimler bölümünden çok önce ve İngiliz radikal hareketinin etkisi altında kalarak kurmuş olmasıyla açıklanabilir. Gerçekten de, *İstatistik*'ini 1851 yılında, yani insan kurumlarını incelemede antropolojinin henüz emeklediğı bir dönemde yazmıştır Spencer. Ama yine de, Comte gibi o da, insan kurumlarını doğrudan (kendiliğinden) inceleyecek yerde, bilime yabancı alanlardan ödünç aldığı ve hiç incelemeden körü körüne benimsediğı düşünce-

lerle girişmiştir bu işe. Bu da bir yana, iş toplum felsefesine geldiğinde Spencer, fiziksel olguları incelerken aklından bile geçirmedeği yeni bir yöneme -en aldatıcı yöneme-, analojiye başvurmuştur. Bu yöntem onun, hiç eleştiri süzgecinden geçirmeden öylesine benimseyiverdiği düşünceleri doğru bulmasını sağlamıştır. Sonuç: Bugün hem doğal bilimler, hem de toplumsal bilimler alanı aynı yöntemle inşa edilmiş, yani yöntemsel tutarlılığı olan gerçek bir sentetik felsefe hâlâ sahip değiliz.

Belirtmemiz gerekir ki, Spencer ilkel toplumları inceleme konusuna belki de en uygun olmayan kişiydi. Genel olarak İngiliz insanına özgü bir yeteneksizlik -gelenek, görenek ve alışkanlıklarıyla başka halkları anlama konusunda yeteneksizlik- ve bundan kaynaklanan yanlış Spencer için de geçerliydi elbet (üstelik o bu yanlış çok daha vahim bir şekilde işledi). Pek akıllı, ferasetli bir İngiliz tanıdığım bir gün bana şöyle demişti: “Biz Roma hukukunu benimsemiş insanlarız, İrlandalılar ise örf-âdet hukukunu... onlarla birbirimizi anlayamayız nedeni budur.”¹ İngilizlerin başka bir uygarlığı tanıma yeteneksizlikleri, ‘aşağı ırk’ olarak nitelendirdikleri insanlar söz

1) *Roma Hukuku*: Eski Roma’nın oluşturduğu çok ayrıntılı bir hukuk sistemi. Temelini, bireyin çok kesin çizgilerle belirlenmiş kişisel haklarıyla yurttaşlık hakları oluşturur. Roma hukuk sisteminin Avrupa’da benimsenmesi çok uzun bir sürecin sonunda ve değişen toplum yapısının gerektirdiği uyarlamalardan sonra mümkün olabilmiştir. Bu uzun sürecin temelini ise çok kesin ve net hukuksal düzenleme gerektiren pazar ekonomisi oluşturur. Çoğu çağdaş devletin hukuk sisteminde şu ya da bu ölçüde Roma Hukuku’ndan alınmış düşünceler vardır. Kesinliği, netliği, kanıtlara ilişkin mantıklılığı, sistemliliği, mal ilişkilerine dayanan toplumu tek bir hukuk temeline oturtma üstünlüğü, vb. gibi özellikleri Roma Hukuku’na insanlık tarihinde ayrıcalıklı bir yer kazandırmıştır. *Örf-âdet hukuku*: Roma Hukuku’ndan farklı olarak ‘yasalar’a değil, ‘gelenek, görenek’ ve ‘âdet’lere dayanan hukuk. Örf âdet hukuku, daha çok yorum ve uygulamayla sınırlar kendini ve tam, kesin hukuksal düzenlemeler yapmaktan kaçınır. Erken Ortaçağ’da Hristiyan uygarlığı içinde yer alan pek çok toplum Roma Hukuku’nu değil, örf-âdet hukukunu benimsemişti (İngiliz adaleti, Vandal adaleti, Rus adaleti, vd.). Roma İmparatorluğu’nun çökmesinden sonra Gal-Roma ve Vandal halkların karışık olarak bulunduğu yerlerde, birinciler Roma Hukuku’nu benimsemeyi sürdürürken, ikinciler örf-âdet hukukunu benimzediler. 6. yüzyılda başlayarak Roma ve örf-âdet hukuk normlarının birleştirilmesi sürecine tanık olundu. Mal-para ilişkilerinin, ticaretin gelişmesi ve bu temel üzerinde sivil toplumların oluşmasıyla Avrupa’da örf-âdet hukuku yavaş yavaş kayboldu. Yine de tek tek bazı özerk yapılanmalar içinde (tüccar ve zanaatçı birlikleri, korporasyonlar, cemaatler, vb.) örf-âdet hukuku uzunca denilebilecek bir süre daha varlığını sürdürdü. Kropotkin’in hemen tüm çalışmalarında Roma Hukuku’ndan nefret ettiği, buna karşılık örf-âdet hukukunu idealize ettiği görülür; bu tutum onun geleceğe ilişkin düşüncelerini geçmişte (insanlık tarihinde) doğrulama, olumlama, böylece de anarşiyi ‘ütopya’ olmaktan çıkarıp, “bilimin verilerine dayanılarak geleceğin önceden görülebildiği, pozitif bilimler alanı”na sokma tavrının, bu tavrın biçimlendirdiği tarih-felsefe anlayışının organik sonucudur.

konusu olduğunda büsbütün sırtıyor. Spencer'in düştüğü durum da tam bu. Kendi soyuna duyduğu büyük hayranlıkla ve eski İzlanda saga'larının kahramanlarına duyduğu boyun borcuyla 'kan davalı olduğu' ilkelleri hiç mi hiç anlayamamıştır. Ortaçağ kentlerinin bize çok daha yakın olan fırtınalı, mücadele dolu yaşamlarını da anlayamamıştır. O dönemlerde karşılaşılan hukuk kavramı Spencer'e tümüyle yabancı bir kavramdı. Onun bu insanlarda gördüğü tek şey vahşilik, barbarlık, gözü dönmüştük, acımasızlıktı ve bu açıdan (kurumların gelişip daha ileri bir nitelik almasında Ortaçağ'm oynadığı önemli rolü anlayan -Fransa'da o günlerden sonra hemen tümüyle unutulmuş bir düşünce!-) Auguste Comte'dan da geriye düşmüştü.

Dahası da var (en önemlisi de bu): Spencer de tıpkı Huxley (ve başka pek çokları) gibi 'var olma savaşı' m çok yanlış anladı. O bu savaşı yalnızca değişik hayvan türleri arasında geçen savaşım (kurtların tavşanları, kuşların böcekleri yemesi, vb.) olarak değil, *her türün kendi arasında* (aynı türün bireyleri arasında) dünyada var olma ve geçim araçlarına sahip olma savaşı m olarak da algıladı. Oysa dünyada böyle bir savaşın -kuşkusuz Spencer ve öteki Darwincilerin düşündükleri boyutları içinde- olmadığı biliniyor.

Var olma savaşının böylesine yanlış anlaşılmasında Darwin'in payı nedir, bunu burada ele alacak değiliz.*¹ Ancak şu da bir gerçektir ki, *Türlerin Kökeni*'nin yayınlanmasından on iki yıl sonra yayınladığı *İnsanın Kökeni*'nde Darwin, var olma savaşımını, aynı türün bireyleri arasındaki savaş olarak değil bundan çok daha geniş, kapsamlı ve metaforik anlamda bir savaş olarak anlıyordu. Büyük bilgin bu ikinci kitabında şunları yazıyordu örneğin: "... karşılıklı sevecenlik ve birarada bulunma duygusu gelişmiş hayvan türlerinin varlıklarını sürdürme ve kendilerinden geriye soy bırakma şansları çok

*) *Evrimi Etkileyen Bir Öge Olarak Karşılıklı Yardımlaşma* adlı kitabıma bakıyorum. Darwin'in bu konudaki düşüncelerini değiştirmesi ve yeni türlerin gelişmesinde ortamın doğrudan etkisi görüşünü gitgide göz ardı etmesiyle ilgili olarak, benim *Nineteenth Century*'nin Temmuz, Kasım ve Aralık 1910 sayıları ile 1912 Mart sayısında da yayınlanan doğal ayıklanma ve doğrudan etki konulu makalelerime bakılabilir.

1) "The Direct action of environment of Plants", *Nineteenth Century*, L., 1910, Cilt: 68, Temmuz, s. 58-77; "The response of the animals to their environment", a.g.y., Cilt: 69, Kasım, s. 856-867; Aralık, s. 1047-1059; "Inheritance of acquired characters. Theoretical Difficulties", a.g.y., 1912, Cilt: 71, Mart, s. 510-531. Aynı konuda 1910 yılında "The Theory of the evolution and mutual aid" adlı bir makale daha yayınladı Kropotkin (a.g.y., 1910, Cilt: 67, Ocak, s. 86-107).

daha yüksektir". Hatta daha sonra, her bireyde sosyal içgüdünün, kendini koruma içgüdüsünden daha güçlü, daha sürekli ve daha aktif olduğu şeklinde bir görüş geliştirmiştir. Bize bazı 'Darwinciler'in, Darwin adına söylediklerine hiç benzemeyen bir görüş!

Aslında Darwin'in *İnsanın Kökeni*'nde bu soruna ayırdığı bölümler, doğanın ve insan toplumlarının gelişimine ilişkin düşüncelerimizi, tasavvurlarımızı, bunlardan çıkarsadığımız bin bir yargıyı, olguyu, soruyu incelememize temel oluşturabilecek niteliktedir. Goethe bu sezgiyi göstermiştir, örneğin.¹ Ne var ki, Darwin'in kitabındaki bu son derece ilginç bölümler kimsenin pek dikkatini çekmemiştir. Ta ki 1879 yılına gelene dek: Rus zoolog Kessler'in bu tarihte yaptığı bir konuşmada, doğadaki var olma savaşıyla karşılıklı yardımlaşma ilişkisini gayet açık bir biçimde anladığını görüyoruz. Birkaç örnek verdikten sonra Kessler şöyle söylüyordu o konuşmasında: "Türlerin ilerici gelişmesi açısından, karşılıklı yardımlaşma yasası karşılıklı savaşım yasasından çok daha önemlidir."²

Bir yıl sonra Lanessan, "Var olma savaşı ve savaşta birlik" başlıklı ders notlarını, onunla eşzamanlı olarak da Bühner, hayvanlar arasında ahlâka ilişkin ilk anlayışların ortaya çıkmasında *sevecenlik*'in büyük önemi olduğunu gösterdiği "Aşk" başlıklı çalışmasını yayınladı; ancak, başlıca olarak ailedeki aşka ve karşılıklı acıma duygusuna dayanarak, arayışlarını gereksiz yere kendi elleriyle sınırladı.

Kessler'in düşüncesini, 1890 yılında *Karşılıklı Yardımlaşma* adlı kitabımda daha da geliştirmek ve onu, eksiksiz doğa gözlemlerine ve insan kurumları tarihine ilişkin son araştırmalara dayanarak insana uygulamak benim için hiç zor değildi. Karşılıklı yardımlaşma gerçekten de, bütün hayvan türleri için, yalnızca doğanın düşman güçleri ve öbür düşman türler karşısında varlığını sürdürme savaşımının değil, aynı zamanda ilerici gelişmenin de en güçlü silahıdır. Bu silah en güçsüz hayvana bile uzun yıllar yaşama (dolayısıyla da deneyim biriktirme), soy sop edinme ve zihinsel gelişme olanağı sağlar.

1) Evrimi Etkileyen Bir Öge Olarak Karşılıklı Yardımlaşma adlı çalışmasında Kropotkin, Eckerman'ın 8 Ekim 1827 tarihli notlarının tanıklığına başvurmuştur (bkz. I.P. Eckerman, *Yaşamın Son Yıllarında Goethe'yle Konuşmalar*, Erivan, 1988, s. 545-547).

2) "Karşılıklı Yardımlaşma Yasası Üzerine" başlıklı konuşmasını Kessler, Rus doğabilimcilerin 28 Aralık 1879 günlü kurultayında yapmıştı (bkz. K.F. Kessler, "Karşılıklı Yardımlaşma Yasası Üzerine", St. Petersburg Doğabilimciler Derneği Çalışmaları, 1880, C: XI, fasikül I).

Sonuçta da, karşılıklı yardımlaşmaya en çok başvuran hayvan türle-ri yalnızca öbürlerinden daha iyi koşullarda ve daha uzun yaşamakla kalmazlar, aynı zamanda, fiziksel yapıları ve zihinsel gelişme düzey-leri sayesinde kendi sınıflarının (böcekler, kuşlar, memeliler) en tepesinde yer alırlar.

İşte Spencer doğanın bu temel özelliğinin ayırımına varamadı. Her tür içindeki var olma savaşını, bir lokma yiyecek için ‘dişle-riyle tırnaklarıyla, gagalarıyla’ giriştikleri bu amansız savaşını ne ya-zık kanıtlanması gerekmeyen bir aksiyom olarak aldı. Onun düşün-dğ hayvanlar dünyası, İngiliz ozan Tennison’un deyişiyle “gladya-türlerin kanlarıyla kıızıla boyanmış doğa”dan öteye geçmiyordu. Ken-disinin ancak 1890 yılında *Nineteenth Century*’ye yazdığı yazıda, hay-
vanlar dünyasında karşılıklı yardımlaşmanın (ya da daha doğrusu sevecenlik duygusunun) nemini yavaş yavaş anladığını, bu doğrul-tuda veriler toplamaya, gözlemler yapmaya başladığını görüyoruz. Yi-ne de ölümüne dek ilkel insanı, bir başkasının (yakınındakinin) son lokmasını ‘dişiyle tırnağıyla’ koparıp aldığı için -yalnızca bu neden-le- sağ kalabilmiş yabanıl bir hayvan olarak görmeye devam etti.

ıkarsamaları için böylesine yanlış önermelere başvuran Spencer’in, yanlış üstüne yanlış yapacağı ve sentetik felsefesini kura-mayacağı apaçık ortadaydı.*

*) *Nineteenth Century*, 1855; “Essays and Addresses”de yeni baskısı yapıldı.

Bir sahte öğreti: “Barış, kötülüktedir”. – “İnsan tepeden tırnağa ahlâksızdır” görüşünün devlet eliyle yayılması. – Çağdaş bilim üzerine görüşler. – ‘Kitleler’e toplumsal yaşam ve yasa biçmek. – Yasanın ikili yapısı. .

Ne var ki Spencer bu yanlışları yaparken tek başına değildi. Hobbes’un izinden ayrılmayan tüm 19. yüzyıl felsefesi, ilkel insanları, küçük aileler halinde birbirlerinden ayrı yaşayan, bir velinimet amir çıkıp da aralarında barışı kurana dek ya yiyecek ya da kadın için durmadan birbiriyle kapışan yabanıl hayvanlar sürüsü olarak görmeyi sürdürdü. Hatta Huxley gibi bir natüralist bile, Hobbes’un fantastik değerlendirmelerini yinelemeyi sürdürdü; 1885 yılında hatta şu açıklamayı yapabildi: Başlangıçta insanlar vardı ve dönemin birkaç ileri-

ci önderi sayesinde ‘ilk toplum oluşana’* dek bunların ‘her biri bütün ötekilere karşı’ savaşıyordu. Böylece, Huxley gibi Darwinci bir bilimci bile toplumun insan tarafından yaratılmadığını, hayvanlar arasında insanın ortaya çıkmasından çok önce de var olduğunu anlayamamıştı. Kökleşmiş kör inancın ne denli güçlü olduğunu görüyor musunuz?

Bu kör inancın tarihte izini sürecektir olursak, kökünün varıp dine, kiliseye dayandığını görürüz. Önceleri gizli büyücü dernekleri, yağmur yağdırıcılar, şamanlar, sonraları Asur ve Mısır rahipleri, daha sonralarıysa Hristiyan din adamlarının insanlara hep “dünya kirlenmiştir”, kötülüğün insan üzerindeki olumsuz etkisini yalnızca şaman, büyücü, rahip, ermiş, evliya yok edebilir, günahlarından dolayı insanı mutsuz etmemesi, cezalandırmaması için kötülük tanrısına yalnız onlar yakarabilir düşüncesini aşılama çalışmaları görülür.

Erken Hristiyanlıkta bu kör inancın -en azından din adamları (papazlar) yönünden- kırılmasına çalışıldığına kuşku yok, ama İncil’deki ‘cehennem ateşi’ söylemine sırtını dayayan kilise bu kör inancı yalnızca güçlendirmiştir. Her şey bir yana, dünyanın günahlarını üzerine almak ve bedelini ödemek (ölmek) için dünyaya gelen Tanrı’nın Oğlu kavramı bile -tek başına- bu görüşümüzü doğrular niteliktedir. Daha sonra engizisyona (‘kutsal engizisyon’a), kurbanlarını dayanılmaz işkencelerden geçirme, ‘ağır ateş’te yavaş yavaş yakma ruhsatını veren kaynak da budur; kurbanı ağır ateşte yakmak, ona öbür dünyanın cehennem azabından kurtulabilmesi için pişman olduğunu söyleme fırsatını tanımak içindir. Bu böyledir ama, tek bir Katolik kilisesi bile kurbanlarına bu fırsatı tanımamıştır; ‘utanç’la kirlenmiş insanları bulaştıkları pislikten kurtarmak için ‘ağır ateş’ten çok daha ağır, çok daha dehşet verici yeni işkence yolları bulmada tüm Hristiyan kiliseleri birbiriyle yarışmıştır. Günümüzde bile bin kişiden 999’u, kuraklık, depresyon, salgın hastalık gibi doğal afetlerin, sapıncı içindeki insanlığı erdem yoluna çevirmek için ‘yukarıdan, tanrı tarafından’ gönderildiğine inanmaktadır.

Öte yandan devlet de okullarında, üniversitelerinde, insanın tepeden tırnağa pislığe batmış bir ‘doğal kirli’ olduğu inancını yaygın-

*) Bu konuda bkz. Huxley, “Var olma savaşı doğanın yasası” başlıklı makalesi, *Nineteenth Century*, 1885.

laştırmayı, kökleştirmeyi sürdürmektedir. Usta işi bir kalem oynatmayla, kara kaplı kitaptaki yasaya özdeş hale getirilmiş ‘ahlâk yasası’nın çiğnenmesine karşılık olarak konulmuş cezalar yoluyla toplumdaki ahlâk öğesini canlandırmak, harekete geçirmek işiyle uğraşan, toplumun dışında (üstünde) bir gücün gerekliliğine insanları inandırmak, devlet için ölüm kalım sorunu olmuştur. Çünkü, diye düşünülmüştür, insanlar ahlâk ilkelerinin iktidar gücüyle benimsetilmesi gerekliliğinden kuşkulanmaya başlarsa, yöneticilerinin yüce misyonuna inançlarını yitirebilirler.

Görüldüğü gibi dinsel, tarihsel, tüzel, toplumsal... tüm eğitimi-mize, kendi haline bırakılmış insanın yabanıl bir hayvana dönüşeceği düşüncesi sindirilmiştir. Yöneticileri olmasa, insanlar hemen hırlaşmaya başlarlar; ‘kalabalıklar’ hayvanlık ve birbiriyle dalaşmaktan başka bir şey bilmez, onlardan beklenebilecek tek şey budur. Başlarında seçkin yöneticileri (papazlar, yasa yapıcılar, yargıçlar ve polis, gardiyan, cellat gibi onların yardımcıları) olmasa, yığınlar telef olur giderlerdi. Herkesin birbirini paralayıp öldürmesine engel olanlar bunlardır. İnsanlara yasalara saygılı olmayı, disiplini öğretenler; onları güçlü elleriyle insanların ‘katı kalplerinde’ güzel düşüncelerin gövereceği gelecek günlere yedip götüren, buna layık olmayanlar içinse kırbaç, zindan ve darağacı yapanlar yine bunlardır.

1848 yılında sürgüne giderken, “Zavallı tebaam, bensiz mahvolacak!” diyen krala, yahut da, yurttaşlarının İsrailoğullarının yitik bir kolundan geldiğini, bu nedenle de kaderin kendilerine ‘düşük ırk’tan insanlara iyi hükümetler sağlama gibi yüce bir görev biçtiğine inanan İngiliz tüccara gülüyoruz bugün.

Ama kendi hakkında böyle abartılı düşüncelere koca insanlığın başka pek çok halkında da rastlamıyor muyuz? ‘Her nasılsa’, ‘bir şekilde’ aşılammamış mıdır bu düşünceler başka pek çok halka da?

Oysa, insan toplumlarının ve kurumlarının gelişmesine *bilimsel* açıdan baktığımızda bambaşka sonuçlara ulaşıyoruz. Bir kez, insanların karşılıklı yardımlaşma, öz savunma ve genel olarak barışın sağlanması ve korunması için geliştirdikleri yolların, yöntemlerin, âdet ve alışkanlıkların özellikle de yığınlar, adsız ‘kalabalıklar’ tarafından yaratıldığını görüyoruz. İnsanlığın var olma savaşımından yengiyle çıkması ve bugün var olan hayvan türleri arasında yerini alması da

esasen bu âdet ve alışkanlıkların sayesinde. Yönetici, kahraman, yasa yapıcı, vb. denen insanların, tarih boyunca insanlığa hiçbir şey vermediğini söylüyor bilim; sahip olduğu her şeyi örf-âdet hukuku yoluyla kendi kendilerine geliştirmiş toplumlar. Bunların içinde en kusursuz, en güzel olanlar bu kurumlarca biçimlendirilmiş ve onaylanmış. Ama insanlığın bu sözde velinimetlerinin çoğu, örf-âdet hukukunun yarattığı kurumları -kendilerinin bireysel egemenliklerine engel olduğu ya da onu sınırladığı için- ya tümünden yok etmeye ya da kendilerinin veya mensubu oldukları zümrenin çıkarları yönünde değiştirmeye çalışmışlardır.

Buzul çağlarının karanlıklarında yitip giden en uzak zamanlarda bile insanlar toplum halinde yaşıyorlardı. Ve bu toplumlarda, birlikte yaşamayı olanaklı kılan, bu nedenle de kutsalmışçasına titizlikle gözetilen bir dizi âdet ve kurum geliştirilmişti. Sonraları, insanlığın kaydettiği gelişmeye koşturarak, adsız kalabalıkların aynı yaratıcı gücü, toplumsal yaşama, karşılıklı yardımlaşmaya, barışın korunmasına, yeni koşullara uygun yeni biçimler kazandırdı.

Öte yandan çağdaş bilim apaçık gösteriyor ki, varsayılan kökeni ne olursa olsun -ister Tanrı'dan geldiği söylensin, ister bir yasa koyucunun işi olsun- hiçbir yasa, daha önceden var olan âdetleri pekiştirmekten, yaymaktan ya da ona süreklilik kazandırmaktan başka hiçbir şey yapmamıştır. Eski çağların bütün yasaları (daha doğrusu yasalar dergisi, düsturu), gelecek kuşaklara da kalsınlar diye taşlar üzerine kazınmış âdetler, söylenceler toplamından başka bir şey değildi. Herkesçe benimsenmiş eski âdetlere varlıkların, silahlıların, savaşçıların çıkarlarına seslenen yeni kurallar eklenmiş ve bunların zamanla düstür içinde yerlerini sağlamlaştırmalarıyla azınlığın yararına olmak üzere eşitsizlik, kölelik ilişkileri doğmuştur.

Örneğin, Musa'nın yasası şöyle diyordu: "Öldürme, çalma, yalancı tanıklık etme!" Ama bu güzel davranış kurallarına şunları da ekliyordu: "Yakınının karısını da, kölesini de, eşeğini de arzulama!" Bu yargısıyla da uzun bir süre için köleliği ve kadını yük hayvanı düzeyinde görmeyi yasalaştırmış oldu Musa. Daha sonra Hristiyanlık, "Yakınını sev!" dedi; ama hemen ardından, havari Pavlus'un ağzından (*Romalılara Mektup* adı altında), "Köleler de tanrılarına boyun eğiyorlar" ve "Herkes altında bulunduğu yönetime boyun eğsin. Çünkü

Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle yönetime direnenler, Tanrı'nın düzenlediğine karşı gelmiş olur" diyerek bir yandan efendi-köle ayrımını yasalaştırır, hatta *tanrılaştırırken*, bir yandan da o sırada Roma'da saltanat süren egemen güruhunu kutsallaştırdı.

Aslında İncil, Hristiyanlığın özünü oluşturan bağışlamaya yüce bir duygu olarak övgüler düzerken, bir yandan da habire "siz öç almayın, öç almayı bana bırakın, öç benimdir" diyen öç alıcı bir Tanrı'dan söz eder durur.

Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra ortaya çıkan ve kendilerine barbar denilen (Gal, Langobard, Alman, Sakson, Slav, vb.) halkların yasaları için de aynı durum söz konusuydu. O çağlarda yaygın olan güzel birtakım âdetleri yasalaştırdıklarına hiç kuşku yok bu halkların: Örneğin, bir yaralama ya da öldürmenin karşılığı olarak, daha önceleri geçerli olan misilleme (göze göz, dişe diş, yaralamaya yaralama, ölüme ölüm) yasası yerine, *bedel ödeme* âdeti gelişmişti bu halklarda; böylece daha önceki kabile yaşamında yer alan misilleme yasasına göre barbar yasası daha ilerici bir nitelikteydi. Ama özgür insanları sınıflara ayırmak da yine bu halkların işiydi.

Sözünü ettiğimiz yasalarda, örneğin bir köle için ödenecek bedel şudur, özgür kişi için şu, yönetici için şu... denilmiştir. Bu sonuncu kesim için bedel öylesine yüksekti ki, örneğin yönetici tabakadan birini öldüren bir katil için bu bedel ömrünün sonuna dek kölelik demektir. Böyle bir ayırım gözetilmesinin başlangıçtaki nedeni, hiç kuşkusuz ölen bir prensin ailesinin kaybının, ölen sıradan özgür bir insanın ailesininkinden daha büyük olduğuna duyulan inançtı. Ama işte bu âdet yasaya dönüşürken, insanların sınıflara bölünmesini de meşrulaştırmış oldu, üstelik bu işi öylesine sağlam, sıkı bir şekilde yaptı ki, o gün bugün kurtulmak için uğraşıp durduğumuz bir sorundur bu.

En eski çağlardan günümüze dek yasamadaki durum da aynı: Bir önceki çağın baskı, zulüm düzenlemeleri, yasalar yoluyla bir sonraki çağa aktarılmaktadır. Pers İmparatorluğu'nun adaletsiz uygulamaları Greklere, Makedonya'nın hak hukuk tanımazlığı Roma'ya, Roma'nın ve Doğu tiranlıklarının zorbalığı, gaddarlığı, henüz doğmakta olan barbar devletlere ve Hristiyan kilisesine geçmiştir. Geçmişin

zincirinin yasalar yoluyla halkalar oluşturarak geleceğe uzanışı böyle oluyor işte. Toplumda yaşam hakkının korunması için gerekli bütün güvenceler; kabile, cemaat ya da Ortaçağ kent yaşamının bütün biçimleri; önceleri farklı soy toplulukları, sonraları kent devletler arasındaki ilişkilerin bütün biçimleri, kısacası daha sonra uluslararası hukukun temelini oluşturacak olan (geçmişin cinayet mahkemeleri de içinde) karşılıklı yardımlaşma ve barışın korunmasının bütün biçimleri, isimsiz halk yığınlarının yaratıcı dehasının ürünüdür. Bu arada unutulmaması gerekir ki, en eskilerinden gnmzdekilere dek bütün yasalar iki öğeden oluşurlar: Birinci ğe, herkes için yararlı, doğru kabul edilmiş belirli yaşam biçimlerini onaylar; ikincisi ise, basit ama kurnaz bir biemle mevcut âdeti dile getiren bir ek görünümündedir, ama (savaşçı, ar, prens, papaz, vb. egemene ait) doğmakta, gelişmekte olan iktidarı, otoriteyi berkiten, kutsallaştıran bir hedefi vardır her zaman.

Toplumların gelişmelerini bilimsel olarak incelediğimizde ulaştığımız nokta bu oluyor; son kırk yıldır pek çok bilginin iyi niyetle yaptıkları araştırmalar bunu göstermiştir en azından. Aslında pek çok bilgin yukarıdaki gibi (sapıncı olarak nitelenebilecek) bir sonucu formüle etme cesaretini gösterememiştir. Ama her basiretli okur onların yapıtlarını incelerken bu sonuca ister istemez ulaşacaktır.

7
ÇAĞDAŞ BİLİM VE ANARŞİ

Anarşizmin sentetik (kapsamlı, kucaklayıcı) bir dünya anlayışına ulaşma çabası. – Anarşizmin hedefi.

19. yüzyıla damgasını vuran yüce düşünce hareketi içinde anarşizmin yeri ve durumu nedir?

Bu sorunun yanıtı önceki bölümlerde söylenenlerin içinde belir-meye başlamıştı. İnsan toplumlarının yaşamı da içinde olmak üzere tüm doğayı, doğada olup biten bütün olayları *mekanik* kavramaya dayalı bir dünya görüşüdür, anarşizm.* Araştırma metodu, doğal bilimlerin araştırma metodudur; bütün bilimsel tezler bu metotla sı-

*) Nesnelere ait parçacıkların *sürekli* hareketlerini de içeren bir anlam dağarı olduğu için burada *kinetik* demek daha doğru olurdu belki, ama henüz pek iyi bilinmeyen bir terim bu.

nanmalıdır. Hedefi, sentetik bir felsefe yaratmaktır (yani, insan toplumlarının yaşamlarını, onların ekonomik, siyasal ve ahlâki sorunlarını da içine alarak tüm doğayı kucaklayan, ama bu arada, Comte ve Spencer'in -yukarıda açıklanan nedenlerle- içine düştükleri yanlışlara düşmeyen bir felsefe yaratmaktır).

Bu nedenle de, çağdaş yaşamın insanoglunun önüne koyduğu sorulara bütün öbür partilerden farklı yanıtları ve bu sorunlar karşısında -köhne metafizik inanışlardan tam anlamıyla kurtulamamış olan sosyalist partileri de kısmen kapsamak üzere-, bütün öbür partilerden farklı duruşu olmalıdır anarşizmin.

Doğayı ve insan toplumlarını mekanik olarak kavramaya yönelik çalışmaların -özellikle toplumun yaşamını ve gelişmesini konu olan toplumbilimsel kesimindeki araştırmaların- yeni başladığı ve bu alanda fazla yol alınamadığı bir gerçektir. Yine de, elde edilen bir iki sonucun bile, zaman zaman, bilinçsiz de olsa, az önce belirttiğimiz 'yanıt' ve 'duruş' niteliğinde olduğu görülmektedir. Anarşistler; hukuk felsefesinde, ahlâk kuramında, ekonomi politikte, halkların ve yaratıkları kurumların tarihini araştırmada, metafizik yargılarla yetinmeyeceklerini, kendi yargılarını belirlerken doğabilimsel temellendirmeler arayacaklarını şimdiden kanıtlamış bulunuyorlar.

Anarşistler Hegel'in, Kant'ın, Schelling'in metafiziğine boyun eğmeyi reddediyorlar, Roma Hukuku ve kilise hukuku, devlet ve onun hukukunun savunucusu bilgin-profesörlerin görüşleri ve metafizikçilerin ekonomi politikleri anarşistlerin umurunda değil; onlar, bütün bu bilgi alanlarının karşımıza diktiği sorulara, son kırk-elli yıldır natüralist açıdan yürütülen o göz kamaştırıcı çalışmaya dayanarak açık, net yanıtlar vermeye çalışıyorlar.

'Evrensel ruh', 'doğanın yaratıcı gücü', 'fikirlerin tecessüm etmesi', 'Doğanın amacı ve anlamı', 'bilinemez olan', '*ruhun esintisi*'yle hayat bulan varlık anlamında insanlık', vb. gibi metafizik kavramları, materyalist (daha doğrusu, mekanik ya da en doğrusu, kinetik) felsefe bir yana atmıştır; bunlar artık onun ilgi alanında değildir; ama yine de bu bizi, bu kavramların gerisinde yatan genelleme yapmaya ilişkin ilk belirtileri, nesnel olguların konkre diline çevirmekten alıkoymamalıdır; toplumsal yaşama ilişkin olgular karşısında bizim böylesi şaşmaz, nesnel bir tavrımız vardır.

Metafizik yanlıları bir natüralisti, insanın düşünsel ve duygusal yaşamının 'ruhun içkin yasası'na göre geliştiğine inandırmaya çalıştığında, natüralist buna omuz silker ve bütün yaşamsal, düşünsel ve duygusal olguların fiziksel ve kimyasal bir temeli olduğunu kanıtlamaya yönelik sabırlı araştırmalarını sürdürür. Onun amacı bu olguların doğal yasasını bulmaktır.

Yine, birileri çıkıp da anarşiste, Hegel'e göre her evrim 'tez-anti-tez ve sentez'den ibarettir, ya da "hukukun amacı, yüce düşüncelerin nesnelleşmesi demek olan adaletin tesisidir" der ya da sizce "hayatın amacı" nedir, diye sorarsa, anarşist yine omuz silker ve kendi kendine şöyle der: "Hayret! Doğal bilimlerdeki bunca gelişmeye karşın, nasıl oluyor da bu türden 'öçüler'e inanmaya devam eden ihtiyarlar; doğayı insan gibi gören, onu gözünde insan görünümlü varlıklarca yönetilen bir şey gibi canlandıran ilkel bir hayvanın diliyle konuşabilen geri yaratıklar çıkabiliyor?"¹

Anarşistler böyle 'ınlaması hoş sözcükler'e kapılmazlar, çünkü bilirler ki, böylesi sözcükler ya bilisizliği, ya da -ve daha da kötüsükör inancı gizleme amacı taşırlar. O bakımdan bu sözcüklerin edildiği yerlerin açığından geçer giderler, geçmişin ve bugünün toplumsal kavramlarını ve kurumlarını natüralist yöntemlerle araştırma çalışmalarını sürdürürler.

Sosyalist ülküye ulaşma açısından sosyal demokratların bize bıkıp usanmadan salık verdikleri diyalektik yöntem konusunda çok şey dinledik bugüne dek. Hiçbir doğal bilimin benimsemediği bu yöntemi biz de benimsemiyoruz. Çağdaş bir natüralist için 'diyalektik yöntem' çok gerilerde kalmış, yaşanmış, bitmiş ve bilimin de -çok şükür- unutup gittiği bir yöntemdir. Hangi alanda olursa olsun; mekanik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji, psikoloji, antropoloji... 19. yüzyılın hiçbir buluşu diyalektik yöntemle olmamıştır. Bunların tü-

1) Hegel felsefesine ilişkin olarak Kropotkin, Bakunin'den farklı düşünmektedir. 19. yüzyılın 30'lu yıllarında Bakunin Rusya'ya Hegel felsefesini ilk tanıtanlardan biri olmuştur. 40'lı yılların ortalarında Bakunin aktif olarak sol-Hegelci çizgi içinde yer alır. 1842 yılında A. Ruge'nin *Alman Yıllığı*'na Jules Elysard takma adıyla yazdığı "Almanya'da Gerici-lik" başlıklı makalesi ise bu düşünce akımının manifestosu olarak kabul edildi (bkz. Arvon, H., "Bokounine et la gauche hégélienne", *Bakounine Combats et debais*, s. 1979; Mndoyants, S.A., *Bakunin ve Sol-Hegelcilik*, Belleten, Moskova Üniversitesi, 1986, No: 6). Hegel diyalektiğinin etkisi 60'lı, 70'li yıllarda da görülür Bakunin'in çalışmalarında. Bu etki özellikle de onun temel felsefi yapıtı olan *İlahi hayal, nesnel dünya ve insana dair felsefi düşünceler* adlı kitabında belirgindir.

mü biricik bilimsel yöntem olan tümevarım yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. İnsan da doğanın bir parçası olduğu için, onun bireysel ve toplumsal yaşamı da doğaya ait olaylardır; tıpkı bir çiçeğin büyümesi, karıncaların ya da arıların toplumsal yaşamları gibi... Durum böyle olunca da çiçekten insana ya da kunduzların yuva yapıp yerleşmelerinden insanların kurdukları kentlere geçerken, bugüne dek bize dört dörtlük hizmet etmiş yöntemi bırakıp başka yöntemler aramamıza, hele hele metafizik alanından yöntemler aramamıza hiç mi hiç gerek yoktur.

Doğal bilimlerde kullandığımız tümevarım yöntemi, 19. yüzyılda bilimin, geçen iki bin yıldan daha büyük ilerleme göstermesini sağlayarak gücünü kanıtlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında tümevarım yöntemi insan toplumlarının incelenmesinde kullanılmaya başlandığında, hiçbir noktada bu yöntemin bırakılıp yerine Hegel'in yeniden canlandırdığı Ortaçağ skolastisizmine dönülmesi zorunluluğuyla karşılaşılmamıştır. Dahası da var. Aldıkları burjuva eğitime diyet borçlarını ödeme telaşıyla natüralistler Darwinizmin sözde bilimsel yöntemine gönderme yaparak, "Senden zayıf olanı ez! Doğanın yasası budur" düşüncesinin bayrağını yükseltmeye kalkıştıklarında, biz hep aynı gerçek bilimsel yönteme başvurarak, bu öğretilerin yanlış olduklarını, doğanın böyle bir yasası olmadığını, doğanın bize bambaşka bir şey söylemekte olduğunu, bu tür yargıların bilimsellikte falan ilgisi olmadığını kolayca kanıtlayabildik. Aynı durum, servet eşitsizliğinin 'doğanın yasası' ve kapitalist sömürüyü doğuran örgütlenme biçiminin en iyi toplumsal örgütlenme biçimi olduğu öne sürüldüğünde de geçerlidir. Doğal bilimlerin yöntemlerini ekonomik yaşama uyguladığımızda kolayca görürüz ki, ekonomi politik de içinde, burjuva toplumsal bilimlerinin bize 'yasa' diye sunduğu şeyler yasa falan değil, yalnızca birer görüş, hatta uygulama alanından sınanmamış birer varsayımdırlar.

Konuya ilişkin bir iki eklememiz daha olacak. Herhangi bir bilimsel araştırmanın verimli olabilmesi, onun belirli bir *amacı* olması ve doğru düzenlenmiş belli bir soruya yanıt araması koşuluna bağlıdır. Yanıtı aranan soruyla bizim dünya görüşümüzün ana öğeleri arasındaki ilişki ne kadar açık seçikse, yapılan araştırma da o kadar verimlidir. Soru, dünya görüşümüze ne kadar iyi nüfuz etmişse, çözü-

mü o ölçüde kolay olur. Bu açıklamalar kapsamında, anarşizmin çözümü­nü aradığı soru şöyle formüle edilebilir: “Bir topluma, dolayısıyla da genel olarak tüm insanlığa en fazla mutluluk, en fazla hayatiyet sağlayacak toplumsal yapılanma biçimi hangisidir?” “Bu mutluluğu hem nitel hem nicel olarak en fazla büyütüp geliştirebilecek, bu mutluluğun olabildiği ölçüde dolu dolu ve olabildiği ölçüde geniş kapsamlı olmasını sağlayacak toplum düzeni hangisidir?” Bu sorunun yanıtı, aynı zamanda ilerlemenin de formülü olacaktır. Evrime bu doğrultuda yardımcı olma, katkıda bulunma arzusu, anarşistin toplumsal, bilimsel, artistik, vd. eylemlerinin de niteliğini belirleyecektir.

8 ANARŞİK İDEAL

Anarşizmin kökeni. – Devrimden önce. – Doğal-bilimsel yöntemle anarşik ideale nasıl ulaşılır?

Daha önce de söylediğimiz gibi anarşiyi bize hayatın kendisi dayatmaktadır. Hayatın buyruğudur anarşi.

1789-1793 Büyük Devrimi'nin çağdaşı olan Godwin, devrim sırasında devrimin güçlerince oluşturulan hükümetin daha sonra devrimci hareketin gelişmesine nasıl engel olduğunu kendi gözleriyle görmüştü. Godwin, parlamento örtüsü altında İngiltere'de olup bitenleri de biliyordu: Köy komünlerine ait toprakların yağmalanması, önemli hükümet görevlerinin satışa çıkarılması; birtakım özel kuruluşların İngiltere'yi karış karış dolaşıp, gencecik yaşlarında yığın-

lar halinde ölecekleri Lankaşir'deki fabrikalara göndermek üzere küçücük çocukları ailelerinden koparıp almaları şeklinde uygulanan, yoksul ailelerin çocuklarına yönelik süreklilik, vb. Godwin ayrıca şunu da anlamıştı: Hükümetler -isterse Jakobenlerin Biricik ve Bölünmez Cumhuriyet'inin hükümeti olsun- yapılması gereken devrimi -bir toplumsal, komünist devrim hareketini- gerçekleştiremezler; devrim hükümetleri bile, bütün öteki hükümetler gibi devleti ve onun ayrıcalıklarını korumak zorunda oldukları için -bir tek bu nedenle bile- çok geçmeden ürünü oldukları devrimin önünde engel olarak yükselirler. Ve son olarak Godwin, devrimin zafere ulaşabilmesi için insanların her şeyden önce yasalara, iktidara, düzene, mülkiyete olan inançlarından ve köleci geçmişin mirası olan öteki kör inançlarından kurtulmaları gerektiğini anlamış ve bunu anarşizmin temel düşüncesi olarak belirlemişti.

Anarşizmin Godwin'den sonraki ikinci kuramcısı olan *Proudhon*'a gelince, o da başarısız 1848 devrimini yaşadı; cumhuriyetçi hükümetlerin işledikleri suçların tanığı oldu; ayrıca Louis Blanc'ın devlet sosyalizminin ne denli cılız, güçsüz olduğunu anladı. Yaşadığı 1848 hareketinin henüz dumanı tüterken, izlenimleri, etkilenimleri taptazeyken, devletin yok edilmesi ve anarşi üzerine gözü pek düşünceler açıkladığı *Genel Olarak Devrim*'ini kaleme aldı.

Anarşi düşüncesi en sonunda *Enternasyonal*'de, yani yine bir devrim sonrasında 1871 Paris Komünü'nden sonra olgunlaştı. Dönemin bütün fraksiyonlarının (Jakobenler, Blankistler ve Enternasyonalistler) eşit oranda temsil edilmiş olmalarına karşın Komün meclislerinin devrimci açıdan son derece güçsüz oluşları ve buna ek olarak, Londra'da toplanan Enternasyonal Genel Kurulu'nun büyük yeteneksizliği ve Paris Komünü'nü Londra'dan gönderilecek buyruklarla yönetmek gibi saçmalar saçması bir iddiada bulunması, bu iki ders, pek çok insanın gözünü açtı. Yine bu iki ders, Bakunin de içinde olmak üzere Enternasyonal'in pek çok üyesinin -isterse Komün'de ve işçi enternasyonalinde olduğu gibi, özgür seçimle oluşturulmuş olsun- iktidar üzerinde yeniden düşünmelerine yol açtı.

Birkaç ay sonra, olağan yıllık Genel Kurul yerine 1871 yılında Londra'da toplanan Enternasyonal gizli konferansında alınan karar, işçilerin uluslararası birliğinde hükümetlerin ne denli aykırı, rahat-

sızlık verici bir konumları olduğunu bir kez daha gözler önüne serdi.¹ Bu talihsiz karardan sonra o güne dek ekonomik-devrimci savaşıma, patronların kapitalizmine karşı açık savaşa dönük olan işçi birliğinin gücü, sığ siyasete, seçimlere ve parlamenter harekete terk edildi... İşçi birliğinin gücünü burada bekleyen şey yalnızca soluklaşmak, silikleşmek ve dağılıp tümden yok olmaktı. Öyle de oldu.

Bu karar, Latin Federasyonu'nun -yani İspanya, İtalya, Jura, kısmen de Belçika'nın- (Fransa'da Enternasyonal'e kesin yasak konmuştu) Londra'daki Genel Kurul'a isyan bayrağı açmasına neden oldu; günümüze dek süren anarşi hareketinin başlangıcı işte bu isyandır.

Anarşi hareketi her zaman büyük bir pratik dersin etkisiyle başlamıştır. Anarşinin ilk doğuşu da hayatın dersiyledir. Hareket başladıktan sonra kendini temellendirmek ve ifade edebilmek için derhal kuramsal, bilimsel araştırmalara başlamıştır. Bilimsellik burada çoğunluğun anlamayacağı bir dille konuşmak ya da soyut metafizik yönelişler içine girmek anlamında değil, kendini, içinde bulunulan zamanın doğal bilimleriyle kanıtlamak ve giderek bizzat doğal bilimlerin bir dalı olmak anlamındadır.

1) I. Enternasyonal'in Londra konferansı 17-23 Eylül 1871 tarihleri arasında gerçekleşti. İşçilerin Uluslararası Yoldaşlığı'nın Basel'deki olağan kongresinde (1869) alınan karar uyarınca bu konferansın Paris'te gerçekleşmesi gerekiyordu. Ancak Enternasyonal'in Paris seksiyonunun Fransız hükümetince kovuşturulması, Fransa-Prusya savaşı, Paris Komünü'nün bastırılması gibi nedenlerle Kongre belirsiz bir tarihe ertelendi. Bu dönem, Enternasyonal içinde ideolojik savaşın iyice keskinleştiği bir dönem oldu. Anarşistler, Basel kongresindeki yenilgiden sonra, Genel Kurul'un tavrını eleştirmeyi sürdürdüler (bkz. Bakunin, M.A., "Enternasyonal'in Politikası", *Seçilmiş Yapıtlar*, 1920, Cilt: 4, s. 5-22). Nisan 1870'te Roman Federasyonu'nun La-Şo-de-Fon'da gerçekleştirdiği Genel Kurul Bakuninci programı benimseyince, aynı federasyona bağlı olan ve Genel Kurul'un çizgisinden yana olan Cenevre seksiyonu temsilcileri, Nisan 1870'te yapılan Kongre'de alınan kararlara uymayacaklarını açıkladılar. Bu grubun ayrılmasıyla iki federal birlik ortaya çıktı. 25 Temmuz 1871'de yapılan Genel Kurul'da Engels'in önerisi kabul edilerek aynı yılın Eylül ayında Londra'da gizli bir konferans toplanması kararlaştırıldı. 22'si karar verici ve 10'u istisari oy hakkı olan delege olmak üzere toplam 33 delegeyle oldukça dar çerçeveli bir konferans toplandı Londra'da. Konferansa temsilcileriyle katılmayan ülkeler, muhabir-sekreterler aracılığıyla temsil edildiler. Konferanstaki tartışmalar ve sonuç belgelerinin yayınlanmaması kararı alındı (protokoller ve öteki konferans materyalleri ilk kez 1936 yılında yayınlandı: *Birinci Enternasyonal'in Londra Konferansı*, Moskova, 1936). Konferansın ağırlıklı konusu 'politikadan sakınma' [tevakkı, geri durma -Ç.N.] idi. Anarşistler, ultra-devrimci tavırlarını yeni kanıtlarla daha da geliştirerek, işçi örgütlerinin parlamentoya dönük etkinliklere katılmalarına karşı çıktılar. Marx ve Engels işçi hareketini güçsüzleştireceği gerekçesiyle bu görüşü şiddetle eleştirdiler (bkz. Marx, K., Engels, E., *Yapıtlar*, Cilt: 17, s. 646-647, 421-422 vd.). Konferans, Marx'm önerisini kabul ederek Latin Federasyonu'ndan ayrılma kararı aldı (bkz. Londra Konferansı, s. 131-135; Marx, K., Engels, F., *Yapıtlar*, Cilt: 17, s. 432-435). Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. *I. Enternasyonal'in Bakunizme karşı savaşı*, Moskova, 1976, s. 97-104.

Ülküleri, geleceğin yaşamını kurmak olan anarşistler, bu uğurda soluk almamacasına yoğun bir çaba gösterdiler.

Hedefinin ne olduğunu olanca açıklığıyla, gerçekliğiyle bilmeyen, böyle bir bilinçten yoksun olan bir mücadelenin başarı şansı yoktur. Yıkığınız, yıkmak istediğiniz şeyin yerine neyi yükselteceğinizi daha yıkmaya mücadelesi sürerken zihninizde canlandıramamışsanız eğer, yıkımda başarıya ulaşmanız da olanaksızdır. Var olanı yalnızca kuramsal olarak eleştirebilmek bile, az çok belirginleşmiş çizgilerle onun yerine neyi koyduğunuzu zihninizde canlandırabilmiş olmanıza bağlıdır. Var olan bir kurumu eleştiren herkesin kafasında bilinçli ya da bilinçsiz bir *ideal*, 'daha iyi' kavramı vardır.

Bu, özellikle de eylem içinde bulunan insanı ilgilendiren bir durumdur. "Hele önce bir kapitalizmi ya da krallığı yıkalım, yerine ne koyacağımızı sonra düşünürüz"cü bir tavır, hem kendini hem de başkalarını aldatmadır. Aldatmayla güç yaratılamaz. Aslında yukarıdaki gibi konuşan birinin bile yıkmak için saldırdığı şeyin yerinde neyi görmek istediğine ilişkin kafasında bir düşünce vardır. Örneğin Rusya'da çarlık rejiminin yıkılması için uğraşanlar, yakın gelecek için çarlığın yerine koymak üzere farklı rejimler düşünebilirler: Kimilerinin kafasından İngiltere ya da Almanya'daki gibi bir anayasa geçerken, kimilerinin kafasından kendi partilerinin diktatörlüğü altında bir cumhuriyet düşüncesi geçer. Fransa'daki gibi monarşik bir cumhuriyet ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi federatif bir cumhuriyet düşünenler de olabilir. Ve nihayet, devlet egemenliğini olabildiğince sınırlamayı, bunun yerine, -birbirlerine federal ilişkilerle bağlı olan- kentlere, komünlere, işçi birliklerine ve her türden toplumsal gruplara daha çok özgürlük tanımayı düşünenler çıkabilir.

Tıpkı bunun gibi, kapitalizme saldıran herkesin kafasında, var olan bu burjuva düzeninin (kapitalizmin) yerinde hangi düzeni görmek istediğine ilişkin açık, net ya da henüz tam belirgin olmayan bir düşünce muhakkak vardır: Bu, devlet kapitalizmi ya da Babeufün tasarladığı devlet komünizmi olabileceği gibi, tarımsal ve sınai ürünlerin üretimi, değişimi ve tüketimi için biraraya gelmiş insanların oluşturdukları komünist birliklerin federasyonu da olabilir.

Sonuç olarak, her partinin, siyasa ve ekonomik yaşama ilişkin bütün olgular üzerinde değerlendirme yapmasını, amacına daha yet-

kince, daha çabuk ulaşmasını -hiç değilse yaklaşmasını- olanaklı kılan *kendi dűřlemi*, ideali vardır.

Anarři her ne kadar gűndelik yařam kavgasının içinden doęduysa da, onun da -üzerinde çalıřtıęı, oluřturduęu, yarattıęı- bir ideali vardır ve bu ideal, bu gűnl akıřı, eylem biçimleriyle, yöntemleriyle anarřistleri çabucak bütün öteki partilerden, hatta çoęu durumda, eski Roma-kilise devlet idealinin hem bugüne, hem de dűřledikleri geleceęin toplumuna uygulanabileceęine inanan sosyalist partilerden ayırmıřtır.

9
ANARŞİ

Temel ilkeleri. – Yasa. – Ahlâk. – Ekonomi anlayışı. – Devlet.

Belli tarihsel, siyasal ve ekonomik verilerin ve en yeni tarihten alınan derslerin etkisiyle, daha önce de söylediğimiz gibi anarşistlerin topluma bakışları, devlet egemenliğini ele geçirmeye çalışan bütün öteki siyasal partilerinkinden farklıdır.

Biz toplumu, geçmiş barbarlık ve zulüm düzenlerinin bize mirası olan yasalarla ya da ister seçilerek ister zorla başa geçmiş egemenlerle yönetilen bir yapı olarak değil, tıpkı âdetler, gelenek-görenekler gibi özgürce oluşmuş karşılıklı anlaşma, rıza ilişkilerine dayalı canlı bir organizma olarak görüyoruz. Ancak bu gelenek ve görenekler kendi 'form'ları içinde donup kalmamalı, yasaların ya da kör inanç-

ların etkisiyle bir değişmezlik, sarsılmazlık zırhına bürünmemeli; tam tersine, kendilerini hayatın yeni isterlerine, bilimdeki ilerlemelere, toplumsal idealdeki gelişmeye uydurarak, daha akılcı, daha ulvi bir çizgi üzerinde sürekli değişmeli, dönüşmeli, gelişmelidir.

Anarşi, başkalarını kendi iradesine bağlayan hiçbir egemenliği, hiçbir saltanatı, hiçbir kulluk ilişkisini tanımaz; hareketsizliğin, süredurumun hiçbir biçimini kabul etmez; bunların yerine anarşinin kitabında yalnızca ilerleme vardır: Bazen hızlı, bazen yavaş, tıpkı doğada, hayatta olduğu gibi... Anarşizmde tek tek her bireye, doğal yeteneklerini, *kişiliğini*, yani, onda *kendinin* olan, ona özgü olan her şeyi geliştirebilmesi özgürlüğü sağlanır. Başka bir deyişle, toplumsal cezalandırma ya da doğaüstü-mistik cezalandırma tehdidiyle, hiç kimse şöyle ya da böyle davranmaya zorlanamaz; toplum bireylerden hiçbir şey isteyemez, yapmaya istekli olmadıkları şeyleri yapmaya zorlayamaz. Bunun yanı sıra, herkes tam bir hak eşitliği içindedir.

Bizim düşündüğümüz toplum, hiçbir zorlamanın olmadığı, tam bir eşitler toplumdur; zorlayıcı hiçbir şey olmamasına karşın, eşitler toplumunun tek tek bazı üyelerinin bulunabilecekleri topluma zararlı davranışların korkutucu boyutlara ulaşmayacağından kesinlikle eminiz. Özgür ve eşit insanlardan kurulmuş bir toplum, ahlâkın korunmasını polise, hafiyelere, hapisanelere (yani, suç üniversitelerine), zindancılara, cellatlara, yargıçlara havale etmiş olan çağdaş devletten çok daha iyi koruyabilir kendini tehlikelere karşı. Böyle bir toplum, eğitimle ve toplumun üyeleri arasında kurulacak sıkı bağlarla, olası toplum-dışı davranışların daha baştan *önünü alabilir*.

Bugüne dek hiçbir yerde bu temel ilkeleri uygulamış bir toplum olmadığını biliyoruz; ancak yine biliyoruz ki, tarih boyunca insanlık hep bu ilkelerin uygulanmasına doğru bir gönül akışı içinde oldu. Geçici bir süre için bile olsa, ne zaman insanlar kendilerini boyunduruk içinde tutan egemenleri devirseler ya da (kölelik, derebeylik, krallık ya da belli kast ya da sınıfların sultanı) gibi kökleşmiş eşitsizlikleri yok etseler, başka bir deyişle, ne zaman özgürlük ve eşitlik ışığı toplum içine sızsa ya da sızar gibi olsa, ezilen halk hemen yukarıdaki temel ilkeleri (olabildiğince) hayata geçirmeye çalışmıştır.

O bakımdan biz, ille de yasa diyen ve çıkarttıkları yasalarla toplumu yönetmek hevesi içinde olan filozoflar, bilginler ve siyasetçilerce

çok övülen toplumsal yapıların hepsinden çok farklı bir toplum idealimiz olduğunu söylerken, anarşist toplum idealinin bütün öteki toplumsal yapılardan kökten farklı olduğunu söylerken yerden göğe haklıyız. Anarşi, egemen sınıfların hiçbir zaman ideali olmadı. Buna karşılık, kimi kez açık-seçik, bilinçli olarak, kimi kezse belli belirsiz, tam bilincinde olmadan, *halk yığınlarının* ideali çoğu kez anarşi oldu.

Burada önemli bir nokta var: Anarşist toplum idealinin bir ütopya olduğunu söylemek büyük yanlış olur. Her ideal, henüz var olmayan, henüz *gerçekleştirilmemiş olana* doğru bir hevesin, gönül akışının ifadesidir, 'ütopya' sözcüğü ise, gündelik dilde, *gerçekleştirilemez olan* anlamındadır.

Aslında 'ütopya' sözcüğü, toplumda olmakta olanların gözlemin-den kaynaklanan bir tasavvur için değil, örneğin bir yazarın "kuramsal olarak olsa iyi olur" düşüncesinden kaynaklanan toplum düşlemleri için kullanılmalıdır. Platon'un Cumhuriyet'i, papaların düşledikleri Bütün Dünya Kilisesi, Napolyon İmparatorluğu, Bismarck'ın hayali, dünyaya yüce yenilenme müjdesi verecek bir Mesih (Kurtarıcı) bekleyen ozanların mesianizmi bu kapsam içinde yer alabilecek ütopyalardır. Fakat 'ütopya' sözcüğünü, tıpkı anarşi gibi, *toplumun bugünkü gelişme düzeyinde kendini hissettirmeye başlayan yönelişin incelenmesine* dayanan bir bilimsel tahmin, önceden bilme, kestirme anlamında kullanmak son derece yanlıştır. Çünkü bu nokta ütöpik hayal alanının bittiği, pozitif bilgi-bilimsel tahmin alanının başladığı yerdir.

Bu noktada ütopyadan söz etmek çok yanlıştır, çünkü yukarıda gönül akışı, heves olarak nitelediğimiz yönelişler tarihte çok önemli rol oynamışlardır: 5. yüzyıldan 16. yüzyıla dek milyonlarca Avrupalının yaşamını yönlendiren örf-âdet hukukunun temelini bunlar oluşturmuştur Bu eğilimler, Avrupa'nın üç yüz yıllık devlet deneyiminden sonra, eğitilmiş toplumlarda yeniden görülmeye başlanmıştır. Anarşinin olabilir, gerçekleştirilebilir bir ideal olduğuna olan inancımız, önemi, uygarlık tarihini bilenlerin gözünden kaçmayacak olan bu gözleme dayanmaktadır.

Tabii bize, ideal başka, onun gerçekleşmesi başka, denilecektir. Doğrudur. Ama hatırlamakta yarar var: 18. yüzyılın sonunda, Kuzey Amerika'da Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulduğu sırada, Avrupa'nın akıllı insanları arasında, belli büyüklükteki bir toplum kesimi

için cumhuriyetçi yönetim yapılanması yaratılsa acaba nasıl olur gibi bir düşünce dile getirildiğinde, hemen saçmalık olarak nitelenmişti bu düşünce; çünkü, denilmişti, cumhuriyet ancak küçükse var olabilir: İsviçre gibi, ya da Hollanda'nın eyaletleri gibi.* Oysa Kuzey ve Güney Amerika cumhuriyetleri örneğiyle, daha sonra da Fransa örneği, 'ütopistler'in cumhuriyetçilerden yana değil, monarşistlerden yana olduğunu gösterdi.

Kişisel arzularının etkisiyle, kendimi duyumsatmaya başlamış olan yeni eğilimleri, yeni yönelişleri dikkate almak istemeyenler; artık geçmişe karışmış, geçmişin malı olmuş şeylerin (bu geçmişin, bugün artık yerlerinde yenilerinin var olduğu eski tarihsel koşulların sonucu olduğunu bir türlü fark edemeyerek) hâlâ sapasağlam ayakta olduklarını savunan kişiler her zaman 'ütopist' idiler.

Anarşi düşünce ırmağının kökenini incelerken, karşımıza sürekli olarak iki kaynağın çıktığını kitabımızın başında da söylemiştik: Birincisi, devletçi-hiyerarşik yapılanmalara ve genel olarak egemenliğe yöneltilen eleştiri; ikincisi ise, insanlığın ileriye doğru hareketinde geçmişte gözlenen ve günümüzde gözlenmekte olan yönelişlerin durmamacasına seçilip ayıklanması...

En karanlık çağlarda, taş çağında, vahşetin egemen olduğu çağlarda bile insanlar, isterlerse içlerinden en yiğit, en akıllı, en bilge olanına egemenliği vermiş olsunlar -vermeye görsünler- sonuç hep hazine olmuştur. En uzak çağlardaki atalarımızın bile, ne yapıp edip egemenliğin kişilerin, kurumların ya da zümrelerin eline geçmemesini sağlayacak örgütlenmelere gitmeleri boşuna değildir. Uzak geçmişteki atalarımızın soyları, yani önce kabileler, daha sonra köy komünleri, Ortaçağ işlikleri (iyi komşuluk, zanaat ve sanat işlikleri, tüccar ve avcı birlikleri, vb.) ve en nihayet özgür kentler ve (Kostomarov'un harika deyişiyle) 'halk egemenliği', 12. yüzyıldan 16. yüzyıla dek, halkın halk içinde yarattığı kurumlardı. Bunları önderler, başkanlar, başbuğlar değil, (egemenliğin yabancı işgalcilerin ya da kendi soylarından, sülalelerinden, kabilelerinden, kentlerinden... birilerinin eline geçmesini önlemek, böyle bir oldubittiye karşı koyabilmek için) halkın kendisi kurmuştu.

*) Bu görüş 1792 yılında, Büyük Devrim sırasında Fransız cumhuriyetçileri arasında da yaygındı.

Halk yığınlarının bütün Avrupa'yı kapsayan dinsel hareketlerinde (özellikle de anabaptistlerin Batı Avrupa'da ve Hus'çuların* Bohemya'daki etkinliklerinde) de görülür aynı yöneliş. Devlet karşısı anarşik düşüncelerin ilk izlerini taşıyan bu hareketler, bilindiğı gibi, Protestan Reform hareketine ve 16. yüzyıldaki köylü ayaklanmalarına gelişme ortamı sağlamışlardır.

Çok sonraları, 1793-1794 yıllarında Fransa'da yeniden görüldü bu *halk* yaratıcılığı, yalnızca *halka* özgü bu bağımsız eylem koyuş. Hem de ne büyük bir verimle! Paris'in ve öbür büyük kentlerin 'seksiyon'ları, tıpkı Büyük Devrim'in o küçük küçük komünleri gibi inanılmaz işler başardılar! (Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler benim *Fransız Devrimi* adlı kitabıma başvurabilirler.)

Ve son olarak, çok daha sonraları, İngiltere ve Fransa'da çağdaş sanayinin gelişmesiyle birlikte işçi birliklerinde gördük aynı ruhu. Üstelik de üzerlerine yedi başlı bir canavar gibi yürüyen, ellerini kollarını bağlayan çok ağır yasalara karşın oluştu ve eylem koydu bu birlikler. Bu kez de, kapitalistlerin ve onların yordakçısı olan kilise ve devletin zorbalığına karşın kendini korumak için kullandığına tanık olduk halkın yaratıcı gücünü.

Antikçağ'da, Ortaçağ'da, 18. Yüzyıl Sonlarında ve 19. Yüzyıl Ortalarında Anarşi Anlayışı: Godwin-Proudhon-Stirner

Halk yaratıcılığının ürünü olan halk hareketleri elbet edebiyata da yansıyacaktı. Gerçekten de antikçağ filozoflarında, örneğin Çin'den Lao-Dze'de, eski Yunan'dan Aristipp'te ve *kynismos* öğretisine bağlı filozoflar (*cynique*'ler) ile Zenon ve bazı stoacılar da anarşik düşüncelere rastlayabiliyoruz. Anarşik düşünce bir avuç aristokrat bilginin çalışma odasında değil de, esas olarak halk yığınları arasında doğduğu için (ve bu yüzden de ilk anılanlar halk hareketlerine fazla sevecenlik duymadıkları için) düşünürler, halk hareketlerini esinlendiren derinlerdeki nedeni (düşünceyi) araştırma konusunda pek istekli olmamışlardır. Filozoflar ve bilginler bütün zamanlarda, hiye-

*) *Hus'çular*: Çek halkının ulusal kahramanı ve Çek Reform hareketinin ideologu Jan Hus'un (1371-1415) adından. Aynı zamanda Prag Üniversitesi'nin de rektörü olan J. Hus, erken Hristiyanlık ilkelerine dönüş, ruhban sınıfıyla sivil kesimin hak eşitliğini savunan görüşleriyle, Katolik kilisesinin ve Almanların saldırılarına karşın halk hareketlerinin esinlendiricisi oldu. Kilise tarafından yargılandı ve yakılarak öldürüldü. (ç.n.)

rarşik boyun eğme düşüncesinde devletçi çizginin savunucusu, koryucusu olmuşlardır. Bilim ufkuna ilk ışıkların düşmeye başladığı o en eski zamanlarda bile, uğraşmayı en sevdikleri konu insan yönetme sanatı olduğu için, kendini anarşi düşüncesini araştırmaya adanmış filozof sayısının pek az olmasına şaşmamak gerekir.¹

İşte Zenon bu az sayıdaki filozoftan biridir. Hükümeti falan olmayan özgür komünlerin propagandasını yapan Zenon, bu tip örgütlenmeyi Platon'un *Cumhuriyet*'ine -yani devletçi çizgiye- karşı önermiştir. İnsandaki toplumsalcı içgüdüye dikkat çeken Zenon, doğanın insanda bu içgüdüyü bencil 'kendini koruma' içgüdüsünü dengelemek için geliştirdiğini söylüyordu. Zenon yüzyıllar önce, insanların sınırlara aldırış etmeden birleşip 'Kosmos'u, Evren'i oluşturmaları durumunda, mahkemelere de, tapınaklara da, karşılıklı emek ürünlerini değiştirmek için paraya da gereksinim duymayacaklarını anlamıştı. Onun bu düşüncesi, günümüz anarşistlerinin düşünceleriyle öylesine benzeşiyor ki, doğrusu şaşmamak elde değil.*

Albi episkopu Mark Girolamo Vida 1553 yılında verdiği vaazlarda, devlete, onun yasalarına ve onun 'büyük adaletsizliği'ne karşı benzer düşünceleri dile getiriyordu.** Aynı düşüncelere Hus'çularda (özellikle de 15. yüzyılda Hoets'de) ve -tıpkı 9. yüzyıldaki öncülleri olan Ermeni rasyonalistlerinde olduğu gibi- ilk anabaptistlerde*** de rastlıyoruz.

1) Kropotkin'in anarşizme yakın düşüncelerin insanlık tarihinin her aşamasında bulunabileceğine ilişkin görüşü, günümüz anarşizm araştırmacılarınca da paylaşıyor. Örneğin J. Joll, "Anarşist hareket geçen yüz elli yıla ilişkin bir olgu gibi görünmekteyse de, bunun, kökü çok daha eskilere dayanan ... çağdaş anarşist hareketin öncülleri olan Zenon'da ve stoacılar, eretiklerde ve anabaptistlerde gördüğümüz tipte bir protesto hareketi olduğunu kabul etmeliyiz," diyor (Joll J., *The Anarchist*, Londra, 1964, s. 13; keza bkz. Komin, V.V., *Rusya'da Anarşizm*, Kalinin, 1969, s. 10-11; Volgin, V.P., *Sosyalist Düşünce Tarihi*, Moskova, 1975, s. 191-193).

*) Zenon hakkında daha çok bilgi için Profesör Andler'in şu yapıtına başvurulabilir: *Geschichte des Socialismus und Kommunismus von Plato bis zur Gegenwart*, T. 1., 1899. Anarşizmin tarihi için benim *Britanya Ansiklopedisi*'nin on birinci baskısına yazdığım "Anarşi" makalesine bakılabilir (*Encyclopedia Britannica*, L., 1910, Cilt: 1, s. 914-916).

**) Dr. Nys, *Recherches sur l'histoire de l'économie politique*, Paris (Fontemoing), 1898 (Siyasal ekonomi tarihi araştırmaları).

***) *Anabaptistler* (Grekçe *anabaptizo* [ikinci kez kutsama'dan]): 16. yüzyıldaki reform hareketleri sırasında özellikle Almanya, İsviçre ve Hollanda'da görülen radikal-sekter-halk hareketlerine katılanlar. Bebekken kilisedeki kutsanmanın üzerine, bilinçli çağa gelindiğinde yeni bir kutsanma istiyorlar, kilise hiyerarşisini reddediyorlar, zenginleri ve zenginliği ayıplıyorlar ve servet ortaklaşmacılığı istiyorlardı. 1534-1535 yıllarında Münster Komünü'nü oluşturdular, ancak başarılı olamadılar, tepelendiler. Protestan sektlerine ait dogmalarda bugün bile anabaptist öğelere rastlanmaktadır. (ç.n.)

16. yüzyılın ilk yarısında Rabelais, 17. yüzyılın sonunda Fénelon, ama özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında ansiklopedist Diderot yurtdışında özetlemeye çalıştığımız görüşleri daha da geliştirdiler ve Büyük Fransız Devrimi sırasında 'seksiyon' ve komün eylemleriyle bir ölçüde uygulamaya koydular.

Ancak, anarşizmin siyasal ve ekonomik ilkelerini ilk ortaya koyan, 1793 yılında yayınladığı *Siyasal Gerçeğe ve Onun Genel Ahlâk ve Mutluluk Üzerine Etkilerine Yönelik Araştırmalar* adlı yapıtıyla İngiliz William Godwin oldu. Godwin, 'anarşi' sözcüğünü kullanmadı, ama yasalara saldırarak, devletin gereksizliğini kanıtlayarak ve her toplumun biricik temeli olan gerçek *adaletin* ancak mahkemelerin yıkılmasıyla sağlanabileceğini söyleyerek anarşizmin temel ilkelerini harika bir şekilde ortaya koydu. Mülkiyet konusunda ise Godwin sözü hiç dolandırmadan açıkça komünizmi savunuyordu.*

'Anarşi' terimini hükümeteşiz bir toplumsal yapı anlamında ilk kullanan ve insanların, hem zenginlerin yoksulları ezmelerini önleyecek hem de -ve aynı zamanda- yönetilenlerin kontrolünde olacak bir hükümete sahip olmak için çabalamalarına ilk sert eleştirileri yönelten Proudhon'dur.¹ Fransa'da bu ikili amacın gerçekleştireceğı umut edilen bir anayasaya sahip olmak için 1793 yılından başlayarak gösterilen özenli çaba ve 1848 devriminin uğradığı başarısızlık, kuşkusuz ona böyle bir eleştiri için yeterli veri sağlamış bulunuyordu.

*) Bu nokta, Godwin'in yapıtının 1793 yılında iki cilt halinde yapılan ilk baskısında yer almaktadır. 1796 yılında yapılan 2. baskıdaysa, İngiliz hükümetinin dostlarına, cumhuriyetçi düşüncedaşlarına karşı başlattığı kovuşturmalar üzerine Godwin kitabından komünizm yanlısı tümceleri attı, ilk baskıdaki devlet ve hükümet karşıtı düşüncelerini yumuşattı.

1) Proudhon'un 'anarşi'den kastı, devletin tümüyle yıkılmasından sonra kurulacak bir toplumsal yapıydı. Kimi durumlarda bu terim yerine 'federasyon' terimini kullanır Proudhon; ona göre bu iki terim özdeşdir (identik). 'Anarşi' derken, 'toplumsal sözleşme' temeline dayanan 'federatif yapılanma'yı kasteder çoğu kez. "Gerçekten de, yurttaşların herhangi bir şeyden söz ettiğimde, açıktır ki burada benim için en temel, en bağlayıcı yasa benim irademdir. ... Bununla birlikte, benimle birkaç kişi arasında bağtlanmış bir anlaşma herkesi kapsar hale gelebilseydi ... bu, kuşkusuz, benim irademin sonsuza dek tartışmasız yinelenmesi anlamına gelirdi. ... Anlaşma usulü, yasa usulünün yerini alarak insan ve yurttaş için gerçek yönetimi yaratır..." (Proudhon, P.J., *İdee générale de la révolution au XIX-esciecle*, Paris, 1851, s. 235-236). Proudhon'a göre toplumsal özgürlüğe ancak böyle ulaşılır. "Cumhuriyet'te her yurttaş canının istediğı gibi davranarak ... yaşamaya ve yönetime doğrudan katılmış olur. ... Cumhuriyet olumlu anarşidir. Bu, belli bir düzene boyun eğen özgürlük değildir... Bu, sınırlı bir özgürlük değil, karşılıklı özgürlüktür; ve özgürlük düzenin kızı değil, anasıdır" (Proudhon, P.J., *Solution du problème social*, Paris, 1848, s. 119).

Proudhon devlet sosyalizminin her biçiminin amansız düşmanıydı; o dönemin (19. yüzyılın 30'lu, 40'lı yılları) komünistleri de bir tür devlet sosyalizminin temsilcisiydiler; o nedenle de Proudhon bu türden devrimlerin planlarını önce didik didik etti, sonra da acımasızca elinin tersiyle itti. Robert Owen'ın önerisi olan 'emek çekleri'ni* temel alarak, her türden siyasal hükümeti gereksiz kılacak karşılıklılık (mütüelizm) anlayışını geliştirdi.

*Bütün malların değişim değeri, diyordu Proudhon, her toplumda, belli zaman diliminde, o malı üretmek için harcanan emek miktarıyla -yalnızca bununla- ölçülüyorsa, o zaman toplumdaki tüm mal değişimi, bu malları edinmek için yapılacak ödemeleri 'emek çeki'yle kabul eden Ulusal Banka aracılığıyla yürütülebilir. Clearing House, yani özel bir hesap bürosu -tıpkı bugün bankaların yaptıkları gibi- günlük olarak, gelirler ve Ulusal Banka'nın tüm şubelerince yapılacak ödemeler arasındaki farkı belirleyebilir.**¹*

*) *Emek çeki* (İng.. *labour cheques*, Fr. *bons du travail*): İşçiye çalışmasının karşılığı olarak verilen ve bir tür banknot yerine geçen bu çeklerde, işçinin kaç saat çalıştığı (üç, beş, on, vb.) dakika bölümlenmeleri de yer verilerek gösteriliyordu. Bankalar bugün bildiğimiz çekleri, metal ya da kâğıt paraları nasıl kabul ediyorlarsa, emek çekleri için de aynı durum söz konusuydu.

**) İngiltere'de ve genel olarak ekonomileri gelişmiş ülkelerin hepsinde, ticari yaşamda olduğu gibi özel yaşamda da ödemeler çek kesme yoluyla yapılıyor. Yani insanlar nakit para yerine, kendi bankalarından aldıkları çekleri veriyorlar. Bankalar ve şubeleri, kendilerine gelen çeklerin listesini günlük olarak düzenleyip öbür bankalara gönderiyorlar ve Clearing House da -bankaların birbirlerine çek gönderip her çek için tahsilat yapmaları yerine- günlük olarak her banka için alacak-borç dengesini düzenliyor.

1) *İşçi parası* ('emek çeki'): Üzerinde, mallarda bulunan çalışma süresini (her malı üretmek için harcanan emek süresini) belirten ve tümüyle para yerine geçen kâğıt. 'İşçi parası' düşüncesi ilk kez İngiltere'de R. Owen ve D. Gray, Fransa'da P. Proudhon tarafından ortaya atıldı. 'İşçi parası' düşüncesini en eksiksiz, en ayrıntılarıyla ele alan Gray'e göre, toplumların gereksinimini duydukları şey üretim reformu değil, değişim reformudur (bkz. Gray D., *Toplumsal Sistem. Değişim İlkeleri Üzerine Bir Tez*, Gray D. *Yapıtlar*, Moskova, 1955). Yalnız küçük üretimin varlığını, küçük üreticilerin mülkiyetinin korunmasını, tüketim kooperatiflerinin gelişmesini ve para sistemine son verilmesini öngören bir planı vardı Gray'in. 'İşçi parası' çıkaracak bir Ulusal Banka kurulacaktı ve üzerinde işçinin emeğinin tam karşılığının belirtildiği bu 'işçi paraları' her bakımdan tam bir değişim değerine sahip olacak ve işçiye, harcadığı emeğe karşılık dilediği malı edinme hakkı verecekti. Bu kuramın yandaşları, paranın yerine 'emek çekleri'ni geçirme projeksiyonlarını yaparken, bununla, özel emeğin doğrudan doğruya toplumsal olduğunu ve özel emek için yapılan her harcamanın toplumsal açıdan zorunlu olduğunu önceden ilan etmiş oluyorlardı. Kropotkin'in 'işçi paraları'na dönük eleştirilerinde değişik yönden kusurlar vardır: Bir kez bu işin en büyük kusurunu görememiştir Kropotkin: yani paranın maldan, değişimin de üretimden kopuşunu ve mal üretimini küçük görmeyi. Kropotkin ihtiyaçların dağıtımında zaman yitirilmeksizin komünist ilkelerin uygulanmasını istiyordu: Topluma emek katkısında bulunan herkes, başkalarının üretimlerinden belli bir pay sahibidir. Ona göre dağıtımın emeğe göreliği ilkesini savunmak demek, kapitalist ücretli emek sistemini savunmak demektir.

Böylece, farklı kişiler arasında değişime konu olan hizmet aynı *değerde* olacaktır. Öte yandan Ulusal Banka, çeşitli birlikler çevresinde toplanmış üreticilere, üretim giderlerini karşılayacak borç verebilir –ama para olarak değil, emek çeki olarak. Sonuçta, bu borçlarla ilgili olarak (birilerine borç veren tek bir kapitalistin yerini, Ulusal Banka aracılığıyla birbirine borç veren tüm halk alacağı için) faiz ödeme zorunluluğu da olmayacaktır. Banka yönetiminden doğabilecek masrafları kapatmak için de, borçlanılacak toplam miktar üzerinden *yüzde bir*, hatta belki de, yüzde yarımından daha az bir faiz yeterli olacaktır. Yaratılacak böylesi bir *faizsiz borçlanma* ortamında da sermayenin zararlı niteliğini kaybedeceği, yani sömürü aracı olmaktan çıkacağı açıktır. Bu arada Proudhon’un, devletin ve hükümetin gereksizliğine ilişkin somut kanıtlarla karşılıklılık ilişkisi tezini ayrıntılandırıdığım da eklememiz gerekir. Büyük olasılıkla, İngiliz öncülerinden haberi yoktu Proudhon’un, ama programının ekonomik bölümü, ondan daha önce, 1829 yılında, karşılıklılık tezini komünistlerden çok önce propaganda etmeye başlayan ünlü İngiliz ekonomist William Thompson tarafından geliştirilmişti. Aynı düşünce, daha sonra, Thompson’ın İngiliz sürdürücüleri olan John Gray (1825-1831), Hodskin (1825-1832) ve J.T. Bray (1839) tarafından daha da geliştirilmiştir. Aslında adını andığımız bu kişiler, Proudhon ve onun sürdürücüleri gibi anarşiyi adlı adınca anmamışlardır, ama, İngiliz profesör Foxwell’in, A. Menger’in *Droit au produit integral du travail* (Viyana, 1886) adlı harika kitabının İngilizce çevirisine yazdığı giriş yazısında da belirttiği gibi, bir düşünce akımı olarak anarşizm, bu yıllardaki tüm İngiliz sosyalist hareketinde kendini hissettirmiştir.

Bu düşünce hareketinin Amerika Birleşik Devletleri’ndeki temsilcisi, Joshua Warren olmuştur. Başlangıçta Owen’ın ‘Yeni Ahenk’ kolonisine üye olmasına karşın, daha sonra komünizm düşmanı olan Warren, 1826 yılında Cincinnati’de ürünlerin, üzerlerinde herkesin çalışma saatlerinin belirtildiği emek çekleri’ne (emek pulları’na) göre değişimlerinin yapıldığı bir ‘depo’ kurmuştur. Bu türden kurumlar, *eşitlikçi depolar*, *eşitlikçi evler* ve *eşitlikçi köyler* adı altında 1865 yılına dek varlıklarını sürdürmüşlerdir.*

*) *Equity Stores*, *Equity Villages* ve *Equity Houses*. İngilizce ‘equity’ sözcüğü ‘adil, doğru, haklı’ anlamının yanı sıra, ‘eşit, müsavi’ anlamına da gelmektedir.

Üretilen nesnelerin değişim değerinin, her nesnenin üretilmesi için harcanan emekle ölçülmesi düşüncesi 1843-1845 yıllarında Almanya'da Monsey Hess ve Karl Grun, İsviçre'de ise Wilhelm Marr tarafından propaganda edilmişti. Bunlar, Weitling'in,¹ çoğu Babeuf'un Fransız ardıllarından oluşan çevrelerde yürüttüğü devlet komünizmi düşüncesine karşı mücadele etmişlerdir.

Öte yandan Almanya'da, işçiler arasında bir hayli yandaş toplanan Weitling'in devlet komünizmi görüşüne karşılık olarak Hegelci bir Alman olan Max Stirner (gerçek adı Johann Kaspar Schmidt), 1845 yılında *Biricik ve Onun Varlığı* adlı çalışmasını yayınladı (birkaç yıl önce, Mackay² tarafından -deyim yerindeyse- yeniden keşfedilen bu yapıt bizim anarşistler arasında büyük gürültü kopardı; bir bakıma anarşist-individüalist hareketin manifestosu gibi görüldü).*

Stirner'in çalışması, devlete ve -devlet komünizminin başarıya ulaşması durumunda kurulacak olan- yeni tiranlığa karşı bir öfke çığlığıdır. Gerçek bir Hegelci-metafizikçi gibi düşünen Stirner, insan 'Ben'inin, bireyin 'üstünlüğü'nün yeniden doğuşunu duyurdu, bu düşüncenin yayılması için çaba gösterdi. Böylece, 'a-moral'in, yani ahlâksızlığın ve 'benciller topluluğu'nun vaizi oldu.

Anarşist yazarların buna eleştirileri şu oldu (geçenlerde de Fransız profesör V. Basch *Anarşik Bireycilik: Max Stirner* -Paris, 1904- adlı ilginç yapıtında buna kendi eleştirisini getirdi): "Toplumsal tüm üyeleri için değil de, yalnızca en yetenekli olanlar olarak kabul edilen bireylerden *tam gelişmişlik* bekleyen, toplumun tümünün gelişmesi konusuna boş veren böyle bir bireyciliğin, devletin koruduğu, kayırdığı küçük bir azınlığın elindeki ayrıcalıkların (boş zaman, hali

1) Weitling 19. yüzyılın 30'lu yıllarının sonundaki en aktif komünist örgütlerden biri olan Eşit Haklar Birliği'nin en etkin eylemcilerinden biri. Birlik'in verdiği görevle 1838 yılında "İnsanlık bugün nasıldır, nasıl olmalıdır?" adlı bir broşür kaleme almıştır. 1842 yılında en önemli yapıtı olan *Uyum ve Özgürlük Güvencesi*'ni yazmıştır (Rusça çevirisi: Moskova, 1962). 1843 yılında, komünizmle erken-Hristiyanlığın değerlerini bağdaştırmaya çalıştığı *Yoksul Günahkârın İncili*'ni yayınlamıştır. Kitaplarında Bakunin'i ve tüm anarşist düşünce geleneğini derinden etkilemiş olan iki tema belirgindir: Mevcut toplumla mübalağalı bir 'uzlaşmazlık' ve yıkmayı, devrimci eylemin ana hedefi olarak görmek.

2) D.G. Mackay, 1898 yılında Berlin'de Stirner'e ait yazıları ve yine onun notlarından yararlanarak yaşamöyküsünü yayınladı. Stirner'in Kropotkin tarafından anılan yapıtı *Biricik ve Onun Malı* (1844), Mackay'ın yazdığı "M. Stirner, Öğretisi ve Sanatı" başlıklı bir makaleyle birlikte yayınlandı. Mackay'ın bunun dışında *Max Stirner, Yaşamı ve Öğretisi* adında bir kitabı daha vardır (Rusça çevirisi: Spb, 1907).

*) Kitap Rusçaya *Biricik ve Onun Malı* adıyla çevrildi ve 1907 yılında Svetoç yayınevinde basıldı.

vakti yerindelik ve iyi eğitim alma ayrıcalığının, yani bugünkü tekelin) savunulmasından hiçbir farkı yoktur; buradaki tam gelişmişlik, yalnızca ayrıcalıklı bir azınlığa tanınan bir hak olduğu için de, ancak devlet tarafından desteklenmesi koşuluyla varlık bulabilecek bir haktır.”

Gerçekten de, böyle bir tekelin istenilir bir şey olduğunu varsaysak bile -ki son derece abes bir şeydir bu- devletin, hükümetin, uygun yasal düzenlemelerin koruyuculuğu olmaksızın varlığını sürdüremeyeceğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla da Stirner türünden bireycilerin talepleri onları ister istemez, o kadar güzel, o kadar yerinde eleştiriler yönelttikleri devlet, hükümet fikrine geri götürecektir. Bu tavır, Spencer’in ya da Manchester okulu adıyla bilinen ve devlete en sert eleştiriler yönelterek işe başlayıp, daha sonra devletin, mülkiyet tekeli koruyucu icraatlarını (mülkiyetin devletin en büyük destekçisi olduğunu unutarak) uygun bulma noktasına gelen burjuva ekonomistlerinin tavırlarıyla aynı tavidir. Gerek özel mülkiyet (tekeli), gerek kendini ‘insanüstü’ gören her türlü ‘Ben’, devletsiz var olamaz.

10
ANARŞİ (devam)

Sonraki gelişmeler. – Yöntem ve eylem. – İşçilerin uluslararası birliği (Enternasyonal). – Devletçi komünistler ve mütüelistler (Proudhoncular). – Saint-Simonculuk.

Bundan önceki bölümde Fransız Devrimi'nden ve Godwin'den başlayıp, Proudhon'a dek anarşist düşüncenin belli başlı gelişme aşamalarına kısaca göz attık. Anarşist düşüncede bundan sonra görülen gelişmelerin en önemlisi, Fransız-Alman savaşının (1868-1870) hemen başlangıcında gerçekleşen Enternasyonal sırasında, yani işçilerin yüreğine dağlarca umut, burjuvazinin yüreğine ise ölümüne korku salan, İşçilerin Uluslararası Birliği'nde yaşandı.

Bu birliği -her ne kadar Marksistler tersini öne sürerlerse de- Marx'ın kurmadığı açıktır. Bu birliğin, İkinci Uluslararası Sergi'yi

gezmek için 1862 yılında Londra'ya gelen Fransız işçi temsilcileri delegasyonunun, İngiliz sendika birlikleri temsilcileri ve onlara katılmış kimi İngiliz radikalleriyle karşılaşmaları sonucu gerçekleştiği de açıktır. Bu ziyaretle kurulan ilişki, 1863 yılında Polonya'da gerçekleşecek buluşmanın onanmasıyla daha da pekişmiş ve ertesi yılın (1864) Eylül'ünde Saint Martins Hall'daki buluşmayla Birliğin kuruluşu kesinleşmiştir.*¹ Marx'a Enternasyonal'in, özel bir kurulca tas-

*) Londra'da 13-20 Mart 1878 tarihinde toplanan Uluslararası İşçi Birliği Konseyi'nin oturumlarına ilişkin protokollerde ilginç tartışmalar geçtiğini saptadım. Enternasyonal'in kurucularından biri olan Eccarius, Konsey'in çağrısındaki, Enternasyonal'in 1862 yılındaki Dünya Sergisi sırasında doğduğunu belirten cümlelerin atılmasını ve onun yerine şu cümlelerin konulmasını istemiş: "Bu zorunluluğun sonucu olarak, 1863 yılında Polonya'da biraraya gelme kararı veren İngiliz ve Fransız işçileri, toplumsal ve siyasal amaçlı bir anlaşma imzalamışlar ve bu anlaşmanın sonucu da 1864 Eylül'ünde kurulan Uluslararası İşçi Birliği olmuştur." Ertesi hafta, 20 Mart günü oturumlarda çok ateşli tartışmalara neden olmuş bu öneri. Enternasyonal'in kuruluşuna büyük emeği geçen, hem aktif bir üye, hem de Genel Konsey sekreteri olan Jong, Uluslararası İşçi Birliği'nin temelini gerçekten de 1862 yılındaki sergi sırasında aulduğunda idetmiş. Enternasyonal daha sonra, 1864 yılında Londra'da, Fransız işçi sendikaları adına, aralarında (parlamen-toya Paris'ten aday olan işçi) Toulén'in ve İngiliz işçi sendikaları adına başkan, ayakka-bıcı Odger, Taşçılar Birliği Sekreteri, taş ustası Krimer gibi işçilerin bulunduğu, ama Marx'ın bulunmadığı bir toplantıda kurulmuştur (kuruluşla ilgili görüşmelerin daha 1860 yılındaki Dünya Sergisi sırasında başladığı, Marx'ın Engels'e yazdığı 4 Kasım 1864 tarihli çok ilginç bir mektuptan da anlaşılmalıdır). Birlik'in gerçekleşmesinde İngiliz kesiminden en büyük payı olan kişi herhalde terzi Eccarius idi. Toplantılardan birine çağrılı olan Marx, "Dut yemiş bülbül gibi duruyordum orada," diye yazmıştır daha sonra. Enternasyonal'in tüzüğü, yine Marx'ın daha sonra yazdığı gibi, onun katılmadığı otu-rumlarda kaleme alınmıştır. Tüzük işi bittikten sonra, Marx'ın Engels'e yazdığı bir mek-tuptan öğrendiğimize göre, "işçi sınıfına bir Çağrı yazdım (başlangıçta böyle bir şey plan-lanmamıştı): İşçi yığınlarının 1845 yılında yaşadıkları üzerine bir tür yorumdu bu; sonra Giriş'de (Preamble bazı değişiklik ve düzeltiler yaptım, tüzüğü de kısalttım, böylece 40 paragraf, 10 paragrafa indi" (bkz. K. Marx-F. Engels Yazışmaları, 1844-1883. A. Bebel ve Ed. Bernstein'in 1913 tarihli yayınının Almanca aslı; Marx'ın 4 Kasım 1864 tarihli mek-tubu, Cilt: III, s. 188-191).

1) 28 Eylül 1864 günü Londra'daki Saint-Martins Hall'da, İngiliz İşçi Sendikaları yön-eticileriyle bir grup Fransız Proudhoncu tarafından örgütlenen uluslararası bir işçi top-lantısı gerçekleşti. Toplantıda Uluslararası İşçi Kardeşliği kurulmasına karar verildi ve 1866 yılı sonunda I. Enternasyonal Genel Kurulu'nu toplantıya çağırma görevli 32 ki-şilik bir Geçici Komite oluşturuldu. Geçici Komite'de İngiliz işçi sendikalarından: J. Od-ger, U.R. Krimer, B. Lecraft vd. ile İngiliz devrimci demokrat aydınlarını temsilen W. Dell, J.W. Wilier, J. Osborn, W. Worley gibi adlar; İtalyan işçi hareketinden L. Volf ve D. Lama; Fransız sosyalist sığınmacılardan V. Le Lubet, J.B. Bokke, J. Denuel bulunuyorlardı; K. Marx ve I. Eccarius, Alman proletaryasının temsilcileri seçilmişlerdi. Marx aynı zaman-da Geçici Komite'nin 5 Ekim günlü ilk toplantısında. Uluslararası İşçi Kardeşliği'nin programını hazırlamakla görevli alt-komiteye de seçildi. Program çalışmalarının tamam-lanmasından sonra alt-komite, Genel Kurul yürütme organına (Divan) dönüştü; 1865 yaz aylarından sonra ise Sürekli Komite olarak anılmaya başlandı. Alt-komitenin ilk otu-rumlarında Owenci Weston tarafından kaleme alınan ve Fransız sosyalist Le Lubet tara-fından redakte edilen; İngilizceye çevirisi İşçi Derneklerinin Kardeşlik Tutanağı adıyla L. Wolf tarafından yapılan program taslağı 1864 Ekim'inde, Mazzini'nin önderliğindeki

lağı hazırlanan geçici tüzüğünü ve kuruluş çağrısını kaleme alma görevi verilmiştir.

Esasen daha 1830 yılında, İngiltere’de bütün zanaatları kapsayan Büyük Ulusal Birlik (The Great National Trades Union) kurulduğunda, Robert Owen da aynı birliği uluslararası ölçekte gerçekleştirmek için kolları sıvamıştı.

Ancak bu düşüncenin derhal rafa kaldırılması gerekti, çünkü İngiliz hükümeti Ulusal Birliği büyük bir öfkeyle kovuşturmaya başlamıştı. Yine de Enternasyonal fikri asla bir yana bırakılmadı; İngiltere’de küllerin arasında için için yanmayı sürdürdü, Fransa’da yandaşlar buldu, 1848 devriminin yenilgiye uğramasından sonra da, Fransız sürgünlerince Amerika Birleşik Devletleri’ne taşındı ve bu ülkede yayınlanan *Enternasyonal* adlı Fransız gazetesiyle sürekli propagandası yapıldı.

1862 yılında Londra’yı ziyaret eden Fransız işçilerin büyük çoğunluğu Proudhoncu, yani mütüelist; İngiliz işçilerin çoğu ise Robert Owen okulu mensubu idiler. Böylece, İngiliz Owencılığı ile Fransız Proudhonculuğu siyasal burjuvazinin etkisi olmaksızın birleşmiş oldular; bunun sonucu ise, daha çok *ekonomik platformda* mücadele etmeye ve her türden radikal siyasal partiyle bağını koparmaya hazır güçlü bir uluslararası işçi hareketinin doğması oldu.*

İtalyan işçi derneklerinin bulunduğu Genel Kurul’da kabul edildi (bkz. K. Marx-F. Engels, *Yapıtlar*, Cilt: 1, s. 537-544; Cilt: 31, s. 12). Program tartışıldı ve Geçici Komite’nin 18 Ekim günlü oturumunda bütünüyle benimsendi. Ancak Eccarius’un, Marx’ın eleştirilerinin etkisiyle getirdiği öneri üzerine, redakte edilmesi için alt-komiteye gönderildi. Redaksiyon görevi 20 Ekim günü Marx’a verildi. Marx, Engels’e yazdığı ve Kropotkin’in de andığı 4 Kasım 1864 tarihli mektubunda şöyle diyordu: “Tam bir zırvalıktı elime tutuşturdukları metin ve ben bu saçmalıktan eli yüzü düzgün bir şey çıkarmanın olanaksız olduğunu görüyordum. Oylanmış ve benimsenmiş ‘sentiments’de yapacağım redaksiyon işleminde başvuracağım son derece kendine özgü yöntemi bir parça haklı gösterebilmek için, işçi sınıfına seslenen bir Manifesto kaleme aldım” (*Uluslararası İşçi Kardeşliği Kuruluş Bildirisi*, K. Marx-E Engels, *Yapıtlar*, Cilt: 16, s. 3-11, S. Mndoyants). “Başlangıçta öngörülmemiş bir şeydi bu; işçi sınıfının 1845 yılında yaşadıklarıyla ilgili genel yorum gibi bir şeydi yazdığım. Bu Manifestoda pratik olarak bütün gerekli malzemenin yer aldığı, bunları üç kez, beş kez daha yinelemenin gereksiz olacağı bahanesiyle, program metninin bütün girişini değiştirdim, ‘ilkeler deklarasyonu’nu bütünüyle attım ve sonuçta, azizim, 40 paragraf indirdim 10 paragrafa! ... Alt-komite, yaptığım bütün değişiklikleri kabul etti. Benden bir tek, Tüzük girişine iki cümle eklememi istediler: ‘Zorunluluklar’ ve ‘haklar’ *ditto* ‘gerçek, ahlâk ve adalet üzerine’ iki cümleydi bu” (“Kardeşliğin Geçici Tüzüğü”, a.g.y., s. 12-15; S. Mndoyants) “ama ben bu cümleleri öyle bir yerleştirdim ki, tümüyle zararsız hale geldiler. Merkez Konsey’inde benim Manifesto vd. büyük bir coşkuyla (oybirliğiyle) benimsendi” (K. Marx, F. Engels, *Yapıtlar*, Cilt: 31, s. 13).

*) Bkz. Çerkezov, *Enternasyonal Hazırlayanlar*, Spb., 1907.

Sosyalist işçiler arasında yaygın olan bu iki ana eğilim arasındaki ittifak, Marx ve öteki gizli komünist örgüt kalıntılarınca (yani köklerini Babeuf'ün 1794-1795 yıllarında düzenlediği devlet komünistlerinin komplosuna dayandıran Weitling'in Alman gizli komünist cemiyetleriyle, yine aynı kökenden kaynaklanan Barbes ve Blanqui'nin gizli cemiyetlerinden arta kalan herkesçe) benimsendi.

Bir önceki bölümde (V. Bölüm) 1856-1862 yılları arasında bilim ve felsefede daha önce benzeri görülmemiş bir şahlanışa tanık olduğuna belirtmiştik. Bu aynı zamanda Avrupa ve Amerika'da radikal düşünce hayatında genel siyasal uyanış dönemi oldu. Bu iki hareket, bir proletarya devrimi gerçekleştirme işini bizzat kendilerinin ele alması gerektiğini anlayan işçi yığınları üzerinde de etkili oldu. 1848 siyasal devriminin yenilgiye uğramasından sonra, işçilerin yoğunlukla bulunduğu ortamlarda, yoksa yapmamız gereken şey bir ekonomik devrim mi? düşüncesi sıkça dile getirilmeye başlandı. 1862 yılındaki Uluslararası Sergi, dünya sanayinin büyük bayramı olarak nitelendi ve emeğin özgürleşmesi mücadelesi için hareket noktası olarak görüldü; ve Uluslararası İşçi Birliği'nin bütün eski siyasal partilerden kopma ve işçilerin, özgürlüklerini kazanma sorununa bizzat el koyma kararlılığını adeta haykırırcasına açıklaması her yerde derin bir etki yarattı.

Gerçekten de Enternasyonal Latin ülkelerinde hızla yayılmaya başladı. Savaş gücü çabucak korkutucu boyutlara ulaştı; gerek federasyon toplantılarında, gerek Enternasyonal'in yıllık toplantısında işçilere, *toplumsal devrimin içeriği ne olmalıdır ve devrim nasıl gerçekleştirilir konusunu kendiniz düşünüp tartışınız* gibi zihinsel temrinler verilmesi sağlamıştı bu sonucu. Enternasyonal böylece üretim, tüketim ve dağıtım konusunda yeni örgütlenme biçimleri arayıp bulmalarıyla ilgili olarak işçi yığınlarının yaratıcı gücünü uyarmıştı.

O sıralarda her yerde, Avrupa'da bir büyük devrimin eli kulağında olduğu konuşuluyordu; oysa devrimin alacağı siyasal biçime ve devrimin ilk adımlarına ilişkin, birazcık olsun belirginleşmiş tek bir şey yoktu ortada. Hatta tam tersine, Enternasyonal'in içinde bile birbirlerine taban tabana ters birkaç sosyalist düşünce akımının çatışmasına tanık olunuyordu.

İşçiler arasında egemen olan düşünce, ekonomik platformda *emeğin sermayeye karşı doğrudan, dolaysız savaşımı düşüncesi*ydi. Yani emek

güçleri, yasama organından burjuvazinin de rıza göstereceği yasalar çıkartmaya çalışmak yerine, burjuvaziden zorla ödünler kopartacak, ardından da onu bütünüyle teslim alacaktı. Enternasyonal'in temel şiarı şuydu: "İşçilerin özgürleşmeleri, onların bizzat kendilerinin davası olmalıdır!" Günümüzde de bu temel şiarın, enternasyonal bir nitelik almaya başlayan sendikal hareket içinde yeniden kendini göstermeye başladığına tanık oluyoruz.

İyi de, emeğin sermayenin boyunduruğundan kurtulması nasıl, ne yolla olacak? Üretimin ve değişimin yeniden düzenlenmesi hangi biçimler altında olacak? 1864-1870 yılları sosyalistleri, tıpkı Paris'te 1848 Şubat'ında ilan edilen Cumhuriyet'in Kurucu Meclis'inde toplanan değişik sosyalist akımların temsilcileri gibi aralarında bir türlü uzlaşma sağlayamadılar bu konularda.

Considérant'ın *Eski Dünyanın Karşısındaki Sosyalizm* adlı kitabında durumlarını çok güzel betimlediği (1848'deki) Fransız öncelleri gibi, Enternasyonal sosyalistleri de bir türlü tek bayrak altında toplanamadılar. Değişik çözüm önerilerinden hangisini benimseyecekleri konusunda ikirciklenip durdular; aslında bu önerilerin bir teki bile yeterince doğru, akılları-zihinleri kendine bağlayacak düzeyde açık-seçik, net değildi; öte yandan, sermayeye ve devlet egemenliğine duydukları saygıdan henüz kurtulamadıkları için sosyalistlerin de kendi aralarında birleşme sağlayabilmeleri kolay görünmüyordu.

Şimdi bu değişik düşünce akımlarına hızla bir göz atalım.

Bir kez, Enternasyonal'de, Büyük Fransız Devrimi'nin Jakobenlerinin doğrudan mirasçıları, yani Babeufçü komplocular vardı. Bunlar Fransız 'komünistleri'nin (Blankistlerin) gizli cemiyetleri ve Weitling'in kurduğu Alman Komünist Birliği tarafından temsil ediliyorlardı. Her iki grup da 1793'ün ateşli Jakoben geleneğini sürdürüyorlardı. Bilindiği gibi bunlar 1848 yılında bile, güzel bir ilkyaz sabahı komplo yoluyla -belki de bir diktatörün yardımıyla- devleti (siyasal iktidarı) ele geçirebileceklerini ve Jakoben cemiyetleri tipinde (ama bu kez işçi sınıfından yana) bir 'proletarya iktidarı' kurabileceklerini ve bu iktidarı (diktatörlüğü) kullanarak, kararnamelerle ya da yasama organından çıkaracakları yasalar yoluyla ülkeye komünizmi getirebileceklerini düşünüyorlardı: "Parlamento, başta vergi konusu olmak üzere her konuda mülk sahiplerine hayatı zindan edecek öyle

yasalar çıkaracak ki, sonunda -devlete bırakacakları- mülklerinden kurtulmak onları mutlu bile edecek. O zaman devlet, toprağı işlemek için *tarım ordusunu* seferber edecek; yine yarı askeri bir niteliğe büründürülen sanayi kuruluşları da devlet tarafından çalıştırılacak.”*

Bu türden düşünceler Enternasyonal’in kuruluş döneminde sosyalistler arasında da yaygındı; bu düşüncelerin daha sonra da, Fransa’da Blankistler, Almanya’da Lassalcılar (Lassalle) ve sosyal demokratlar arasından pek çok yandaşı çıktı.

Öte yandan Robert Owen okulundan İngiliz işçileri bu Jakoben görüşün tam tersi bir görüşü, gerek devrimin gerçekleşme aşamasında, gerek daha sonra sosyalist bir toplum yapısının kurulması aşamasında devlet gücüne güvenilmemesi gerektiğini savunuyorlardı. Bu konuda onların güvendikleri güç, biraraya gelmiş işçi sendikalarının gücüydü. Bunun yanı sıra Owen’ı izleyenler (Owencılar) devlet komünizmi yanlısı da olmadılar. Onlar da tıpkı Fransa’daki Fourierciler gibi, toprak ve fabrikalar üzerinde ortak mülkiyetleri olan ve ekip biçtikleri, yapıp ürettikleri her şeyi satılması için toplumsal depolara teslim etme ilkesiyle çalışan özgür komünlere ve çalışma gruplarına büyük önem veriyorlardı.

Aslında üreticiler büyük ya da küçük gruplar halinde çalışabildikleri gibi, isterlerse -üretim talebine göre- tek başlarına da çalışabileceklerdi. Komünlerde ve çalışma gruplarında çalışmanın karşılığı, tıpkı değişimde olduğu gibi, *emek pulu* ile ödenecekti. Bu pulların ya da çeklerin üzerinde komün tarlalarında, fabrikalarda, işliklerde... kaç saat çalışıldığı belirtilecek ve her komün üretilip genel depolara değişim için teslim edilen malları bu saat değeri üzerinden hak sahibine verecekti.

Hatırlanacaktır, bundan önceki bölümlerde değinmiştik: Proudhon ve onun izleyicileri (Proudhoncular, mütüelistler) de toplumun yeniden yapılandırılmasında emek pulundan yanaydılar. Devlet egemenliğinin devrimle doğmuş, devrimin ürünü olan topluma karışmasına onlar da karşıydılar. Proudhoncular, tüm değişim ulusal ban-

*) Burada ilginç bir anımsatma yapalım: O sıralarda ‘tarım orduları’ aracılığıyla yapılan devlet çiftçiliği türünden düşünceler öylesine yaygınlık kazanmıştı ki, Cumhuriyet’in başkanlığı için hak iddia eden Napoleon III bile *Proletaryanın Yok Oluşu* adlı broşüründe ‘tarım orduları’nı övmüştür. İmparator olduktan sonra da, özellikle de ağaçlandırma ve bir kısım tarım topraklarında sulama çalışmalarında bu düşünceyi uygulamaktan geri durmamıştır.

kalar ve hesap büroları (Clearing House) aracılığıyla gerçekleşeceği; eğitim, sağlık, iletişim (yollar), sınai işletmeler, vb. ise bağımsız komünlerin elinde olacağı için, toplumsal devrimin, devletin ekonomideki varlığını gereksiz kıldığı görüşündeydiler.

Ve son olarak, değişimde paranın yerine geçecek emek pulları fikri (ama bu kez tüm toprakların, madenlerin, demiryollarının, fabrikaların sahibi olarak devletin varlığı koşuluyla), savundukları görüşe kolektivizm adını veren iki ilginç yazar Pecqueur ve Vidal tarafından savunuldu. 1840'lı yılların sonunda zaten az basılan kitaplarından elde çok az bir nüsha kalmasını da fırsat bilerek günümüz sosyalistleri bu iki yazarı inatla görmezden geliyorlar.* Vidal, Lüksemburg Komisyonu'nun¹ sekreteri, Pecqueur ise 1848'de Kurucu Meclis üye-

*) Considérant'ın (Çerkezov'un da *Komünist Manifesto*'nun kaynağı olarak dikkat çektiği) manifestosunun birkaç nüshasıyla Pecqueur ve Vidal'in kitabını arkadaşlarımızdan biri Moskova'da bir depoda bulmuş! Buret'nin (yine Çerkezov'un belirtmesine göre Engels'in çok yararlandığı) işçi sınıfının durumunu anlatan kitabını da, yine Moskova'dan elde etmek bana nasip oldu! Aynı kitabın profesör Leşkov'a ait birkaç nüshasını da Paris'te bulup satın aldım.

1) 23-24 Şubat 1848 devrimi, Fransa'da Haziran monarşisinin devrilmesini ve cumhuriyet kurulmasını sağlamıştı. Devrim sırasında geçici hükümet tarafından bir genel seçim yapılması ve Kurucu Meclis oluşturulması kararlaştırıldı. 28 Şubat'ta işçiler, istihdam ve çalışma koşulları konusunda ilgilenecek özel bir birim kurulmasını talep ettiler. Bu talebin yerine getirilmesi bağlamında kurulan Lüksemburg Komisyonu (Commision du Luxembourg), 1 Mart-13 Mayıs 1848 tarihleri arasında Lüksemburg sarayında toplandı (komisyonun adı da buradan gelmektedir). Komisyon girişimciler, işçi birlikleri temsilcileri ve tanınmış kimi ekonomistlerden oluşuyordu. Komisyonun başkanı L. Blanc, genel sekreteri ise F. Vidal idi. Komisyonun pratikte gördüğü iş, işverenlerle işçiler arasındaki uzlaşmazlıkların görüşmeler yoluyla çözülmesini sağlamaya yönelik bir tür aracılıktı (bkz. L. Blanc, 1848 *Devrimi Tarihi*, Spb., 1907). Komisyonun genel sekreteri Vidal, Pecqueur'le birlikte, komisyonun etkinliklerini anlatan -Kropotkin'in andığı- bir rapor kaleme aldı (*L'exposé générale de la Commision du Gouvernement pour les travailleurs*, Paris, 1848). Fourier'nin izleyicisi olarak Vidal, sanayi sermayesinin toplumsallaştırılması için serbest rekabet ilkesinden vazgeçilerek, bunun yerine birlik ilkesinin uygulanmasını ve toprakların kolektif mülkiyete geçirilmesini öngörüyordu. 19. yüzyıl ortalarında Fransız toplumunun karşı karşıya bulunduğu ekonomik sorunların çözümünü Vidal devletin omuzlarına yüklüyordu; ona göre devlet işsizler için çalışma birlikleri, tarım kolonileri oluşturmalı, ayrıca emekli sandıkları, kredi kasaları, vb. oluşturmalıydı. Sosyalizme barış içinde ve yavaş yavaş geçişin böyle olabileceğini düşünüyordu. Pecqueur insanlığın ilerlemesinin, sosyalle olmuş tek bir ekonomik organizmanın yaratacağı değişik üretim birimlerinin, yavaş yavaş birlik oluşturmaya bağlı olduğu kanısındaydı. Yine onun görüşüne göre ilerlemenin çok düzgün bir sıra karakteri vardır; bu sıranın bozulması -devrim- genel olarak olumsuz sonuçlar yaratır ve toplumu geriye götürür. İlerleme sırasında doğabilecek toplumsal görüş ayrılıkları, çatışmalar, herkesçe benimsenecek 'uzlaşma' yoluyla giderilmelidir. Pecqueur'e göre bu süreçte -uzlaşma sürecinde- yalnızca devlet denge ögesi olabilir. Pecqueur, 1849-1850 yıllarında anarşizmin eleştirisine, özellikle de o yıllarda fikirleri büyük yaygınlık kazanan Proudhon'un eleştirisine ağırlık veren *Salut du peuple* adlı bir de dergi yayınladı.

siydi ve şu üzerinde durduğumuz konuyla ilgili olarak, öngördüğü sistemi ayrıntılarıyla açıklayan -kendi sözleriyle; toplumsal devrimi gerçekleştirmek için tek başına yeterli olacak yasalar halinde- bir tez kaleme alıyordu.*

Enternasyonal toplandığı sırada Pecqueur ve Vidal'in adları, anlaşıldığı kadarıyla onlarla zamandaş olan kişiler tarafından bile hatırlanmadı. Ama bu iki yazarın düşünceleri, özellikle de Almanya'da, 'bilimsel sosyalizm', 'Marksizm' ve 'kolektivizm" gibi adlar altında büyük yaygınlık kazandı.**

Enternasyonal'deki Sosyalist Görüşler – Saint-Simonculuk

Sosyalizmin az önce andığımız okullarının yanına, 19. yüzyılın 30'lu yıllarında gücünün doruğuna ulaşan, ama Enternasyonal üyeleri üzerinde etkileri daha uzun yıllar süren Saint-Simon okulunu da eklememiz gerekir

30'lu ve 40'lı yıllarda Saint-Simonculuğun etkisiyle pek çok önemli yazar, düşünür, siyasetçi, edebiyatçı, hatta sanayici yetişmiştir: felsefede Auguste Comte, tarihte Augustin Thierry, ekonomide Sismondi, vd. 19. yüzyıl ortalarının bütün toplumsal reformcularının şu ya da bu ölçüde Saint-Simonculuğun etkisinde kaldıklarını da ayrıca belirtelim.

Saint-Simonculara göre günümüze dek insanlığın ilerlemesi, köleci emek-feodal emek-ücretli emek çizgisi üzerinde olmuştur. Ancak, hem emeğin paraya bağılı olmasının, hem de -buna bağılı olarak- üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin sonu yakındır. Onlara göre bu hiç de olanaksız bir şey değildir, çünkü Mülkiyet ve İktidar tarih boyunca az değışikliğe uğramamıştır. şimdi, yeni bir değışiklik daha gereklidir ve bu değışiklik kesinlikle gerçekleşecektir.

Saint-Simoncular derler ki: Özel mülkiyetin yok edilmesi yavaş yavaş (alınacak bir dizi önlem sonunda) gerçekleşecektir (Büyük Fran-

*) Engels ve Marx'ın *Komünist Manifesto*'yu yazarken Pecqueur'ün kitabından nasıl aktarmalar yaptıkları Belçikalı profesör Andler tarafından da gösterilmiştir (bkz. Charles Andler, *Komünist Manifesto'ya Giriş ve Görüşler*. A.V. Kissin yönetiminde Fransızcadan yapılan çeviri, Moskova, 1906. Petrov Kütüphanesi yayını). Burada. 43. sayfada *Komünist Manifesto*'da Babeuf'ten yapılan alıntılar gösterilmiştir. Alman komünizmi doğrudan Babeuf'ün komünizminin kopyasıdır.

**) Proudhon'un görüşlerini öğrenmek için en iyi kitap, Bakunin'in yakın silah arkadaşı James Guillaume'un yazdığı ve Bakunincilerin 1874 yılında Cenevre'de yayınladıkları *Proudhon'a Göre Anarşi* başlıklı broşürdür.

sız Devrimi bu önlemler dizisinin temelini atmıştır). Örneğin, mirasta uygulanacak ağır vergilerle devlet, bir kuşaktan bir sonraki kuşağa geçen bütün büyük mülkiyetleri tümünden ya da önemli bölümleriyle ele geçirebilir. Böylece mülkiyetin özel ellerde toplanması gitgide azalır, varlıklılardan, yitip gitmekte olan eski uygarlığın kendileri yararına yarattığı ayrıcalıklardan, üstünlüklerden vazgeçmenin yeni düzende zararlarına olmayacağını, yararlarına olacağını görüp anlamalarıyla da tümünden yok olur. Varlıklılardan gönüllü olarak mallarından mülklerinden vazgeçmeleri ve mirasın yasal yolla önlenmesi, Saint-Simoncu devleti toprakların ve sanayinin biricik maliki yapmakla kalmayacak, onu aynı zamanda tüm çalışmaların biricik yönetmeni, kimseye boyun eğmeyen, kimseden buyruk almayan biricik başkanı; sanatın, bilimin ve sanayinin yön vericisi de yapacaktır.*

Toplunun her bireyi herhangi bir iş alanında çalışacak ve Saint-Simoncu devletin 'memur'u olacaktır. Yönetim kendi içinde, 'en iyi'lerin -bilimde en iyi, sanatta en iyi, sanayide en iyi, vb.- basamak sistemi dizilmesine dayanan hiyerarşik bir yapılanmaya gidecektir.

Ürünlerin dağıtımı şu ilkeye göre yapılacaktır: "*Herkes yeteneğine göre, her yeteneğe çıkardığı işe göre.*"

Geleceğe yönelik bu tasarımları sunan Saint-Simoncu okul ve temel ilkesini bu tasarımlarda bulan pozitif felsefe, 19. yüzyıla, özellikle de egemenliğin, devletin ve özel mülkiyetin kökeninin gerçekten bilimsel bir bakışla ele alındığı çok değerli çalışmalar armağan etmişlerdir. Bunlar bugün bile önemlerini koruyan çalışmalardır.

Saint-Simoncular ayrıca, Adam Smith ve Ricardo tarafından temsil edilen ve daha sonra Manchester okulu adını alan ('devletin karışmazlığı' ilkesinin savunuculuğunu yapmışlardır) klasik okulun ekonomi politliğini didik didik etmiş, çok ciddi bir eleştiri-çözümleme süzgecinden geçirmişlerdir.

Ve son olarak, hem doğa, hem de insanlığın yavaş yavaş gelişmesiyle (evrim) ilgili bütün olguları kapsayan doğal-bilimsel felsefenin, 'pozitivizm'in kurucusu olan Auguste Comte da başlangıçta Saint-Simon'un öğrencisi ve izleyicisiydi.

Ne var ki, sanayi toplumunun bireyciliğine ve rekabetçiliğine karşı mücadele ederken Saint-Simoncular da, bir vakitler karşı çıktıkları

*) Bkz. Victor Considérant, *Eski Dünyanın Karşısındaki Sosyalizm*. Bu kitapta, 19. yüzyılın ilk yarısındaki sosyalist akımlar çok güzel açıklanmıştır. Fransızca baskı, 1848, s. 35-36.

rı, mücadele ettikleri (askeri devlet ve onun hiyerarşik yapılanması) yanlışın içine düştüler. Dönüp dolaşıp geldikleri nokta, güçlü devlet oldu ve -Considérant'nın yerinde belirtmesiyle- eşitsizlik, egemenlik temeline dayanan, hatta adeta ruhani bir karakter verdikleri hükümet hiyerarşisi temeline dayanan kendi düzenlerini kurdular.

Böylece, 40'lı yılların Saint-Simoncuları (genel meta üretimi içinde yer alan üreticilere gösterdikleri bir parça ilgiyi bir yana bırakırsak), tıpkı Jakoben komünistler gibi devletin yüce, sarsılmaz egemenliğini kabul ettiler.

Ekonomi politik alanında ortaya koydukları birbirinden güzel çalışmalar karşın, zenginliğin tek tek kişilerce değil, tüm toplumca yaratıldığını anlayamadılar. Üretilen toplam zenginliğin tek tek kişilere dağıtılması (kime ne kadarlık bir pay verileceği) konusunda adil bir ölçü belirleyebilmenin olanaksız olduğunu anlayabilmeliydiler oysa.

Bu konuda komünistlerle Saint-Simoncular arasında derin görüş ayrılıkları vardır; ancak bireye, onun hak ve özgürlüklerine aldırışsızlıkta her ikisi de aynı tavır içindedir. Komünistlerin bireye verdikleri tek şey, komünist memurları, yöneticileri seçme hakkıdır; Saint-Simoncular da daha önce seçim hakkı diye bir şey bilmezken, (1848'den sonra) istemeye istemeye aynı hakkı tanımışlardır bireye. Ama Saint-Simoncular gibi komünistler de -tıpkı günümüz kolektivistleri ve sosyal demokratları gibi- bireyi yalnızca devletin memuru olarak görürler. Jakoben komünizmi ve bireyin hiçlenmesi, *Ikaria*'ya *Yolculuk*'u yazan ve Amerika'da komünist bir koloni kuran Cabet'nin şahsında tam ifadesini bulmuştur.¹

Gerçekten de Cabet'nin *Yolculuk*'unda -evlere, mutfaklara varana dek- her yerde devlete, iktidara rastlarız. Örneğin devlet ailelere yi-

1) Cabet *Ikaria*'ya *Yolculuk* (1840) adlı ünlü ütöpik romanın yazarı. 'Ikaria' düşsel bir ülkedir; halkı, yaşamlarını 'mülkiyette ortaklık', akıl, adalet ilkelerine uygun düzenlemeye karar vermiştir. Devlet katı düzeni temsil eder; toplumsal yaşam, üretim, tüketim devletin katı düzenleyici kuralları altında gerçekleşir. Cabet'nin kitabı 19. yüzyılın 40'lı-50'li yıllarında çok popüler oldu. Burada öne sürülen görüşleri tartışan özel gruplar, dernekler kuruldu. Cabet 1847 yılında düşüncelerini hayata geçirdi. Başlangıçta 500 kişiyi örgütleyerek Amerika'da "Genç Ikaria" adlı bir komün kurdu. Bu dönemdeki bütün komünler gibi oldu Ikaria komününün de yazgısı. İlk ayrılık olayı 1856 yılında Cabet'nin sağlığında yaşandı. Komünün daha sonraki tarihinin belirleyici olayları, bir yandan ayrılıklar, düş kırıklıkları olurken, bir yandan da 'inançlı Ikarialılar'ın düşlerini gerçekleştirmek için verdikleri özveri dolu mücadele oldu. Son Ikaria komünü, 19. yüzyılın 90'lı yıllarında varlığına son verdi (bkz. Hepner, A., *Kuzey Amerika'daki Ikarialılar*, Spb., 1906; Holloway, M., *Heavens on Earth. Utopian Communities in America (1680-1880)*, New York, 1966).

yecekleri yemeği sağlamakla görevli 'yemek pişirme işleri yönetimi'nin hizmetinden hoşnut değildir; bunun üzerine yeni bir yenilebilecek şeyler listesi yayınlar ve İkarialı köylülerden ve işçilerden bu listedeki nesneleri üretmelerini ve cumhuriyetin yurttaşlarına dağıtmalarını ister. "Kimsenin de elinde cumhuriyetin dağıttığından başka yiyecek bulunmadığı için," diye yazar Cabet, "hiç kimsenin, onun onaylamadığı hiçbir şeyi yiyemeyeceğini anlıyorsun" (*İkaria'ya Yolculuk*, 1848, Fransızca 5. basım, s. 52).

Hükümetin işgüzarlığı o derecededir ki, günde kaç kez, saat kaçta yemek yeneceğinden öğün sayısına, her öğünün kaç dakika süreceğine, kaç porsiyondan oluşacağına, yemeklerin içeriğine ve çorbanın mı yoksa etin mi önce servis edileceğine varana dek her şeyi bıkırtıcı ayrıntılarına dek Komite belirler. Giysi işi de Komite'nin elindedir; toplumdaki yeri ve konumuna göre herkesin giyeceği giysinin biçimini Komite belirler, bu giysileri Komite sipariş eder. "İkaria'da düzen ve disiplin işte bu düzeydedir!" diye haykırır, kendini tutamayarak Cabet.

Kimsenin bir şey yazma, yayınlama hakkı olmadığını söylemeye gerek bile yok; bunun için Cumhuriyet'in izni gerekir; bu izinse yapılan bir sınavla kurallara uygun bir yazar olabileceğini göstermene bağlıdır.

Bir bütün olarak Cabet'nin ütopyasının Enternasyonal'de kendine fazla yandaş bulabilmiş olduğunu sanmıyoruz; ancak bu ütopya öz olarak yaşamaya devam etti. Devletçilerle, özellikle de Alman komünistleriyle konuşurken biz kendimiz de farkına vardık bu olgunun. Hatta az önce sözünü ettiğimiz ve bugün bize alabildiğine anlamsız gelen sıkı düzen, o vakitler (70'lerde) özellikle de Almanlarca kabul edilebilir bir şeydi ve derin bir bilgeliğin ifadesi olarak değerlendiriliyordu. Nitekim, bizim karşı yöndeki itirazlarımıza da Cabet'nin sözleriyle karşılık verdiler:

"Elbette komün insanların dilediği gibi davranma özgürlüğünü kısıtlayacak; çünkü onun temel görevi varlık ve mutluluk sağlamaktır. Aynı işi iki kez yapmamak için, ürünlerin telef olmaması için, tarımda ve sanayide en az çabayla en yüksek üretkenliği sağlamak ve alınabilecek en yüksek ürünü alabilmek için, *toplumun her şeyi elinde tutması, her şeyi çekip çevirmesi ve her şeye bir düzen vermesi gere-*

kir; toplumun her iradeyi, her davranışı kendi kurallarına, düzenine, disiplinine elbette boyun eğdirmesi gerekir” (Ikaria’ya Yolculuk, Fransızca 5. basım, s. 403).

Fakat belki de en kötüsü, devletçilerde Cabet’nin “komünizm, Cumhurbaşkanıyla olabileceği gibi bir monarkla da olabilir” inancının sürmesidir. III. Napolyon’a devlet darbesi yapma yolunu açan da, (çok sonraları) sosyalist devletçilerin burjuva gericiliğini hafife almalarına neden olan da işte bu düşüncedir.

Burada son olarak, Enternasyonal’in kuruluşu sırasında Fransa ve Almanya’da pek çok yandaş kazanan ve Enternasyonal’de kendi aralarında son derece dayanışık bir Lassalci (Lassalle) kitle tarafından temsil edilen Louis Blanc okulundan da söz etmemiz gerektiğini düşünüyoruz. Bunlar da daha önce sözünü ettiklerimiz gibi devletçi sosyalistler; bunlara göre sınıai mülkiyetin sermayenin elinden emeğin eline geçmesi, devrimle doğan ve sosyalist düşüncelerden esin alan hükümetin, işçilere geniş ölçekli üretim kooperatifleri kurmalarında yardımcı olması, onlara bunun için gereksindikleri maddi imkânları sağlamasıyla mümkündü. Bu kooperatifler ulusal üretim sistemine dayalı kapsamlı bir birliktelik içinde olacaklardı. Geçici bir önlem olarak herkese çalışmasına karşılık eşit miktarda para verilecekti, ama asıl hedef elbette, ürünlerin herkese ihtiyacına göre dağıtılmasıydı.

Louis Blanc sosyalizmi de özünde, Considérant’ın çok yerinde deyişiyle, demokratik devlet öngören ‘komünist Saint-Simonculuk’tan başka bir şey değildi.

Louis Blanc’ın tasarladığı devlet kooperatifleri hem geniş kapsamlı bir ulusal kredi sisteminden yararlanacakları, hem devlet siparişlerini alacakları ve hem de devletten çok düşük faizle kredi alabilecekleri için, kapitalist endüstriyle rekabet edebilir duruma gelecekler, kısa süre sonra da kapitalistleri iyice iş yapamaz hale getirip üretimde onların yerini alacaklardı.

İşçiler bu ekonomik sosyalist idealden hiç ayrılmamalı ve burjuva politikacıların demokratik ideallerine asla heveslenmemeliydiler.

1848 Şubat ve Haziran ayaklanmalarının etkisiyle yapılanlara benzer bir biçimde, 40’lı yıllarda yürütülen sosyalist propagandaların etkisiyle oluşturulan bu görüşler, ayrıntılarda birtakım değişikliklerle İşçilerin Uluslararası Birliği’nde geniş bir yaygınlık kazandı. Kuş-

kusuz büyük görüş ayrılıkları da vardı; ama daha önce de değindiğimiz gibi, bütün okullar, bütün taraflar gelecek devrimin temeline, ülkenin ekonomik yaşamını elinde tutacak *güçlü hükümet* yerleştirme noktasında birleşiyorlar, merkezi, hiyerarşik devlet aygıtını kabul etmekte yarışıyorlardı.

Bereket versin ki, bütün bu Jakoben görüşlerin yanı sıra ve onların karşısında denge unsuru olarak bir de Fourieristler vardı, ki şimdi de onları ele alacağız.

11

ANARŞİ (devam)

Enternasyonal’de sosyalist düşünceler. – Fourierizm.

Büyük Devrimin çağdaşı olan Fourier, Enternasyonal sırasında sağ değildi. Ama düşünceleri, başta bunları belli bir bilimsellik düzeyine yükselten *Considérant*¹ olmak üzere, izleyenlerince öyle yayıl-

1) *Considérant*, Fourier’nin görüşlerini mükemmel biçimde sistematize etmiş (*Destinée sociale*, Cilt: 1-3, s. 1834-1845), ayrıca sosyalizm üzerine (*Bases de la politique positive. Manifeste de l’école sociétaire*, s. 1846; *Principes du socialisme. Manifeste de la démocratie du XIX siècle*, s., 1847) önemli çalışmaları imzalamış bir yazardı. *Considérant* 1848 devrimine aktif olarak katılmış ve hem Kurucu Meclis’e, hem de Yasama organına seçilmişti. 40’lı yıllarda yazdığı yapılarda *Considérant*, kapitalist ekonominin o güne kadarki gelişme çizgisini didik didik ederek, kapitalizmin küçük üreticiliğin yerini alma ve büyük tekeller oluşturma çizgisinde ilerleyebileceği varsayımını ortaya atmıştı. Bu ona göre, büyük sosyalist üretim birlikleri kurulmasını kolaylaştırabilecek bir süreçti. Marx 1843 yılında *Considérant*’ı, Fourierist doğrultuda ‘üstün yetenekli’ bir yazar olarak nitelemiş,

mıştı ki, Enternasyonal'in eğitim düzeyi en yüksek üyeleri bile, bilinçli ya da bilinçsiz olarak Fourierizmin etkisi altındaydılar.*

Fourierizmin o yıllardaki etkisini anlayabilmek için, sosyalizmin tarihiyle ilgili kitaplarda sık rastlanan bir yanlış, Fourier'in ana düşüncesinin, zenginlikleri yaratmak için sermaye, emek ve yetenek'in birleştirilmesi gerektiği yanlışını düzeltmek gerekir. Hayır, Fourier'nin böyle bir önermesi yoktu. Onun temel önermesi, aşırı kâr amacıyla yürütülen ve kaçınılmaz sonu vurgunculuk (büyük ve vicdansız vurgunculuk!) olan *özel ticaretin ortadan kaldırılması*ydı. Bu amaca ulaşabilmek içinse Fourier, *her türlü ürünün değişimi için özgür ulusal örgütlenmelere* gidilmesi gerektiğini savunuyordu. Böylece Fourier, Büyük Devrim'in 1793-1794 yıllarında (Paris halkının Jirondistleri Konvansiyon'dan kovması ve Konvansiyon'un da zorunlu ihtiyaç maddeleri için *maksimum fiyat yasasını* kabul etmesiyle) hayata geçirmeye çalıştığı düşünceyi yeniden gündeme getirmiş oluyordu.

Considérant'ın *Eski Dünyanın Karşısındaki Sosyalizm* kitabında da belirttiği gibi, Fourier çağdaş sömürünün tüm çirkinliklerine son vermenin yolunun, "ürünlerin doğrudan üretildikleri yerden alınıp, tüketicinin ulaşacağı merkezlere, depolara getirilmesini sağlayan *kamusal aracı kurumlar oluşturulmasından, yani üretici ile tüketici arasında doğrudan ilişki kurulmasından*" geçtiğini söylüyordu.

Yüksek fiyatları (vurgunculuğu) önleyecek bir yoldu bu. Bu koşullarda fiyatlar ancak taşıma, depolama ve yönetim giderleri tuta-

ama bütün Fourieristler gibi özel mülkiyeti reddedemeyişi bakımından eleştirmiştir (bkz. Marx, K., Engels, F., *Yapıtlar*, Cilt: 1, s. 529). Marx, Considérant'nın proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişkilerin yumuşayabileceği görüşünü de eleştirmiştir (a.g.y., Cilt: 27, s. 269). Anarşistler, Marx'ın işçi hareketi içindeki teorik otoritesini zayıflatmak için onu Considérant'nın 'intihalcisi' gibi göstermeye çalışmışlardır (bkz. Çerkezov, V., *Enternasyonal'in Hazırlayıcıları*, Spb., 1907, s. 5-6; aynı yazar, *Enternasyonal Devrimci Hareketinde Bakunin'in Önemi*, M.A. Bakunin, *Seçilmiş Yapıtlar*, Londra, 1915, Cilt: 1, s. I-X).

*) Dostumuz Çerkezov'un yapıtından öğreniyoruz ki, Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'daki ekonomik açıklamalarını, Considérant'nın *Sosyalizmin ilkeleri*. XIX. yüzyıl *Demokrasisinin Manifestosu* adını taşıyan ve 1848 yılında yayınlanan manifestosundan almışlardır. Gerçekten de her iki manifesto birlikte okunduğunda, Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'nun yalnızca ekonomik görüşlerini değil, yapısını, kurgusunu da Considérant'nın manifestosundan aktardıkları kolayca görülmektedir. *Komünist Manifesto*'daki pratik eylem programına gelince, Profesör Andler'in ayrıntılı açıklamalarından öğrendiğimize göre bu bölümler için de, Marx ve Engels Fransız ve Alman gizli komünist cemiyetlerinin (ki onlar da Babeuf ve Buonarroti'nin gizli cemiyet anlayışının sürdürücüsüdür) eylem programlarını örnek almışlardır. Considérant'nın *Le Socialisme devant le vieux monde* kitabını her çağdaş sosyalistin çok ciddi olarak okuyup hatmetmesi gerekir, diye düşünüyoruz.

rınca artabilirdi, ki bunun da hissedilmeyecek kadar küçük bir tutar olacağına kuşku yoktu (Considérant, s. 39).

Çocukken çalışması için ailesi tarafından bir ticarethaneye yerleştirilen Fourier burada ticaret denen şeyin bütün girdisini çıktısını, hilesini hurdasını gördü, ticaretin ne aşağılık bir iş olduğunu anladı ve hayatının sonuna kadar ticaretten nefret edeceğine, ona karşı mücadele edeceğine yemin etti. Daha sonra Büyük Devrim sırasında, inanılmaz vurgunlara tanık oldu: İlk, kilisenin ve soyluların el konulan mallarının -ulusal servetin- satışı sırasında; daha sonra da, Devrim'in Avrupa monarşilerine karşı verdiği savaş döneminde bütün malların fiyatlarındaki baş döndürücü yükseliş sırasında. İçinde yaşadığı olaylar ona, Jakoben Konvansiyonu'nun da, terörün ve onun acımasız giyotininin de bu vurgunları önlemeye güçlerinin yetmeyeceğini gösterdi. O zaman Fourier, ulusal-toplumsal değişim (alış-veriş) örgütlenmesinin olmayışının, kilisenin ve soyluların elindeki topraklara demokrasi adına el konulmasıyla gerçekleştirilen ekonomik devrimin sağladığı olumlu sonuçların halka yansımaları önlediğini anladı. Fourier'nin ticaretin ulusallaştırmasının zorunluluğunu ve bu doğrultuda halkın (*sankülöt*'ların = baldırıçıplakların) 1793-1794 yıllarındaki girişimlerinin ne denli önemli olduğunu görebilmesi de bunun üzerinedir.* Fourier, baldırıçıplakların havarisi oldu.

Zorunlu ihtiyaç maddelerinin dağıtımı, değişimiyle ilgili zorlu sorunun çözümü, Fourier'ye göre *özgür komünden* geçiyordu. Özgür komün, üyelerinin ürettiği ürünlerin mukaddes muhafızıydı yalnızca, yoksa şimdiki kooperatifler gibi bunların sahibi değil. Komün ne fiyatlarda değişiklik yapabilir, ne hele vurgun ve ne de tüketicilerden ekstra tek metelik isteyebilir.

*) Biz Enternasyonal'de bunu bilmiyorduk, ama şimdi, Büyük Devrim sırasında yoksulluğun kasıp kavurduğu Lyon'da, L'Anj adlı bir yurttaşın tüm Fransa'yı kapsayacak Gönüllü Birlik (*Association volontaire*) başlıklı bir plan yayınladığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bu plana göre Birlik'in, her komün için birer adetten toplam 30 bin adet ekmek dağıtım noktası olacak ve böylece *birinci dereceden zorunlu ihtiyaç maddelerinin özel mülkiyete ve özel ticarete konu olması* önlenmiş olacaktı. Konuyla ilgili olarak Mişle'nin o harika *Fransız Devrim Tarihi*'nde L'Anj'm broşürüyle ilgili yorumlarına, Jores'nin *Histoire Socialiste*'ne ve bu yakınlarda yayınlanan Henri Bourgin'in Paris, 1905 baskısı *Fourier* adlı kitabına bakılabilir. Fourier'yi acaba L'Anj'n planı mı esinlendirmişti? Bunu bilemiyoruz. Ancak Fourier'nin devrimci 'baldırıçıplaklar'ın 1793-1794 tarihli *ticaretin millileştirilmesi* planlarından haberi olduğuna kuşku yok. Onu bu plan da esinlendirmiş olabilir. Jores'e göre Mişle'nin şöyle bir elyazısı notu vardı: "Fourier'yi kim yarattı? Ne L'Anj, ne Babeuf! Fourier'yi Fourier yapan Lyon'dur!"

Zorunlu ihtiyaç maddelerinin dağıtım sorunuyla ilgili olarak toplumsal temele dayalı tüketim-değişim örgütlenmesi fikri Fourier'yi büyük bir sosyalist düşünür saymamız için yeterlidir.

Ama o bu noktada kalmadı. Tarım komünleri ve sanayi komünleri üyelerinin, (ya da, daha doğrusu, tarım ve sanayi komünlerinin karışık olarak) *falanga*'lar oluşturması fikrini ortaya attı. Bu, işçilerin, her türlü araç-gerecin, makinelerin, hayvanların -herkesin ortak malı olan bütün bu şeylerin- yine herkesin ortak malı olan topraklarda toplanması ve toprağın hep birlikte işlenmesi ya da fabrikalarda hep birlikte çalışılması, ancak bu arada, tek tek her bireyin ortak sermayeye ne miktarda katkısı olduğunun titizlikle hesaplanmasını öngören bir düşünceydi.

Burada gözetilecek iki temel kural vardı: Birincisi, *zevksiz, kötü iş olmayacaktı*. Her işin araç gereç donanımı yönünden eksiksiz olması sağlanacak ve işler sürekli değiştirilerek dağıtılacaktı... ki çalışmak herkes için *çekici, zevkli* olsun. İkincisi, özgür işbirliği esası üzerinde yapılanan toplumda ne *herhangi bir zorlama* olacak, ne de zorlamayı zorunlu kılacak bir ortamın doğmasına izin verilecekti.

Her falanga üyesinin çeşitlilik gösterebilecek ihtiyaçlarına bir parça dikkat, ilgi gösterildiğinde ve değişik bireysel özelliklere hoşgörüyle yaklaşıldığında ve son olarak tarımsal, sınai ve zihinsel-sanatsal çalışmalar birleştirilebildiğinde topluluk üyeleri, çağdaş toplumda kötülük ve tehlike kaynağı olan ve güç kullanmayı haklı gösterme nedeni olarak sunulan insan tutkularının bile ilerlemenin daha da hızlanmasını sağlayan bir kaynak olduğunu görmekte gecikmeyeceklerdir. Bütün sorun bu tutkuların özlerinin, mekanizmalarının ne olduğunu anlamak ve onlardan toplumsal açıdan yararlanabilmenin yolunu bulmaktır. Yeni işler, tehlikeli olaylar, toplumsal coşku, değişiklik arzusu, vb. bu tutkular için subap görevi görecektir. Coşkun, taşkın bir ruh yapısına sahip olmak ve düzenli, sakin bir işte çalışmaya alışkın olmamak, bilindiği gibi, hırsızlık, haydutluk, soygunculuk, vb. gibi günümüzde ağır cezalı suçların kaynaklarıdır. Akla, mantığa uygun yapılanmış bir toplumda böylesi tutkular bile kendileri için en uygun çözümleri bulabilir, çareler yaratabilir.

Fourier'nin devlete diyet borcunu ödediği doğrudur. İlk yapıtındaki şu türden sözler bunu açıkça ortaya koyar: Toplumda, 'basit

uyum'un ve daha sonra bunun ardından gelecek ve "yüksek ege-
menliğin temsilcisine hizmette bulunma ortamı sağlayacak olan asıl
uyum"un hangi koşullar altında gerçekleşebileceğini gözlemleme
olanağı sağlayacak deneyler yapmak, "Fransa'nın Başına, insanlığın
karşı karşıya olduğu toplumsal kaosu önleyicisi, uyumun-uzlaşma-
nın yaratıcısı ve yerkürenin kurtarıcısı olma onurunu vermek"...
Fourier daha sonra 1808 yılında *Dört Hareket Kuramı*'nda da yinele-
di aynı sözleri. Hatta bu amaçla Louis-Flipp'e de başvurdu (Pellaren,
Fourier Yaşamı ve Öğretisi, Fransızca 4. basım, s. 114). Ama bütün
bunlar yalnızca ilk hazırlık deneyi içindi.

'Gerçek uyum' ya da evrensel uyum diye adlandırdığı topluma ge-
lince, bu toplumda Fourier herhangi bir hükümete yer vermiyordu.
Bu uyum, onun sözleriyle, topluma 'ayrı ayrı parçalar halinde' ithal
edilmeyecekti. Dönüşüm, insanların toplumsal, siyasal, ekonomik ve
ahlâksal ilişkilerinde aynı anda gerçekleşecekti. Fourier devlet dü-
şüncesini çözümlemeye giriştiğinde, tıpkı şimdi bizim olduğumuz
gibi, eleştirilerinde alabildiğine tutarlıydı. "Siyasal düzensizlik," di-
yordu, "ekonomik (sosyal) düzensizliğin hem sonucu, hem de gös-
tergesidir. Eşitsizlik, aşırı adaletsizliğin ta kendisidir. Devlet ve onun
adına hareket eden iktidar (hükümet), *kökünü ve temel ilkeleri itiba-
riyle, hiç kuşkusuz halk karşısında, ayrıcalıklı sınıfların ve onların sa-
vunucularının hizmetindedir.*" Eleştirinin devamı da bu havadadır.

Fourier'nin düşüncelerini hayata geçireceği 'uyum toplumu'nda
zorlamaya yer yoktur.*

Fourier, Büyük Devrim'in yenilgiye uğramasının hemen ardından
yazmaya başladığı için, kaçınılmaz olarak toplumsal sorunların çö-
zümünde barışçıl eğilim içinde olmuştur. Fourier ayrıca *sermayenin*,
emeğin ve yeteneğin ortak etkinlik içinde olmalarının gerekliliğinde
üsteleyici olmuştur. Böylece falanga'da üretilen her ürünün değeri
üç bölünecekti: İlk bölüm (ürün ederinin yarısı ya da on ikide yedi-
si) emeğin karşılığı olarak ayrılacak; ikinci bölüm (on ikide üç) ser-
mayenin; üçüncü bölüm ise (on ikide iki ya da üç) yeteneğin karşı-
lığı olacaktı.

*) Fourier istisna parantezleri açtığına ya da şaşırtıcı bir tutarsızlıkla çalışma hevesi
uyandırmak için ihdas edilmiş 'farklılıklar'dan ya da 'erişilebilir aşamalar'dan ya da "ku-
ramını deneme amacını taşıyan tecrübeler sırasında" yasalara ya da kurallara uyulma-
sından (Pellaren, s. 229) söz ettiği zamanlarda bile, geleceğin uyum toplumunun birey-
leri için tam özgürlük, onun sisteminin temel düşüncesi olmaya devam eder.

Ancak, Fourier yandaşlarının çoğu Enternasyonal’de onun önerdiği sistemin bu kısmına fazla önem vermemişlerdir. Üçlü etkinlik ve üçlünden her birinin payı konusunda, Fourier’nin bu düşüncelerini kaleme aldığı dönemin etkisi altında olduğunu düşünüyorlardı. O bakımdan da Enternasyonal’de Fourier öğretisinin özellikle şu noktalarına önem vermeyi yeğlediler:

- 1) Özgür Komün, yani tümüyle bağımsız *küçük* bir toprak parçası, yeni toplumun temelidir.
- 2) Komün, kendi içinde üretilen bütün ürünlerin muhafızı ve başka komünlerce üretilen ürünlerle kendi ürünleri arasında söz konusu olabilecek değişimin tek aracısıdır. Komün aynı zamanda bir tüketici birliğidir; sonra, çoğu durumda meslek birliği (işçi birliği) olarak da anılabilecek bir *üretim birimidir* (ya da birkaç üretim artelinin birliği).
- 3) Komünler federasyon, bölge, halk oluşturmak üzere kendi aralarında özgürce birleşebilirler.
- 4) Çalışma, kesinlikle çekici hale getirilmelidir: Çekici olmayan çalışmanın sonu her zaman köleliktir. *Çalışmanın çekiciliği sorunu çözülmeden hiçbir toplumsal sorun çözülemez. Ve bu, çözümlenemez bir sorun değildir* (şimdilerde kimselerin ilgilenmediği iki önemli gerçek). Emek şimdi olduğundan çok daha üretken olmalıdır; bu mümkündür.
- 5) Bu türden yapılanmış komünlerde düzenin sağlanması için herhangi bir zorlamaya gerek bulunmaz: Kamuoyu etkisi bunun için tek başına yeterlidir.

Üretilen ürünlerin dağıtımı konusuna gelince, bu konuda bitmez tükenmez bölünmeler yaşanıyor, her kafadan ayrı bir ses çıkıyordu.

Enternasyonal’in kurulmasından sonra, sosyalist düşünceler ilk başarılarını Enternasyonal’in 1868 Brüksel ve 1869 Basel kongrelerinde kaydettiler. Enternasyonal’in ezici çoğunlukla aldığı karara göre, işlenebilir topraklar, ormanlar, demiryolları, kanallar, madenler, fabrikalar ve makineler, yollar, telgraf, vb. ancak *kolektif* mülkiyete konu olabilirdi. *Kolektif* mülkiyeti ve bunu hayata geçirmek için de zorallım yöntemini benimseyen Enternasyonal’in devlet-karşıtı üyeleri, kendilerini Marx ve Engels’in devletçi ve merkezizetçi ko-

münizminden ve yine Babeuf ve Cabet'nin devletçi geleneğini sürdüren Fransız komünistlerinden ayırabilmek için *kolektivistler* adını aldılar.*

Kendisi de kolektivizm propagandalarına aktif olarak katılan J. Guillaume'un 1876 yılında yayınladığı *Toplumsal Örgütlenme Üzerine Düşünceler* adlı broşüründe ve özellikle, asıl yapıtı olan *Enternasyonal. Belgeler ve Anılar* (4 cilt, Paris, 1905-1910) adlı yapıtında¹ ve yine onun *Sendika Ansiklopedisi* için bu yakınlarda kaleme aldığı "Enternasyonal'de Kolektivizm" adlı çalışmasında, Varlen, Guillaume, De-Pan, Bakunin gibi federalist Enternasyonal'in en aktif üyelerinin 'kolektivizm' kavramından ne anladıkları ayrıntılarıyla bulunabilir. Adları anılan kişiler ve onların arkadaşları, 'kolektivizm' sözcüğünden devletçi komünistlerin anladıklarının tam tersini, yani, *devletçi olmayan komünizmi, federalist ya da anarşist komünizmi* anladıklarını açıklamışlardır. Ve kendilerini 'kolektivist' olarak adlandırırken de, her şeyden önce devlet karşıtı olduklarını vurgulamak istemiş-

*) Bu sırada sosyal demokratlar henüz *devletçi kolektivizm* düşüncesini öne sürmemişlerdi, aralarından pek çoğu hâlâ *devletçi komünizmden* yanaydılar. Ve herhalde *devlet kapitalizmi ve dağıtımdan çalışma süresine göre pay alma* kavramlarının anlamı tümüyle unutulmuştu. Bu unutulmuş anlamların 'kolektivizm' sözcüğüne katılması, 1848 devriminden önce ve devrim sırasında önce S. Pekkter tarafından (1839 yılında *Toplumsal Ekonomi: Ticaret, Sanayi ve Tarım... ve Buharın Uygarlığa Etkisi* ve özellikle, 1842 yılında yayınlanan *Toplumsal ve Siyasal Ekonomide Yeni Bir Kuram: Toplum Örgütlenmesi Üzerine Etütler*'le), daha sonraysa Lüksemburg Komisyonu'nun işçi sekreteri F. Vidal tarafından Paris'te 1848 yılı sonlarında yayınlanan o harika çalışmasıyla (*Çalışarak Yaşamak! Toplumsal Reformlara İlişkin Projeler, Perspektifler ve Araçlar*) olmuştur.

1) James Guillaume 19. yüzyılın ikinci yarısında anarşist hareketin en aktif üyelerinden biri, tarihçi, gazeteci. Birinci Enternasyonal'in 1872 Haag Kongresinden Bakunin'le birlikte ihraç edildi. 1872-1878 yıllarında Jura Federasyonu'nun yöneticilerinden biri oldu. 1878 yılında hükümet peşine düştüğü için İsviçre'den Paris'e geçti. Guillaume yaklaşık yirmi yıl politikayla uğraşmadı. Bu süre içinde 1789-1793 Fransız Devrimi'ni inceledi. Ünlü tarihçi A. Olar'ın görevlendirmesiyle Yasama Meclisi Eğitim Komisyonu'nun protokollerıyla Konvansiyon nezdindeki aynı komisyonun protokollerini yayınladı (*Procès-Verbaux du Comité de l'instruction publique de l'Assemblée législative*, s.1889; *Procès-Verbaux du Comité de instructions publique de la Convention*, Cilt: 1-6, s. 1891-1907). 20. yüzyıl başında Guillaume yeniden politik etkinliklerine başladı. Bu kez sendikalist harekete umut bağlamıştı. 1902 yılında I. Enternasyonal'in tümüyle Bakuninci açıdan yorumu olan anıtsal yapıtını yazmaya koyuldu (Guillaume, J., *L'Internationale. Documents et souvenirs*, I-IV, s. 1905-1910; Rusça çevirisi: J. Guillaume, *Enternasyonal. Anılar, Belgeler*, 1864-1878, Moskova, 1922. c. 1-11; P.A. Kropotkin'in önsözüyle). Bu yapıtı pek çok somut belgeyi kapsamakla birlikte, Marksizme karşı önyargılı oluşuyla Marksizm düşmanlarıncaya bile eleştirilmiştir. Hem bu dönemi çok iyi bilen, hem de anarşizm yandaşı olan ve Guillaume'a yapıtına belge bulmasında yardımcı olan M. Netlau, böylesine açık bir şekilde taraf tutuşundan dolayı onunla bütün ilişkisini kesmiştir (bkz. Dalin, V.M., *Yirminci Yüzyılda Bakunist*, Fransa Yıllığı, 1971; Moskova, 1973, s. 158-188).

lerdir.¹ Öte yandan, elkoyma (zorallm) uygulanan toplumda tüketimin alacağı biçimi önceden belirlemekten de kaçınmışlardır. Çünkü onlar için önemli olan toplumu katı bir çerçeve içine sıkıştırma-maktı; onlar bu açıdan daha ilerici gruplar için en geniş anlamda özgürlükleri koruma eğilimindeydiler.

Enternasyonal'de öne sürülen kolektif mülkiyet fikrini, Basel Kongresi'nden on ay sonra Fransa-Almanya savaşı başladığı ve Paris Komünü'nde bu doğrultuda tek bir adım atılmadığı için ne yazık ki işçi yığınları arasında yayma zamanı bulunamadı. Fransa'nın ve Komün'ün ezilmesinden sonraysa federalist Enternasyonal bütün gücünü, ana hedefinin gerçekleşmesine, yani işçi sınıfının anti-devletçi örgütlenmesini sağlamaya yöneltecekti; çünkü *toplumsal* devrimin gerçekleştirilebilmesi *emeğin sermayeyle doğrudan mücadele edebilmesine*, böyle bir mücadeleyse anti-devletçi örgütlenmeye bağılıydı. Gelecek sorunu ister istemez ikinci plana itilecekti. Anarşik komünizm anlamındaki kolektivizm düşüncesi bazı sadık yandaşlar arasında yayılmaya devam edebildiyse de, bir yandan (*Komünist Manifesto*'daki düşünceleri küçük görmeye başlamalarından sonra) Marksistlerce geliştirilen devlet kolektivizminin, diğer yandan da Blan-kistlerin devletçi komünizminin ve (1848 devriminin yenilgiye uğramasından sonra Latin ülkeleri işçi kitleleri arasında Proudhon'un devletçi komünizminin sert eleştirilerinin de etkisiyle büyük yaygınlık kazanan) anti-komünist önyargıların mukavemetiyle karşılaştılar. Bu mukavemet öylesine güçlüydü ki, örneğin federalist Enternasyonal'in, işçi sendikaları federasyonlarıyla sıkı ilişkiler içinde olduğu İspanya'da, kolektivizm hem o sıralar, hem de çok sonraları kolektif mülkiyeti onaylamak olarak yorumlandı ve –salt devlet karşıtlığını pekiştirmek için başına bir de anarşi sözcüğü eklendi: *anarquia* y *colectivismo*; burada, dağıtımın ne şekilde olacağı (komünist yolla mı yoksa başka bir yolla mı) önceden belirlenmiyor, bu konuda karar üretici ya da tüketici gruplarının kendilerine bırakılıyordu.

1) RO GBL'de (F. 410) Kropotkin ve Guillaume'a ilişkin (19. yüzyılda sosyalizmin tarihi sorunuyla ilgili) pek çok belge bulunmaktadır. İkisi arasındaki 1912 tarihli yazışmalar-da, Enternasyonal'de kolektivizm düşüncesinin savunulmasıyla ilgili sert polemiklerin geçtiği anlaşılmaktadır (GBL'deki Kropotkin Fonu'yla ilgili olarak bkz. Gepochka, A.V. ve Starostin, E.V., P.A. Kropotkin ve A.A. Kropotkina Arşivi, Notlar, RO GBL, sayı 34, Moskova, 1973, s. 5-70).

Son olarak, çağdaş toplumun sosyalist topluma dönüştürülmesinin yöntemi konusunda Enternasyonal üyeleri Fourier'nin bu konudaki görüşlerine fazla önem vermediler. Avrupa'da devrim yönündeki gelişmelerin iyi olduğunu hissediyorlar, 1848 devriminden çok daha kapsamlı, çok daha derin bir devrimin yaklaşmakta olduğunu görüyorlardı. Devrim başladı mı, diyorlardı, nasılsa işçi sınıfı üzerine düşeni yerine getirecek, sermayenin ele geçirdiği tekelleri ondan geri alarak üreticilere, yani işçilere verecek ve bunun için de hükümetlerden emir falan beklemeyecektir.

Paris Komünü İtkisi: Bakunin

Önceki bölümlerde yaptığımız kısa değerlendirmelerde, anarşizm düşüncesinin Enternasyonal'de hangi koşullarda gelişmeye çalıştığı üzerinde durduk.

Uluslararası İşçi Birliği (Enternasyonal) üyelerinin düşünce yapısı, merkezi (devletçi) Jakobenlikle, yerel bağımsızlık ve federasyon yanlılığının bir karışımıydı. Bugün artık biliyoruz ki, her iki düşünce akımının da kaynağı Büyük Fransız Devrimi'dir. Merkezîyetçilik akımı, doğrudan 1793 Jakobenlik çizgisinden yürüyüp geliyordu; yerel bağımsızlıkçılık ise 1793-1794'ün (yaratıcı ve yıkıcı) devrimci komün ve (onun büyük kentlerdeki şubeleri olan) seksiyon çalışmalarının mirasçısıydı.

Ancak, bu iki akımdan Jakobenliğin üstün geldiğini itiraf etmemiz gerekir. Enternasyonal'de yer alan hemen bütün burjuva entelektüelleri devletçi-Jakoben bir tavır sergilediler, işçiler de onların etkisi altında kaldılar.

Paris Komünü'nün ilanı, Paris halkının burjuvaziye karşı verdiği yiğit savaş gibi büyük ve önemli olayların tamamlanabilmesi, devrimci düşüncelere hiç değilse Latin ülkelerinde, özellikle İspanya, İtalya ve İsviçre'nin Fransa kesiminde yeni bir ivme kazandırabilirdi.

1870 Temmuz'unda, o korkunç Fransa-Prusya savaşı başladı ve Napolyon'la adamları İmparatorluğu kaçınılmaz bir cumhuriyetçi devrimden kurtarabilmek için savaşa dört elle sarıldılar. Savaş, Fransa'nın ağır yenilgisi, imparatorluğun çökmesi, Thierry-Gambetta geçici hükümetinin kurulması ve Paris Komünü'yle sonuçlandı (Paris'i

daha sonra Saint-Etienne, Narbonne ve öteki güney Fransa kentleri ve en sonra da İspanya'da Barcelona ve Kartahena izledi).

Enternasyonal için -hiç değilse onun düşünmeyi ve yaşamın verdiği derslerden yararlı sonuçlar çıkarmayı bilen üyeleri için- olup biten olaylar eşsiz bir ders niteliğindeydi. Bir kez komünal ayaklanmalar nereden bakılırsa bakılsın gerçek bir keşifti. Sosyalistler bu ayaklanmalarla, tek tek kentlerin devlete karşı bağımsızlıklarını ilan etmelerine ve geri kalmış bölgeleriyle birlikte tüm ulusun da aynı kararı vermesini beklemeden, yepyeni bir yaşama başlama haklarını savunmalarına tanık oldular; kırmızı bayrak altında toplanmış Parisli işçilerin barikatlarda canlarını ortaya koyarak umutsuzca savundukları toplumsal devrim, bunun ardından çeşitli kentlerdeki ayaklanmalar, tüm sosyalistlere, Latin halklarının *gelecekteki devrimle gerçekleştirecekleri (gerçekleşmesi en yüksek olasılıklı) siyasal yapılanmanın* hangisi olacağını gösterdi.

Çoğu kişinin 1848'de düşündüğü gibi, *demokratik cumhuriyet* değildir bu yapılanma biçimi, *Komün'dür: özgür, bağımsız ve -büyük olasılıkla- komünist komün*.

Halk devriminin başarıya ulaşmasını sağlamak için hangi siyasal ve ekonomik önlemlerin alınması gerektiği konusundaki kafa karışıklığı, Paris Komünü sırasında da kendini duyumsattı. Enternasyonal'deki kafa karışıklığının, belirsizliğin, düşünsel gidip gelişlerin aynısı Komün'de de yaşandı.

Paris ayaklanmasında eşit olarak yer alan, Komün'de eşit olarak temsil edilen Jakobenler (yani merkezîyetçi hükümet yanlıları) ile, federalist komünistler (yani komüncüler) arasında kısa süre sonra görüş ayrılıkları baş gösterdi. En azimli, en savaşkan unsurlar Jakobenler ve Blankistler arasından çıkıyordu. Ancak Blanc zindandaydı ve Blankistlerin çoğu burjuva olan yöneticileri, Babeuf'ün izleyicileri olan öncellerinin komünist düşüncesinden daha geri bir çizgide duruyorlar, varlığını kabul ettikleri ekonomik sorunların çözümünü hep ileriye erteleyerek halkçı komünist eğilimlerin gelişmesini engelleyici bir tutum sergiliyorlardı. Buna karşın -üstelik de Alman ordularının Paris'in çevresinde mevzilendikleri bir sırada- ilan edilen Komün, 70 gün varlığını sürdürebildi.

Bu koşullar altında kaçınılmaz yenilgi kendini fazla bekletmedi; hem korkudan tir tir titreyen, hem de öç duygusuyla kıvranan kin dolu burjuvazi, halk komünlerinin başarıya ulaşabilmesinin yolunun, halk yığınlarının, *ekonomik temelli* sıkıntılarını giderme fırsatının doğduğunu anlayarak harekete tutkuyla katılmasından geçtiğini bir kez daha kanıtladı.

Ayrıca, Komün'ün bir siyasal hareket olarak başarıya ulaşabilmesi için aynı zamanda ekonomik bir devrimi de yürürlüğe koyması gerektiği açıkça anlaşıldı.

Paris Komün'ünün burjuvazinin en büyük isteği olan monarşinin dönmesini olanaksızlaştırdığına kuşku yoktur Ama Komün'den çıkarılacak bir başka ders daha var: Komün'le birlikte Latin ülkeleri devrimci proletaryası i'lerin üzerine noktayı koydu, tarihsel durumu, nesnel koşulları daha açık görmeye başladı.

Toplumsal devrimin alacağı siyasal biçimin adı, *Özgür Komün'dür*. Varsın bütün ülkeler, bütün komşu ülkeler buna karşı olsunlar; eğer komün halkı, belli bir yörenin halkı, ihtiyaçları olan *tüketim nesnelerini*, bunların *değişimini* ve üretimini *kolektifleştirmeye* karar verirlerse, bu kararlarını, ulusal parlamentonun kararını beklemeden *kendileri, kendi yörelerinde ya da komünlerinde, derhal* uygulamaya geçmelidirler. Bunu yaparlarsa, güçlerini böylesine yüce bir amaç için birleştirirlerse, kendi içlerinde (komünlerinde ya da ayaklanmış kentlerinde, yörelerinde) öyle bir güç bulacaklardır ki, -eylemlerine düşman ya da ilgisiz halkıyla, geri kalmış bölgeleriyle- tüm ülkeyi arkalarından sürükleyebilmiş olsalar bile, bulacakları güç bunun yanında hiç kalacaktır. O bakımdan bütün bunları yanına çekmekle uğraşmak yerine, onlarla açıkça mücadele etmek en iyisidir.

Dahası da var: Özgür komünlere emir verecek, onları çekip çevirecek merkezi bir hükümete ihtiyaç yoksa, ulusal hükümet yok olacak ve ülkenin birliğini özgür komün federasyonları sağlayacaksa eğer, o zaman *merkezi kent yönetimi* de gereksiz ve zararlıdır. Tek tek komünler içinde ortaya çıkabilecek sorunlar, yurttaşların çıkarlarının çeşitliliği ve bu çıkarlar arasındaki çelişkilerden kaynaklanabilecek sorunlar -hatta büyük kentlerde bile- ülke kapsamındaki sorunlarla, çıkar farklılıklarıyla ve bunlar arasındaki çelişkilerle karşılaştırıldığında (bu ülke İsviçre'den ya da hatta onun tek bir kantonundan küçük olsa bile) çok daha az karmaşıktır, çok daha yalındır, do-

layısıyla da çözümünü çok daha kolaydır. Federasyon ilkesi, yani tüketim, değişim ve üretim birliklerinin, mahallelerin özgürce biraraya gelip birleşmeleri (federasyonlar oluşturmaları), komün içinde (üreticiler, tüketiciler ve öbür yurttaş grupları arasında) uzlaşmayı sağlamak için tümüyle yeterlidir.

Paris Komünü her gerçek devrimcinin yüreğini sıkıştıran bir soruya daha yanıt verdi. Fransa iki kez (her ikisi de merkezi hükümet aracılığıyla olmak üzere) toplumsal devrim yapma girişiminde bulundu: Bunlardan ilki 1793-1794'te, Jirondistlerin Konvansiyon'dan kovulmaları üzerine, Fransa'nın çok sert yasal önlemler alarak gerçek eşitlik (ekonomik eşitlik) sağlama girişiminde bulunmasıdır; ikincisiyse 1848 yılında, Ulusal Meclis aracılığıyla kendini 'sosyal demokrat cumhuriyet' yapma girişimidir. Her iki girişimin de nasıl kana boğulduğu, tam bir başarısızlıkla sonuçlandığı biliniyor.

Şimdiyse sorunun çözümünü hayat getirip koymuş bulunuyor önümüze: Özgür Komün. Komün, bir yandan merkezi devletten kurtulurken, bir yandan da (aynı anda) kendi sınırları içinde devrimini yapacaktır. Bu çözümün kafalara dank etmesiyle, yeni bir ideal gelişmeye başladı: anarşi.

Ve o zaman anladık ki, Proudhon'un *On dokuzuncu yüzyılda genel olarak devrim kavramı* kitabında alabildiğine derinlikli, pratik bir düşünce var: anarşi. Ve Latin halklarının ilerici insanları bu düşünce doğrultusunda çalışmaya başladılar.

Evet, yazık ki yalnızca Latin ülkelerinde algılandı bu gerçek: Fransa, İspanya, İtalya, İsviçre'nin İtalya tarafı ve Belçika'nın Vallon kesimi... bu kadar. Almanlar tam tersine, Fransa'ya karşı kazandıkları zaferden bambaşka bir sonuç çıkardılar: Onlara göre bu, merkeziyetçi devletin bir başarısıydı ve Almanlar merkeziyetçi devlete hayran oldular. Jakoben tarihçilerin (gerçekliğe aykırı) tanımlamalarıyla, Almanlar hâlâ Robespierre'in oralardalar ve Jakoben Kulübü'ne hayranlık duyuyorlar.

Egemenliği elinde tutan güç çevresinde odaklanmış ve ulusal bağımsızlığı en ufak bir biçimde anıştırmaya bile katı düşman bir devlet yapısı, çok güçlü bir merkeziyetçi memuriyet hiyerarşisi ve güçlü bir hükümet... İşte Alman sosyalistlerinin ve radikallerinin gele gele geldikleri yer. Fransa'ya karşı kazandıkları zaferin, (o sıralarda Fransa'da geçerli olan acemi er sistemiyle oluşturulmuş) 420 bin kişilik

küçük Fransız ordusuna karşı, zorunlu askerlik yükümlülüğüyle sağlanmış milyonu aşkın askerden oluşan büyük bir ordunun sonucu olduğunu bile anlayamadı Almanlar. Kaldı ki bu zafer, çürüyüp kokuşmuş, üstelik (Almanlar Fransa'ya saldırmasalardı tüm insanlığın yararına sonuçlar yaratacak) devrim tehdidi altında bulunan-İkinci İmparatorluğa karşı kazanılmıştı.

Böylece Paris Komünü, Latin halkları arasında yayılması açısından anarşizm düşüncesi için bir itki oldu.

Öte yandan, devlet yanlısı eğilimin Enternasyonal Ana Kurulu'nda kendini gitgide daha güçlü bir şekilde hissettirmesi ve giderek tüm Enternasyonal'i tehdit eder bir nitelik alması anarşist eğilimi güçlendiriyordu. Anarşist eğilimin temel ilkesi, ulusal federasyonların bağımsızlığıydı. Kaldı ki, varlığı yalnızca ilişkileri kolaylaştırmakla sınırlı olan Ana Kurul herhangi bir yetki ve karar organı değildi. Bu arada 1872 yılında, Fransa'nın ve Komün'ün ağır hezimetinden sonra, Marx ve Engels yönetimindeki Enternasyonal Ana Kurulu (Paris Komünü'nden sonra Londra'ya iltica eden Fransız Blankistlerinin de desteğiyle), kendilerine tanınan ilişkileri kolaylaştırma hakkını darbe yapmak şeklinde kullandı.¹

Uluslararası bir Genel Kurul yerine, kendi yandaşlarının katılımını sağlamaya yönelik bir 'Konferans' çağrısıyla yetinen Kurul, Enternasyonal eylem programındaki emeğin sermayeye karşı doğrudan savaşımı ilkesini, emeğin sermayeye karşı (burjuva parlamentosunda) ajitasyonu ilkesiyle değiştirdi. Bu 'darbe' Enternasyonal'in işini bitirdi, ancak pek çok kişinin de gözünü açtı. En safdiller bile, ne kadar demokratik ilkelerle seçilmiş olursa olsun (isterse Enternasyonal Ana Kurul seçimi kadar demokratik olsun), sorunlarını (işlerini) bir hükümete bırakmanın tam bir aptallık olduğunu anladılar. Böylece İspanya, İtalya, Jura, Vallon ve bir İngiliz seksiyonu Ana Kurul egemenliğine karşı isyan bayrağı açtılar.*²

1) Bkz. s. 54, dipnot 1.

*) Bu darbenin ayrıntıları ve sonuçlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler, James Guillaume'un Enternasyonal'le ilgili o harika çalışmasına ya da Brupbacher'in bu günlerde hazırladığı bu yapıtın özetine başvurabilirler.

2) I. Enternasyonal içinde Jura Federasyonu 1871 yılında kuruldu. (Jura adı, Federasyon'un eylemlerinin gerçekleştiği Fransa-İsviçre sınırındaki dağların adından gelmektedir.) Federasyona Neuchâtel, La-Şo-de-Fond, Sent İmmie, Cenevre, vb. gibi seksiyonlar üyeydi. Federasyonun yöneticileri ise Bakunin, Guillaume, Şvitsgebel, Şpihiger, Le-France gibi ünlü anarşistlerdi (bkz. *Bir Devrimcinin Notları*, Moskova, 1988, s. 271-280, 375-396).

Enternasyonal'de gelişmeye başlayan anarşist hareket Bakunin'in şahsında güçlü ve tutkulu bir savunucu buldu kendine. Bakunin'in ve onun Jura'lı dostlarının çevresinde, İsviçreli, İtalyan, İspanyol gençlerden oluşan küçük bir grup birbirine kenetlendi ve bu kenetlenme Bakunin'in düşüncelerini daha da geliştirmesine yol açtı.¹

Bakunin geniş tarih ve felsefe bilgisiyle, çağdaş anarşizmi temellendiren pek çok güçlü broşür, makale ve mektup yazdı.

Bakunin tüm kurum ve kuruluşları, idealleri ve amaçlarıyla devletin tümünden yıkılıp yok edilmesi için büyük bir cesaretle mücadele etti. Vaktiyle (geçmişte), devlet tarihsel bir zorunluluktuktu. Dinsel kastların ele geçirdikleri gücün (etki mekanizmasının) meşum bir şekilde büyüyüp gelişmesiyle oluşmuş bir kurumdu geçmişte devlet. Ama bugün devletin tümünden yok edilmesi tarihsel bir zorunluluk olarak kendini dayatıyordu: çünkü devlet özgürlüklerin ve eşitliğin reddiydi; çünkü devlet (herkesin yararına olabilecek şeyleri hayata geçirmek istediğinde bile) el attığı her şeyi berbat eden bir mekanizmaydı.²

1) Bakunin'in yaşamı ve mücadelesi için bkz. Gafskiy V.G., *Bakunin*, Moskova, 1985; Cangiryan, V.G., *Bakunin'in ve Bakunizmin Anglo-Amerikan burjuva historiografisine eleştirisi*, Moskova, 1978; Moiseyev, P.I., M.I. *Bakunin'in felsefesini eleştiri ve çağdaşlık*, Irkutsk, 1981; Pirumova, N.M., *Mihail Bakunin. Yaşamı ve Mücadelesi*, Moskova, 1966 (2. basımı: 1970); Poloskiy, V., *Mihail Aleksandroviç Bakunin. Yaşamı, Mücadelesi ve Düşünceleri (1814-1876)*, Moskova-Leningrad, 1920-1927, Cilt: 1-4; Arvon, H., *Michel Bakounine, on La vie contre la science*, Paris, 1966; Avrich, P., *The Russian anarchists*, Princeton, 1967; *Bakounine et le panslavisme révolutionnaire. Cinq essais sur l'histoire des idées en Russie et en Europe*, Paris, 1950; Carr, E.H., *Michael Bakunine*, Leningrad, 1937; *Bakounine, Combats et débats*, Paris, 1979.

2) Literatürde anarşist devlet eleştirisinin, erken Slavsever ideolojisine yakınlığı konusuna sıkça yer verilmiştir (bkz. *Slavseverlerin Devlet Kuramı*, İ.S. Aksakov, K.S. Aksakov, A.V. Vasilyev, A.D. Gradovskiy, Y.F. Samarin ve S.F. Şarapov'dan makaleler toplamı, Pb., 1898). "Çar kavramı bile Slavseverlerde devletçi olmadığı gibi, hatta anti-devletçi bir kavramdır," diye yazıyor N.A. Berdyayev. "Slavseverler kendilerine özgü birer anarşistler" (Berdyayev, N.A., A.S. Homyakov, Moskova, 1912, s. 185-186). Berdyayev'den sonra N. Ryazanovskiy de Slavseverleri "spesifik tipte anarşistler" olarak adlandırıyor (Riasanovskiy, N., "Russia and the West in the teaching the Slavophiles", *A study of romantic ideology*, Cambridge, Mass., 1952, s. 149). K.S. Aksakov'daki 'anarşist öğeler' için bkz. Galaktionov, A.A., Nikandrov, P.F., K.S. *Aksakov'un Tarihsel-Toplumbilimsel Görüşleri*, Leningrad Üniversitesi Belleteni, Ekonomi, felsefe, hukuk dizisi, 1965, Sayı: 3, No: 17, s. 72. Bakunin'in kendisi de, Slavseverlerin devlet karşıtı düşünceleriyle kendi düşünceleri arasında bazı benzerlikler bulunduğunu söylemiştir. "Konstantin Sergeyeviç (Aksakov - Mndoyants), yakın arkadaşlarıyla birlikte ... ta o zamanlardan (30'lu yılların ortaları - Mndoyants) Petersburg devletine de, genel olarak devlete de düşmandı; bu bakımdan kendisi bizim öncümüzdür" (M.A. Bakunin'in A.I. Hertsen ve N.P. Ogarev'e Mektupları, Spb., 1906, s.3 10). Bununla birlikte Slavseverler anarşistlerden farklı olarak, toplumun devletsiz var olamayacağını savunurlar. 'Devlet' 'toprağa' karşı direnir, 'toprak' ise 'devlet'ten tümüyle kurtulamaz; çünkü 'kendi dışındaki' bu kötülüğü reddederken, 'kendi

Ne kadar küçük olursa olsun her halk, her cemaat, her topluluk -ve her topluluk içinde de bütün meslek, üretim ve tüketim birlikleri- yakınlarını, komşularını tehdit etmedikçe tam bir özgürlük içinde, kendi bildikleri, anladıkları gibi, kendi meşreplerince örgütlenebilmelidirler. Siyasal sözlükte yer alan 'federalizm' ve 'otonomi' kavramları bu söylediğimiz şey için pek yeterli değil; bunlar yalnızca merkezi devlet egemenliğini bulanıklaştıran kavramlar.* Toplumun (cemaatin) tam bağımsızlığı, özgür toplulukların birliği ve kendi içlerinde gerçekleştirecekleri toplumsal devrim, yani günümüz toplumlarında devlet adı verilen örgütlenmenin yerini tutacak (insanların üretim adına) korporatif gruplaşması, yani Bakunin'in işaret ettiği yapılanma, geçmiş çağların küflü karanlığı içinde debelenen insanlığın, bu karanlıktan kurtuldukça karşısında yükselen ideal yapılanma olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanoğlu artık çevresindeki her şey kendisiyle birlikte ve kendisiyle aynı ölçüde özgür olmadıkça kendisinin de tümüyle özgür olamayacağını anlamaya başlıyor. Ekonomik görüşleri bakımından Bakunin tam bir komünistti, ama Enternasyonal'deki federalist dostlarına verdiği sözün ve kendisini Fransa'ya yanlarına çağıran devletçi komünistlere duyduğu kuşkunun gereği olarak kendini anarşist-kolektivist olarak adlandırdı. Ancak onun kolektivizmi, Vidal'in, Pekker'in ve bunların bugünkü izleyicilerinin *devlet kapitalizminden* başka bir şey olmayan kolektivizmi değildi. Bakunin ve arkadaşları için kolektivizm, üretim için gerekli her şeye herkesin sahip olmasıydı; değişik üretici gruplarına emek-

çinde' bir devlet yaratır; bunun sonucu ise kendi manevi ve ahlâki uyumunun yerle bir olmasıdır (bkz. *Erken Slavseverler*, A.S. Homyakov, I.V. Kireyevskiy, K.S. Aksakov, I.S. Aksakov, Moskova, 1910. s. 36, 69, 72, 76, 85 vd.; Tsimbayev, N.I., *Slavseverlik*, Moskova, 1986, s. 120). Öte yandan kimi araştırmacılar da, Slavseverlik felsefesini Narodnikliğin düşünsel kaynaklarından biri olarak görmüşlerdir. Y.M. Steklov, M.A. Bakunin'i 'sol Slavseverlik'in ideologu ve K.S. Aksakov'un düşüncelerinin sürdürücüsü olarak nitelemiştir (Y.M. Steklov, *Mihail Aleksandroviç Bakunin*, Moskova, 1926, Cilt: 1, s. 282-283). Anarşizm kuramcılarının 'sosyal Slavseverliği' konusunda M.P. Dragomanov'un da bir çalışması vardır (Dragomanov, M.P., *Mihail Aleksandroviç Bakunin*, Kazan, 1905, s. 3-5). *) Örneğin Avusturya'da 'federalizm' var; yani iki ayrı halk (Çekler ve Macarlar) aralarında (federal) birlik anlaşması yapmışlar ve ayrı ayrı parlamentolara sahipler; ama Bohemya ve Macaristan iki ayrı birlik devleti. Önemli sayılabilecek (bağımsızlık derecesine ulaştığı söylenebilecek) 'otonomi' örneğine Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da rastlıyoruz. Ancak Kuzey-Amerika eyaletlerindeki 'otonomi', 12. yüzyıldan 16. ve 17. yüzyıla dek Amien, Floransa, Nürnberg, Pskov, Novgorod ve yüzlerce başka Avrupa kendinde bu anlamda yaşanan tam bağımsızlığa ulaşabilmekten henüz çok uzaktır.

lerinin karşılığını ödeme biçimi konusunda (komünist çözüm, emek pulu, herkese eşit gündelik ücret ya da başka bir çözüm) önceden bir belirlemede bulunmaksızın böyle olacaktı bu.

Bakunin anarşist düşüncenin yanı sıra, o sıralar çoğu sosyalistin bugün-yarın diye beklediği toplumsal devrimin de ateşli savunucusuydu: Yazılarında, yapıtlarında yılmadan hep devrimi savundu.

12
ANARŞİ (devam)

Çağdaş anarşizm.

Devlete karşı duyulan öfke, 1848'i önceleyen yıllardan başlayıp neredeyse Enternasyonal toplanana dek geçen süre içinde, tek tek bireylerin topluma ve onun koşullu ahlâkına karşı duydukları öfke biçimindeydi; daha çok genç kuşak burjuvalar arasında rastlanan bu öfkeye, bugün -üstelik çok daha ciddi nitelikte olmak üzere- işçiler arasında rastlanıyor. Bu arada söz konusu öfkenin, günümüzde -devletin yardım ve yataklığıyla sürüp giden- baskının ve sömürünün olmadığı yepyeni bir toplumsal yapı arayışına evrildiğini de belirtmeliyiz.

Enternasyonal, kurucuları olan işçilerin düşüncesine göre, daha önce de değindiğimiz gibi işçi gruplarını biraraya getiren alabildiği-

ne kapsamlı bir Birlik (federasyon) olacaktı; bu Birlik ise toplumsal devrimle yenilenmiş, çağdaş hükümet aygıtının ve kapitalist sömürünün olmadığı, bunların yerini üretici ve tüketici federasyonları arasındaki ilişkilerin aldığı yepyeni bir toplumsal yapılanmaya dair ilk bilgileri sunacaktı.

Durum böyle olunca da, anarşizm -Stirner'de olduğu gibi- artık bireysel bir ideal değil, ancak toplumsal bir ideal olabilirdi.

Dünyanın iki ucundan gelmiş işçiler birbirlerini daha yakından tanıdıkça ve kendilerini ayıran sınırları umursamadan doğrudan ilişkiye girdikçe, bir yandan toplumsal sorunları çözümlemede inanılmaz bir mesafe alırlarken, bir yandan da öz güçlerine müthiş bir güven duymaya başladılar.

İşçilerin düşüncesi şuydu: Dünyaya halklar egemen olsa, sanayi işçileri fabrikalara ve işliklere sahip olsalar ve sanayiye kendileri yönetip halkın gereksindiği nesnelerin üretimine kendileri yön verseler, toplumun tüm temel ihtiyaçlarının karşılanması bir sorun olmaktan çıkardı. Bilim ve teknikteki yeni kazanımlar bu konudaki başarının inancasıydı. Bütün bunlar birarada ele alındığında, değişik halklardan üreticiler, adalet ve eşitlik temeli üzerinde bir uluslararası değişim örgütlenmesini gerçekleştirebilirlerdi. Fabrikanın, madenin, toprağın, ticaretin... ne olduğunu bilenler için bu iş çocuk oyuncağıydı, başarıya ulaşılacağından en ufak bir kuşku duyulamazdı.

Öte yandan, hantal memur hiyerarşisi ve tarihsel söylenleriyle, 'devlet'in tekellerden ve sömürüden kurtulmuş yeni bir toplumun doğmasına kesinlikle engel oluşturacağını, bunun tersinin asla mümkün olmayacağını anlayan işçi sayısı sürekli artıyordu.

Esasen devletin tarihsel kökeni ve gelişmesi, toprak mülkiyetinin doğuşu ve bu mülkiyeti tek bir sınıfın elinde tutmak ve böylece de egemen sınıf olmak isteğiyle doğrudan ilgilidir. Bu egemen sınıf tekelinin yıkılıp yok edilmesi için, elde emekçilerin birleşmiş gücünden başka bir gücün olmadığı, devletin bu konuda herhangi bir araç ya da olanak sunmadığı açıktır. 19. yüzyıl boyunca devlet, ucuz işgücü sağlayarak ve köy komünlerinin elindeki toprağı alıp köylülere de ağır vergi yükü altında soluksuz bırakarak sınai, ticari mülkiyet ve bankalar üzerinde bir zenginler tekeli oluşturmak için inanılmaz çaba harcamıştır. Köylüler birleşip kendi güçlerini kendileri

oluşturamazlara *devlet* toprak konusunda zenginler lehine kullandığı tercihten, onlara sağladığı ayrıcalıktan vazgeçer mi? Bunu neden yapsın? Bir aygıt olarak gelişirken sürekli olarak ayrıcalıklar yaratma ve bunları berkitme amacında olan devlet, durup dururken bu amacından neden uzaklaşsın, elinde tuttuğu ayrıcalıklardan neden vazgeçsin? Devletin elindeki ayrıcalıkları geri alma ve onu tümten yok etme şeklindeki yeni bir eylem planı, yepyeni bir örgütlenmeyi ve yürütme organlarını gerekli kılmaz mı? Ve bu yürütme organlarını işçilerin, devletle hiçbir ilişkiye girmeden *kendi birlikleri, federasyonları* içinde yaratmaları gerekmez mi?

Tek tek kişilerin ve sınıfların yararına olarak devletin kendi elle-riyle yarattığı ve ayakta kalması için destek verdiği ayrıcalıklar ele geçirildiği zaman devlet de bütün anlamını yitirecektir. İnsanlar arasındaki ilişkiler sömürenler-sömürülenler ilişkisi olmaktan çıktığı zaman tümüyle yeni, yepyeni bir toplumsal yaşam biçimi hayat bulacaktır. Yoksulların sırtından zenginlerin daha da zenginleşmelerini sağlayan mekanizmalar ortadan kalkınca, *yaşam alabildiğine yalınlaşacaktır*. Özgür köy ve kent komünleri (her topluluğun kendi yaşadığı yerde oluşturduğu Birlikler; bunlar daha sonra aralarında birleşerek daha büyük Birlikler oluşturacaklardır) ile meslek ve zanaat birliklerinin aralarında sınıksız ilişkiler kurmalarını tasarlayan anarşistler, bu tasarımlarının üzerine, sermayenin ve devletin boyunduruğundan kurtulmuş özgür bir toplumun nasıl yapılması gerekeceğine ilişkin olarak da son derece açık, somut düşünceler üretebildiler. Ayrıca, *insanların bireysel eğilimlerindeki benzerliklerin dihte ettiği*, kimi sağlam ve kalıcı, kimi gelip geçici sayısız başka dernek ve birliğin de komün ve meslek birliklerine son olarak eklemenebileceğini düşündüler. Öyle ya, toplumsal, dinsel ya da sanatsal, eğitim amaçlı, araştırma-inceleme amaçlı ya da salt gönül eğlencesi olarak insanların buluşabilecekleri, ilgi ve çıkarlarının örtüşebileceği az şey mi var? Yalnızca bu 'şey'ler üzerine kurulan ve politik ya da ekonomik herhangi bir amaç taşımayan dernek ve birliklere şimdi bile pek çok yerde rastlıyoruz; sayılarının daha da artmasını dilediğimiz bu dernek ve birlikler, hem kendi aralarında, hem de üretim, tüketim ve ürünlerin değişimi birlikleriyle ilişkiler kurmalıdırlar.

Birbirini tıpkı bir ağ gibi sarıp sarmalamış bu üç tip birlik, tüm toplumsal ihtiyaçların yerine getirilmesi olanağını sağlayabilir: Tü-

ketim, üretim, değişim, ulaştırma, sağlık hizmetleri, eğitim, toprakların ortak savunulması, saldırılara birlikte karşı koyma, karşılıklı yardımlaşma ve son olarak tiyatro, edebiyat, vb. gibi sanatsal ihtiyaçların giderilmesi, hatta gönül eğlencesi, vb. hep bu kapsam içindedir. Hayatın dolu dolu yaşanmasını, toplumsal ya da kültürel yaşamda ortaya çıkabilecek yeni ihtiyaçlara hemen karşılık verilebilmesini, bunlara uyum sağlanabilmesini sağlayacak tek örgütlenme biçimi budur.

Böyle bir yapılanmayı gerçekleştirmiş bir toplum, hele bir de -en değişik zevklerin ve gereksinimlerin de ortaya çıkabilmesi için- yeterli coğrafi ve nüfus büyüklüğü üzerinde gelişmesini sürdürürse, insanlar çok geçmeden emir-komuta-yönetici-memur, vb. saçmalıklarının ne kadar gereksiz olduğunu anlayacaklardır. Toplum karşıtı tutum ve eylemleriyle bu hiyerarşik mekanizmanın toplumun ekonomik yaşamı için de tümüyle gereksiz olduğu görülecektir.

Çağdaş devlette toplumsal yaşam için zorunlu olan belli ahlâk normlarının varlığını sürdürebilmesinin en büyük engeli, toplumsal eşitsizliktir. Toplumsal eşitlik olmadı mı, -1793'ün anlatımıyla "pratikte eşitlik olmadı mı"- *adalet* duygusu toplumun içine işleyemez, toplumun her kesimince benimsenen, saygı duyulan bir duygu olmaz. *Adalet herkes için aynı olmalıdır* -sınıflara bölünmüş bugünkü toplumlardaysa, eşitlik duygusunun her ân nasıl ayaklar altına alındığına tanık oluyoruz. Adalet duygusunun toplumsal yaşamın her alanına nüfuz edebilmesi, toplumsal alışkanlıklar, âdetler içinde yer alabilmesi için, *eşitliğin pratikte var olması* gerekir. Adalet bir tek eşitler toplumunda var olabilir.

Zorlama da ancak bu durumda yok olur toplumdan. Herkes apaçık görüp anlamalıdır ki, günümüz toplumunda yargı ya da yüksek makamlarca cezalandırılma korkusundan, yüksek, üstün kabul edilen insanlara boyun eğme gerekliliği duyulmasından ya da korkunun (cehaletin) yarattığı metafizik güçler karşısında pısırp kalmaktan dolayı bireysel özgürlükler sınırlandırılmakta, buysa zihinsel köleliğe, girişimcilik ruhunun körelmesine, insanların ahlâki değerlerinin erimesine, böylece ilerlemenin durmasına neden olmaktadır.

Eşitler toplumunda yaşayan bir insan, kendine, kendini kendi aklıyla yönetebileceğine tam güven duyar; çünkü aklın gelişmesi de, geçerli toplumsal âdetlerden köklü biçimde etkilenmesi de ancak böy-

le bir ortamda mümkündür. İnsanın *kişiliğinin* gelişmesinde en uç sınırlara erişebilmesi bu koşullar -yalnızca bu koşullar- altında mümkündür. Gerçek bu olunca, günümüz burjuvazisinin, insanın, gelişebileceği en uç noktaya ulaşmasını sağlayan, böylece '(yüksek) kişilikli' bireylerin ortaya çıkmasına olanak tanıyan bir araç olarak selamladığı, övgüler düzdüğü bireyciliğin (indivüdüalizm) ne büyük bir aldatmaca olduğunu anlıyoruz. Onların övdüğü bireycilik, tam tersine, gerçek kişiliklerin ortaya çıkmasının en büyük engelidir.

İçinde yaşadığımız ve *tek tek kişilerin zengin olması* üzerine kurulu -bu nedenle de genel yoksulluğa yargılı- bugünkü toplumda, en yetenekli insan bile yaşamını sürdürecektir gereçleri sağlayabilmek için alabildiğine acımasız bir savaşım vermek zorundadır. Bu konudaki istemleri ne kadar alçakgönüllü olursa olsun, yalnızca başım soka- cak bir ev ve kursağına girecek bir dilim ekmek için haftanın altı günü bir yük hayvanı gibi çalışmak zorundadır. Bu zorunlu gereksinimlerin dışında, kişiliğın özgürce gelişebilmesi için zorunlu olan belli ölçüde boş zaman imtiyazından yararlanmayı hayal edebilecek bir avuç insan içinse çağdaş toplum bu düşlerini gerçekleştirebilmeyi çok ağır bir koşula bağlamıştır: *Burjuva orta halliliğini belirleyen yasa ve âdetlerin boyunduruğunu kendi elleriyle boynuna takmak* ve asla, ne sivri bir dille (eleştiriyile), ne de bireysel öfkeyle bu 'orta hallilik saltanatı'm sarsabilecek en ufak bir şey yapmamak.

Böylece, 'kişiliğın tam gelişebilmesi', burjuva toplum için hiçbir tehlike oluşturmıyan (onun için ilginç olan, ama asla tehlikeli olmayan) kişiler için mümkündür.

Daha önce de söyledığımız gibi, anarşistler gelecek üzerine tahminlerini gözlem yoluyla elde ettikleri verilere dayandırırlar.

Gerçekten de, 18. yüzyıl sonlarından bu yana eğitim düzeyleri yüksek toplumlarda görülen düşünce akımlarının doğrultusu üzerinde bir çözümleme çalışması yaptığımızda; merkeziyetçi, devletçi düşüncenin ruhban sınıfında, burjuvazide ve burjuva eğitimi almış, ileride kendileri de bu sınıfın üyesi olmak isteyen çalışan kesimden insanlar arasında çok güçlü olduğunu görürüz; tıpkı devlet karşıtı, askeriye karşıtı, ademi merkeziyetçi, özgür uzlaşma yanlısı düşüncenin işçilerle, burjuvazinin iyi eğitim almış, şu ya da bu ölçüde özgür, bağımsız düşünebilen entelektüel kesimi arasında yaygın olduğunu gördüğümüz gibi.

Ekmeğin Fethi ve Karşılıklı Yardımlaşma adlı çalışmamda da gösterdiğim gibi, günümüzde devlet ve kilise örgütlenmelerinin yanında, akla gelebilecek her türden ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak büyük-küçük binlerce başka örgütlenmeye tanık oluyoruz. Bunlar (demiryolcular derneği, işçi ve işveren sendikaları, kooperatifler, tarım kardeşliği, vb.) ekonomik olabileceği gibi, siyasal, kültürel, sanatsal, eğitsel ya da propaganda, vb. etkinliklere yönelik de olabilmektedir. Eskiden hiç tartışmasız devlete ve kiliseye ait olan görevler, bugün özgür örgütlerin etkinlik alanı içine girmiştir. Üstelik bu gidiş gitgide daha belirgin bir nitelik almaktadır. Binlerce özgür, bağımsız örgütün kurulmasıyla yaratılacak özgürlük esintisi, devleti ve kiliseyi az da olsa dizginleyebilmek için yeterlidir. Özgürlüğün bu iki yüzyıllık düşmanı biraz daha sıkıştırılır ve ellerindeki kimi hak ve ayrıcalıklardan biraz daha yoksun bırakılırsa, özgür örgütlerin etkinlikleri de çok daha geniş ve kapsamlı bir nitelik alacaktır.

Gelecek ve ilerleme bu yöndedir ve bunların her ikisinin de sözcüsü olan akım anarşizmdir.

Devletin Reddi

Ne var ki, siyasal ekonomi biliminde varlığını hâlâ sürdüren kaotik karmaşanın, anarşistlerin ekonomik görüşleri üzerinde de etkilerinin görüldüğünü kabul etmemiz gerekir. Devletçi-sosyalistler arasında olduğu gibi, anarşistler arasında da bu konuya (siyasal ekonomi) ilişkin farklı görüşler var.

Sosyalist partilerin, sosyalist olarak kalmış bütün üyeleri gibi anarşistler de şu gerçeği kabul etmektedirler: Toprak ve bütün öteki üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet, tıpkı hem amacı, hem de sonucu sömürü olan bugünkü üretim sistemi gibi kötüdür; çağdaş toplum, geçmişteki nice uygarlıklar gibi yok olup gitmek istemiyorsa eğer, bu sisteme derhal son vermelidir.

Bu değişikliğin nasıl, hangi araçlara başvurarak gerçekleştirileceği konusundaysa, anarşistler bütün devletçi-sosyalist fraksiyonların tam tersi bir düşünceye sahipler. Bir kez anarşistler sorunun *devlet kapitalizmi* (yani devletin tüm ya da belli başlı üretim alanlarının ele geçirilmesi) yoluyla çözümlenebileceğini reddediyorlar. Çünkü partinin, demiryollarının, madenlerin, toprağın devletin eline (yani par-

lamentonun, onun atadığı bakanların ve onların memurlarının, bürokratlarının eline) bırakılması gibi bir amacımız olamaz bizim. Biz böyle bir tutumu işçilerin yeni serfler haline sokulması ve kapitalistler tarafından sömürülmesi olarak değerlendiririz. Dolayısıyla da devlet kapitalizminin serfliğe ve sömürüye son verecek bir sistem ya da bu amaca giden yolda ara bir konak olduğuna kesinlikle inanmayız.

Sosyalizm olanca kapsamıyla ve gerçek anlamıyla (emeğin sermayenin sömürsünden kurtuluşu olarak) anlaşılan dek, anarşistler bir vakitler sosyalist olanlarla uzlaşma içinde oldular. Sosyalistler de anarşistler de toplumsal bir devrimden yanaydılar ve bunun bir ân önce başlamasını istiyorlardı; öte yandan, anarşistler devrimin devletsiz bir toplum biçimi yaratacağı düşüncesini savunurlarken, aralarından pek çoğu komünist olan sosyalistler, beklenen devrimin hangi nitelikte bir devrim olacağı konusunda açık seçik belirlemeler yapmaktan kaçınıyor idiyse de, bunların önemli bir bölümü merkezi iktidarın zayıflatılması gerektiğine katılıyordu.

Ancak, devletçi sosyalistlerin çoğunluğunca değilse de önemli bir kesimince, kapitalist sömürünün *yok edilmesi* gerekmediği, bugünkü ekonomik gelişmişlik düzeyi göz önüne alındığında bizim kuşağımız için, kapitalistlere getirilecek belli birtakım yasal kısıtlamalarla sömürüyü *azaltmaktan* başka bir yol bulunmadığı düşüncesinin savunulduğunu görünce, anarşistler kesin bir yol ayrımına geldiğini anladılar ve böylesi durumlarda yapılması gerekeni yaptılar, sömürüyü yok etmek yerine azaltmakla yetinenlerden yollarını ayırdılar.

Anarşistler böyle bir şeye razı olamazlardı. Biz, gelecekte kapitalist sömürüyü yok etmek istiyorsak, diyoruz, *bugünden tezi yok* kolları sıvayıp işe girişmeliyiz. Bugünden tezi yok, maden ve kömür ocaklarının, fabrikaların, kara ve demiryollarının, kanalların, özellikle de üreticinin yaşamı için gerekli şeylerin sermayenin elinden alınıp üretici birliklerinin eline geçmesi için gereken biçimde çalışmaya başlamalıyız.

Ayrıca, varlığımızı ve üretimi sürdürmek için gerekli araçların *çağdaş burjuva devletin eline* geçmemesine özellikle dikkat etmeliyiz. Tüm Avrupa sosyalist partileri demiryollarının, tuz, maden ve kömür ocaklarının, bankaların (İsviçre’de) ve alkol tekelinin çağdaş burjuva devletlerin eline geçmesi isteğini yükselttiklerinde, biz bu poli-

tıkayı, toplumsal zenginliklerin burjuva devlete kaptırılması politikası olarak niteledik; bütün bu zenginliklerin *emekçilerin, üreticilerin ve tüketicilerin* eline geçmesini önlemek için düşünülebilecek en büyük engel olarak gördük bunu.

Biz bunu, çileden çıkmış, öfkeden kabına sığamayan işçi sınıfına karşı bıçağını bilemekte olan kapitalistin gücünü artırıcı bir politika olarak gördük. Kapitalistlerin basiretli, ferasetli olan kesimi de bunun böyle olduğunu çok güzel anlıyor. Kapitalistler için, mülkiyeti devlete ait olan ve devlet tarafından askeri yönetimle işletilen demiryolları, hem sermayelerinin *büyük güvence* altında bulunması, hem de yatırdıkları sermayeye karşılık elde edecekleri kâr payının yüksek olması açısından bulunmaz bir yatırım alanı olacaktır. Toplumsal olaylara bütünsel bakmak gerekir; bütünsel yaklaşım toplumsal olayları kavramak için bir zorunluluktur. Böyle bakıldığında, “Arzulanan toplumsal değişim yönünde bir adımcık olsun atılmazsa, hiçbir değişim gerçekleştirilemez; bu tutum sürdürülürse, amaçtan uzaklaşılır” yargısı, üzerinde en ufak bir kuşku gölgesi olmayan toplumbilimsel bir belit (aksiyom) olarak benimsenmelidir. Gerçekten de üretimi, değişimi parlamentoya, bakanlara ve onların memurlarına (ki tüm devlete egemen olan *büyük sermayenin maşasıdır hepsi de*) bırakmak demek, üretim araçlarının emekçi halkın eline geçmesi hedefinden uzaklaşmak demektir.

Geçmişte kurulmuş bir tekeli, (aynı tekelcilerin yararına olması kaçınılmaz) yeni bir tekel yaratarak yok edemezsiniz.

Sonra, kilise ve devletin, -o sıralar henüz palazlanmakta olan- ayrıcalıklı sınıfların, öbür insanlar üzerindeki her türden ayrıcalık ve hakkın yasal sahibi olmak için kendilerine başvurdıkları siyasal kurumlar (güçler) olduğunu da unutmamalıyız. Devlet, bu ayrıcalıkları iki başlı bir hak haline getirerek güvence altına alan kurumun adıdır. Devlet, ayrıcalıklı sınıfların işçi ve köylüler üzerindeki egemenliğini kökleştirmek, sağlama bağlamak üzere oluşturulmuş, yapısı yüzyıllar içinde berkitilmiş bir kurumdur. Bundan dolayı da ne kilise, ne de devlet, bu ayrıcalıkları yok edecek bir güç olabilirler. Bu da bir yana, bu hak ve ayrıcalıklar yok edildiğinde ortaya çıkacak yeni toplumsal yapılanma kilise ve devlet biçiminde olmayacaktır. Tarihe baktığımızda, halkın bağrından, örneğin köleliğin yerini serflik, serf-

liğin yerini ücretli emeğin alması gibi yeni bir toplumsal-ekonomik yapılanma doğduğunda, daima buna uygun *yeni bir siyasal hayat biçimlendirildiğini* görüyoruz.

O bakımdan, kilisenin hiçbir zaman insanı kör inançların boyunduruğundan kurtarmak ya da ona yeni ve özgürce benimsenmiş bir ahlâk kazandırmak gibi bir işlevi olmamıştır; olamaz da... Esasen, bitmez tükenmez bir şekilde vaaz ettikleri eşitlik duygusu, tüm insanların bir olması gibi güzel şeyler, ancak onların (dinlerin) vaaz ettiklerinden tümüyle farklı bir biçim aldığında insanlar tarafından benimsenebilmiş, geniş ölçüde yaygınlık kazanabilmiştir, çünkü dinler bu durumdan ruhban sınıfının çıkarları doğrultusunda yararlanmaktaydılar; o nedenle ekonomik özgürlük de, ifadesini devlette bulan eski siyasal yapının yok edilmesinden sonra kazanılabilir ancak. İnsanoğlu, şu anda devletin, memurları arasında bölüştürdüğü her toplumsal etkinlik alanı için yeni biçimler bulmak, yeni düzenlemeler yaratmak zorundadır. Ezme, soyma, yağmalama, kölece boyun eğdirme araçları özgürleşme aracı olamazlar. Özgür insan, memurların kölece hiyerarşileri yerine koyacağı yepyeni, alabildiğine özgün düzenlemeler yaratacak yetenek ve güçtedir. Bu düzenlemelerin neler olacağı şimdiden duyumsanabiliyor. Ve bunlar, özgürlük devrimiyle ve özgürleşen insanın yaşamıyla hayata geçirilmedikçe hiçbir şey yapılmamış demektir.

Anarşi, bu yeni toplumsal yaşam biçimlerine yol açmak için uğraşmaktadır; geçmişte olduğu gibi bugün de bu yol, büyük bir özgürlük hareketiyle açılacaktır; çağdaş bilimin desteği ve halk yığınlarının yaratıcı gücüyle.

Anarşistlerin yasa yapıcılarını, her türden devlet organını, bunların etkinliklerini reddetmelerinin nedeni budur. Biz toplumsal bir devrimin *yasalarla* yapılamayacağını biliyoruz. Çünkü yasalar, sokağın etkisi altındaki bir Kurucu Meclis tarafından çıkarılmış bile olsalar (birbirinden onca farklı taleplerin temsilcilerinin bulunduğu bir meclisten de nasıl bir yasa çıkarsa artık!), daima insanları *belli bir doğrultuda çalışmaya*, enerjilerini, yaratıcılıklarını, örgütçü ve yaratıcı yeteneklerini belli bir yöne kanalize etmeye çağıran bir öz taşırlar. Kaldı ki bu yasaların bile uygulanabilmesi, yasanın öngördüğü hu-

susların reel gerçekliğe dönüşebilmesi için, yasanın uygulanacağı yerde etkin güç bulunması gerekir.*

O bakımdandır ki, Enternasyonal'in doğduğu ândan günümüze dek anarşistler hep, emeğin sermayeye karşı doğrudan mücadelesi için kurulmuş işçi örgütlerine katıldılar, buralarda etkinlik gösterdiler. Emekçilerin içinde bulundukları koşulların bir parça olsun iyileşebilmesini, birtakım dolaylı çalışmalar ya da siyasal ajitasyonlar değil, ancak böylesi bir açık savaş sağlayabilir. Emekçilerin gözlerini açıp kapitalist sistemin ve onun arkasındaki devletin topluma ne büyük kötülükler ettiğini görebilmelerini ancak dolaysız, açık bir savaş sağlayabilir. Ve son olarak emekçilerin (kapitalistin de, devletin de yardımına başvurmadan) üretimi, tüketimi ve değişimi, yalnızca ve doğrudan doğruya ilgili taraflar arasında nasıl örgütleyebilecekleri konusuna kafa yormalarını sağlayacak olan da ancak emeğin sermayeye karşı girişeceği açık mücadeledir.

Sermayenin ve devletin müdahalesinden kurtulmuş toplumda işlerin dağıtımı konusuna gelince, daha önce de değindiğimiz gibi anarşistler bu konuda birbirlerinden farklı görüşlere sahipler.

Şu var ki, devletin (tıpkı demiryolları, posta, eğitim, karşılıklı sigorta ve toprağın savunulması gibi) bugün sahip olduğu alanların yanında üretim araçlarına ve değişime de sahip olması durumunda ortaya çıkacak yeni ücret biçimini reddetmekte herkes birleşiyor. Yeni kazanılan endüstriyel güç, daha önce kazanılan (vergiler, toprağın savunulması, devlet kilisesi, vb.) alanlarla birleştiğinde, tiranlar çok güçlü bir iktidar silahı ele geçirmiş olacaklardır.

O bakımdan bugün anarşistlerin çoğu, soruna ilişkin olarak *anarşist-komünistlerin* getirdikleri çözüm önerisi çevresinde birleşmektedirler. Konu üzerine kafa yoran insanlarda yavaş yavaş komünizmin -hiç değilse en zorunlu ihtiyaç maddeleriyle ilgili olarak- sunduğu çözümün, bugünün toplumuna uygun düşen bir çözüm olduğu ve uygar toplumlarda uygulanabilecek biricik komünizmin de anarşistlerin önerdiği komünizm, yani 'erksiz komünizm' olduğu inancı peki-

*) Örneğin, eğer toprak sahibinin sövüp saymaya ya da kaba güç kullanmaya kalkışması durumunda ona hak ettiği karşılığı verecek, kölelik yanlısı beyleri, paşaları dizginlemeleri için arabulucuları zorlayabilecek güce, cesarete ve yeteneğe sahip insanlar olmadıktan sonra toprak köleliği hukukunu (servaj) ortadan kaldıran 19 Şubat Yasası kuru laf kalabalığından başka nedir ki?

şiyor. Bütün öteki komünizmler olanaksızdır, hepsi aşılmıştır. Komünizm özünde, tüm komün üyelerinin eşitliğini öngörür, o bakımdan da her türlü erki, otoriteyi yadsır. Öte yandan, belli büyüklüğe ulaşıp da, elbirliğiyle elde edilmiş konfordan (yaşamı kolaylaştıran, rahatlık sağlayan şeylerden) herkese hiç değilse belli bir düzeyde sunulmasıyla işe başlanılmamış bir anarşi toplumu düşünülemez.

Demek oluyor ki, komünizmle anarşi birbirlerini tamamlayan, bütünleyen, birbirleri için olmazsa olmaz olan iki dünya görüşüdür.

Anarşide tam ve katıksız *bireycilik* bulanlar bir tek komünistler değil, bir başka öğreti daha anarşizmi böyle değerlendiriyor. Şimdi de bu öğretiy üzerine bir iki şey söyleyeceğiz.

Bireycilik Eğilimi

Bireycilik, üretim araçlarının çağdaş bilim ve tekniğin katkısıyla bugünkü mükemmelliğe ulaşmadığı, üretim yetersizliği nedeniyle komünist toplumda genel bir yoksulluk ve köleleşmenin kaçınılmaz hale geldiği çok eski zamanların bir kalıntısıdır anarşist hareket içinde.

Anarşist hareket içinde görülen bireycilik eğiliminin asıl kaynağı, hiç kuşkusuz, kişinin bağımsızlığının tamlığını koruma arzusudur. Bu konuda komünist hareketle hep el ele yürümüştür anarşi. Bunların ikisi de, bireyin özgür gelişmesinin hiçbir güç tarafından (Eski Ahit ailesi, ya da kent komünleriyle esnaf birliklerinin -gildiyaların-tarih sahnesinden çekilirken yaptıkları gibi) hiçbir şekilde engellenmemesi için çalışmışlardır. Hem komünist-anarşist, hem de genel olarak bireyci (indivüalist) için bu konuda hiçbir tutum farklılığı yoktur.

Ancak bireyci anarşizmde, komünist anarşizme düşmanlık vardır. Bu böyle olunca da, bize göre aradaki bu fikir ayrılığı önemli bir uzlaşmazlığa neden olmaktadır. Çok değil, daha elli-altmış yıl önce bile, son derece alçakgönüllü bir kazanç ve zamanının bir bölümünü kendine ayırabilme olanağı, işçileri, köylüleri, köleleri sömüren, başkalarının emeğine yaslanarak yaşayan bir avuç insanın ayrıcalığıydı. O bakımdan da insanlar, -işlerini, ekmeklerini yitirmeleri anlamına geleceği için- bu bir avuç ayrıcalıklının bir gün çıkıp kendilerine, artık size ihtiyacım yok, diyebileceğinin korkusuyla yaşıyorlardı. O bakımdan da kurtuluşun -refah, boş zaman ve özgürlüğe kavuşma-

nın- tek yolunu bireysel mülkiyette görüyorlardı. Unutmayalım ki bu, Proudhon'un *bütün* Fransa için *kişi başına günlük üretimi 5 su* (12 kopek) olarak hesapladığı zamandır.

Ancak bugün bütün bunlar geride kalmıştır. Hem tarımda, hem de sanayide insan emeğinin ulaştığı yüksek üretkenlik düzeyi (bu konuda benim *Tarlalar, Fabrikalar, İşlikler* kitabıma başvurulabilir), komünist emek örgütlenmesiyle çok yüksek bir refahtan herkesin, çok kısa bir sürede ve kolayca yararlanabileceğini hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak açıklıkla göstermektedir. Üstelik bunun için herkesin günde yalnızca 4-5 saat çalışması yetecektir; herkesin konut, besin, giysi gibi temel gereksinimlerini karşılamaya yetecek böyle bir çalışmadan sonra, günde 5 saati bulan bir boş zaman kalacaktır insanlara.

Böylece, komünizmde genel bir yoksulluk olacağı, dolayısıyla da herkesin ağır iş altında ezileceği itirazları boşlukta kalmaktadır. Geriye tek bir nokta kalıyor: Bireylerin, elde ettikleri bütün o toplumsal kazançların yanı sıra, kişisel yeteneklerini, özelliklerini tam bir özgürlük içinde, dolu dolu geliştirmeleri arzusu –bu son derece haklı arzu.

Anarşik bireyciliğin, yani toplumu tümüyle boş verip bireysel tam bağımsızlığını yaşamının en önemli yanı olarak görme eğiliminin, bugün iki ana kolda seyrettiğini görüyoruz. Bunlardan ilki saf bireyciliktir; bireyciliği Stirner'in anladığı anlamda anlayan bu kolun üyelerinin, son zamanlarda özellikle Nietzsche'nin yapıtlarıyla sanatsal bir yetkinliğe de ulaştıkları görülüyor. Ama daha önceki bölümlerden birinde değindiğimiz için bu kez uzun uzadıya üzerinde durmayacağız bu konunun. Hatırlanacaktır, saf bireycilik için şunları söylemiştik: Bir kez, 'kişiliğin onanması' (kişilik hakkında hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kadar kesin bir yargıya varmak) metafizik bir edimdir ve gerçek yaşamda uygulanması çok zordur; ayrıca, bütün özgürlüklerin temeli olan eşitlik duygusunu da rencide eder (yani, *başkaları üzerinde egemenlik kurarak özgürleşilemez*); sonra, kendini 'bireyci' olarak adlandıranlar, varlıklarını devlete, kiliseye, yasalara, polise, orduya ve daha nice köhne baskı ve zulüm aracına borçlu olan din adamları, burjuvalar, memurlar, vb. gibi ayrıcalıklı azınlığın (ki onlar da kendilerini yığınların üstünde görürlerdi) konumuna benzer bir konum sergiliyorlar.

‘Anarşik bireycilik’in ikinci kolunuysa ‘mütüelistler’, yani Proud-hon’un *karşılık*’ınm izleyicileri oluşturuyor. Bu anarşistler, toplumsal sorunların çözümünü, ürünlerin değişimini ‘emek pulu’yla gerçekleştiren binlerce küçük kuruluşun, özgür, gönüllü birliğinde arıyorlar. Emek pulu üzerinde, ya belli bir nesnenin üretimi için gerekli çalışma saati, ya da tek tek kişilerin toplum için zorunlu işlerde kaç saat çalıştıkları belirtilecektir.

Ancak böyle bir toplumsal yapılanmaya bireycilik denemeyeceği açıktır; çünkü burada ne topluma burun kıvrılmakta, ne de toplum karşısında birey yüceltilmektedir. Hatta tam tersine, komünizm gibi toplumsal örgütlenmenin en yüksek biçimlerinden biridir bu. Hele bugünkü toplumsal yapıyla karşılaştırıldığında! Bu yapılanmaya belki yalnızca tüm üretim araçlarında kamusal mülkiyeti öneren komünizmle, bugünkü ücret sistemini sıkı sıkıya savunan bireycilik arasında uzlaşmaya gitmesi açısından eleştiri yöneltilebilir.

Toplumsal yapılanmaya ilişkin bu önerinin hayata geçirilmesini engelleyen şey de kanımızca içerdiği bu iki başlıklıdır. Birbirine karşıt ilkelere dayanarak bir toplumsal yapılanmanın gerçekleştirilebilmesi mümkün değildir; bir yandan belli bir tarihe dek *üretilmiş bulunan* her şey üzerinde kolektif mülkiyeti savunacaksınız, öbür yandan tek tek kişilerin topluma ait araç gereç ve yedeklerden yararlanarak edindiği bireysel mülkiyete sahip çıkacaksınız! Kaldı ki böyle bir kişisel hak iddiasına kapı aralandığında, bunun yalnızca zevklerin ve taleplerin sınırsız ölçüde değişkenlik gösterdiği lüks kapsamındaki nesnelerle sınırlı kalmayacağı, her toplumda değer olarak belli bir ayniyet gösteren zorunlu ihtiyaç maddelerine de uzanabileceğini unutmamak gerekir.

Sanayinin gelişmesi sırasında -özellikle büyük toplumlarda- makinelerin ve üretim yöntemlerinin de bölgelere göre farklılıklar gösterdiğini unutmamak gerekir. Filanca makine ve teçhizatla şu kadar emek ve zaman harcayarak şu kadar ürün alınmasına karşın, daha geri bir teknik donanım ile bundan iki üç kat daha az ürün alınması gibi farklı üretim sonuçlarıyla karşılaşılmasının nedeni de budur. Örneğin günümüzde dokuma sanayiinde öyle farklı tezgâhlar kullanılıyor ki, bir işçinin tek başına yönetebileceği tezgâh sayısı 3’ten 12’ye, hatta 20’ye (Amerika’da) kadar değişebiliyor. Gözden uzak

tutulmaması gereken bir başka nokta da, değişik üretim alanlarında çalışan işçilerin harcadıkları kas ve zihin güçleri arasındaki farklılıktır. Bütün bu farklılıklar dikkate alındığında zihne ister istemez bir soru takılıyor: İş saati, ürünlerin *ticari* değerlerini saptamada ölçüt olabilir mi?

Günümüz kapitalist toplumlarında uygulanan ticari değişim değerinin nasıl saptandığını biliyoruz; ama işgücünün satılık bir mal olmaktan çıktığı, *iş saatinin artık ticari bir değerinin olmadığı* bir toplumda belli bir malın üretimi için kaç saat çalışılmış olduğuna bakarak ticari değişim değeri saptanmasını anlayabilmek mümkün değildir. İş saati, ancak zorunlu ihtiyaç maddelerinin çoğu için komünist ilkeleri benimsemiş bir toplumda, ürünlerin değer denkliklerini saptamak ya da daha doğrusu ürünlere yaklaşık değer biçmek açısından bir ölçüt olabilir.

'Basit' çalışma saatinin* karşılığı olan ücret, daha önceden bir eğitim evresinden geçmeyi gerektiren 'kalifiye' emeğe karşılık olarak ödenen özel ücret ya da (neden olmasın, her ân birilerinin aklına gelebilir) sanayi memurları hiyerarşisi içinde 'yükselme fırsatı' gibi özel ölçütler kapitalist ücret sisteminin içinde bulunduğu tutarsızlıkları, yanlışları apaçık gözler önüne seriyor. Biz bu yanlışlığı nice-dir görüyor ve ondan kurtulmanın araçlarını arıyoruz.

Bu arada Proudhon'un karşılıklılık [mütekabiliyet -ç.n.] düşüncesinin, Amerika Birleşik Devletleri'nde hâlâ varlıklarını sürdürmekte oldukları anlaşılan büyük çiftçi (fermer) örgütlerinde yer yer başarıyla uygulanmakta olduğunu da burada belirtelim.

Proudhonculara benzer tavır koyan bir başka grubu da, 19. yüzyılın 50'li yıllarında, başlıca temsilcilerini S.P. Andrews, W. Green ve özellikle yetkin bir düşünür olan Lysander Spooner ve yıllardır *Liberty* dergisini yayınlamakta olan V. Tucker gibi adların oluşturduğu Amerikan bireyci-anarşistleri oluşturuyor

Öğretilerinin ana kaynağını Proudhon oluşturmakla birlikte, Herbert Spencer'den de etkilendikleri görülüyor bunların (özellikle de Tucker). Şu ilkedен yola çıkıyorlar: Bir anarşist için tek bir yasa var-

*) Kropotkin bazı yerlerde 'emek' yerine ısrarla 'çalışma saati' diyor. Ortaya zaman zaman tatsız bir Türkçe metin çıktığını göre göre yazarın biçimine, söylemine, kullandığı söz ve deyişlere, farklı okumalara kapı aralayabilir düşüncesiyle sadık kalıyoruz. (ç.n.)

dır; kendi işini kendi görmek. O bakımdan tek tek her kişi ya da grup, canının istediği gibi davranma 'hak'kma sahiptir; isterse ve tabii gücü yeterse, tüm insanlığa önünde diz çöktürüp boyun eğdirebilir. Bu ilkenin, diyor Tucker, genelgeçer bir ilke olması hiçbir tehlikeli sonuç yaratmaz, çünkü bütün ötekilerin eşit 'hakları', tek tek kişilerin gücünü sınırlar.

Bize kalırsa bu yargı hem metafiziğe fazlaca prim veriyor, hem de mantığı fazlaca zorlayan fantastik bir varsayım içeriyor. Herhangi bir kişinin -eğer gücü yeterse- tüm insanlığı yok etme 'hakkı' olduğundan söz etmek, sonra da herkesin 'hakkı'nın ötekilerin haklarıyla sınırlı olduğunu savunmak, bize pratikte hiçbir şey göstermeden, metafizikçi beylerin ağzıyla konuşmak gibi geliyor. Doğrusunu söylemek gerekirse bize artık gına geldi bu tür laf cambazlıklarından.

Gerçek yaşamla bağımızı koparmadan düşünecek olursak eğer, ortak bir davaları olan bir toplum (ya da hatta bir kalabalık) düşünün ki, bunun üyesi olan bir kişinin yapıp eyledikleri toplumun -hadi bütün geri kalan üyelerini demeyelim ama- önemli bir bölümünü hiç mi hiç ilgilendirmesin! Hele hele şöyle bir toplum düşünülebilir mi: Üyeleri arasında her gün cereyan eden ilişkiler, geri kalan üyelerden her birinin (ya da hemen hemen her birinin) ilgisini çekmeysin ve kimse davranışlarının toplum açısından doğurduğu sonuçları umursamadan dilediği gibi davranmayı sürdürsün gitsin?

İşte Tucker'ın da tıpkı Spencer gibi harika bir devlet çözümlemesi yaptıktan ve birey haklarına ilişkin olağanüstü güzel düşünceler dile getirdikten sonra, toprakta kişisel mülkiyet hakkını kabulle başlayıp, bireyci yurttaşların birbirlerine zarar vermelerini önlemek için 'savunma örgütü' diyerek yeniden devlet kurma noktasına gelmesinin nedeni budur. Evet, gerçi Tucker bu devletin sahip olabileceği tek hakkın üyelerinin hakkını savunmak olacağını söylüyor ama hem yalnızca bu hakkın, hem de olaya böylesi bakışın, sahip olduğu bütün hak ve yetkilerle bugünküler gibi bir devlet yapısının ortaya çıkmasına neden olacağına kuşku yoktur. Gerçekten de gelişme tarihi dikkatle incelenecek olursa, devletin özellikle de kişi haklarını savunmak bahanesiyle kurulduğu görülür. Devletin yasaları, memurları kişi'nin çıkarlarını korumak içindir; basamak basamak emir komuta zinciri oluşturması, yasalarının uygulanışını denetlemek için-

dir; sonra, devletin, yasaların kaynağını araştırmak için açtığı üniversiteleri; yasa düşüncesini kutsallaştıran, yasaları tanrı sözü mertebesine yükselten kilisesi; düzeni korumak için zorunlu askerliği, orduya sahip olma tekeli... vardır. Ve bütün bu utanç verici şeyler, bütün bu tiranlık, yalnızca, komünün, mir'in, Birlik'in dışından birinin, herhangi bir komün ya da birlik üyesinin kişi haklarını çiğnemesi ihtimaline karşı bu hakları savunmak, korumak içindir; derken bir de görülür ki, bu haklar korumak için oluşturulan bütün bu kapsamlı aygıtla sahip olan koruyucu, toplumun egemeni oluvermiş.

Şu sıraladığımız yüzeysel bir iki not bile, bireyci anarşizmin burjuva entelektüelleri arasında yandaş bulabilmesine karşın, işçi kitlelerince neden soğuk karşılandığını açıklamaya yetiyor. Ancak bu durum, bireyci-anarşistlerin komünist kardeşlerine yönelttikleri *eleştirinin* önemini hiç azaltmıyor: Merkezi egemenlik ve bürokrasi konusunda sürekli uyarıyorlar bizi, bunlara kapılmanın kolay olduğunu söyleyip sakınmamızı öneriyor ve sürekli olarak, bütün dikkatimizi her özgür toplumun yapıtaşı, asıl kaynağı olan özgür bireye yöneltmemiz gerektiğini söylüyorlar. İlerici devrimciler arasında bile mevki, makam, rütbe, unvan gibi eski yanlışlara düşme eğilimine rastlanıyor.

Sözün özü, bugün işçilerin anarşist-komünist düşünceyi, bütün öteki düşünce akımlarından daha sevecen bulduklarını söyleyebiliriz; ama bu saptama daha çok, 'kurtarıcılar'dan da, devletten gelecek hayırdan da umudunu kesmiş, yakın gelecekte bir devrimci kalkışma düşüncesinde olan Latin ırkından işçiler için geçerli.

İşçilerin mücadelecî bir ruhla güçlerini birleştirmelerini sağlayan, onları hiçbir yararı olmayan boş parti çekişmelerinden uzaklaştıran ve onlara güçlerini seçimden çok daha güvenli, emin bir yöntemle sınamaları olanağı sunan işçi hareketi, anarko-komünist akımın da gelişip güçlenmesini sağlayan başlıca etken olarak görülüyor.

O bakımdan, kent ve köy emekçi yığınları arasında ciddi bir hareket başladığında, anarko-komünist yeltenişlerin de görüleceğini ve bunların, Fransız halkının 1793-1794 girişiminden çok daha derin, kapsamlı ve başarılı sonuçlar vereceğini ummak abartı sayılmamalı.

13
ANARŞİZMİN BAZI ÇIKARSAMALARI

Metafizik ve doğabilim açısından hukuk ve yasa. – Kant’ın ‘kategorik imperatifi ve metafizikle doğabilim açısından ekonomik sorunlar. – Yine bu iki görüş açısından devlet kavramı.

Anarşizmin kökeni ve ilkeleri üzerine yaptığımız açıklamalardan sonra, şimdi de dünya görüşümüzün çerçevesini çağdaş bilim ve toplumsal hareketler kapsamında belirlememizi sağlayacak, yaşamdan alınmış somut örnekler üzerinde duracağız.

Bize büyük harfle Hukuk, diye başlayıp, ardından, “Hukuk, Hakkın nesnelleştirilmesidir” ya da “Hukuk’un gelişme yasaları, öz olarak insan ruhunun gelişme yasalarının aynıdır” ya da “Hukuk ve Ahlak özde bir ve aynı şeydir, aralarında yalnızca biçimsel bir ayrılık

vardır” vb. gibi sözler edildiğinde, bu, sedaları kulağa hoş gelen sözleri Goethe’nin *Faust*’undaki Mefisto gibi “Yine başladılar!” diyerek fazlaca ciddiye almadan dinliyoruz. Çünkü bütün bu lafları eden düşünürlerin yaş tahtaya basmış olduklarını düşünüyor, yürüdükleri yolun yanlış olduğunu görüyor, bu kulağa hoş gelen sözlerin, çürük temel üzerine inşa edilmiş bilinçsiz genellemeler ve (insanları hipnotize etmeye yönelik) gizemli-dumanlı vaatler içeren kof lakırdılar olduğunu biliyoruz.

Geçmişte Hukuk’a, önce tanrısal bir köken kazandırılmaya çalışıldı, ardından metafizik temel arayışları başladı; bizse bugün, hukuk kavramının kökenini, gelişim tarihini, tıpkı dokuma tezgâhının gelişme sürecini ya da arının kovanda bal yapma yöntemini araştırır gibi araştırıyor, inceliyoruz. Ve 19. yüzyılda antropolojik okulun yarattığı yapıtların da yardımıyla, ilkel toplumlardan başlayıp ta günümüze dek, değişik tarihsel dönemlerin düsturlarından toplumsal âdetlerin ve hukuk kavramının izlediği gelişme evrelerini inceliyoruz.

Böylece, önceki bölümlerden birinde kısaca değindiğimiz şu sonuca ulaşıyoruz: Her yasanın iki ayrı kökü vardır ve belli bir zamanda belli bir toplumda geçerli olan ahlâk kurallarını içeren kökleşmiş âdetlerle yasalar arasındaki farkı da bu özellik oluşturur. Yasa bir yandan bu âdetleri onaylar, billurlaştırır; bir yandan da (çoğu kez gizlice, hiç belli etmeden), yönetici azınlığın ve askeri kastın çıkarlarına yönelik yeni bir kurum oluşturmada bunlardan yararlanır. Örneğin yasa, birtakım yararlı âdetleri onaylıyor, olumluyor, evetliyor gibi yaparak, arka planda köleliği, toplumun sınıflara bölünmesini, herhangi bir ailenin başının, bir askerin ya da din adamının egemenliğini ihdas eder, böyle bir egemenlik zaten varsa, yapısını büsbütün sağlamlaştırır, berkitir... Sonuçta hiç sezdirmeden serflik hukukunu (servaj) oluşturur, bunu devlete kulluk izler, kölelik ortaya çıkar. Böylece, insanlara boyunduruğu geçirirler ve öyle hünerli yaparlar ki bu işi, kimse boynuna, ileride ancak kanlı bir devrimle kurtulabileceği ağır bir boyunduruk takıldığının farkına varmaz.

Tarih boyunca, günümüze dek bu iş hep böyle oldu. Günümüzde de değişen fazla bir şey yok. Çağdaş hukuk sisteminde adına iş hukuku denilen yasalar bütünü, ‘emeğin hakkını korumak’ amacıyla benimsenmiş gibi görünmekle birlikte, grev durumunda devletin zo-

runlu aracılığı (aracılık ve zorunluluk... ne çelişki!) gibi bağlayıcı kural ya da bir işgünü şu kadar saatten az olamaz gibi emredici hükümleri de içermekten geri kalmayan sözde emek hakkı savunucusu bir hukuktur. Grev durumunda demiryollarının asker eliyle işletilmesi (demiryolu işçilerinin silah altına alınması) ya da İrlandalı köylülerin (daha önce yine bir başka yasayla ellerinden alınmış) topraklarıyla ilgili mevcut hukuki durumun onaylanması hep bu yolla oldu. Ya da örneğin, hastalık, yaşlılık, hatta işsizlik sigortasından söz ediyorlar değil mi, bununla aslında, işçiyi her gün denetleme ve işçinin (devletin, onun ilgili memurlarının iznini almadan) arada bir kendine bir gün dinlenme izni verme hakkını gasp etmesine olanak tanıyan hak ve yetkiler veriliyordur devlete.

Toplumun belli bir kesimi bütün toplumu kapsayan yasalar çıkarmayı sürdürdükçe, kapitalist sistemin baş destekçisi devletin egemenlik alanını sürekli genişleterek böylece sürüp gidecektir bu durum.

Anarşistlerin, Godwin'den bu yana, bütün *yasalara* sürekli karşı olmalarının nedeni budur. Oysa her anarşist, dünyanın bütün yasa yapıcılarından daha çok ister *adaleti*, çünkü onun için adalet eşitlik demektir, ikisi de aynı değerdedir bu kavramların; eşitlik olmadı mı adaletin hiçbir anlamı yoktur.

Bize itiraz ediyorlar: Yasaları reddetmekle, bütünüyle ahlâkı reddetmiş oluyorsunuz, çünkü Kant'ın 'kategorik imperatifi'ni kabul etmiyorsunuz, diyorlar. Biz de diyoruz ki, bir kez bu itirazın dili bile bizim için yabancı, anlaşılmaz bir dil.* Bu, ahlâkı araştıran bir doğabilimci için ne kadar anlaşılmaz ve yabancı bir dilse, bizim için de öyle anlaşılmaz ve yabancıdır. O bakımdan da tartışmaya geçmeden önce muhatabımıza bir sorumuz olacak: "Şu kategorik imperatifinizi lütfedip bir açıklasanız da biz de nihayet anlayabilsek neyin nesi olduğunu... Herkesin anlayabileceği basit bir dile çeviremez misiniz, bununla anlatmak istediğinizi? Tıpkı Laplace'ın, bulduğu yüksek matematik formüllerini herkesin anlayabileceği bir dile çevirmesi gibi. Bütün yüce bilimciler hep bu tutum içinde oldular, neden siz de aynı şeyi yapmıyorsunuz?"

*) Bunlar ayaküstü ağzıma geliveren değil, bu yakınlarda bir Alman doktoruyla yazışmamızdan alıntıladığım sözcükler. Bakar mısınız, Kant ahlâk yasasının formülünü nasıl açıklıyor: "Başkalarına o şekilde davran ki, senin davranış kuralın herkes için genelgeçer yasa olsun." Ve ekliyor: 'Kategorik imperatif dediğim şey işte budur' (yani, insandan doğan yasa).

Gerçekten de, ‘genelgeçer yasa’ ya da ‘kategorik imperatif’ dediklerinde acaba ne demek istiyor bu baylar? Şu hepimizin bildiği, “sana yapılmasını istemeyeceğin şeyi sen de başkasına yapma” olmasın bu sakın? Eğer böyleyse çok iyi. Ama gelin şimdi biz (Haetchson ve Adam Smith’in yaptıkları gibi) ahlâkla ilgili kavramlarının nereden çıktığı, nasıl geliştiği konularına bir göz atalım.

Daha sonra adalet-eşitlik ilişkisini ele alacağız. Konu çok önemli, çünkü “*kendine yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkasına yapma*” ilkesi ancak *başkasını kendine eşit gören* biri için geçerlidir. Köle sahibi ya da köle taciri için herhalde ‘genelgeçer yasa’nın da, ‘kategorik imperatif’in de hiçbir anlamı yoktur, çünkü bu insanlar kendilerini feodal köleyle ya da zenci köleyle asla eşit görmezler. Eğer bu saptamalarımız doğruysa, bir yandan eşitsizlik düşüncesini yayarken, bir yandan ahlâk vaizliği yapmanın bir çelişki olup olmadığı üzerinde durmamız gerekecek.

Son olarak bir de, Guyau’nun yaptığı gibi ‘özveri’, ‘kendini feda etme’ denen şeyin neyin nesi olduğunu anlamaya çalışacak ve insanda ahlâk duygusunun (yakınına karşı sözle dile getirilen eşitlik duygusu olarak da olsa) gelişmesini etkileyen şeylerin neler olduğunu inceleyeceğiz. Ancak bu üç farklı incelemeyi yaptıktan sonradır ki, hangi toplumsal koşulların ve kurumların gelecek konusunda en iyi sonuçları vaat ettiklerini belirleyeceğiz. Böylece dinin, ekonomik ve siyasal eşitsizliğin, yasanın, cezanın, zindanın, yargıcın, gardiyanın, celadın buradaki rolünün, katkısının ne olduğunu göreceğiz.

Bunların her birini tek tek ve ayrıntılarıyla ele alacağız; böylece, hem ahlâk üzerine, hem de yasanın, yargıcın, polisin ahlâka etkileri üzerine ayaklarımız yere basarak, ne dediğimizi bilerek konuşabileceğiz. Yarım yırtık bilgiyi gizlemekten başka bir işe yaramayan tımtıraklı sözleri bir yana bırakacağız. Kim bilir belki de tarihin belli bir döneminde bunlar gerekliydi; ama bugün (en can alıcı toplumsal sorunları bile bir bahçıvanın ya da botanikçinin bitkinin büyümesi için en elverişli koşulların hangileri olduğunu gözlemlemeleri, incelemeleri gibi araştırıp inceleyebilme olanak ve koşullarına sahip olduğumuz bugün) bunun gerekli olduğunu hiç sanmıyoruz. Evet, kolları sıvıyor, işe giriyoruz.

Aslında ekonomik sorunlarla ilgili olarak da aynı durum söz konusu. Ekonomistin biri çıkıp da, “Açık pazarda bir malın değeri, o

malın üretimi için gerekli emekle ölçülür” (bkz. Ricardo, Proudhon, Marx, vd.) dese, biz bu yargıyı salt otoriteler böyle buyurdıkları ya da emek, bir malın değerini belirlemede tek gerçek ölçüttür gibi bir söz bize ‘müthiş sosyalistçe’ geldiği için hemen üzerine atılıp mutlak doğru olarak benimsemeyiz. “Mümkündür,” deriz. “Doğru olabilir bu dediğiniz. Yalnız farkındaysanız bu yargınızla, emeğin değeriyle miktarı arasında zorunlu bir orantının gerekliliğini onaylamış oluyorsunuz, tıpkı düşen bir cismin hızıyla, düşme süresi arasındaki oran gibi... Böylece siz, söz konusu iki büyüklük arasında belli bir *miktar ilişkisi* bulunduğunu onaylamış oluyorsunuz; o halde mutlaka, *nicel büyüklük* içeren açıklamanızı doğrulayacak, gerçekleyecek biricik şeyi de yerine getirmiş ve söz konusu *nicel* büyüklüklerle ilgili ölçüm ve gözlemleri yapmışsınızdır?”

Deniliyor ki, bir malın üretimi için ne kadar çok emek gerekiyorsa, o malın *genel olarak* değişim değeri de o kadar büyür. İyi de, biz bunu vaktiyle Adam Smith’ten duymamış mıydık? Yalnız, bu iki büyüklüğün orantılı olmasının *sonucu olarak*, büyüklüklerden birinin diğerinin ölçütü olabileceğini söylemek çok büyük bir yanıltır; tıpkı, yarın yağacak yağmurun, barometre ibresinin, o bölgede yılın belli mevsimine ilişkin saptanmış ortalamanın kaç milimetre altına düştüğüyle orantılı olması gibi. Barometrenin düşük değer göstermesiyle yağacak yağmur miktarı arasındaki ilişkiyi ilk saptayan ya da çok yüksekte bırakılmış bir taşın, birkaç karışlık yükseklikten bırakılmış bir taşa göre çok daha büyük bir hızla düşeceğini ilk bulan insanlar bilimsel buluş yapmışlardır (tıpkı Adam Smith’in değere ilişkin buluşu gibi). Ama bütün bu buluşlardan sonra, yağın yağmur miktarının, barometrenin ortalamanın ne kadar altında bir değer gösterdiğine bakılarak saptanabileceğini ya da düşmekte olan taşların kat ettikleri mesafenin, düşme süresiyle orantılı olduğunu ve kat edilen mesafenin düşme süresiyle ölçülebileceğini öne süren bir kişi, saçmalıyor demektir. Bu da bir yana, bilim dilinden ödünç aldığı sözcüklerle gösterişli lakırdılar etmeye çalışmasına karşın, *bilimsel araştırma metodlarından* hiç mi hiç haberi yok demektir.

Bize mazeret olarak, malın *değerini* saptamak ve o malı üretmekte gerekli emek *miktarını* ölçmek için şaşmaz veriler bulunmadığını söyleyebilirler. Hemen belirtelim ki, hiç de yeterli bir mazeret sayılmaz

bu. Doğal bilimlerde buna benzer -iki büyüklüğün karşılıklı olarak birbirini etkilediği- binlerce ilişki var: Bunların birinde bir artış olursa, öbüründe de olur. Örneğin bir bitkinin büyüme hızı, kabaca, ortamdan aldığı ısıya ve ışığa bağlıdır; ya da topun barut hakkı çok olursa, geri tepmesi de çok olur.

Ama, bilimci adına layık hangi bilimcinin aklına, (*aralarındaki nicel ilişkiyi ölçerek temellendirmeden*) bitkinin büyüme hızıyla ortamdan aldığı ışık ya da topun geri tepmesiyle mermi içinde yanan barut miktarı arasında *oransal bir ilişki* bulunduğunu iddia etmek gelebilir? Yani iki büyüklükten birinin üç, beş, on kat büyümesi durumunda, öbür büyüklüğün de aynı miktarda büyüyeceğini... başka bir deyişle, büyüklüklerden her birinin öbürüyle ölçülebileceğini... somut ölçümler yapmadan hangi bilimci öne sürebilir? Dolayısıyla, hiçbir ölçüm yapmadan, bir malın değişim değeriyle, o malın üretimi için harcanan emek arasında oransal ilişki bulunduğu ve bu iki büyüklükten her birinin öbürüyle ölçülebileceği nasıl öne sürülebilir?

İki büyüklük arasında bu türden bir ilişki bulunabileceğini yalnızca bir varsayım, ihtimal, faraziye (hipotez) olarak ortaya attıktan sonra, kim bunu *yasa* katma yükseltme gözükaralığını, cesaretini gösterebilir? Yalnızca ekonomistler ya da hukukçular: Yani doğal bilimlerde 'yasa' denilince ne anlaşıldığından zerre haberi olmayanlar.

Aslına bakılacak olursa iki büyüklük arasındaki oransal ilişki, son derece karmaşık bir şeydir ve bu karmaşıklık *değer-emek* arasındaki ilişki için de tümüyle geçerlidir. Özellikle değişim değeriyle emek miktarı arasında oransal ilişki yoktur; asla biriyle öbürü *ölçülemez*. Adam Smith de ayırdına varmıştı bunun. Bir malın değişim değerinin o malın üretimi için gerekli emek miktarıyla ölçülebileceğini söyledikten sonra (konuyu biraz daha derinlemesine incelemiş) ve şunu eklemek gereğini duymuştur: Her ne kadar ilkel değişim sürecinde bu böyle idiyse de, *kapitalist üretim sürecinde bu durum ortadan kalkmıştır*. Çok doğru! *Emeğe ve değişime aşırı kâr için ihtiyaç duyan kapitalist rejim bu basit ilişkiyi parçalamış ve emekle değişim değeri arasındaki ilişkiyi değiştiren pek çok yeni etken eklemiştir* sürece. Bu gerçeğe gözlerini kapayarak siyasal ekonomi alanında bir şey yapılamaz; bununla elde edilebilecek tek şey kafaları karıştırmak ve ekonomi *biliminin* gelişmesine *engel* olmaktadır.

Değer konusunda şu söylediklerimiz -özellikle kendilerini bilimsel sosyalist diye adlandırmayı seven sosyalistlerce- ekonominin sarsılmaz gerçekleri olarak kabul edilen ve insana parmak ısırtan bir saflıkla her biri doğa yasası katına yükseltilen hemen her tezi kapsamaktadır. Oysa bunlar, bu sözde yasaların çoğu, gerçekliği yansıtmaktan çok uzaklar; nicelikle ilgili iddialarını nicel ölçümler ve araştırmalarla denetlemeleri gerektiğini anladıklarında, bu yasalara inananlar da göreceklere bunu.

Kısacası, biz anarşistlerin siyasal ekonomiye bakışı, burjuva ya da sosyal demokrat ekonomistlerin bakışlarından biraz farklı. Bunlar, bilimin tümevarım yönteminden habersiz oldukları için, söylemlerinde yer vermeyi pek sevmelerine karşın 'doğa yasası' denen şeyi asla anlayamazlar. Bunlar, doğanın her yasasının *koşullu* olduğunun da farkında değildirler. Hep şöyle ifade edilir doğa yasaları: "Eğer doğada falanca ve falanca olgular gözleniyorsa, bunlardan çıkacak sonuçlarda şu ve şudur; *eğer* bir doğru bir başka doğruyla her iki yanda iki eşit açı oluşturacak şekilde kesişirse, bundan falanca sonuç çıkar; *eğer* iki cisim, uzayda aynı hareketin etkisi altındaysa ve *eğer* sınırsız olmayan uzaklıkta bunlara etki edebilecek başka cisimler yoksa, bu iki cismin ağırlık merkezleri şu kadarlık bir hızla birbirine yaklaşıyor (evrensel çekim yasası)."

Vb. vb. Hep bir *eğer*, hep bir *koşul* vardır.

Bu nedenle de siyasal ekonomiye ilişkin bütün 'yasalar' ve kuramlar, gerçeklikte şu türden bir varsayımın sınırını aşamaz: "Diyelim ki bir ülkede, devletin (üzerlerine vergi olarak yüklemek istediği) çalışma koşullarını ya da yine devletin toprak, fabrika, demiryolu sahibi olarak kabul ettiği kişilerce kendilerine önerilen çalışma koşullarını kabul etmedikçe, değil bir ay on-beş gün bile yaşayamayacak şu kadar insan varsa... vb. bu durumdan şöyle şöyle birtakım sonuçlar doğabilir."

Bugüne dek siyasal ekonomi hep belli koşulların nelere neden olabileceğini sayıp dökmüş, ama koşulların kendilerini göz ardı etmiş, bunların tek tek her olayı *nasıl* etkilediğini, bu koşulları belirleyen, var eden şeyin *ne* olduğunu ele almamıştır. Bir yerlerde bir vesileyle hatırlanan koşullar sonra hemen unutulmuştur

Ashında ekonomistler bir tek bu unutuşla da yetinmediler. *Bu koşulların yarattığı sonuçları kesin, kaçınılmaz yasalar* olarak gördüler.

Sosyalist siyasal ekonomiye gelince, bu sonuçlardan kimilerini eleştirmiş, kimilerini de farklı biçimde yorumlamıştır, bu doğru; ama koşulları unutmaya ömründen o da kurtulamamış, bundan da önemlisi, kendine ilerleyebileceği bir yol açamamıştır. Hâlâ eskiden yürüdüğü yoldan yürümekte, geçmişe ait bir çerçeve içinde sıkışıp kalmışlığını sürdürmektedir. Yaptığı en büyük şey (Marx ile), metafizik-burjuva siyasal ekonomisinin bir değerlendirmesini yapıp, “Gördüğünüz gibi, sizin değerlendirmenizi baz aldığımızda da kapitalistlerin işçileri sömürdüklerini kabul etmemiz gerekiyor,” demek olmuştur. Belki siyasal hicviye olarak fena değil, ama bilimle en ufak ilgisi olmayan bir söz bu.*¹

Siyasal ekonomi *bilimi* bize göre bambaşka biçimde ve yeniden yapılandırılmalı. *Doğal bilim* olmalı, siyasal ekonomi bilimi de ve kendine yeni bir hedef saptamalı. İnsan toplumlarıyla ilgili olguları fizyolojinin bitkiler ve hayvanları inceleyişe benzer bir biçimde incelemeli. Yani konusu *toplumsal fizyoloji*, hedefi, toplumun sürekli büyüyen ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçları giderme amacıyla başvurulanan *yolları, araçları* inceleme olmalı. İhtiyaçların giderilme yollarını derinlemesine çözümlemeli, geçmişte ve bugün bu yolların, ihtiyaçların giderilmesini ne kadar sağladığını, amaca ne kadar uygun olduğunu araştırmalı ve son olarak, bunları bütün bilimlerin nihai hedefi olan pratiğe uygulamalı; gündelik yaşama ilişkin tahminlerde bulunmalı, tüm çağdaş ihtiyaçların en iyi giderilme yollarını ve genel olarak insanlık için en iyi sonuçların en az enerji harcanarak nasıl elde edilebileceğini araştırmalı.

Bu noktada her şey kendiliğinden anlaşılıyor. İster burjuva olsun, ister sosyal demokrat, ekonomistlerin çoğundan bu kadar farklı sonuçlara ulaşmamızın, onların birtakım ilişkilerden çıkardıkları ‘yasalar’ı kabul etmeyişimizin, onlarınkinden farklı bir sosyalizm anlayışına sahip olmamızın nedenleri ve ekonomik yaşamda gerçekten gözlemlediğimiz gelişmelerden niçin onlarınkinden bu kadar farklı sonuçlara ulaştığımız, başka bir deyişle, onlar devlet kapitalizmi ve

*) Bu yönde ilk adımı atan Zenginliklerin Bölüşümü ya da Dağılımda Adalet adlı çalışmasıyla (Paris, 1846) F. Vidal olmuştur. Bugün nedense bu çalışmayı kimseler hatırlamıyor; ama bu çalışmadan yararlananları herkes tanıyor, herkesin dilinde, onlar!

1) Vidal, F., *De la réparation de richesses ou de la justice distributive en économie sociale*, Paris, 1846.

kolektivist ücretli emek sonucuna ulaşırken bizim niçin özgür komünizm sonucuna ulaştığımız, vb. her şey kendiliğinden anlaşılıyor.

Kim bilir, belki de biz yamlıyoruzdur ve onlar haklıdır. Kimin haklı, kimin haksız olduğu anlaşılacak isteniyorsa eğer, bu iş, yazar şunu demiş ama aslında şunu demek istemiş türünden Bizans usulü yorumlara, Hegel'in şu meşhur triadasına^{1*} ve hele hele diyalektik metoduna başvurmadan yapılmalı.

Bu iş ancak ekonomik ilişkilerin çözümlemesi yoluyla yapılabilir, tıpkı doğabilimin doğa olaylarını ele alışı gibi.^{**}

Yöntemi hep bu olan anarşizm, toplumun siyasal biçimlenişiyle, yani devletle ilgili olarak da kendine özgü sonuca ulaşmıştır. Bir anar-

1) 1920 baskısında 'triada' yerine 'trilogya' demiş Kropotkin. Yanlış düzeltiyoruz.

*) *Triada*: Grekçe *trias*'tan *triados*. Platon ve yeni-Platoncular tarafından geliştirilen, düşünce ve oluşta üçlü ritmi ifade eden bir felsefe terimi. Alman klasik idealizmi (özellikle Hegel) diyalektik gelişmenin ana şeması olarak görmüştür *triada*'yı: Tez (hareket noktası) antitez (karşıt nokta, inkâr) sentez (inkârın inkârıyla ulaşılan yeni şey, karşıtların birliği). (ç.n.)

**) Belçikalı ünlü bir biyoloji profesöründen aldığım mektuptan yapacağım alıntı, ne demek istediğimi okurlarıma daha iyi anlatacaktır: "Sizin *Tarlalar, Fabrikalar ve İşlikler*'i okudukça, ekonomik ve toplumsal sorunların ancak doğal bilimler eğitimi almış, *bu bilimlerin ruhuna nüfuz etmiş* kişilerce ele alınıp çözümlenebileceğine duyduğum inanç bütünü arttı. Klasik dediğimiz eğitimden geçmiş kişiler, ne günümüz düşünce dünyasındaki hareketliliği, ne de başka pek çok özel sorunu anlayabilirler. Herkesin tek bir işe sapanıp kalmaktan kurtulması, tekdüze çalışma yerine iş yaşamını çeşitlendirmesi, böylece de kişiliğinin çok yönlü gelişmesini sağlaması için emeğin entegrasyonu ve zaman ve uzamda emeğin bölünmesi (herkesin hem tarımsal, hem sınai, hem de zihinsel iş yapması) bence ekonomi biliminde köşe taşı niteliğinde bir yenilik. Biyolojide, bu düşünceye denk düşen ve bunun bir doğa yasası olduğunu gösteren pek çok olgu var; başka bir deyişle, doğada aşırı güç harcanmasının önüne geçilmesi (güçten tasarruf) hep bu yöntemle sağlanıyor. Herhangi bir hayvanın yaşamsal işlevlerini yaşamının değişik evrelerinde, yılın değişik dönemlerinde ve bazı hallerde de günün farklı zaman dilimlerinde inceleyecek olursak, değişik organlar arasındaki işbölümüne (Adam Smith yasası) kopmaz bir biçimde bağlı olan zamanda işbölümünün hayattaki uygulanaşına tanık oluruz.

"Doğabilimlerinden habersiz olan bilimciler, doğa yasası denen şeyin gerçek anlamını kavrayamazlar; yasa sözcüğü onların gözünü kamaştırır, kör eder ve yasayı, Adam Smith'in yasası gibi önüne geçilmez, kaçınılmaz bir şey olarak anlarlar. Onlara bu yasanın *öbür yüzünü*, insanın birey olarak gelişmesi ve mutluluğuyla ilgili ağırlısal sonuçları gösterdiğinizde ise, "Ah, ne amansız bir yasa!" derler; kimi zaman, yanılmazlıklarına duydukları inancı vurgulayan çok sert bir tonla söylerler bunu. Oysa bir natüralist bilir ki, bilim yasanın zararlı sonuçlarını yok edebilir; doğayla başa çıkmak, onu yenmek isteyen insan, çoğu kez başarır bunu.

"Çekim kuvveti, cisimleri yere *düşmek* zorunda bırakır; ama gaz dolu bir balonu yerden yükseltmek zorunda bırakan şey de çekim kuvvetidir. Bunun bizim için anlaşılabilir bir yanı yok; klasik okul ekonomistleri içinse, aynı şeyin birbirine ters iki farklı etkide bulunması galiba kolay anlaşılır bir şey değil.

"*Zamanda işbölümü yasası*. Adam Smith'in yasasını tamamlayan ve bireysel emeğin entegrasyonunu sağlayan bir yasadır."

şist asla şu türden metafizik yargılara boyun eğmez: “Devlet, toplumda en yüce adalet düşüncesini ifade eder” ya da “devlet ilerlemenin aracı ve taşıyıcısıdır” ya da “devletsiz toplum olmaz”. Anarşist, tıpkı karıncaları, arıları ya da kuzey ülkelerinde göl kıyılarına yuva kurmak için uçup gelen kuşları inceleyen bir doğabilimcinin yöntemiyle ele alır olayları. Olgular bu yöntemle incelendiğinde toplumların siyasal biçimlenişlerinin geçmişte nasıl olduğuna ve gelecekte gösterecekleri olası gelişmelerin neler olacağına 10. ve 11. bölümlerde kısaca değinmiştik.

Burada ekleyeceğimiz tek şey, *bizim* Avrupa uygarlığı (son on beş yüzyıldır bizim ait olduğumuz uygarlık) için devletin 16. yüzyılda gelişmiş bir toplumsal yaşam biçimi olduğu ve bu sonucun da, okurlarımızın ilerideki “Devlet ve Onun Tarihteki Rolü” bölümünde açıklamalarını bulacağı bir dizi nedenden kaynaklandığıdır. Roma İmparatorluğu’nun yıkılışıyla 16. yüzyıl arasında Roma tipi devlet hiç var olmadı. Tarih araştırmalarına, kitaplarına, tüm tarihsel bulgulara karşın var olduysa eğer, bu yalnızca, Fransız krallarının soyağaçlarını Merovinglere, Rus çarlarının soylarını ise Rürik’e uzatmak, vb. sevda-sındaki tarihçilerin imgeleminde olan bir varoluştur. Gerçek tarih biliminin ışığı bize çağdaş Avrupa devletlerinin Ortaçağ kentlerinin yıkıntıları üzerinde oluştuğunu gösteriyor.

Öte yandan siyasal ve askeri egemenlik olarak devlet ve devlet mahkemesi, kilisesi ve kapitalizmi bizim gözümüzde birbirlerinden ayrılamaz kurumlardır. Tarih boyunca bu dört kurum birbirlerinin varlığını destekleyerek, güçlendirerek gelişmişlerdir.

Bunların birlikteliği rastlantısal bir birliktelik değildir. Neden-sonuç ilişkisiyle bağlıdırlar birbirlerine.

Bütün olarak bakıldığında devlet, toprak sahipleri, askeriye, yargı ve papazlar arasında bağitlanmış, bunların her birinin halk üzerinde egemenliğini ve halkı sömürmesini sağlayan karşılıklı güvence anlaşmasıdır.

Devletin kökeni buydu, tarihi buydu, bugün de özü budur.

Devlete destek olarak ve (daha sonra kapitalizmin gelişmesine yardımcı olmak için var olan ve hep kapitalizmle birlikte güçlenip büyüyen) devletten destek alarak kapitalizmi yıkmayı düşlemek, kilisenin ya da çarlığın (Sezarizmin) yardımıyla işçilerin özgürleşmele-

rini düşlemek denli yanlış, aykırı bir tutumdur. Gerçi 19. yüzyılın 30'lu, 40'lu, hatta 50'li yıllarında sosyalist Sezarizm düşleri peşinde koşan pek çok düşsevere rastlanmıştır: Ta Babeufle başlayıp günümüzde de sürüp giden bir gelenektir bu. Ama artık 20. yüzyıl başlarında da böyle ham hayaller besleyenlere saf demek az gelir diye düşünürüz.

Ekonomik örgütlenmenin yeni biçimi kesinlikle siyasal örgütlenmenin yeni biçimiyle örtüşmelidir. Değişiklik, devrim yoluyla ani ve sert de olabilir, evrim yoluyla yavaş yavaş da olabilir; önemli olan her iki değişikliğin -ekonomik ve siyasal değişiklik- birlikte gerçekleşmesidir. Ekonomik özgürlüğe doğru atılan her adım, kapitalizme karşı kazanılan her gerçek zafer, aynı zamanda devlete karşı kazanılmış bir zafer ve siyasal özgürlük doğrultusunda atılmış bir adım olacaktır. Özgürce yapılmış *bölgesel (territorial)* ve *mesleki (profesyonel)* anlaşmalar yoluyla ve ülkenin yazgısına toplumun tüm üyelerinin katılımına ilişkin genel anlaşma yoluyla kurtulunacaktır devlet boyunduruğundan.

14
EYLEM YÖNTEMLERİ

Devrim-karşıtlığıyla bireyin devlete itaatini güçlendirmek. – Bireyle devlet arasında yeni ilişki biçimleri gerekli. – Devlet egemenliğinin zayıflaması gerekli. – Önceki devrimlerin sergilediği örnekler. – Gerici diktatörlük nasıl oluşur? – ‘İktidarın ele geçirilmesi’ devrimde başarıya ulaşmak demek değildir. – Yerel ayaklanmalar ve yerel yaratıcılık zorunludur.

Anarşizmin araştırma metotları ve temel ilkeleri akademik bilimden ve sosyal demokrat kardeşlerinden böylesine farklı olduğuna göre, eylem yöntemlerinin de farklı olacağı açıktır.

Yasalara ve devlete bakış açımızın gereği olarak biz bireyin devlete itaatini güçlenmesini olumlu bir şey, ilerleme ya da toplumsal devrimin yaklaşması olarak görmeyiz. Biz, yüzeysel birtakım eleştiri-

rilerde çağdaş kapitalizmin özellikleri olarak sıkça dile getirilen ‘üretim anarşisi’ ya da formülasyonu, bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler (*laissez faire, laissez passer*) olan ‘devletin hiçbir şeye karışmaması’ gibi düşünceleri ağzımıza bile almayız, çünkü bunların gerçeği yansıtmadıklarını biliriz. Yine gayet iyi biliriz ki, hükümet kapitalistlere tam bir özgürlük sağlarken, işçiyi açlık sınırında süründürecek denli sömürür. 19. yüzyıl boyunca hiçbir zaman hiçbir yerde işçiye “buyur, neyi nasıl istiyorsan öyle yap” dememiştir. “*Laissez faire, laissez passer*” formülü, pratikte hiçbir zaman hiçbir yerde uygulanmamıştır. Gerçek böyleyken neden hep tersi söylenir?

Fransa’da kudurmuş ‘devrimci’ -yani Jakoben- Konvansiyon’un grevi, birlik kurmayı, yani ‘devlet içinde devlet oluşturmayı’! idamla cezalandıran yasa çıkardığını unutmadık. Artık gerisini siz düşünün. Gerisi derken, imparatorluk dönemini, kral egemenliğinin yeniden kurulması dönemini ve hatta burjuva cumhuriyeti dönemini kastediyoruz.

İngiltere’de 1813 yılında greve çıkanlar hâlâ asılıyor, 1831 yılında ise Robert Owen’cı sendika kurma cüreti gösteren işçiler Avustralya’ya sürülüyordu. 60’lı yıllardaysa grevci işçiler, şu ünlü ‘çalışma özgürlüğünü koruma’ bahanesiyle kürek cezasına mahkûm ediliyorlardı. Hatta şu içinde bulunduğumuz 1903 yılında bile İngiltere’de bir firma, (Picketing dedikleri) grev sırasında işçileri fabrikaya gitmekten caydırarak kendisini zarara uğrattığı gerekçesiyle sendikanın 1.275.000 frank ceza ödemesi için mahkeme kararı çıkarmayı bile başarmıştır. İngiltere’de durum buysa, sendika kurma hakkının ancak 1884 yılında, Lyon’daki anarşist dalgalanmadan ve Monceau le Mines’deki işçi hareketlerinden sonra alınabildiği Fransa’yı varın siz düşünün. Belçika, İsviçre (Airolo’yu salhaneye çeviren katliamı anımsayın!), hele hele Almanya ve Rusya diyecek olursanız... Oraları ne siz sorun ne ben söyleyeyim!

Herhalde anımsatmamıza gerek yok: Devlet, vergileri ve yarattığı tekelle ellerini ayaklarını bağladığı işçileri, eti senin kemiği benim diyerek fabrikatörün eline teslim eder. İngiltere’de şimdi bile toprakta komün mülkiyetinin yerle bir edildiğini ve (bir vakitler belki yargıç olan, ama hiçbir zaman *toprak sahibi* olmayan yerel bir lord’a) bu toprakları çitle çevirip sahiplenme hakkı tanındığını da hatırlatmamıza

gerek yok sanırız? Peki ya şimdi, *şu anda bile* Rusya'da II. Nikolay hükümetinin köy komünlerinin elindeki topraklara *el koymakta olduğunu?*

Ve son olarak, şimdi bile hiç istisnasız bütün devletlerin, Mısır, Tonkin ve Transvaal gibi istila edilmiş ülkelerde kurdukları tekeller şurada dursun, her türden muazzam tekeller oluşturdıkları da herkesçe bilinen bir gerçek. Peki öyleyse, Marx'ın sözünü ettiği *ilk birikim* [sermaye -ç.n.] neyin nesi? Her yıl parlamentolar aracılığıyla, demiryolu, tramvay, gaz, su, elektrik, okul, vb. sayısız alanda sayısız tekeller oluşturulmaktayken, nasıl geçmişe ait bir olguymuş gibi söz edilebilir bundan?

Kısacası hiçbir zaman, hiçbir devlette '*laissez faire*' geçerli olmamıştır. Devlet geçmişte de şimdi de, her zaman hep sermayeye destek olmakla kalmamış, onun doğrudan ya da dolaylı yaratıcısı olmuştur. İşçi kitlelerinin açlığını doğa yasası olarak gören burjuva ekonomistlerinin, devlette 'aldırmazlık' politikasının var olduğunu savunmaları doğaldır. Peki ama sosyalistler de işçilere aynı şeyi söyleyebilirler mi? *Sömürüye direnme özgürlüğü bugüne dek hiçbir zaman hiçbir yerde var olmadı ki!* Bu özgürlük her yerde bu büyük savaşımalarla ve inanılmaz kayıplar verilerek adım adım kazanıldı. 'Devletin aldırmazlığı'ymış! Aldırmazlık şurada dursun, devletin her zaman yardımına, desteğine, himayesine tanık olduk... bize değil, sömürücülere!

Zaten başka türlü de mümkün değildi! Daha önce de söylediğimiz gibi, sosyalizm doğarken *kendi* biçimini, siyasal ilişkileri yapılandırarak *kendisi* yaratacaktır. Eski siyasal biçimlenmelerden yararlanamaz sosyalizm: Tıpkı dinsel hiyerarşik yapıdan, onun öğretisinden ya da yönetim biçimi olarak imparatorluktan, diktatörlükten ve bunların kuramlarından yararlanamayacağı gibi. Öyle ya da böyle, sosyalizm temsili yönetime göre *daha halkçı* olacaktır, forum'a (halk veçe'sine*) daha yakın bir yapılanma olacaktır. *Temsililik*'ten çok, özerkliğe yakın olacaktır. 1871 yılında Paris proletaryasının gerçek-

*) *Veçe*: Eski Rusya'nın 'cumhuriyetçi' kurumlarından biri olarak, özellikle Kiev Rusya'sında, Novgorod, Pskov ve Vyatka'da yönetim yetkesini elinde tutan yerel halk meclislerine verilen ad. Radişev'e göre "halk, içlerinde doğuştan bir özgürlük tutkusu bulunduğunu ve monarşiyi, mutlaklığı getiren şeyin yalnızca kaba güç olduğunu gösterircesine, kendi yarattığı meclisinde gerçek egemen" durumundaydı. Eski Rusya'nın *Veçe*, *mir*, *köy komünü* gibi kurumları, Rus sosyalist geleneğince "Rus özgürlüğünün canlı birer kalıntısı, birer *küçük cumhuriyet*" olarak tanımlanmıştır. (ç.n.)

leştirmeye çalıştığı yapılanma da bu olmuştur; yine 1793-1794 yıllarında Paris komün seksiyonlarıyla küçük başka bazı komünlerin de hedefi bu olmuştur.

Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin gündelik siyasal yaşamını gözlemlediğimizde, birbirinden bağımsız, ama binlerce farklı ihtiyacın giderilmesi için federasyon anlaşmalarıyla aralarında birlikler kurmuş köy ve kent komünleri kurma yönünde açık bir eğilim bulunduğunu saptıyoruz. Bu komünlerin, yörelerinde yaşayan insanların zorunlu ihtiyaçları olan ürünlerin üreticisi olma isteğinde olduklarını da görüyoruz. Komün tramvayına, birkaç kentin birleşmesiyle çok uzaktan getirilen komün suyu, komün elektriği, fabrikalar için motor gücü eklendi; dahası, artık komün kömür ocağı, tertemiz süt elde etmek için komün süt çiftliği, veremliler için komün keçi sürüsü (İngiltere'de, Tork'da) var, evlere komün sıcak suyu çekilmeye, komün bostanlarında taze sebzeler yetiştirilmeye başlandı.

Kuşkusuz, Alman kayzeri ya da İsviçre'de iktidar koltuğuna iyice yerleşen Jakobenler, bize bu türden sonuçlar sağlamak için parmaklarının ucunu bile oynatmayacaklar. Tam tersine, onlar bakışlarını geçmişe dikip her şeyin devlet elinde toplanması için çalışacak, bölgesel bağımsızlığa ilişkin, ülkenin genel yaşamına bağımsızca katılmaya ilişkin bir göverti görür görmez derhal ezip yok edeceklerdir.*

Avrupa ve Amerikan toplumlarında, bir yandan devletin önemli ekonomik etkinlik alanlarını, bir yandan da onun hâlâ kendine ait gibi gördüğü, ama asla gerektiği gibi yerine getiremeyeceği işlevlerini ele geçirme yönünde, *devlet dışı* örgütlenme eğilimleri gösteren toplum kesimlerine özellikle dikkat etmemiz gerekiyor.

Kilisenin amacı, halkı zihinsel körlük, kölelik içinde tutma ise, devletin amacı da halkı yarı aç yarı tok bir durumda ekonomik kölelik içinde tutmaktır. İşte, müthiş bir silkinişle üzerimizden atmamız gereken iki boyunduruk!

Bunu bildiğimiz için de ilerlemenin güvencelerinin devlete bağlı olmasını kabul edemeyiz. Kurumlar, kuramcıların isteklerine göre karakterlerini değiştirmezler. O bakımdan biz kişiliğin en özgür bi-

*) Aynı şeye İngiltere'de de tanık oluyoruz. Emperyalistler 1902'de, School Boards adı verilen ve her yörede ilkokul açmak için, cins ayrımı gözetmeksizin seçim yoluyla (genel oyla) oluşan büroları yok ettiler. 1870 yılında oluşturulmaya başlanan bu bürolar, din-dışı, sivil eğitime büyük katkıda bulunmuşlardı.

çimde gelişmesinden, en geniş anlamda bireysel ve toplumsal girişimcilikten ve bunlara ek olarak devletin yönetsel etkinliğinin gelişmesinden değil, daralmasından yanayız.

Toplumun sırtına 16. yüzyılda abanmış ve o zamandan bu yana yönetsel etkinliğini hep artırmış devleti (hükümeti) yok etmek ve *uzlaşma*, *geçici anlaşma* ögesini olabildiğince geliştirerek belli amaçlarla ortaya çıkmış ve birleşerek tüm toplumu kapsar hale gelmiş grupların bağımsızlığını sağlamak, bu yönde çalışmalar yapmak... İşte, bizim bir hareket olarak bundan sonrası için izleyeceğimiz politikanın ana çizgileri. Bunun yanı sıra, hiçbir zaman kesinleşmiş bir biçimi olmayan, ama hep yaşam dolu olan, bu canlılığın, bu hareketliliğin sonucu olarak da her anın gereksinimlerine göre biçimini değiştiren bir toplumsal yapılanmayı hayata geçirmeyi düşünüyoruz.

Böylesi bir ilerleme anlayışı ve bizim (herkesin en üst düzeyde mutluluktan yararlanmasını sağlamaya dönük) gelecek tasavvurumuz bizi, bu amaçlar uğruna girişeceğimiz mücadele için taktik geliştirmeye zorlamaktadır; taktiğimizin temeliniyse, bir yandan *bireysel girişimciliği* her grupta ve her bireyde olabilecek en geniş açılıma ulaştırmak oluştururken, bir yandan da amaç birliğinden ve inanç gücünden (adil olan, ciddi olarak düşünüülüp tartışılan ve özgürce dile getirilen her düşüncede vardır bu güç) yola çıkarak eylem birliği sağlamak oluşturmaktadır.

Bu temel doğrultu, anarşistlerin hem geliştirecekleri bütün taktiklere, hem de her anarşist grubun iç yaşamına damgasını vuracaktır.

Merkezi bir hükümet denetiminde güçlü bir devlet kapitalizmi için mücadele etmek demek, bize göre, topluma devlet dışı yeni bir örgütlenme biçimi arayan çağdaş ilerlemeye -bu konuda artık kendini iyice belli etmeye başlayan doğrultuya- karşı savaşmak demektir.

Devletçi sosyalistlerin sosyalizmin gerçek tarihsel görevinin ne olduğunu bir türlü anlayamayışlarını biz, mutlakçı ve dinsel önyargıların kalıntısı bir düşünce yanlışı olarak görüyor ve bu yanlışa karşı mücadele ediyoruz. İşçilere, yalnızca iktidardaki kişileri değiştirerek, ama *devlet makinesini olduğu gibi koruyarak* sosyalizmi gerçekleştirebileceklerini söylemek, bunun yanı sıra, işçilerin *kendilerine* uygun *yeni bir yaşam biçimi* aramasına yardım edecek yerde, böyle bir düşünceye yönelmelerine engel olmak, suç sınırına giren büyük bir tarihsel hatadır.

Ve son nokta olarak şunu belirtelim: Bir siyasal parti olarak biz sürekli önceki devrimlerin tarihsel kökenlerini ve gelişmelerini inceliyor ve tarihi -bugüne dek ona damgasını vurmuş olan- sahte, devletçi yorumdan kurtarmak istiyoruz. Değişik devrimlerin bugüne dek yazılan tarihlerinde *halk* hiç yoktur, *devrimin kökenine* ilişkin olarak da bir şey *yazmaz* bu tarihler. Ayaklanma öncesinde halkın içinde bulunduğu umutsuz duruma ilişkin olarak sıkça yinelenen sözlerde, halkın durumunda bir iyileşme olabileceğine ilişkin olarak içinde gövrettiği umuda, yeni zamanlara ilişkin düşüncelerine ve bu devrimci ruhu nereden aldığı, nasıl geliştirdiği gibi hususlara hiç rastlanmaz.

O bakımdan biz bu tarihleri yeniden okurken, halkın uyanışına, devrimde halkın rolüne ilişkin bilgiler aramak için ilk kaynaklara başvuruyoruz.

Böylece, örneğin Büyük Fransız Devrimi'ni, Jakoben Kulübü'nün yönettiği büyük bir siyasal hareket olarak gören Louis Blanc'dan farklı anlıyoruz biz. Biz bu devrimi her şeyden önce büyük bir *halk* hareketi olarak görüyor ve dikkatimizi özellikle de feodal serflik hukukunun kalıntılarını yok etmeye ve kırsal kesimdeki değişik kan içicilerce el konulmuş topraklarını yeniden ele geçirmeye yönelik köylü hareketlerine (özellikle de Fransa'nın doğusunda amacına ulaşan hareketlere) yöneltiyoruz (Komite'nin köylü ayaklanmaları raporcusu tarihçi Schlosser abbat Gregoire'ın dediği gibi, "Her köyün bir Robespierre'i vardı").¹

Dört yıl süren köylü ayaklanmalarının yarattığı devrimci durum sayesinde, kentlerde de komünist eşitlik hevesleri yaygınlık kazanmaya başladı; öte yandan, krallık, soyluluk iktidarına karşı -bunların mevzilerini sistematik olarak yok ede ede- kendi iktidarını kurmaya çalışan burjuvazi -yürüttüğü son derece disiplinli, zeki çalışmalarla- gücünü iyice artırmıştı. Burjuvazinin hedefi; her şeyi kanatlarının altına alacak, tüm mülkiyet hakkını ve bu arada yoksulları sömürme ve halkın yarattığı zenginlikleri yağmalama özgürlüğünü -hiçbir yasal sınırlama olmaksızın- olduğu gibi burjuvaziye verecek güçlü bir merkezi devlet kurmaktır.

Burjuvazi düşlediği bu iktidarı, bu sömürü hukukunu, *bu tek yanlı 'laissez faire'*i elde etti sonunda ve bunu koruyabilmek için de *kendi*

1) Bkz. *Büyük Fransız Devrimi*, s. 457.

politik yapılanmasını, merkezi devlet yapısı içinde temsili yönetimi gerçekleştirdi.

Ve Jakobenlerce yaratılan bu merkeziyetçi devlet yapısını I. Napolyon hazır buldu; bu öyle bir yapıydı ki, her şey tam imparatorluk için biçilmişti sanki.

Tıpkı bunun gibi elli yıl sonra da III. Napolyon, Fransa'da 1848 sıralarında geliştirilen demokratik, merkezi cumhuriyet idealinde sanki tam ikinci imparatorluk için tasarlanmış hazır öğeler buldu. Yetmiş yıl boyunca tüm yerel yaşamı; kent ve köyündeki yerel girişimciliğiyle, sendikal hareketiyle, birlikleriyle, özel topluluklarıyla, komünleriyle... devlet çerçevesi dışında kalan halk girişimciliğini yok eden bu merkezi güçten Fransa çok çekti, bugün de çekiyor. Devlet boyunduruğundan kurtulma yönünde ilk girişim -bu yönüyle de yeni bir tarihsel çağ açma girişimi- ancak 1871 yılında Paris proletaryasınınca hayata geçirilebildi.

Biz bunun da ötesine geçeceğiz. Devletçi sosyalistler üretim araçlarını merkezi devletin elinde bırakmayı öngören sosyalizasyon ülkülerinden vazgeçmedikçe, onların devlet kapitalizmi ve sosyalist devlet istikametindeki bu tutumlarının kaçınılmaz sonucu, tam bir hayal kırıklığı ve askeri diktatörlük olacaktır.

Değişik devrimci hareketlerin -bizim görüşümüzü doğrulayıp destekleyen- çözümlemelerine hiç girmeden burada şu kadarını söyleyelim ki, biz geleceğin toplumsal devrimini ne Jakoben diktatörlüğünde, ne de (Konvansiyon, parlamento ya da başka diktatörlüklerce gerçekleştirilen) birtakım kurumsal değişikliklerde görüyoruz. Devrimler hiçbir zaman böyle yapılmadılar; bu yöne evrilen bir işçi hareketinin sonu mahvolmaktır, iki kere iki dört, bu böyle.

Biz devrimi tam tersine, devrim ateşinin tutuştuğu her kentte ve her köyde halk yığınlarının toplumu yeniden yapılandırma işini bizzat üstlendikleri en geniş kapsamda bir halk hareketi olarak anlıyoruz. Halk -köylüler ya da kentlerdeki işçiler- *şu ya da bu ölçüde komünist ilkelere dayalı bir kurucu ve eğitici çalışmayı yukarıdan herhangi bir buyruk beklemeden bizzat başlatmalıdır*. Bu kapsamda öncelikle, halkın tümünün karnının doymasını sağlayacak ve onları barındıracak örgütlenme gerçekleştirilmeli, ardından da beslenme, barınma ve giyinip kuşanma için gerekli şeylerin üretimine geçilmelidir.

Hükümete gelince... İster seçimle, ister güç yoluyla gelsin, isterse -40'lı yıllarda Fransa'da söylendiği ve Almanya'da bugün hâlâ türkünün söylenmekte olduğu biçimiyle- proletarya diktatörlüğü olsun, isterse onaylanmış ya da seçilmiş hükümet şeklinde ve nihayet isterse 'Konvansiyon' olsun, bunların hiçbirine biz en ufak biçimde umut bağlamıyoruz. Biz diyoruz ki, bu tür yapılanmalar hiçbir şey beceremez!*

Tarih, devrim dalgalanmasıyla hükümet denilen yapılanma içine savrulmuş insanların hiçbir üstün performans sergileyemediklerini göstermektedir. Aslında bunun şaşılacak bir yanı yok. Çünkü toplumun yeni ilkelere dayalı olarak yeniden yapılandırılması işinde, ne kadar akıllı da olsalar tek tek insanlar güçsüzdürler. Bunun için toprağı işlemek, fabrikada üretim yapmak, demiryolu işletmeciliği, vaponlar, vapurlar, vb. gibi konkre şeyler üzerine kafa yoran, halk yığınlarının kolektif aklı gereklidir.**

Eski yaşam biçimi bir devrimle yıkılmaya başladıktan sonra, tek tek kişilerin yasalar yoluyla yapabilecekleri en büyük şey, olsa olsa ülkenin belli bir yerinde başlayan yıkımın, tüm ülke çapına yayılmasını sağlayacak yasal birtakım formüller bulmak olabilir. Ama bu yıkımın tümüyle yasalar yoluyla olması mümkün değildir. Nitekim 1789-1794 devrim tarihi bunun açık kanıtıdır

Devrimden sonra, yıkılan eski yaşam biçiminin yıkıntıları üzerinde doğmaya başlayacak yeni yaşam biçimi konusuna gelince, *halk yığınlarının yaratım süreci içinde, yüzlerce noktada aynı anda kendiliğinden belirip ortaya çıkmadıkça, hükümetin bu yaşam biçiminin ne olacağını, nasıl olacağını bilmesi, bulması, saptaması mümkün değildir. Ger-*

*) Aslında 'yaşayan, canlı hiçbir şey' demek gerek. Ama ben sekiz yıl önce, 1912 yılında yazdığım biçimiyle bıraktım bu sayfaları.

**) Japon savaşının hemen ardından Sibirya'da patlayan grev, kitlelerin kolektif aklının başarısına parlak bir örnek oluşturuyor. Bilindiği gibi, Ural'lardan Harbin'e uzanan ve toplam uzunluğu 6500 verst geçen bu hatta çalışan tüm işçiler 1905 yılında greve gittiler. Grevciler durumu ordu komutanı Lineviç'e bildirirken ayrıca şunu da eklediler: Eğer general her gün sevkıyatı yapılacak asker, at, silah ve teçhizatla ilgili olarak grev komitesine bilgi verir, onlarla sürekli temas içinde olursa, grevciler yurtlarını savunan askerlerin birliklerine geri dönüşü için ellerinden geleni yapacaklar ve taşıma işini büyük bir hızla yerine getireceklerdi. General Lineviç öneriyi kabul etti. Sonuçta da bir yandan grev sürerken, bir yandan on hafta gibi kısa bir süre içinde birlikler tam bir düzen içinde ve hiçbir zaman olmadığı kadar büyük bir hızla yerlerine ulaşılar. Yüz binlerce asker ve tonlarca mühimmatın hemen hiçbir aksilik yaşanmadan çok kısa bir süre içinde yerlerine ulaştırılması, işçilerle askerlerin her türlü disipline, hiyerarşiye boş vererek birlikte gerçekleştirdikleri tam bir halk hareketiydi.

çekten de belediyelerin, Paris Komünü'nün ve onun seksiyonlarının 1789-1793 devrim olaylarında oynayacağı rolü, 1794'ten önce kim kestirebilirdi? Gelecek, yasa koyucuların çıkaracakları yasalarla belirlenmez. Olabilecek her şey, olayların aktığı ana yataklarda belirlenir ve olaylar geliştikçe bunlar kendi yollarını kendileri açarlar. Bizim de gerçekleştirmeye çalıştığımız şey tam budur.

Toplumsal devrimin oluş sürecine bakış açısı böyle olan anarşizmin, 'çağdaş devlette organların ele geçirilmesi' gibi bir programa sevecenlikle bakmaması doğaldır.

Bir kez biz bu işin barışçıl yoldan olamayacağını biliyoruz. Burjuvazi savaşımadan asla egemenliğinden vazgeçmez. Elinde tuttuğu devlet organlarını kaybetmemek için gözünü kırpmadan şiddete başvurur. Sosyalistler hükümete girip de iktidarı burjuvaziyle paylaşmaya başladıklarında, sosyalizmlerinin soluklaşması kaçınılmazdır; nitekim bu tam da böyle olmuştur. Sosyalist basında yazılıp çizildiğinin tersine, hem sayısal, hem de entelektüel açıdan sosyalistlerden çok daha güçlü olan burjuvazi, elinde tuttuğu iktidarı kimseyle bölüşmek istemez.

Öte yandan yine biliyoruz ki, bir ayaklanmayla Fransa, İngiltere ve Almanya'da geçici sosyalist hükümetler kurulabilse bile, halkın yapıcı-yaratıcı çalışmalarının desteğini arkasına almadıkça bu hükümetler güç kazanamayacakları gibi, kısa sürede devrimin önünde engel olarak yükselirler; diktatörlük için, gericilik için basamak oluştururlar.

Devrimlerin hazırlık dönemlerine ilişkin süreçleri incelediğimizde, hiçbir devrimin, parlamentonun ya da başka bir temsili organın direnişi ya da saldırısıyla gerçekleşmediğini görüyoruz. *Bütün devrimler halk içinde başlamıştır.* Ve asla hiçbir devrim, Jüpiter'in kafasından çıkmış Minerva gibi tepeden tırnağa silahtan ibaret olmamıştır. Devrimlerin her zaman, hazırlık dönemi dışında bir de evrim dönemleri olmuştur; halk yığınları, başlangıçta son derece alçakgönüllü olan taleplerini formüle ederler bu dönemde, sonra bu formülasyonlar yavaş yavaş ve gitgide artan düzeyde devrimci bir ruh kazanırlar. Daha gözüpek, daha yürekli, daha atılgan olurlar, öz güçlerine duydukları güven artar, umutsuzluğun sersemletici uykusundan uyanıp, yavaş yavaş programlarını, hedeflerini genişletmeye başlar-

lar. Başlangıçtaki ‘uysal düşünceler’in, devrimci talepler katına yükselebilmesi için zaman gerekir.

Fransa’da da iktidarı ele geçirecek güçte bir cumhuriyetçi azınlığın oluşabilmesi için, 1789’dan 1793’e dek dört yılı aşkın bir süre gerekmedi mi?

Devrimin hazırlık dönemi dediğimiz şeye gelince, bizim bundan anladığımız şudur: Önce, çevrelerinde tanık oldukları şeylerden büyük öfkeye kapılan tek tek kişiler -bireysel olarak- isyan ederler. Bu şekilde pek çok kişi ölür; onların ölümü gözle görülür herhangi bir etki yaratmamış gibidir. Ama sonuçta, bu bireysel kahramanlıklarla, halkta içinde bulunduğu kayıtsızlıktan çıkış yönünde bir kımıltı görülür. Yaşamından hoşnut, en dar kafalı insanlar bile bu gencecik, dürüst, yiğit insanların canlarını neden feda etmiş olabileceklerini sormaya başlarlar kendilerine. Kayıtsızlığın sürüp gitmesi mümkün değildir artık. Ya destek olmak ya da karşı çıkmak şeklinde kesin tavır konulacak zaman gelip dayanmıştır.

Yavaş yavaş, küçük grupların devrim düşüncesini anlamaya başladıklarına tanık olunur. Fazla umuda kapılmadan, bazen bir lokma ekmek uğruna bir grev, bazen istenmeyen bir devlet memurundan kurtulmak gibi sınırlı direniş hareketleri geliştirmeye başlar çalışanlar. Ama dediğimiz gibi, çoğu kez hiç bir başarı umuduna kapılmadan, yalnızca derin bir öfkeyle girişilmiş hareketlerdir bunlar. Çünkü içinde bulundukları koşullara daha fazla katlanabilmeleri olanaksızdır artık. Her devrimin öncesinde bu türden bir, iki, on değil, yüzlerce ayaklanma vardır. Sabır dediğiniz şey de bitmez tükenmez değildir ki. Şu anda Amerika Birleşik Devletleri’nde tanık olduğumuz olaylar da bu durumun güzel bir örneği.

Sık sık gösterilen bir örnek vardır: Neymiş, Rusya’da serflik barışçıl yoldan kalkmış! Bu örneği verenler, serflik hukukunun ortadan kalkmasının ve köylülerin özgürleşmelerinin, bunu önceleyen bir dizi köylü ayaklanmasıyla gerçekleştiğini hep unuturlar. İlk hareketler -belki de 1848 devriminin ya da 1846’da Galiçya’daki köylü ayaklanmalarının bir yankısı olarak- ta 50’li yıllarda başlamış ve her yıl gitgide daha da genişleyerek ve alabildiğine sertleşerek tüm Rusya’ya yayılmıştır. İsyanlar 1857 yılına, çar II. Aleksandr’ın soyluların ileri gelenlerine yazdığı köylülere özgürlüklerinin verilmesi gerekti-

ğine ilişkin mektubuna dek sürmüştür. Çarın, sarayında topladığı Moskovalı soylulara Herzen'in, "Aşağıdan koparılıp alınacağı zamanı beklemektense, özgürlüğü yukarıdan vermek daha iyidir," sözünü yinelemesi boşuna değildir. Çok ciddi bir tehdit oluşturmuştu köylü ayaklanmaları. Ve özgürlük, yukarıdan verilmece aşağıdan koparılıp alınacaktı.

Her *devrim* yaklaştığında -biraz daha şiddetlenmiş olarak- aynı şeyler olur. Hatta genel bir kural olarak, her devrimin karakterini, onu önceleyen ayaklanmaların amaç ve karakterinin belirlediği bile söylenebilir. Daha fazlası da söylenebilir belki. Tarihsel bir gerçeklik olarak saptanmıştır ki; bir devrimin gerçekleşebilmesi için, başladıktan sonra art arda patlayan yerel ayaklanmalarla sürüp gitmesi ve halkın galeyannının da -1906 ve 1907'de Rusya'da olduğu gibi- bireysel öç alma olarak değil, özellikle ayaklanma olarak ortaya çıkması gerekir.

O bakımdan, *toplumsal* bir devrimin, onun niteliğini belirleyecek olan (ön) ayaklanmalar olmaksızın başlayabileceğini ummak saçmalıktan başka bir şey değildir. Bir genel ayaklanma hazırlığı var diyerek bu yerel ayaklanmalara engel olmaya çalışmaksa, saçmalık değil, resmen suçtur. Hele, işçileri seçim ajitasyonu ile yetinmelerinin, toplumsal bir devrimin tüm nimetlerinden yararlanmalarına yeteceğine ikna ya çalışmak ve devrimci halkın bağrında tek tek yanmaya başlamış olan yerel-özel isyan ateşlerine düşmanca yaklaşmak, Hristiyan kilisesinin iğrençliğine eşdeğer bir iğrençlikle devrime ve ilerlemeye engel olmak, devrimin ve ilerlemenin tarihsel düşmanı olmak demektir.

15 SONUÇ

Anarşizmin, çağdaş insan bilimleri içindeki yerini saptamak için buraya kadar söylediklerimizi yeterli buluyor ve anarşizmin ilkele-riyle anarşik eylem programı üzerine daha fazla ayrıntıya girmek istemiyoruz.

Anarşi, doğal bilimlerin tümdengelim-tümevarım metotlarıyla elde edilen verileri genelleştirme ve bu genelleştirilmiş verilerle toplumsal kurumları değerlendirme çabasına verilen addır. Anarşi aynı zamanda, bu değerlendirmeden yola çıkarak, toplumun tek tek her biriminin en yüksek oranda mutlu olabilmesi için insanlığın özgür-lüğe, eşitliğe, kardeşliğe hangi yolu izleyerek kavuşabileceğini kes-tirme girişimidir.

Anarşizm on sekizinci yüzyıl sonlarında başlayan, ancak Fransız Devrimi'nin yenilgiye uğramasından sonra Avrupa'da zafer kazanan gericilik tarafından önüne set çekilen, daha sonra, 1850'li yılların sonunda yeniden tüm gücüyle atılışa geçen doğal bilimlerdeki akılcılık hareketinin kaçınılmaz sonucudur. Anarşizm, 18. yüzyılda gelişen doğabilimsel felsefeden köklenir. Ancak asıl gelişmesini, 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında, toplumun-toplumsal kurumların doğabilimsel ilkelere dayanarak incelenmesi çıkışını açan bilimlerin doğmasıyla göstermiştir.

Alman metafizikçilerin 1820 ve 1830'larda yetersindikleri 'bilimsel yasalar', doğabilimsel yöntemden başka yöntem tanımayan anarşist dünya görüşünün kapısından içeri adım atamazlar. Ve anarşizm bu yöntemi, insanbilimleri (toplumsal bilimler) genel başlığı altında toplanan bilimlere de uygulamayı öngörür.

Anarşizm bu yöntemden yararlanarak, insana ilişkin bütün bilimleri biraraya getirmeye ve hukuk, adalet, vb. konularda bugün geçerli olan (beylik) görüşleri, son etnolojik araştırmalarla elde edilen verilere dayanarak yeniden gözden geçirmeye ve bu etnolojik araştırmaları daha da yaygınlaştırmaya çalışır. 18. yüzyıldaki öncellerinin çalışmalarına dayanarak, devlete karşı bireyi, egemenliğe karşı toplumu savunur. Ve anarşizm, çağdaş bilimsel araştırmalarla elde edilen bulgulara, belgelere dayanarak, acımasız baskısını bugün de üzerimizde artarak hissetmekte olduğumuz devletin, gerçekte zararlı ve gereksiz bir üstyapı olduğunu, kapitalizmin çıkarlarına dönük bu üstyapının biz Avrupalılar için 15. ve 16. yüzyıllardan önce söz konusu olmadığını ve geçmişte de Roma ve Yunan uygarlıklarıyla, başta Mısır uygarlığı olmak üzere Doğu'daki uygarlıkların da yıkılma nedeni olduğunu saptar ve gösterir.

Tarihsel akış içinde, yalnızca feodal beylerin, asker, yargıç ve papazların ortak çıkarlarını korumak üzere oluşan egemenlik, insanoğlunun kendine az da olsa rahat ve özgür bir yaşam kurma çabasının önüne her zaman engel olarak dikilmiştir; dolayısıyla Sezarizm, emperyalizm ya da kilise nasıl toplumsal bir devrimin aracı olamazlarsa, bu egemenlik de özgürlük savaşımının aracı olamaz.

Siyasal ekonomi konusuna gelince... Anarşizm bu konuda, kapitalistin 'artı değer'e elkoymasını değil, 'artı değer'in mümkün olabil-

mesini asıl bozukluk olarak görür. 'Artı değer'in varlık nedeni, milyonlarca insanın emeklerini, entelektüel birikimlerini artı değeri mümkün kılacak bir fiyata satmamaları halinde aç kalacak olmalarıdır. İşte bizim siyasal ekonominin öncelikle *tüketim* konusunu ele alması gerektiğini ve devrimde siyasal ekonominin üzerine düşen ilk görevin tüketimi, herkesin konut, gıda ve giysi sorununu ortadan kaldıracak bir biçimde yeniden yapılandırmak olduğunu söylememizin nedeni budur. Atalarımız 1793-1794 yıllarında bu gerçeği çok iyi kavramışlardı.

'Üretim'in ise her şeyden önce tüm toplum için zorunlu ihtiyaç maddelerinin olabildiğince çabuk sağlanmasını öngören bir yapılanma içinde olması gerekir. O bakımdandır ki anarşi, gelecek devrimi yalnızca, eski paranın yerine emeği, emekçiyi çağrıştıran çizimlerin yer aldığı yeni para çıkarmak ya da şimdiki kapitalistlerin yerine kapitalist devleti getirmek olarak görmez. Anarşi devrimi, devletsiz, özgür *komünizme* doğru atılmış bir adım olarak görür.

Peki, anarşizmin çıkardığı bu sonuçlar doğru mu? Ya da, başka bir deyişle, anarşizm haklı mı? Hem ana ilkelerine yönelik bilimsel eleştiri, hem de hayatın kendisi bize anarşizmin haklı olduğunu gösteriyor. Anarşizmin hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde haklı olduğu noktaysa, toplumsal kurumların incelenmesi konusunu doğal bilimlerin bir kolu haline getirmesi, metafizikle yolunu sonsuzcasına ayırması ve kendine düşünme yöntemi olarak, çağdaş bilimi ve çağımız materyalist felsefesini yaratan yöntemi seçmiş olmasıdır. Dolayısıyla da, anarşistler akıl yürütmelerinde herhangi bir yanlışa düştüklerinde bunu herkesten daha kolay kabul ederler. Yalnız, bizim çıkardığımız sonuçları denetlemek isteyenler unutmamalı ki, bu ancak bilimsel tümevarım-tümdengelim metoduyla mümkündür. Tüm bilimlerin ve bilimsel dünya görüşlerinin metodu yalnızca bu metottur.

Kitabımızın bundan sonraki bölümlerinde, anarşik komünizm, tarih içinde devlet, bugünkü biçimiyle devlet, devlete olumsuz yaklaşımımız nereden kaynaklanıyor ve ekonomik yapılanmasını anarşik komünizm temeline dayandıran bir toplumun, adına 'devlet' denen hiyerarşik merkezi yapılanmayı da reddedebileceğini öne sürerken neye dayandığımız gibi konuları ele alacağız.

2. BÖLÜM

KOMÜNİZM VE ANARŞİ

I ANARŞİK KOMÜNİZM

Enternasyonal'in hem 1876'da İtalya Federasyonu'nun Floransa'sında, hem de İsviçre'nin Jura Federasyonu'nda toplanan her iki kongresinde, İtalyalı ve Jura'lı anarşistler kendilerini 'anarşist-komünist' olarak adlandırma kararını aldılar; sosyalist çevrelerde sansasyona yol açan bu kararı kimileri ileri doğru atılmış ciddi bir adım olarak nitelendirirken, kimileri de bu adlandırmada açık bir çelişki bulunduğunu öne sürerek, saçmalıyor bunlar, deyip çıktılar işin içinden.

Gerçekteyse, dostum James Guillaume'un da bana hatırlattığı gibi, 'anarşik komünizm' ya da 'devletsiz komünizm' tabirine ta 1870'te, *Progres* gazetesinde -Guillaume'un 'tasvip ve takdirle' karşıladığını belirten bir notuyla birlikte yayınlanan- Varlin'in bir mektubunda

rastlanıyor. Aslında daha 1869 yılı sonlarında kimi anarşistler bu düşünce-
nin propagandasını yapma kararı almışlardı. 1876 yılındaysa, üretilen şeylerin devletsiz komünizm esasına göre dağıtımının mümkün ve tavsiyeye şayan bir yöntem olduğu James Guillaume'un *Toplumsal Örgütlenme Üzerine Düşünceler* adlı broşüründe belirtilmişti. Ama yukarıda açıklanan nedenlerle bu düşünce yeterince yaygınlık kazanamadı ve Jakobenizmin etkisi altında bulunan reformcular arasında da, devrimciler arasında da komünizm konusundaki hâkim eğilim, Cabet'nin *İkaria'ya Yolculuk* adlı kitabında anlattığı devletçi komünizm olarak kaldı. Bu eğilime göre, bir ya da iki meclisle temsil olunan devlet üretimi organize etme görevini üzerine alıyor, daha sonra da yönetim organları, sanayi birlikleri ya da komünler aracılığıyla insanlara yaşamaları, üretmeleri ve hayatın tadını çıkarmaları için paylarına düşenleri dağıtıyordu.

Üretim konusunda da, şu ânda (her ikisi de devlete ait bulunan) demiryolları ve posta işletmesindekine benzer bir yapılanma öngörülüyordu. Dediklerine göre, şu ânda yük ve yolcu taşımacılığı konusunda ne yapılıyorsa, bütün her şeyin üretiminde de aynı yol izlenecekti; kamu yararına olan işletmeler de bu kapsam içindeydi. İşe demiryollarının, maden ve kömür ocaklarının, büyük fabrikaların kamulaştırılmasıyla başlanacak, sonra yavaş yavaş tüm küçük işletmeler, değirmenler, fırınlar, mağazalar, vb. kamulaştırma kapsamı içine alınacaktı. Daha sonra da işçi 'müfrezeler'i devlet adına toprağı işleyecek, ocaklardan devlet adına kömür, maden çıkaracak, dokuma fabrikalarında devlet adına kumaş dokuyacak, fırınlarda ekmek pişirecekti, vb. Yani şu ânda nasıl posta ve demiryolları işletmelerini devlet memurları dolduruyorsa, öbür üretim alanlarını da devlet adına çalışan işçi müfrezeleri dolduracaktı. Doğrusu, 40'lı yıllarda pek bir tutulmuştu bu 'müfreze' (*escouades*) sözcüğü; hatta Almanlar, sanayi işçilerinin disiplinliliğini vurgulamak için müfreze yerine 'ordu' sözcüğünü kullanmaya başladılar. İşçiler, 'iş başkanları'nın hiyerarşik emir-komuta zinciri altında çalışacaklardı.

Tüketime gelince, şu ânda askeri kışlalarda var olan düzene benzer bir düzen düşünülüyordu. Aynı işin pek çok yerde ayrı ayrı yapılmasına son verilecekti: Mutfak harcamalarını kısmak için yemekler ortak pişirilip birlikte yenilecek, yapı harcamalarından kısmak

için falanster ya da yurt-otel türü yerlerde yaşanacaktı. Kışladaki askerin şu ândaki beslenmesine beslenme diyebilmek güçtü gerçi ve son derece aşağılatıcı bir emir-komuta zinciri söz konusuydu, ama bu önemli değildi; komün-evi denilen kışlalara ya da ‘komünist kentler’e kapatılmış yurttaşlar ‘kesinlikle’ çok iyi besleneceklerdi. Vatan-daşlar başkanlarını, ekonomistlerini, memurlarını özgürce seçtikleri için, bunlara itaat etmek zorunluluğu gibi bir sorun yoktu; bugün ‘müdür’sen, yarın cumhuriyetin hizmetkârıydın. ‘Devlet-hizmetkâr’ formülasyonu Louis Blanc’a ne kadar sevimli geliyorsa, Proudhon’a da o kadar itici geliyordu; nitekim *Halkın Sesi*’nde (*La Voix du Peuple*), devletin bu yeni, demokratik ‘lakabını’ sürekli ti’ye aldı, iler tutar yerini bırakmadı Proudhon.*

40’lı yılların komünizmine, Proudhon’un 1848’den önce de sonra da şiddetle karşı koyduğu devlet düşüncesi egemen oldu hep. 1846’da *Ekonomik Çelişkiler*’de (“Komün”, 2. cilt) ve daha sonra *Halkın Sesi*’nde ve bundan sonra da yazdığı her yazıda bu düşünceye yönelttiği eleştiriler karşısında, bu türden bir komünizmin Fransa’da kendine çok az yandaş bulabilmesi gerekirdi. Gerçekten de, Enternasyonal’in ilk günlerinde bu eylemin ana ilkelerinin saptanması işinde yer almış Fransızların çoğu, komünizmi mutlak reddeden ‘mütüelist’lerdiler. Ama devlet komünizmi fikri, işin disiplin yanının altı bir kez daha çizilerek, Alman sosyalistlerince benimsenmişti. Kendilerince gerçekleştirilmiş bir yeni bilimsel buluş gibi dört elle sarıldılar buna Almanlar; gerçekteyse ne zaman komünizmden söz edilse, bu hep, 1848 yılı Fransız komünistlerinin Alman izleyicilerinin anladıkları anlamda devlet komünizmi olarak anlaşılmıştır.

Enternasyonal’in iki anarşist federasyonunun (özellikle de Fransa’da daha çok tanınan Jura federasyonunun) kendilerini ‘anarşist-komünist’ olarak adlandırmalarının büyük yankı yaratması ve kimi dostlarımızın bunu ileri doğru atılmış ciddi bir adım olarak nitelemelerinin nedeni de budur. ‘Anarşik komünizm’ ya da bir vakitler Fransa’da adlandırıldığı şekliyle ‘serbest, özgür komünizm’ pek çok yandaş buldu kendine ve doğan bazı elverişli ortam ve koşulların da

*) Proudhon, *Toplu Yapılar*, Dergi yazıları, Cilt: III. Paris, 1861. Okurlarımız burada devlet ve anarşi üzerine (ayrı basımının yapıp dağıtılması çok yararlı olacak) harika sayfalar bulacaklardır.

etkisiyle anarşizm, Fransız işçilerinin dört elle sarıldıkları bir düşünce akımı olmanın başarısını yaşadı.

Gerçekten de bu iki sözcük; komünizm ve anarşi, birlikte alındıklarında, başlı başına bir programı dile getirirler. Bir kez, hem bugüne dek bilinip benimsenen komünizmden bambaşka, yepyeni ve mükemmel bir komünizm tasavvurunu belirliyor bu iki kavram, hem de insanoğlunun ilkel toplumdan günümüze dek çözümlemeye uğraştığı bütün sorunlara uygulanabilirliği olan çözüm önerileri getiriyor.

Aslında, gelin birlikte düşünelim: Bir yandan herkesin refahtan en yüksek oranda pay alabilmesi için güç birliğine gidilirken, bir yandan da bugüne dek kazanılmış olan bireysel özgürlüklerin korunması -korunması ne kelime, daha da geliştirilmesi, olabildiğince genişletilmesi- için yapılması gereken şey nedir?

Hem ortak çalışma, hem de eksiksiz bireysel inisiyatif birarada nasıl var kılınacak? Bir yandan ortak çalışmaya ilişkin örgütlenme yürütülürken, bir yandan da bireysel inisiyatifin tam bir özgürlük içinde ortaya çıkabilmesi...

İnsanoğlunun kendini bildi bileli derdi bu olmuştur. Herkesin kafa yorduğu, kâğıt üzerinde değil, toplumsal yaşamın pratiği içinde çözüm bulmaya uğraştığı sorun budur. Şu iki sözcüğün -'anarşik komünizm'- yalnızca telaffuzu bile, yepyeni bir hedefi belirlemekle kalmıyor, toplumsal sorunlara halkın kendiliğinden (spontane) ve aşığıdan yukarı çözüm getirmesi gibi bir yöntemi de işaret ediyor.

Bu hedefin ve toplumsal sorunlar için önerilen -insanlık bağlamında çok eski, ama günümüz devrimcileri için yeni olan- bu anarşist çözüm yolunun-yönteminin ne oranda gerçekleştirilebilir, uygulanabilir olduğunu saptamak için gerekli düşünsel çalışmaları, araştırma çalışmalarını yürütmek de anarşistlere düşüyor. Nitekim, bugüne dek pek çok anarşist bu sorumluluğu yüklendi. Öte yandan, anarşist komünistlerin deklarasyonu büyük bir tepki yarattı. Öncelikle Louis Blanc'dan sonra onun 'devlet-hizmetkâr' ve 'devlet: ilerlemenin öncüsü' formülasyonuna dört elle sarılan Almanlar, olası tüm biçimleriyle devleti reddedenlere karşı saldırılarını bir kat daha artırdılar. Saldırıları artık eskimiş olduğu gerekçesiyle komünizmi reddederek ve Robert Owen ve Proudhon'un 'emek pulu' ve hepsi artık birer memura dönüşmüş üreticilere bireysel

‘ücret ödenmesi’ uygulamalarının, ‘kolektivizm’, ‘bilimsel sosyalizm’ etiketleri altında savunulmasıyla başlatıldı. Bunlar bizim için de, (aynı arabaya) birlikte koşulmuş komünizm ve anarşizm “uluyup duruyor” (hurlent de se trouve ensemble) dediler. Anlayabilecekleri tek komünizm Cabet’nin devletçi komünizmi olduğu için, onların, iktidarı, yani arhe’yi öngören komünizm anlayışlarıyla, an-arhiya, yani iktidar yokluğu, birbirlerine taban tabana ters iki durumdur. Ve biri diğerini reddeden bu iki öğeyi aynı arabaya koşturmak, kimsenin aklına gelmemiştir. Öte yandan, devletçi komünizm acaba biricik olası komünizm biçimi midir? Hiç değinilmemiştir bile bu konuya. Devletçi komünizm hep bir aksiyom olarak kabul edilmiştir.

Anarşist kamptan yükseltilecek eleştirilerse çok daha ciddi olmuştur. Öncelikle, Proudhon’un kişi özgürlükleri adına komünizme yönelttiği eleştiri, üzerinden elli yıl geçmiş olmasına karşın değerinden hiçbir şey yitirmediğine duyulan inançla bir kez daha yinelenmiştir.

Proudhon gerçekten de, özgürlüğünden ödün vermeyen, yaşadığı mekânın bağımsızlığını, işini, girişimlerini, kimseyi sömürmeden yaşayabileceği yaşam zevklerini... kısacası özgürlüğüyle, bağımsızlığıyla tüm hayatını özenle koruyan birey adına yapmıştı bu çıkışı. İşte bu kişi hak ve özgürlükleri sorunu, tıpkı Proudhon’un *Ekonomik Çelişkiler* döneminde olduğu gibi yeniden, aynı güçle gündeme getiriliyordu.

Belki de daha büyük bir güçle dememiz daha doğru olacak; çünkü devlet aradan geçen süre içinde, milyonlarca insana, vergilerden milyarlar harcayarak kurduğu ordusunda zorunlu askerlik yaptırma yoluyla, okullarıyla, bilim ve sanat üzerindeki ‘himaye’siyle, gizli-açık polis ve zaptiye güçleri kullanarak sinsi ve haince gözetlemeleri, denetlemeleriyle ve nihayet muazzam bir aygıt halini almış memurlarıyla kişi hak ve özgürlüklerini büsbütün gasp etmiştir.

Günümüzün anarşisti bütün bu nedenlerle devleti şiddetle kınıyor. O bunu, insanoğlunun uzun ve çileli tarihi boyunca birkaç kez konakladığı, değişik biçimlerde ortaya çıksa da sonuçta hepsi de devletçi olan komünizmin kurumlarına karşı yüzyıllar boyunca hep ayaklanan birey adına yapıyor. Bu itirazları hafifsemek mümkün değildir. Burada avukat kurnazlığı türünden kurnazlıklara da gerek yok. Kaldı ki bunlar, bireycide (indivüalist) görüldüğü gibi tıpkı, bir anar-

şist-komünistte de şu ya da bu biçimde görülebilecek şeylerdir. Bu da bir yana, bu itirazlarla dile getirilen sorun, bir başka -çok daha kapsamlı- sorunla ilişkilidir: Bir toplumda yaşam kişi özgürlüklerine mi dayanmaktadır, yoksa esarete, köleliğe mi? Kişisel özgürlükleri sürekli genişleten, kişilik yapısını güçlendiren bir doğrultu mu izlemektedir, yoksa bunları daha da kısan, cılızlaştıran bir doğrultu mu? Toplumbilimin önünde yükselen en temel sorudur bu ve ağırlığına yakışan bir ciddiyetle, derinlemesine tartışılmayı hak etmektedir.

Öte yandan, bu soru yalnızca bir soyut bilim sorusu da değildir. Yarın toplumsal devrim durumuyla karşılaştığımızda, biz yalnızca yıkma işini yaparız, yapım çalışmalarını da başkaları -kim?- yürüt-sün demek saçmalıktır.

Biz değilsek, kimdir gerçekten de taş taşıyıp harç karacak olanlar? Yerine yenisini yapmadan bir evi yıkabilirsiniz, ama bu tutum kurumlar söz konusu olduğunda geçerli olamaz. Bir kurumu yıkıp yok ettiğiniz anda, daha sonra onun yerini alacak kurumun da temellerini atmaya başlamanız gerekir. Halk ev, tarla, fabrika sahiplerini kovaladı mı, bunu evleri, tarlaları, fabrikaları boş bırakmak için değil, derhal buralara yerleşmek için yapacaktır. Yeni toplumun kurulması da bu yerleşmeyle olacaktır.

Bu önemli sorunu ana hatlarıyla ele almaya çalışacağız şimdi.

Tartışılmasından kaçınılmayacak önemde bir sorunla karşı karşıyayız. Pek çok anarşist, komünist, genel olarak düşünür, komünist düzenin topluma sağlayacağı yararları kabul etmekle birlikte, bu toplumsal örgütlenme modelinde, toplumsal özgürlükler ve kişi hak ve özgürlükleri açısından ciddi tehlikeler görmüşlerdir. Böyle bir tehlikenin gerçekten var olduğuna kuşku yoktur. Öte yandan bu konu ele alınmışken, içinde bulunduğumuz yüzyıl boyunca kafaları çokça uğraştırmış daha önemli bir başka sorunun da ele alınması gerektiği açıktır. Bu, kişiyle toplumun karşılıklı etkileşimi sorunudur.

Değişik yanlış görüşler, yaklaşımlar nedeniyle, toplumsal yaşamı biçimlendirme modeli olarak komünizmle ilgili ne yazık ki çetrefil durumlarla yüz yüze gelinmiştir. Çoğu durumda komünizm denildi-

ğinde, şu ya da bu ölçüde Hristiyan bir komünizm ya da manastır komünizmi -ama her durum ve koşulda devlet komünizmi, yani katı merkezi egemenlik yapılanmasıyla var olan komünizm- kastedilmiştir. 17. yüzyılın bütün komünist ütopyalarında, Babeuf'ün 1775 komplosunda, daha sonra da 19. yüzyılın ilk yarısında Cabet ve gizli komünist cemiyetlerince hep böyle bir komünizmin propagandası yapılmış, Amerika'da bazı komünlerde hayata geçirilen komünizm modeli bu olmuştur. Aileyi çekirdek olarak alan bu komünler, 'büyük komünist bir aile' yaratmak için çalışmışlar, bunu gerçekleştirmek için de her şeyden önce 'insanı kökünden değiştirmek' çabası içinde olmuşlardır. Bu komünlerde ailelerin sıkı bağlar içinde birlikte yaşaması, çağdaş uygarlıktan uzaklara kaçmak, komünlerin birbirinden ayrılması, 'erkek ya da kız kardeşler'in her komün üyesinin yaşamının en küçük ayrıntılarına bile müdahale etmesi ve son olarak komün yönetimine ya da (Babeuf'ün komplosunda ve Alman komünistlerinde gördüğümüz gibi) devlete tam bir itaat öngörülmüş ve pratikte de böyle uygulanmıştır. Öte yandan komünizm tartışmalarında yeterince ayırdına varılmayan ve farklılıkları çoğu kez birbirine karıştırılan bir olgu da komün olgusu: Son üç-dört yüzyıl içinde orada burada pek çok komün ortaya çıktı... Toplumsal devrim yoluna girmiş bir toplumda rastlanabilecek, esas olarak entelektüellerle kent işçilerine yaslanan -aralarında birlik anlaşmaları da imzalamış- ama Amerika'nın bakir topraklarındaki sorunlarla boğuşma yeteneğinden yoksun olan çok sayıdaki başka komünü ve yine aynı karakterde olan ve yine Amerika'da -ama bu kez çiftçilerce, örneğin Anama'daki Alman köylüleriyle, Rus 'duhobor'larınca*- kurulan komünleri de bu kapsam içinde görmek gerekir.

O bakımdan, komünizm ve komünist toplumda kişi bağımsızlığı konularını başarılı ve sonuç verici bir biçimde tartışabilmek için aşağıdaki olgular arasındaki farklılığı iyi görmek gerekir:

- 1) Hep birlikte üretmenin ve hep birlikte tüketmenin olumlu yanları-olumsuz yanları. Yani hep birlikte çalışma nasıl örgütlen-

* *duhoborlar* (Rusça: *duhobortsı*: 'Ruh savaşçıları'): Rusya'da 18. yüzyılın ikinci yarısında doğmuş dinsel bir sekinin adı. Ortodoks törelerini, geleneğini, Ortodoks gizemini ve keşifliği reddetmişler, kendi topluluklarının (komünlerinin) önderlerini tanrısalılaştırmışlardır. Hükümet buyruklarına karşı gelmek, askerlik yükümlülüğünü reddetmek gibi suçlamalarla çalılık hükümetince kovuşturulmuşlar ve 19. yüzyıl sonlarında Kanada'ya göç edip topluluklarını orada yaşatmaya çalışmışlardır. (ç.n.)

meli ve yaşam için gerekli nesnelerden insanların hep birlikte yararlanmaları ne şekilde olmalı?

- 2) Ortak yaşam ille de büyük aile şeklinde mi olmalıdır?
- 3) Şu anda şurada burada gördüğümüz tek tek komünler; ve
- 4) Aralarında birlik anlaşması imzalamış (federasyon kurmuş) geleceğin komünlerinin durumu? Aralarındaki farklar?
- 5) Ve son olarak, komünist komünlerde bireyin ezilmesi kaçınılmaz mı? Başka bir deyişle komünist toplumda, komünal yaşam yapılanması altında bireyin durumu nedir?

Bir 19. yüzyıl düşünce akımı olarak sosyalizm adı altında muazzam bir düşünce hareketi yaratılmıştır. Babeuf, Fourier, Saint Simon, Robert Owen ve Proudhon'la başlayan bu düşünce akımı, bu düşün adamlarının Considérant, Pier Leru, Louis Blanc gibi Fransız; Marx, Engels, Schaffle gibi Alman; Bakunin, Çernişevski gibi Rus, vd. izleyicilerince sürdürülmüştür. Bu kişiler, sosyalizmin kurucularının düşüncelerinin anlaşılabilir bir biçimde yaygınlaştırılması ve bilimsel bir temele oturtulması için çaba harcamışlardır.

Sosyalizm kurucularının düşüncelerinin belirginleşmesi, iki farklı sosyalist akımın doğmasına yol açtı: komuta komünizmi (başlı komünizm) ve anarşik komünizm (başsız komünizm); bir de bunların dışında, bugünkü toplum yapısıyla komünist yapı arasında uzlaşma formleri arayan ara okullar oluştu. Örneğin, devlet kapitalizmi (üretim ve genel olarak hayat için gerekli olan her şey devletin elinde); kolektivizm (herkese çalıştığı saatlere göre ücret ödeniyor, ancak ödeme, örneğin rubleyle değil, üzerinde çalışılan saati gösteren kâğıtlarla yapılıyor); kooperatifler (üretim ve tüketim artelleri-birlikleri); kent sosyalizmi (kent yönetimi ya da belediyelerce devreye sokulan yarı-sosyalist kurumlar) ve pek çok başka bazı akımlar.

Bunun yanı sıra, sosyalizmin kurucularının yine aynı düşünceleri (özellikle Robert Owen'inkiler), salt işçilerin oluşturduğu ortamlarda muazzam bir işçi hareketinin oluşmasına yol açtı. Kapitalizme karşı doğrudan savaş için işçileri işkollarına göre birleştirme girişimini başlatan bu hareket, 1864-1879 arasında Enternasyonalî (Uluslararası İşçi Hareketi'ni) yarattı; Enternasyonal ise oluşturulan işkolları birlikleri arasında önce ülke çapında bir örgütlenme çalışması başlattı, ardından da daha sınırlı bir programı -sosyal demokrat partile-

rin siyasal hareket programını- bunun devamı niteliğinde yürürlüğe koydu.

Bu muazzam hareket içinde üç nokta öne çıktı ve bu üç nokta son otuz yılın toplumsal bilincinde silinmez bir iz bıraktı.

- 1) Yapılmış işe karşılık ücret ödenmesine son vermek. Çünkü kapitalistin işçiye ödediği ücret, eski kölelik ve feodal boyunduruk sisteminin çağdaşlaşmış halinden başka bir şey değildir;
- 2) Hem üretime, hem de üretilen ürünlerin değişimine yönelik örgütlenme için topluma gerekli her şey üzerindeki özel mülkiyete son vermek, ve son olarak,
- 3) Ekonomik ve siyasal köleliği var etme, yaşatma aygıtı olan devletten bireyi ve toplumu özgürleştirmek.

Bu üç noktaya ilişkin olarak, konuya kafa yoran sosyalistler arasında bazı anlaşmaların sağlandığı söylenebilir.

Gerçekten de, 'işçi çekleri' ya da çalışma saatlerine göre ücretlendirme konusundaki ısrarlarından hiç vazgeçmeyen kolektivistler bile, "Herkes memur olmalı!" (*Tous - fonction naires*), yani bütün çalışanlar ya devletten, ya belediyeden, ya da köy komünlerinden ücret almalıdır diyen 'possibilist' ('olabilirci') Bruss gibi yukarıdaki üç noktayı benimsemişlerdir. Bunların geçici birtakım uzlaşma formülleri önermeleri yalnızca, *şimdiki yapıdan devletsiz komünizme birdenbire geçişi olanaklı görmemelerinden kaynaklanmaktadır*. Ara yollar, uzlaşmalar öneriyorlar, çünkü bunları kaçınılmaz görüyorlar, yoksa nihai hedef onlar için de komünizm.

Devlet konusuna gelince; devletin, güçlü bir hükümetin, hatta diktatörlüğün açık savunucusu olanlar arasında bile (bir zamanlar Engels'in belirttiği gibi) şu anda var olan *sınıflar* yok edildiğinde, onlarla birlikte devlete duyulan gereksinimin de ortadan kalkacağını kabul ediyorlar. En azından Marksist okulun kimi liderlerinin düşüncesi buydu.

O bakımdan, sosyalist hareket içinde anarşist parti 'bizim' partimizdir diyerek önemini ve anlamını olduğundan büyük göstermek gibi bir çala içine asla girmeden, şunları kabul etmeliyiz:

Ortak sosyalist hareket içindeki öbür partilerle bizim aramızda hangi görüş ayrılıkları bulunursa bulunsun -ki bu görüş ayrılıkları özellikle de şu ya da bu partinin benimsediği eylem yöntemlerinin

ne ölçüde devrimci olduğundan kaynaklanan ayrılıklardır-, hangi partiye mensup olurlarsa olsunlar sosyalist hareketin tüm düşünceleri, sosyalist hareketin nihai hedefinin *özgür komünizm* olduğunu kabul ediyorlar. Bu noktanın dışındaki her şey -onların da kabul ettikleri gibi- bu amaca giden yoldaki birtakım geçici, ara dönemlere ilişkindir.

Ama unutmamamız gerekir ki, bu amaca giden yolda gerçekleş- tirilecek tüm geçiş yapılanmaları üzerine yürütülecek fikirlerin bir yarar sağlayabilmesi için, bunların günümüz toplumlarında gördüğümüz *eğilimlere*, günümüz toplumlarında oğulcuk olarak (rüşeym halinde) bulunan geçiş formlarına dayanmaları gerekir. Sözü ettiğimiz bu eğilim ve formlardan özellikle ikisi dikkatle ele alınmayı hak ediyor.

Bunlardan birini şöyle açıklayabiliriz sanıyorum.

Toplumsal yaşam çetrefilleştikçe, gıda, giysi makine, konut, vb. gibi şeylerden her çalışana ne kadarlık bir pay ayrılması gerektiğini saptamak da iyice zorlaşır. Tarımla sanayi günümüzde öylesine karmaşıklaşıyor ve karşılıklı olarak birbiri içine giriyor ki, tüm sanayi dalları öylesine birbirine bağlı hale geliyor ki, üretici işçinin emeğinin karşılığı- nın ödenmesinde, elde ettiği ya da işlediği ürün miktarına bakarak adaletli bir karar verebilmek gitgide olanaksızlaşıyor. İki işçi düşünelim: Aynı büyüklükte, ama farklı kalitede iki ayrı toprakta, yılın farklı dönemlerinde çalışıyorlar... ya da iki ayrı kömür ocağında çalışan iki işçi... ya da aynı dokuma fabrikasında ama ayrı ayrı ya da aynı tezgâhta, ama farklı kalitede pamuk işleyen iki işçi... bunların elde ettikleri tahıl, kömür ya da kumaş miktarı farklı farklı olacaktır.

Eskiden potin ya da çarık yapmak için, giysi dikmek, çivi yapmak, çayır biçmek, vb. için tek bir yöntem söz konusuyken, falanca işçi ötekilerden daha çok potin, giysi, çivi üretmiş ya da daha çok ot biçmişse, bu çalışkanlığı ve becerisi için, başkalarından daha çok ürettiği için ona daha yüksek ücret ödenmesi gerektiği düşünülürdü.

Ama her işletmede verimin (üretkenliğin) önemli ölçüde makinelere ve iş organizasyonuna bağlı olduğu günümüzde, işçilere ödenecek ücretlerin, tek tek her işçinin elde ettiği üretim sonucuna bakılarak saptanması gitgide zorlaşmakta, hatta olanaksızlaşmaktadır.

O bakımdan, bir sanayi dalı ne kadar gelişmişse, orada üretilen nesne adedine göre ücret saptanması yöntemi kaybolmakta, bunun

yerini hızla günlük ücret (yevmiye) yöntemi almaktadır. Bu yöntemin bir ölçüde dengeleyici bir yanının olduğu görülmektedir.

Bugünkü toplumda sınıflara bölünmüşlük olgusu olanca çirkinliğiyle varlığını sürdürmektedir; bu kapsamda, üretip elde ettikleri şey ne denli azsa, kazançları o kadar yüksek olan muazzam bir efendiler (burjuvalar) sınıfı bulunmaktadır. Sonra, işçilerin de dört büyük katmana ayrıldıkları görülmektedir: Kadınlar, tarım işçileri, basit işler yapan 'kaba işçiler' ve belli bir işle ilgili az çok bilgisi, el yatkınlığı bulunan işçiler. Kendilerine farklı ücretler ödenen bu dört kesim işçi ortaklaşa patronları tarafından sömürülürken, işçilerin arasındaki her kesim de bir üst kesim tarafından, yani; kadınlar - erkekler, tarım işçileri - fabrika işçileri tarafından sömürülmektedir. Burjuva tipi üretim örgütlenmesinin bir sonucu bu.

Bu bugün böyle; ama insanlar arasında eşitliğin sağlandığı ve herkesin iyi kötü bir zanaat öğrendiği; patronun, işçinin boyun eğer durumunda bulunmasından, erkeğin, kadının boyun eğer durumunda bulunmasından ve kent işçisinin, tarım işçisinin boyun eğer durumunda bulunmasından yararlanamayacağı bir toplumda, sınıflar yok olacak, toplumun sınıflara bölünmesi gibi bir durum kalmayacaktır. O bakımdan, doğru yapılanmış bir toplumda bir kazma işçisinin bir gününün, bir kuyumcu ustasının ya da öğretmenin bir gününe eşit olduğu, yani bunların *aynı değerde* oldukları tespiti son derece yerinde bir tespittir. Nitekim, bu tespitten yola çıkarak önce Robert Owen, ardından da Proudhon işçi çekini önermişler, hatta uygulama girişiminde bulunmuşlardır; daha önce de söylediğimiz gibi bu sistemde, yararlı ve gerekli olduğu kabul edilen herhangi bir üretim alanında çalışan (diyelim, beş saat çalışan) herkese, üzerinde '5 saat' yazan bir alındı (makbuz, pusula) verilecektir; insanlar bu alındıyla başkalarının beş saatlik emeğinden yararlanabilecekler, yani gidip topluluk mağazasından yiyecek, içecek, giysi, vb. ya da lüks nesne alacakları gibi, kiralarını ödeyebilecekler ya da demiryollarından yararlanabileceklerdir. Kolektivistler bu işçi çeklerinin geleceğin sosyalist toplumunda da emeğin karşılığının ödenmesinde kullanılmasını önermektedirler. 1871 Paris Komünü'nde yöneticilere ve komün hükümetinde görev alanlara da, bütün öteki çalışanlara olduğu gibi günde 15 frank ödenmişti.

Bugüne dek yaşama geçirilen deneyler üzerine derinlemesine düşünenecek olursak, işçi çekini uygulamaya sokan Amerikalı birkaç bin ‘fermer’ dışında, geçmişte Robert Owen ve Proudhon’un önerdikleri, bugünse kolektivistlerin savundukları düşüncenin herhangi bir yerde önemli denilebilecek boyutta bir uygulama alanı bulamadığını görüyoruz. Robert Owen’ın üç çeyrek yüzyıl önceki girişiminden bu yana, işçi çeki uygulaması hiçbir yerde tutmamıştır. Ben bu tasarının geniş ölçüde uygulanamayışının nedenlerini *Ekmeğin Fethi*’nde (“Ücretli Emek ve Kolektivist Toplum” bölümünde) açıklamıştım.

Bununla birlikte, komünizm doğrultusunda gerçekleşme olasılığı olan -kimi kez sınırlı, eksikli, çok seyrek olarak da eksiksiz, tam- başka pek çok girişimlerin de bulunduğunu unutmayalım. 19. yüzyıl boyunca Avrupa’da ve Amerika’da yüzlerce komün kuruldu; hatta günümüzde bile, şu ya da bu ölçüde komünist ilkelere dayalı olarak varlıklarını sürdüren, bu doğrultuda hatırı sayılır başarılar gösteren yirmi beş otuz kadar komün bulunmaktadır. Birileri çıkıp da (tıpkı otuz yıl önce Nordhoff’un Amerika’da yaptığı gibi)¹ dünyanın değişik yerlerine dağılmış büyük-küçük, komünist-yarı komünist her türden komünün nasıl kurulduğunu, nasıl bir gelişme çizgisi gösterdiğini ve bunların bugün ne durumda olduğunu yazsa çok öğretici bir tablo ortaya çıkardı.

Din sorununu, dinin komünist komün örgütlenmesindeki rolünü bir tarafa bırakıp, komünist iş örgütlenmesinin bireysel çalışmaya olan *ekonomik* üstünlüğünü göstermek için Kanada’daki duhobor’lar örneği üzerinde durmakla yetineceğiz. Kanada’ya -üstelik de hiç insan yaşamayan, soğuk Alberta bölgesine- ceplerinde tek kapık olmadan gelen bu insanlar, atları da olmadığı için kadınlarını 20’şerli, 30’arlı olarak pulluklara koşmuşlardı (bu arada erkekler demiryolu yapımında çalışıyorlar ve aldıkları ücreti genel-zorunlu gereksinimlerin karşılanması için komüne teslim ediyorlardı); buna karşın yedi-sekiz yıl sonra 6-7 bin dolayındaki duhobor, komünist ilkelere dayalı olarak tüm çağdaş makineler (ekin biçme ve demetleme makineleri, patoz, buharlı değirmen, vb.) sahip olmuşlar, beden gücüyle tarım toprağına dönüştürdükleri ham topraklar üzerinde modern

1) Nordhoff, C., *The Communistic Societies of the United States* (1874).

tarım yapan, refah düzeyi oldukça yüksek bir komünal topluluk oluşturmuşlardı.*

Kısacası bu türden (her ailenin ayrı evlerde kaldığı, ama tarlalarda çalışmaların hep birlikte yürütüldüğü ve her ailenin yaşam için gerekli her şeyi ortak mağazalardan satın aldığı) yirmi kadar komünist köy biliyoruz. Bu örgütlenme, dinsel bir düşünce temeline dayandığı için, elbette bizim idealimiz olamaz; ama yine de kabul etmemiz gerekir ki, *ekonomik* yaşam açısından, komünist ilkeler gözetilerek gerçekleştirilen iş örgütlenmesinin, bireysel çalışmaya göre kıyas kabul etmeyecek üstünlükleri bulunmaktadır; ayrıca, böyle bir örgütlenme makineli tarım, vb. gibi çağdaş gereksinimleri tümüyle ve kusursuz biçimde karşılayabilmektedir.¹

Kırsal kesimde tanık olunan bu başarılı komünizm denemeleri dışında, burjuva toplumunda, kimi kez belli gruplar arasında kimi kez koca koca birkaç kent arasında, -ki buna kent sosyalizmi adı verilebilir- pek çok sınırlı -mesela, yalnızca *tüketim* hedefli- komünizm örneği de gösterebiliriz.

Otel, konuk evi, vapur, İsviçre 'pansiyonu', vb. burjuva toplumunda bu doğrultuda atılmış adımlardır. Belli bir ücrete karşılık -diye- lim, günde şu kadar ruble- okyanusta seyreden bir vapurda, ya da bir

*) Topluluk üyeleri ayrıca Büyük Okyanus kıyısında (Kanada'nın Britanya Kolombiyası denilen bölgesinde) toprak satın alıp *meyve kolonisi* oluşturdular; etyemez bir topluluk oldukları ve asıl yerleri olan Alberta'nın iklimi de meyve yetiştirmeye uygun olmadığı için (elma, armut, vişne... çiçekleri mayıs soğuklarına dayanamadığı için meyve vermiyorlardı) sebze ve meyve en çok gereksinim duydukları şeylerdi.

1) *duhoborluk*: Rusya'da devlet karşıtı, komünist öğretiye bağlı din sapkını bir akım. 18. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl başlarında doğan duhoborluk, sapkın düşüncelerinden dolayı Rusya'da en çok kovuşturulan dinsel sektlerden biri olmuştur. 1817 yılında M.M. Speranskiy bu mezheple ilgili olarak şunları yazıyordu: "Duhoborların öğretileri, yurttaş eşitliği ve özgürlük ruhuyla öylesine iç içeydi ki, bulundukları doğrultudan en ufak bir sapma ya da bu yönde bir eğilim, topluluk içinde büyük bir tepki yaratıyordu" (Tsgaly, F., 227, 304 sayfa). Kropotkin duhobor cemaatinin yaşamına ilk kez Amur'a yaptığı yolculuk sırasında tanık olmuştu (bkz. *Bir Devrimcinin Notları*, Moskova, 1988, s. 217). 1898 yılında *Nineteenth Century*'de yayınlanan bir makalesindeyse, duhoborların devletin baskısına uğramadan, inançlarına uygun, özgürce ibadet edebilecekleri yerin Kanada'nın kuzeybatı kesimi olduğunu söylemişti ("Some of resources of Canada", *Nineteenth Century*, 1898, Cilt: 43, Mart, s. 494-514). Makaleyi okuyan L.N. Tolstoy, Kropotkin'e bir mektup yazarak, aradıkları 'vaat edilmiş topraklar'a yerleşmelerinde duhoborlara yardım etmesini rica etmişti. Bunun üzerine Kropotkin, Kanada hükümetine başvurarak duhoborların ülkelerine yerleşmelerine izin vermelerini rica etti. Kanada hükümetinin Kropotkin'in başvurusuna olumlu yanıt vermesi üzerine, 1899 yılında yaklaşık 8 bin duhobor Kanada'ya göçtü (bkz. Pirumova, N.M., *Pyotr Alekseyeviç Kropotkin*, a.g.y., s. 157-158).

otelde on, hatta daha fazla yemekten istediklerinizi seçeceksiniz ve bunlardan kaç tanesini seçtiğinizi, her birinden ne kadar yediğinizi hesaplamak kimsenin aklının köşesinden bile geçmeyecek. Şimdi bu türden organizasyonlar uluslararası çapta yapılıyor. Londra'dan ya da Paris'ten yola çıktığınızda, biletinizle birlikte (her gün için şu kadar ruble ödeyerek) Fransa, Almanya, İsviçre, İtalya ve uluslararası oteller birliğine bağlı başka pek çok ülkenin dört bir yana dağılmış otellerinde oda, yatak, masa, vb. bulabiliyorsunuz.

“Tüketim”le birleşmiş *birey bağımsızlığı*”yla ilgili bu sınırlı komünizmin kendisi için ne kadar kârlı olduğunu burjuvalar çok iyi anlamış durumdalar; bunun sonucu olarak da, günlük ya da aylık belli bir ücret karşılığı, bireylerin -ayrıca hiçbir ek çaba göstermelerine gerek kalmadan- konaklama, yiyip içme, vb. gereksinimlerini karşılayacak örgütlenmelere gitmektedirler. Kuşkusuz, lüks kapsamına giren nesneleri kapsamamaktadır bu anlaşma: Kalite şaraplar, lüks döşenmiş odalar, vb. için ekstra ücret ödemek gerekmektedir; ancak herkes için geçerli standart ücretle sağlanan ortalama hizmet içinde, her yolcunun açık büfeden ne kadar yediğinin hesabı tutulmamaktadır.

Yangın sigortaları, özellikle de köylerde (köy sakinlerinin gelirlerinin yaklaşık olarak toplamına eşit bir tazminat söz konusu olduğu için, hemen herkesten eşit oranda prim kesilmektedir), arabayla ya da trenle yolculuk sırasında başa gelen kaza sonucu sakatlık sigortası ya da hırsızlık sigortası (ki İngiltere’de yıllık primi bir rubleden -yani yarım krondan- biraz fazladır) tazminatını -eğer ödenecek tutar bin rubleyi aşmıyorsa- firma hiçbir araştırma yapmadan, polise falan başvurmadan, yalnızca sizin beyanınıza dayanarak hemen ödüyor (Durum ilginizi çekti. Sorduğumuzda sigorta şirketinden aldığımız yanıt şu oldu: “Polise başvurmak mı? Niye? Nasılsa bir şey bulamayacaklar! Kaldı ki, sizin ödediğiniz primler, bizim size ödeyeceğimiz tazminatı ve öteki giderlerimizi karşıladığı gibi, üstüne bize de az sayılmayacak bir kazanç bırakıyor.”) Evet, bütün bunlar son yirmi beş yılda hızlı bir gelişme gösteren özel komünizm biçimlerinden ya da daha doğrusu, artel yaşamı örneklerinden başka bir şey değil. Bunlara yıllık şu kadar ücret karşılığı size kitaplık, özel çalışma odası, müze, zooloji parkı, vb. gibi, sahibi olmak için hiçbir zenginin mil-

yonlarının yetmeyeceği özel hizmetler sunan bilim derneklerini; yine oda, kitaplık ve başka konforlar sunan kulüpleri; rutin doktor ücretinizi karşılayan (İngiltere’de işçiler arasında bu çok yaygın) dernekleri; hastalık durumunda güvence veren sigorta kuruluşlarını; yalnızca özel acentelerin değil, eğitim kurumlarının örgütlediği gezi artellerini (örneğin İngiltere’de Polytechnik Tours) ekleyin... Ya da şimdilerde İngiltere’de hızla yaygınlık kazanan, günde bir ruble (hatta bir yarımlik bile yetiyor) karşılığında, haftada bir kez ailecek yiyebileceğiniz kadar balığın doğrudan balıkçılardan evinize servisini alın... Üyelerine sundukları sayısız küçük hizmet ve kolaylıklarla bisiklet kulüplerini alın... Benzer örnekler o kadar çoğaltılabilir ki!

Kısacası, henüz yeni doğmuş olmalarına karşın, inanılmaz bir hızla gelişen, yaygınlık kazanan, çok geniş tüketim alanlarından komünistçe yararlanma ilkelerine yakın temeller üzerine kurulmuş yüzlerce kurum örneği var önümüzde.

Ve son olarak, hızla gelişip serpilen, komünist türde kent kuruluşları örneği var. Kent, tam ne kadar kullandığınıza bakmadan, herkese yılda şu kadar su vermeyi üstleniyor; tıpkı evler ve sanayi için verilen elektrik ve gaz gibi. Tüm bu kent işletmeleri, konuları ve kapsamaları her gün biraz daha genişleyen tüketimin sosyalizasyonu girişimleridir. Bu tüketim örgütlenmesinin kenti kaçınılmaz olarak üretimde de (gaz, elektrik, su, süt, vb.) örgütlenmeye (belediye örgütlenmesine) götürecektir olması, burada özellikle vurgulanması gereken nokta olarak çıkmaktadır karşımıza.

Ayrıca, bugün kentlerin kendi limanları, dokları, parkları, uzaklığa göre ücretleri değişmeyen tramvayları (Amerika’da ister birkaç yüz adımlık uzaklığa gidin, ister 30 verstlik, ödeyeceğiniz ücret aynı), toplu çamaşırhaneleri, hamamları bulunuyor; ya da kentler artık kendi koyunlarını besliyor ya da süt çiftliklerini kuruyor (İngiltere’de Tork’lar). Dahası da var: Birkaç yıl içinde İngiltere’de kendi kömür ocakları olan kentler göreceğiz; buralardan çıkarılacak kömürle hem aydınlatmaya, hem de sanayi için motor gücüne dönük elektrik üretilecek ve bütün bunlar için birtakım patronlara haraç ödenmeyecek. Kömür patronlarının savaş bahanesiyle kömür fiyatlarını olağanüstü artırması üzerine Manchester kenti bu konuda prensip

kararı aldı bile. Kentlerin komünist doğrultudaki ekonomik girişimlerini her yıl -uygulama ve etkinlik alanlarını genişleterek- sürdürcekleri görülüyor.

Kuşkusuz, bütün bunlar henüz komünizm değil. Ama bu kuruluşların çoğunun temelinde komünist ilkelerden kaynaklanan bir şeyler var. Yani, *günde ya da yılda şu kadar ücret karşılığında, falanca tür gereksinimlerinizi giderebilirsiniz (elbette, lüks kapsamı dışındakileri)*. Şimdilik bu gereksinimlerin giderilmesi için para ödeniyor; bunun karşılığının çalışarak (emekle) ödeneceği günler de yakındır; temel atıldı bir kez.

Bu eksikli, sınırlı komünizm girişimlerinin gerçek komünizm olabilmesi için pek çok eksikleri bulunduğuna kuşku yok: Bir kez ödeme emekle değil, parayla yapılıyor; ikincisi, tüketicilerin -en azından özel işletmelerde çalışanların- bu işlerin yürütülmesinde söz ve karar yetkileri bulunmuyor.

Yalnız, bu arada vurgulanması gereken önemli bir nokta var. Bu kuruluşların temel düşüncesi doğru anlaşıldığı takdirde, özel ya da toplumsal girişimlerle oluşturulmuş komünlerde bile, yukarıda değindiğimiz ilk noktanın, yani *emekle ödemenin şimdiden (bugünden)* uygulamaya konulabilmesi mümkündür.

Şimdi bir arazi düşünelim; diyelim 500 desyatinlik* bir yer. Bu toprak üzerine her birinin çeyrek desyatinlik bahçesi olan iki yüz ev yapılıyor. Kalan topraklar tarla, bağ-bahçe-bostan, park, vb. olarak kullanılacak. Bir girişimci bu evlerde oturan her aileye, her gün kendisinin hazırlayacağı elli tür yemekten istediklerini seçmesini öneriyor (Amerikan otellerinde olduğu gibi) ya da, yemeğini evinde pişirmek isteyenlere, istedikleri kadar pişmiş ekmek, çiğ et, sebze, vb. getiriyor (hemen iki adım ötede de balıkçılar abone usulüyle balık sağlamaya hazırdır). Isınma, bir merkezde üretilecek sıcak suyun evlere dağıtılması şeklinde, yani Amerikan usulü olacak. Ve bütün bunlara karşılık bu işletmenin sahibi sizden, günlüğü şu kadardan deyip ya para isteyecek, ya da 'otel-köy'ü için gerekli mal ve hizmetlerin üretildiği alanlardan istediğiniz herhangi birinde *günde şu kadar saat* çalışmanızı, yani *emeğinizi* isteyecek. Çalışmak istediğiniz yeri ken-

*) *desyatin*: Eskiden Rusya'da yaklaşık 1 hektara eşit (1,09 hektar) alan ölçüsü. (ç.n.)

diniz seçeceksiniz: İsterseniz tarlada, bağda, bahçede; isterseniz ahırda, otlakta; isterseniz mutfakta ya da oda temizliğinde çalışacağınız günlük şu kadar saatle, buradaki yaşamınızın karşılığını ödeyeceksiniz. Böyle bir işletme hemen yarın kurulabilir ve herhangi bir girişimci otel sahibinin böyle bir şeye neden el atmamış olduğu şaşkınlıkla karşılanır.*

*) Bu satırlar yazıldıktan sonra bir Amerika gezisi yaptım. Cambridge'de (Boston dolaylarında) zengin çocukları için büyük, lüks bir yemekhanenin yanında ondan daha da büyük ve mimari-sanatsal özellikleri ondan hiç geri kalmayan, yoksul öğrenciler yemekhanesi vardı. Ancak pek çok öğrenci, buraya bile ödeyecek paraları olmadığı için yemek saatlerinde masalara servis yapmayı seve seve üstleniyorlardı. (Bilinir: Amerika'da öğrencilerin istekle üstlendikleri bir iştir bu.) Böylece bu öğrenciler yedikleri yemeğin ücretini parayla değil, çalışarak (emekleriyle) ödüyorlardı. Bu yemekhanelerde pişen yemeklerin malzemelerinin okulun kendi çiftliklerinden elde edilmemesi için ortada hiçbir neden yoktu. Çünkü Boston, Massachuttses eyaletinin sebze-meyve de içinde olmak üzere tarım ürünleri konusunda bir numaralı merkeziydi. Düşüncemi üniversite yetkililerine açtığımda büyük ilgiyle karşıladılar. Amerika'da şu anda üniversiteler kendi çiftliklerini birbiri ardınca açmaya başladılar. Ortaöğrenim kurumları için de aynı şeyin yürürlüğe konulması yakındır.

KÜÇÜK KOMÜNİST KOMÜNLER VE BUNLARIN BAŞARISIZLIK NEDENLERİ

Kimi okurlarım büyük olasılıkla tam bu noktada, yani ortak çalışma konusunda, komünist komünlerin çoğu gibi komünistlerin de herhalde başarısızlığa uğrayacaklarını düşünüyorlardır. Hadi okurlarımızı bir yana bırakalım, ama en azından pek çok kitapta bu böyle öngörülmüştür. Oysa tümüyle asılsız bir öngörüdür bu. Komünist komünlerin serüvenlerinde, ortak çalışma hiçbir zaman başarısızlık nedeni olarak yer almaz.

İlkin şunu belirtelim: Bu tür komünlerin hemen hepsi, yarı dinsel bir temel üzerinde -en azından dinsel bir gönül akışıyla- kurulmuşlardır. Bu komünlerin kurucularının gönlünde hep 'insanlık müjdecisi, yüce düşüncelerin duyurucusu' olmak gibi bir aslan yatmış-

tır; dolayısıyla da en küçük ayrıntılarda bile son derece katı bir disiplinle 'yüksek' ahlâk kurallarına boyun eğme zorunluluğu dayatan sistem içinde, komün yaşamının özel koşulları, insanların gerek iş saatlerini, gerek bunun dışında kalan zamanlarını tümüyle komüne 'hasretmek' gibi bir olmazsa olmazla birleşince, 'yozlaşma' kaçınılmaz olmuştur

Bu türden taleplerde bulunmak, geçmişte keşişlerin, münzevi din adamlarının yaptıkları gibi -böyle bir şey hiç gerekmediği halde- insanlardan gerçekte oldukları şeyden başka bir şey olmalarını istemek demektir. Yukarıdaki türden 'ulvi, uhrevi' amaçlarla değil, salt kapitalistin sömürsünden kurtulmak için (yani ekonomik amaçlarla) işçi komünlerinin kurulmaya başlaması daha dün bir bugün iki denilebilecek kadar yenidir.

Komünistlerin bir başka yanlışları da, ille *aile* örneğinde yapılanmak, 'erkek ve kız kardeşlerin büyük ailesi'ni kurmak istemeleridir. Bu amaçla, tüm yaşamlarını aynı çatı altında, aynı 'kız ve erkek kardeşler' topluluğuyla geçirmek yolunu seçmişlerdir. Ne var ki, iki öz kardeş -aynı ana babanın iki çocuğu- bile bazen bir evde barış içinde yaşayamazken, böylesine karmaşık bir topluluğun aynı çatı altında iç içe bir yaşamı sürdürebilmesi hiç kolay değildir. Öte yandan, aile yaşamı herkesin o kadar da can attığı bir yaşam biçimi değildir. Tek tek herkese olabildiğince özgürlük tanımak, aile olarak birarada yaşamak isteyen her aileye özel yaşam güvencesi sağlamak yerine, topluluğun tüm üyelerinden oluşan 'büyük aile' yaşamının yeğlenmesi, bu komünlerin en büyük yanlışları olmuştur. Şu bizim Rus duhobor'larının komünist komünlerinin ayakta kalabilmesinde, tümünün tek bir dev manastırda birarada yaşamak yerine ayrı ayrı evlerde yaşamayı seçmiş olmalarının da katkısı olduğuna kuşku yok.

Demek ki: Bir komünün başarıya ulaşabilmesinin ilk koşulu, falanster düşüncesini kafadan silip atmak, bunun yerine İngiltere'de olduğu gibi -küçük de olsa- ayrı ayrı evlerde yaşamayı yeğlemektir.

Sonra, *küçük* bir komünün varlığını uzun süre sürdüremeyeceğini unutmamak gerekir. Dar bir yerde -örneğin bir gemide ya da hapishanede- dıştan pek az etkenin kendilerine ulaşabildiği koşullar altında uzun süre birlikte yaşamak zorunda olan insanların bir süre sonra birbirlerini çekilmez bulmaya başladıkları da bilinen bir ger-

çektir (kendi yaşamınızdan örnekleri ya da Nansen'le yoldaşlarının örneğini anımsayın). Küçük bir komünde iki insanın birbirine rakip olması ya da düşmanca ilişkiler içinde olması -dıştan birtakım etkenler de söz konusu değilse eğer- o komünün dağılıp çökmesi için yeterlidir. Asıl şaşırtıcı olan bazen, her 'kardeşlik'in ötekilerden ayrılarak 'daha küçük kardeşlik'lere bölündüğü durumlarda, böyle küçük komünlerin beklenenden daha uzun süre var olabilmeleridir.

O bakımdan, on, yirmi ya da yüz kişiye dayanarak komün oluşturacak olanlar önceden bilmelidirler ki, komünleri üç dört yıldan daha fazla ayakta kalamaz. Böyle bir komün eğer hâlâ ayaktaysa ortada acınacak bir durum var demektir: Bu, ya komün üyelerinin içlerinden biri için çalışmaya başladıklarını gösterir, ya da tümünden kişisizleştiklerini.

Komün üyelerinin üç, dört ya da beş yıl sonra ayrılarak ayrı bir komün oluşturma eğilimi içine gireceklerini önceden bildiğimize göre, birlik anlaşmasıyla birbirlerine bağlanmış en az 2-10 arası komün oluşturmak gerekir. Bu durumda bir komünden ayrılmak isteyen kişinin başka komünlere gidebilme şansı olur hiç değilse; ondan boşalan yeri de dışarıdan gelecek bir başka kişi doldurur. Bu iş böyle yürütülmezse komünler ya -çoğu örnekte görüldüğü üzere- dağılır, ya da en kurnaz, en uyanık 'kardeş'in eline geçer. Komünler arasında birlik anlaşmaları bağıtlanmasını, komünist komünler kurmayı sürdürenlere önemle salık veriyorum. Bir kez bu düşünce kuramdan değil, yaşamdan, özellikle de son yıllarda yaşanan (daha kapsamlı bir örgüt olmadığı için bazı komünlerin bir-iki 'kardeş'in eline geçtiği) İngiltere pratiğinden doğmuştur.

Son otuz-kırk yıl içinde kurulan küçük komünlerin dağılmalılarının çok önemli bir başka nedeni daha var. Bunlar 'öbür dünya' için biraraya gelmiş insanların oluşturdukları komünlerdi. Oysa mücadele içindeki bir insan için, bu mücadeleyle anlam kazanan hayat ve vermekte olduğu mücadele, zengin bir sofradan, tok bir karından daha çok gereklidir, zorunludur. Başka insanlarla birlikte yaşamaya, toplumsal yaşamın fırtınalarına dalmaya, mücadele içinde yer almayla, başkalarının sevinçlerini, dertlerini paylaşmaya duyulan gereksinim özellikle de genç kuşakta çok güçlüdür. Nikolay Çaykovski'nin harika saptamasıyla söyleyecek olursak, bu gerçeğe kendi deneyim-

lerinden yola çıkarak ulaşan bir genç, on sekiz-yirmi yaşına geldi mi, tüm toplumun bir parçası olmayı başaramamış komününü kesinlikle terk eder; komün eğer kendi dışındaki dünyayla karışıp kaynaşmamışsa, o dünyayla birlikte soluk alıp vermiyor, o dünyanın yaşamını yaşamıyorsa hiçbir genci tutamazsınız komün içinde. Bu arada şunu da belirtelim (İngiltere'deki kimi dostlarımızın iki büyük kentin yakınında kurdukları iki komün dışındaki) çoğu komünde hâlâ kaçılacak, uzaklaşılacak yer olarak çöl görülüyor.

Gerçekten de Teksas, Kanada ya da Brezilya'da küçük komünist komünlere kapatılmış yaşları 16-20 arası gençleri düşünün. Kitaplardan, gazetelerden, dergilerden, resimlerden, gravürlerden sürekli olarak güzel, büyük kentlere, buraların hareketli yaşamına, sokakların, meydanların coşkusuna, tiyatrolara, mitinglere ilişkin bilgiler alıyorlar. "Hayat işte bu!" diyorlar. "Burasıysa sanki bir ölü evi... hatta ondan da beter! Yavaş yavaş bir kütleşme, körleşme! Peki ya kentlerdeki açlık, mutsuzluk? Olsun, ben açlığı da, mutsuzluğu da yaşamak istiyorum; yeter ki hareket olsun, mücadele olsun; buradaki hayat da, yavaş bir ölümden başka bir şey olmayan ahlâksal ve zihinsel bir kütleşmeden başka bir şey mi sanki!" Evet, bu sözleri söyler bu gençler ve komünden ayrılırlar. Peki ama, kim haksız diyebilir onlara?

O bakımdan, komünlerini Kuzey Amerika'nın orta bölgelerindeki geniş çöllük kesimlerde kuran İkaria'cılar ve öteki komünistlerin yaptıkları yanlış görmemek için kör olmak gerek. Henüz şenelmemiş ya da çok az şenelmış yerlerden ucuza (ya da parasız) toprak alarak, başlayacakları yeni yaşamın zorluklarına bir de, büyük kentlerden, ana yollardan uzak, binbir güçlük dolu yeni yerlerinde tutunma zorluklarını eklediler. Bilenler bilir, bu zorluklar öyle hafife alınacak türden değildir. Evet, toprağı ucuza (ya da bedavaya) almışlardır; ama New Castle yakınındaki komünün yaşadığı deneyimin de gösterdiği gibi, tarla ziraatı değil de (kısmen sera yoluyla) *sebzecilik*, *bahçecilik* gibi biraz daha zahmetli, hüner isteyen bir tarım alanını seçerek -kiraladıkları toprak için hayli yüksek bir ücret de ödemesine karşın- komün maddi açıdan fena sayılmayacak, yaşamını sürdürebilecek bir düzey tutturabilmiştir; büyük kentin hemen yakınında olmaları da, ürettikleri sebze ve meyveler için pazarı hemen yanı başlarında bulma kolaylığını sağlamıştır. Bağ-bahçeye yatırılan emek,

tarlaya yatırılan emekten çok daha kolay ulaşır kentliye ve getirisi çok daha yüksektir; bir de, çöl ya da yarı-çöl yerde aldığınız toprağı, tarım yapılabilir, ekilip biçilebilir tarla haline getirmek için harcayacağınız zorlu çabalar var daha.

Çöle çekilmektense, hele hele Anama komünistleri ve benzerlerinin yaptıkları gibi *yeni bir dinsel imparatorluğun* temellerini atma düşleri kurmaktansa, Avrupa'da toprak kiralamak ve komünü burada kurmak çok daha iyidir. Çünkü *toplumu yeniden biçimlendirmek* isteyenlere savaşım gereklidir, kültür merkezlerine yakınlık gereklidir, yeniden biçimlendirmek istedikleri toplumla sürekli ilişki içinde olmak gereklidir ve nihayet, hiçbir kitaptan elde edilemeyecek olan bilim, sanat ve ilerlemenin esini gereklidir.

Belirtmemiz bile gereksiz: Komün hükümeti her zaman komünün en ciddi sorunu olmuştur. Gerçekten de Cabet'nin *İkaria'ya Yolculuk*'unu okumak yeter, İkaria'cılarinkine benzer bir komünü ayakta tutmanın olanaksızlığını anlamak için. İkaria'cılar yüce kurucu-önder karşısında bütün insan kişiliğinin, insanda bireysellik adına ne varsa hepsinin toz gibi ufanıp yok olması gerektiğini öne sürüyorlardı. Proudhon'un bu sekte karşı duyduğu sevgisizliği nasıl anlamazsınız!

Öte yandan, yapılanmalarında bir hükümete en az ölçüde yer veren ya da hiç vermeyen komünistlerin -Amerika'daki Genç İkaria gibi örneğin- daha başarılı olduklarını ve komünlerini daha uzun süreli (otuz yıl) ayakta tutabildiklerini görüyoruz. Anlaşılmaz bir yanı yok bunun. İnsanlar arasında en büyük hırslar, gerginlikler, hep siyasal temelli olmuş, hep üstün olma duygusundan, iktidarı ele geçirme arzusundan kaynaklanmıştır. Küçük bir komünde doğabilecek en küçük bir iktidar tartışmasının ise komünün dağılmasıyla sonuçlanacağına kuşku yoktur. Büyük bir kentte, siyasal rakibimizle birarada yaşayabiliriz, çünkü onunla sürekli burun buruna değilizdir. Küçük bir komündeyseniz her gün, her saat, her dakika yüz yüze olduğumuz böyle biriyle nasıl birlikte yaşayabiliriz? İktidara dönük siyasal tartışmalar, siyasal entrikalar işliklere, aşevlerine, herkesin toplandığı dinlenme odalarına taşınacak, böylece komünde hayat çekilmez bir hal alacaktır.

Bugüne dek kurulan komünlerin pek çoğunun yıkılıp gitmesinin temel nedenleri bize kalırsa bunlardır.

Ortaklaşa çalışma, komünist çalışma, *komünal üretim* konusuna gelince, bu, en başarılı olunan nokta olmuştur. Son yüz yıl içinde Avrupa ve Amerika'da kurulan komünlerden hangisini alırsanız alın, buralarda insan elinin değmesi, emeğinin katılmasıyla toprağın değerinde görülen yükselme, hiçbir ticari işletmede görülmemiştir. Hiçbir ekonomik değeri olmayan, tam anlamıyla ham toprak denilebilecek bir toprağa yerleşip de birkaç yıl içinde bu toprağı, değerini on, hatta yüz kat artıracak bir verimliliğe ulaştıran yüzlerce komün gösterilebilir. Oysa çok az sanayi dalında benzeri bir verimlilik düzeyi tutturulabilmiştir.

Büyük komünlerde, örneğin Kanada'daki 7 bin duhobor'un oluşturduğu komünde *ekonomik* başarının çok hızlı ve kusursuz olduğuna daha önce değinmiştik. Ama benzeri bir ekonomik başarıyı New Castle dolayındaki yedi-sekiz işçi anarşistin minik komünü de gösterebilmiştir. Bunlar da üç desyatinlik bir toprakta işe beş parasız başlamışlardır. Hatta bu minik komünün bebelerinin süt içebilmesi için komüne bir inek alınması işini biz üstlenmiş ve Londra'da aramızda para toplayarak sonuçlandırmıştık bu işi. Yine de üç dört yıl içinde, seracılıkla birleştirerek yaptıkları yeğın tarımla, o bir avuç topraklarının değerini olağanüstü artırdılar, işçi anarşistler. Kentten (New Castle'dan) gelip onların nasıl çalıştıklarını, nasıl başarılı sonuçlar aldıklarını görenlerin ağzı bir karış açık kalıyordu. Serada elde ettikleri göz alıcı domatesler, daha olmadan, parası peşin ödenerek Sanderland Kooperati'nce satın alınıyordu.

Bu küçük komün bile her şeye karşın üç dört yıl sonra dağılıp gittiyse eğer, birkaç kişinin coşkusunun, olağanüstü çabasının ayakta tuttuğu *küçük yoldaşlıkların kaçınılmaz yazgısı* demektir bu. Her şeye karşın, komünistleri bu küçük gruplarını dağıtmak zorunda bırakan şey ekonomik başarısızlık değildir. Burada söz konusu olan daha çok, bu küçük gruplarda sürekli birarada yaşama zorunluluğunun kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkan 'kişisel, öznel' bir öyküdür.

Şunu da belirtmemiz gerekir ki, üç-dört anarşist komün bir anlaşmayla aralarında birlik kurabilmiş olsalardı, komün kurucularından birinin ya da birkaçının ayrılması komünde dağılma, çözülme gibi bir sonuç yaratmaz, bu yalnızca komün kadrosunda bireysel bir değişiklik olarak kalırdı.

Kapitalist işletmelerde olduğu gibi komünist komünlerde de bir takım ekonomik yanlışlar yapılmıştır kuşkusuz. Ama bilindiği gibi, sanayi dünyasında iflaslar sık rastlanan bir olaydır; hemen her yıl, kurulan yüz yeni işletmeden 60-80'inin ticari serüveni batkıyla sonuçlanır. Her beş işletmeden üç ya da dördünün, kuruluşlarını izleyen ilk beş yıl içinde battıkları da kimse için bir giz değildir. Ama kabul etmemiz gerekir ki, komünist komünlerde böyle bir şey yaşanmamıştır. O bakımdan, akıllarınca bizimle dalga geçmek isteyen kimi burjuva gazetelerinin, anarşistlerin kendilerine verilecek ıssız adalarda komün kurmaları önerisini, geçmişteki deneyimlerimize bakarak, hiç itirazsız kabul ediyoruz. Bizim bu öneriye ekleyeceğimiz tek şey şu olabilir: Bize verecekleri adalar Fransa Adaları olsun (Paris'in de yer aldığı Il de France, mesela) ve yaratılmış olan toplumsal zenginlikten, kişi başına düşen payımızı versinler. Bize, kuşkusuz ne Il de France'ı, ne de toplumsal zenginlikten payımıza düşeni vereceklerdir; bu durumda bizim yapacağımız şey, toplumsal bir devrimle bunların her ikisini de halkın bizzat kendisinin ele geçirmesi için çalışmak olmalıdır. Tabii, bu baylara bir de şunu söylemeliyiz: Paris ve Barselona 1871'de bayağı yaklaşmışlardı bu hedefe; o zamandan bugüne komünizm düşüncesinin işçiler arasında -ama az, ama çok- belli bir yol aldığını da unutmayın!

Bu arada çok önemli olan bir başka nokta, bugün işçilerin herhangi bir *kentte* komünist düzeni kurduğumuzda, bunu eğer çevredeki köylere yaymayı başaramamışsak işimizin çok zor olduğunu anlamaya başlamış olmalarıdır. Komünist yaşam tarzının hızla belli bir coğrafi *bölgeyi* kapsar duruma getirilmesi gereklidir; Amerikalı sosyalist dostlarımızın dediği gibi, örneğin bütün bir Ohio ya da Idaho eyaletine yayılabilmelidir. Dostlarımız haklılar. Komünizmi gerçekleştirme yolunda ilk adımlar, birden çok kentle ve pek çok köyüyle oldukça büyük bir sanayi ve tarım bölgesini kapsayacak biçimde atılmalıdır. Kentlerin köyler olmaksızın yaşayabilmesi olanaksızdır.

Buraya dek devletçi komünizmin olanaksızlığına ilişkin o kadar çok şey söyledik ki, bu gerekçelerimizi şimdi bir kez de burada sıralamak istemiyoruz. Bu yargımızın en sağlam kanıtıysa, devlet sopası altında kurulacak bir komünizme, devletçilerin, yani sosyalist *devlet* savunucularının kendilerinin inanmamalarıdır. Bunlar ne yazık ki,

Cabet'nin *İkaria*'ya *Yolculuk*'unda sergilediği Jakoben komünizmi programından bir adım ötesini düşünebilme yetisinden yoksun insanlar. Marx'la Engels'in *Komünist Manifestosu* ise bir bakıma Marksizmin kendi kendisinin anakronizmi.

Devletçi sosyalistlerin çoğu, *bugünkü burjuva devlette* 'iktidarın bir kısmını ele geçirmek' (*conquete des pouvoirs*) ile öylesine meşgul ki, tüm yurttaşların, yaptıkları işe karşılık devletten ücret alan işçilere dönüştükleri bir siyasal-ekonomik yapıdan (yani *devlet kapitalizmin-den*) başka bir şey olmayan sosyalist devlet'ten ne anladıklarını açıklamak gibi bir sorumlulukları olduğunun bile farkında değiller. Kendilerine, ulaşmak istedikleri şeyin tam da bu olduğunu söylediğimizde hem bize içerliyorlar; hem de, gerçekleştirmek istedikleri toplumsal yapı bu değilse eğer, neyin nesidir, bunu açıklamaktan geri duruyorlar. Biz onların bu tutumlarının nedenini biliyoruz. *Yakın* bir toplumsal devrime inanmadıkları için, bugünkü burjuva devlet yapısı içinde oluşmuş hükümetin bir bölümünde yer alabilmeye çalışıyorlar, bundan sonrasınıysa zamana, geleceğe bırakıyorlar

Geleceğin toplum yapısına ilişkin birtakım tasarımlarda bulunma çabası gösterenlere gelince, biz bunlara, devlete böylesine ağırlık tanımının, tüm üretimi devlet memurlarının denetimine bırakmanın, insanlığın nice savaşımalarla kazandığı kişi özgürlüğünü yok edeceği eleştirisini yönelttiğimizde, bize verdikleri yanıt çoğu kez şu oluyor: Aslında biz de üzerimizde yer alan bir egemenlikten yana değiliz, bizim tek istediğimiz, birtakım istatistik komiteleri oluşturmaktır. Ne gerek var bu kıvırtmalara, basit sözcük oyunlarına? Bugün herkes kabul ediyor ki, gerçeği yansıtan, sağlıklı tek istatistik, birey kaynaklı istatistiktir. Yani yaşına, uğraşına, toplumsal konumuna ilişkin sağlıklı, doğru bilgileri ancak bireyin kendisi verebilir; her birimizin ürettiğinin, tükettiğinin toplamı da ancak bu sağlıklı bilgilerin derlenmesiyle ortaya çıkabilir. Rakamlarının gerçekten güvenilir olmasını isteyen istatistikçilerin de veri toplama yöntemi bugün yalnızca bu yöntemdir. Bizim de genç, dürüst *zemstvo** üyeleriyle birlikte yü-

*) *Zemstvo*: Rusya'da 1864'te kurulan, üyelerinin seçimle işbaşına geldikleri bir yerel yönetim kurumu. Merkezi hükümet ve valilerce denetlenen *zemstvolar*, ekonomi, eğitim, sağlık, yol gibi konularda yetkiliydiler. Zaman içinde yetkileri çok kısılan *zemstvo*'ların varlığı, 1918 yılında Sovyet hükümetinin bir kararnamesiyle son buldu. (ç.n.)

rüttüğümüz 'hane sayısı' çalışmalarımızda izlediğimiz yöntem bu yöntemdi.

Son zamanlarda istatistik çalışmaları gönüllüler, bilimciler ya da istatistik derneklerince yapılmaktadır; istatistik dernekleri, dikkatle düzenledikleri soruları basılı kâğıtlar halinde dağıtıyorlar, sorulara yanıt verildikten sonra bunları toplayıp kartonlar üzerine dökümlelerini yapıyorlar, sonra da hesap makineleri yardımıyla toplam sonuçları çıkartıp gerekli değerlendirmeleri yapıyorlar. Bu iş böyle yapıldığına göre, bir sosyalistin çıkıp da kendisinin devletten anladığı şeyin de bu olduğunu, yoksa kesinlikle egemenlik falan olmadığını söylemesi dürüstlikle bağdaşmaz. Yüzyıllar boyunca 'devlet'ten anlaşılan -devletçi sosyalistlerin de anladıkları- öyle, sorular düzenleyip listeler dağıtan, hesap ve kayıt tutan bir görevli değil, *halkın yaşamına hükmeden aygıttır*. Ya da bu dostlarımız hiç değilse, eski Jakobenlerin bugün biraz 'indirim yaptıkları', ama otuz yıl önce büyük bir coşkuyla savundukları, hayran oldukları diktatörlük ve sosyalist merkezîyetçilik olduğunu da söyleyebilirler devletten anladıklarının. Alman sosyalist gazetelerinin otuz yıl önce savundukları, üretilecek ve tüketilecek patates miktarını doğrudan doğruya Berlin'in (*folkstaat*'ın: *halk devleti*'nin) belirlemesi gerektiği gibi bir düşünceye bugün bu arkadaşların içinden bile sahip çıkan tek kişi yok.*

*) Bu satırlar 1913 yılında yazıldı. O zamandan bu yana, toplumu devletçi ve merkezîyetçi komünizm ya da parti diktatoryası (Rusya'da yapıldığı gibi) esaslarına dayalı olarak yeniden yapılandırma çabaları açıkça gösteriyor ki, sosyal-demokratlar ve sosyalistler arasında Babeuf'ün ve Cabet'nin komünizmine duyulan inanç hiç azalmamış; olayın bir yanı bu. Öbür yanı ise, Enternasyonal'in Latin kanadının; Fransa, İspanya ve İtalya'nın bu tür komünizme yönelttikleri eleştirilerde ne kadar haklı olduklarının ortaya çıkması.

KOMÜNİZM KİŞİYİ KÜÇÜK GÖRÜR VE KÜÇÜLTÜR MÜ?

Komünist devlet bir ütopya olduğuna göre (başlangıçtaki hızlı savunucuları bile şimdi yadsıyorlar), burada bunun üzerinde hiç durmayıp, çok daha ciddi konuları ele almamız gerekiyor. Bununla söylemek istediğimiz şu: Acaba anarşik, yani özgür ve devletsiz komünizm için de bireyin özgür gelişmesi önünde bir engel oluşturma tehlikesi söz konusu mudur? Onun da ardından kişi özgürlüklerini kıstmak, bireysel girişimi ezmek gibi şeyler gelebilir mi?

Özgürlük dendi mi aklımıza gelebilecek bütün düşüncelerin üzerine, geçmişin ağır tortusu abanıyor; geçmiş yüzyılların, kölelik çağının, dinsel boyunduruğun bize mirası olan bir yığın sahtekârlığı göz önünde bulundurmamız, bunlarla hesaplaşmamız gerekiyor.

Ekonomistler bizi, özgürlük dediğimiz şeyin, açlık tehdidiyle karşı karşıya bulunan işçinin işvereniyle imzaladığı anlaşma olduğuna inandırmak istiyorlar. Öte yandan, hangi partiden olurlarsa olsunlar tüm politikacı esnafı bizi, özgürlüğün her şeye muktedir devletin pençesine düşmüş, onun kölesi ve (vergi) mükellefi olmuş yurttaşın bugün içinde bulunduğu konumun adı olduğuna inandırmaya çalışıyorlar. Sözde, buymuş, özgürlük. Ama bütün bunların büyük bir yalan olduğu apaçık ortada değil mi? Düşünün: Yarın askere alınıp, bankerlere yeni spekülasyon alanları açmak, yerlilerin topraklarını yağmalamaları için Avrupalı serüvencilerin emrine sunmak üzere Afrika'ya gönderilecek ve bu amaçla hiçbir suçu günahı olmayan yerli kabilelerini¹ kurşun yağmuruna tutacak bir yurttaşın -çağdaş devletin uyruğunun- içinde bulunduğu durumun adıymış özgürlük?! Tek amacı toplumsal ilerlemeye, sömürülenlerin sömürüden kurtulmalarına, kilisenin ve devletin cehalet zincirleriyle bağlı tuttuğu halk yığınlarının sömürülmelerinin nedenini anlamalarına engel olmak olan hükümet denen kan içicilere, onun memurlar hiyerarşisine, her birimiz ne olursa olsun her yıl bir aylık emeğimizi vermek zorundaydık, kendimizi nasıl özgür sayabiliriz?

Sömürüyü özgürlük gibi sunmak gitgide daha zorlaşıyor. Özgürlüğü, başkalarının da aynı hakkı olduğunu unutmadan ve onların bu haklarını çiğnemediği canının istediğini yapabilmek olarak tanımlayan aşırı ahlâkçılar (Mill ve onu izleyenler), kanımızca özgürlüğü yanlış tanımlamışlardır. Çok eski çağların bize mirası olan 'hak' kavramının hiçbir şey anlatmadığı -ya da biraz fazla şey anlattığı- konusu şurada dursun; ama Mill'in özgürlük tanımı Spencer'e, başka pek çok yazar ve hatta Teccher gibi kimi bireyci-anarşistlere yargılama, cezalandırma, hatta idam cezası da içinde olmak üzere tüm hakları devlete tanımları, devletin bütün bu haklara sahip olmasını onaylamaları sonucunu yaratmıştır. Sonuçta da ister istemez, başlangıçta şiddetle karşı çıktıkları devleti kendi elleriyle yeniden kurdular. Bütün bu değerlendirmelerin altında, aslında 'özgür irade' düşüncesi yatıyor.

Şu özgürlük denen şeyin ne olduğuna bir bakalım şimdi.

1) Genelde, Fransa'nın Afrika'da izlediği sömürge politikası, özeldeyse Oresa ayaklanmasının (1879) inanılmaz bir acımasızlıkla bastırılması kastediliyor. Kabile'den kastedilirse, Kuzey Cezayir'deki Oresa dağlarında yaşayan yerli halktır.

İnsanoğlunun bilinçsiz-yarı bilinçli girişimlerini bir yana bırakıp (ki bunlar üzerinde yalnızca yasalar, din ve cezalandırma sistemi söz sahibidir), yalnızca bilinçli olanlarını ele aldığımızda görürüz ki, zihnimizde bunların her birini önceleyen bazı düşünceler vardır. “Çıkıp biraz dolaşacağım” diye düşünürüz, örneğin; sonra, “Hayır, falanca arkadaşım ile randevum var” diye öbür düşünce buna karşı çıkar. Ya da, “Verdikleri işi bitireceğime söz verdim” ya da, “Karım ve çocuklar yalnız kalmaktan çok sıkıldılar”, ya da nihayet, “Eğer bugün işe gitmezsem, işimi kaybedebilirim.”

Bu son düşüncede cezalandırma korkusu vardır. Oysa ilk üç düşüncede insan kendi kendisiyle, vicdanıyla, ya da kişisel bağlılıklarıyla karşı karşıyadır. *Özgür olma* haliyle *özgür olmama* hali arasındaki bütün ayırtı da buradadır. Kendine, “*cezalandırma gibi bir durumla karşılaşmamak için ben kendimi falanca zevkten yararlanmaktan mahrum ediyorum*” diyen insan, *özgür* değildir.

Ve işte biz diyoruz ki, iddia ediyoruz ki, insanoğlu ceza denen şeyi kendi elleriyle yok ederek, ceza korkusundan *kurtulabilir, kurtulmalıdır*, bir; ikincisi de, anarşizmin yapıtaşlarını kullanarak, kendine korkunun olmadığı, hatta ayıplama ve kınamanın bile olmadığı yeni bir hayat kurabilir. Bizim ulaşmak istediğimiz ülkü budur.

Biz çok iyi biliyoruz ki, insan dürüstlük, namus, vicdan dediğimiz olgularla ilgili sorumluluk duygusundan *kurtulamaz*, kurtulmamalıdır da (örneğin, verdiği sözü tutmak); sevgi ve sadakat duyularından da kurtulamaz, kurtulmamalıdır da (sevdiği kişilerin acı çekmelerine, hatta kırılmalarına neden olmaktan, onların beklentilerini boşa çıkarmaktan kaçınmak). *Bu anlamda insan hiçbir zaman özgür olamaz*. Son zamanlarda -özellikle Nietzsche’den sonra- çok sözü edilmeye başlanan ‘mutlak’ bireycilik (indivüdüalizm) hem saçmalaktır, hem de gerçekleşmesi olanaksız bir şey.

Bu anlamda Robenson bile ıssız adasında *mutlak özgür* değildi. Bir ağaç kütüğünden kayık oymaya, toprakta bir şeyler yetiştirmeye ya da kış için erzak biriktirmeye başladığı ândan itibaren Robenson kendi emeğinin tutsağı olmuştu (kendi emeği onu ele geçirmişti). Sabah uyandığında mağarasının içinde tembel tembel dolaştığı, aylaklık ettiği olduysa da, bir ânlık bir düşünmeden sonra kalkıp yarım bıraktığı işinin başına koştığı ândan itibaren, kendine bir köpek-dost

ya da keçiler edindiği ândan itibaren, özellikle de Cuma'yla karşılaş-
tığı ândan itibaren Robenson artık *tam, katıksız özgür* değildi.

Çünkü onun artık *sorumlulukları* vardı, çünkü o artık *bir başka-*
sını da düşünmek zorundaydı ve artık o -anarşizmle ilgili tartışma-
larda çok sık dile getirilen- 'katıksız bireyci' değildi.

Bir kadına gönül verdiğiniz ve ondan çocuklarınızın olduğu ândan
itibaren -çocukların eğitimini ister siz üstlenin, ister 'toplum' üstlen-
sin- artık yeni sorumluluklarınız var demektir; hatta bu da bir yana,
herhangi bir evcil hayvan beslemeye başladığınız ya da bir toprak par-
çasında, günün belli saatlerinde su vermeniz gereken bir şeyler yetiştir-
meye başladığınız ândan itibaren artık, 'beni ilgilendirmez'ler, 'ben-
cillikler' (*egoizm*), 'bireycilikler' (*indivüdüalizm*) bitmiştir (bilindiği gi-
bi zaman zaman özgür insanı belirleyen özellikler olarak sunulur bun-
lar). Ne Robinson'un adasında, ne de -*nasıl bir yapılanması olursa ol-*
sun- bir toplumda bu türden insanlar çoğunluğu oluşturabilir.

İnsan, hiç değilse 'başka' birkaç insanın durumunu, sorunlarını,
çıkarlarını hesaba katar, katmak *zorundadır*; insanlar arasındaki iliş-
kiler sıkılaştıkça, sözünü ettiğimiz 'başkaları' kendi arzularını, duy-
gularını, eşit olma haklarını açıklıkla dile getirdikçe, bunlardan ödün
vermeyeceklerini, bunlar üzerinde ısrarlı olduklarını dile getirdikçe
başkalarının çıkarlarını daha da çok hesaba katmak zorunda kalırız.

O bakımdan biz özgürlüğü, *toplumsal cezalandırma korkusu* (be-
densel ceza, açlık korkusu ya da hatta -yakın bir dostun bize yönel-
tebileceği dışında- kınanma korkusu) *duymadan hareket edebilme ola-*
nağıdır, diye tanımlıyoruz.

Özgürlüğü bu şekilde tanımladığımızda -ki bundan daha geniş ve
daha nesnel bir başka tanım yapılabileceğinden kuşkuluyum- komün-
izmin kişi özgürlüğünü kısılabileceğini, hatta tümünden yok edebile-
ceğini kabul etmek zorundayız. İnsanlığa mutluluk getirecek bir dü-
zen olduğu öne sürülerek komünizmin kuramında da bu böyle vaze-
dilmiştir, pek çok komünist komünün pratiğinde de bunun böyle
olduğu görülmüştür. Ama öte yandan, *komünizm*, kısmak şurada dur-
sun, özgürlüğü *en son sınırlarına dek genişletebilir de* (hiçbir bireyci
çabayla gerçekleştirilemeyecek, hele hele, insanın aşağı bir varlık ola-
rak görüldüğü sömürü toplumlarında hayalden bile geçirilemeyecek bir
düzeğe ulaştırabilir).

Peki, nasıl? Her şey, komünizmi hangi temel ilkeleri göz önünde bulundurarak kurduğumuza bağlıdır. *Ortaklaşa yaşam biçimi olarak komünizmin kendisi kişiye boyun eğdiren bir yapılanmayı öngörmez. Bu tür bir ortak yaşamın kişiye sağladığı özgürlüğün çok ya da az olmasını -tabii eğer toplum daha önceden piramidal-hiyerarşik bir yapılanma içine sokulmamışsa- insanların, bireysel özgürlüğün olmazsa olmazlığına ilişkin düşüncelerini, değişik toplumsal kuruluşlara ne ölçüde sunabildikleri, bu düşünceleri onlara ne ölçüde benimsetebildikleri belirler.*

İster bütün bir toplumun yaşamı, isterse üç beş kişilik küçük bir grup olsun, bütün birlikte yaşamlar için geçerlidir bu yargı. Aynı evi paylaşan iki kişi arasındaki yaşam, ya birinin ötekine boyun eğmesi biçiminde gelişir, ya da ikisi arasında eşitliğe ve özgürlüğe dayanan bir ilişki biçiminde. Aile içi ilişkide de durum budur, iki kişi birlikte toprağı işleyecek ya da bir gazete çıkaracak olsa da durum budur; küçük ya da büyük bütün birlikteliklerde, toplumsal yaşamın bütün biçimlerinde durum budur. 10., 11. ve 12. yüzyıllar kentlerinde insanların kurdukları özgür komünler herkesin tam eşitliği ve özgürlüğü ilkesine dayanıyordu ve bu komünler, kurdukları eşitlikçi ve özgürlükçü düzenleri büyük bir kıskançlıkla koruyorlar, savunuyorlardı. Ne var ki, aynı komünler dört yüz yıl sonra, kilise öğretisi ve Roma Hukuku'nun etkisiyle bir din adamının, prensin, kralın diktatörlüğünü istemeye başladılar, işliklerin yapılanması, kentsel yargılama düzeni ve başka kurumlar varlıklarını sürdürdüler; ama zaman içinde Roma Hukuku, Yüce Kilise ve devlet kavramı kentlerin toplumsal yaşamı içinde gitgide köklendi ve eski eşitlik, özgür anlaşıma, 'hakem mahkemesi' kavramları toplumun yaşamından ve belleğinden silinip gitti ve böylece, 17. yüzyılla 18. yüzyıl başında tüm Orta Avrupa'da görülen kölece alçalma, aşağılanma dönemi başladı.

Kimseye, bir efendiye kölece boyun eğmeden, kırbaçlanmayı göze almadan toprağı işleme, fabrikada çalışma ya da bir üretim aracından yararlanma hakkının tanınmadığı çağdaş toplumda bütün bu durumlar, doğrudan doğruya toplumsal yapılanışın bir dayatması. Buna karşılık, herkese toplumun sahip olduğu bütün üretim araçları, bütün yaşama gereçleri üzerinde eşit hak tanıyan komünist toplumdaysa, gönüllü olarak kölelik yapmaya eğilimli olanlar dışında

kimse kimsenin önünde ne diz çöker, ne de boyun eğer. Esenlik içinde var olma, varlığım sürdürme hakkı, herkes için eşittir; kimse kimsenin iradesi, kibri önünde eğilmemeli, herkes komün içindeki öbür yoldaşlarıyla aynı haklara sahip olduğunu bilmeli, bu haklarına sahip çıkmalıdır.

Gerçekten de dikkatle incelendiğinde hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde görülecektir ki, bugüne dek denenmiş toplumsal yapılanmalar içinde kişi özgürlüğüne en sahip çıkanı, (tam bir özgürlük ve *an-arhi* -erksizlik- düşüncesine dayanan komün yapılanmasını gerçekleştirmiş olması koşuluyla) komünizmdir.

Komünizm ekonomik bir yapılanış olarak, eksiksiz birey özgürlüğünden tutun, herkesin köleleştirilmesine dek pek çok değişik biçimlerde uygulanabilir. Toplumsal yaşamda gerçekleştirilecek öbür yapılanma biçimlerinin de kayıtsız kalmadığı bir durumdur bu, kuşkusuz: Örneğin bunlardan kimileri, yurttaş ve mülkiyet eşitliğini reddetmekle, doğal olarak belli toplumsal sınıf ya da tabakaların ötekileri köleleştirmesi gibi bir toplumsal sonucun da yaratıcısı olacaklardır. Öte yandan komünizm de örneğin, bütün keşişlerin başrahibin iradesine boyun eğdiği bir manastır yapılanması türünde gerçekleşebileceği gibi, toplumun her üyesinin tam anlamıyla bağımsız ve birbirine eşit olduğu özgür yoldaşlık yapılanması türünde de gerçekleşebilir. Bu arada yoldaşça birlikteliğin de, üyelerin birlikte olmak istedikleri sürece süreceğini unutmamak gerekir; bu konuda hiçbir zorlamada bulunulamayacağı gibi, tam tersine, herkesin özgürlükleri sonuna dek savunulacak, hatta bununla da kalınmayıp özgürlüklerin her yönde daha da geliştirilmesi için çalışılacaktır.

Bir yanda emir-komutacı, zorlamacı bir komünizm vardır (yaşamın, deneyimlerin de gösterdiği gibi, komünün çabucak yok olması sonucunu doğurur bu), bir yanda ise anarşik komünizm.

İster feodal hukuka, ister kolektivizme ya da komünizme dayansın, devlet kaçınılmaz biçimde zorlamacı olmak zorundadır. Aksi takdirde devlet olamaz. Devlet kendi arzusuyla, şu ya da bu siyasal biçimi benimseyemeyeceği gibi, kendisinin şu ya da bu olduğunu da iddia edemez. Bunun böyle olabileceğini düşünenler, devlet denen kuruma, kökeniyle ve yüzyılları kapsayan tarihiyle çelişir biçimde keyfi bir anlam yüklüyorlar demektir. Devlet, uyruğu olan herkesi ve

bunların oluşturabilecekleri olası bütün grupları kendine (merkezi iradeye) boyun eğdiren, yüzyıllar içinde oluşmuş bir hiyerarşik yapılanmadır, bu yapılanmanın en parlak örneğidir.

Devlet zorunlu olarak emir-komuta, hiyerarşi yapılanmasını gereksinir; aksi takdirde devlet olamaz.*

Burada özgürlüğe önem veren, özgürlüğü üstüne titreyen herkesin özellikle dikkat etmesi gereken çok önemli bir nokta daha var. Her düşünen insanın en içrek, en coşkulu arzusu olan “kişiliğini en uç sınırına dek eksiksiz geliştirme”nin ancak komünizm koşullarında mümkün olabileceğini bugün artık herkes kabul ediyor. İnsanlar, kişiliğin tam gelişmesini bireycilikle (indivüalizm) karıştırmamış olsalardı, bu önemli gerçek büyük olasılıkla çok daha önce benimsenecekti. *Bireycilik*, burjuvazinin “herkes kendi için, Tanrı herkes için” şiarının ifadesi olan bir kavramdan başka bir şey değildir; burjuvazi, sürekli propagandasını yaptığı bu şiarla, devletin desteğini de arkasına alarak, işçileri ekonomik köleliğe mahkûm edecek bir ortam yaratmayı tasarlamıştır. Bununla birlikte, burjuvazi artık kendisinin de devletin kölesi olduğunu fark etmektedir.

Komünizmin, insanlara *ekonomik* özgürlük sağlama açısından da bütün öteki ortaklaşmacı yapıların en iyisi olduğunu; toplumun her üyesine erinç, gönenç, hatta lüks gereksinimleri sağlayan tek üretim biçimi olması (üstelik de bunu insanların günde on, dokuz -hadi hatta sekiz- saatlik değil, yalnızca dört saatlik çalışmasıyla gerçekleştirebilmesi) da ortaya koymaktadır. Uyku için ayrılan sekiz saati çı-

*) Louis Blanc, *efendi-devlet*'in karşısına *hizmetkâr-devleti* koyduğunda Proudhon, daha dün yazılmış gibi duran şu satırlarla karşılık vermişti ona: “Louis Blanc devletin bugüne dek hep yurttaşların efendisi, tiranı olduğunu, bundan böyle onların hizmetkâr olması gerektiğini söylüyor. Yani ilişkiler tam tersine dönüyor: Tüm devrim bundan ibaret yani. İyi de, monarşi savunucuları da hep buna benzer şeyler söyleye söyleye gelmediler mi: Krallık, halkın hizmetindedir; kral halk için vardır, yoksa halk kral için değil, vb. Bugün insanlar bu sözlerin aldatmacadan başka bir şey olmadığını anlıyorlar artık. Bonapart da devrimin hizmetinde olduğunu söylemiyor muydu? Eh, az hizmeti olmadı doğrusu hazretin devrime!.. Hizmetkâr devletin de Bonapart'tan hiç farkı yoktur. Devletin uygulamada nasıl *hizmetkâr* olacağına ve bir *hizmetkâr* olarak devletliğini nasıl sürdüreceğine ilişkin soruma ise Blanc hiç yanıt vermiyor, bu soruyu akıllıca bir susuşla geçiştiriyor” (*Çeşitli Yazılar. Gazete Yazıları*, Cilt: III, s. 43). Proudhon başka bir yerde de (s. 53) şunları söylüyor: “Politikada *egemenlik* olarak adlandırılan şey, hem anlam hem de değer olarak ekonomi politikte *mülkiyet* olarak adlandırılan şeydir; bu iki kavram birbirine eşit ve özdeşdir; bunlardan birine saldırmak demek ötekine de saldırmak demektir; bunların her biri, öteki olmadan anlaşılmaz; bunlardan birini yok ettiniz mi, ötekini de yok etmeniz gerekir.”

kardığımızda günlük on altı saati bulan bilinçli yaşamımızın on-on bir saatini herkese dilediğince yaratıcı çalışmalarda bulunması için boş zaman olarak sunabilmek demek, kişi özgürlüğünü insanlığın binlerce yıldır bir ideal olarak ulaşılmaya çalıştığı ölçüde genişletebilmiş olmak demektir. Geçmişte konfor, zenginlik, ilerleme gibi kavramlara eğilim duymak komünist toplum yapısı içinde olanak dışı görüldüğü için böyle bir şey mümkün değildi; ama bugün sahip olduğumuz göz kamaştırıcı makine gücüyle bu tümüyle mümkündür. Komünist toplumunda herkes hem tam bir gönenç içinde yaşarken, hem de her gün on saatlik bir boş zamanı yalnızca kendisi için, kişisel eğilimleri yönünde kullanabilir. Bu on saatlik boş zaman, *burjuva toplum yapılarında geçerli olan kahredici kölelik biçiminden kurtulmakla, özgürleşmekle eşanlamlıdır. Boş zaman demek, tek başına kişisel özgürlüğün alabildiğine genişlemesi demektir.* Bu bir.

İkincisi, bütün insanların eşit olduğunu kabul etmek ve insanın insan tarafından yönetilmesini reddetmek de kişisel özgürlüğün genişlemesi demektir; kaldı ki, bildiğimiz kadarıyla, kişisel özgürlüğün bu denli genişleyebileceğinin düşünün bile kurulabildiği bir başka ortaklaşmacı yaşam biçimine tanık olunmadı henüz dünyada. Ama buna ulaşabilmek, ilk adımın doğru atılabilmiş olmasına, yani toplumun her üyesine var olma hakkının, koşullarının sağlanabilmiş olmasına ve kimsenin kol ve kafa gücünü, bunlardan kendi çıkarlarına yararlanacak olanlara satmak zorunda olmamasına bağlıdır.

Ve son olarak, toplumun gelişmesinin, toplumsal ilerlemenin vazgeçilmez öğelerinden biri olan *uğraş alanlarının çeşitliliği* dediğimiz şey de, doğal olarak kişi özgürlüğünün gelişmesi sonucunu verecek bir olgudur. Toplum, her üyesinin tam anlamıyla özgür olacağı ve boş zamanlarında bilim, sanat, yaratıcılık, toplumsal etkinlik, mucitlik... hangi alanda nasıl bir uğraş düşlüyorsa dilediği gibi uğraşmasını sağlamak, yine çalışma saatlerinde de farklı üretim alanlarında çalışmasını sağlamak ve bu amaca yönelik bilgi-beceri donanımını ona kazandırmak da, herkesin önünde bireysel yeteneklerini her yönde geliştirmek gibi bir ufuk açacağı için* kişisel özgürlüğün gelişmesi sonucunu yaratacak bir gelişme olacaktır. Böylece, daha önce bir

*) Bu konuyla ilgili ayrıntılar için benim *Tarlalar, Fabrikalar ve İşlikler* adlı kitabıma bakılabilir.

avuç ayrıcalıklı insan için söz konusu olan bilim, sanat, yaratıcılıkla ilgili her alanın kapıları herkese açılmış olacaktır.

Her komünde ya da her komünler birliğinde kişisel özgürlüklerin ne ölçüde gerçekleşeceğiye, bu komünlerin kuruluşları sırasında hangi ilkenin ya da temel düşüncenin egemen düşünce olarak ortaya çıktığına bağlı olacaktır. Örneğin, bildiğimiz bir dinsel komünde, üyeye iç dünyasından söz açmak yasaklanmıştır. Bir komün üyesi diyelim mutsuz, yüzünde acı anlatımı var, hemen 'kardeşler'den biri yanına yaklaşp, şöyle diyor mutsuz üyeye: "Galiba mutsuzsun kardeş? Ama mutluymuş gibi davransan iyi olur. Çünkü senin böyle davranman öbür kardeşlerimizi, bacılarımızı da olumsuz etkiler." Yine, bildiğimiz -topu topu yedi üyeli- bir İngiliz komününde, üyelerden biri ('azarlama, paylama' yetkisi bulunan) bir başkan ve dört de komite (bahçecilik, gıda, ev işleri, satış) kurulmasını önermişti ('azarlama yetkisi' komite başkanlarında da bulunacaktı).

Böyle 'emir-komuta fanatikleri'nce -doktor Lombroso'nun öğrencilerinin tavsiyesiyle komüne alınan çok özel bir tipti bu- ya da 'kişilik topluma feda olsun fanatikleri'nce kurulmuş ya da sonradan böylelerince doldurulmuş komünlerin bulunduğuna kuşku yok. Ama bu tür komünleri yaratan düşünce kesinlikle komünist düşünce değildi; bunlar daha çok, (temeli tam bir buyruk-boyun eğme ilişkisine dayanan) kilise (Hıristiyanlık) öğretisinden ya da Roma Hukuku'ndan (yani devlet'ten) yola çıkılarak kurulmuş komünlerdi. Yargıcı, ceza yasası, sekirlerle-baltalarla silahlanmış kolluk kuvvetleri olmayan toplum olamaz diye düşünen bu devletçi kafa, her zaman komünizmin önünde en büyük engellerden biri olarak kalacaktır. Şeflik, amirlik, komutanlık hiçbir zaman komünizmin temel ilkesi olmamıştır. Komünizmin temel ilkesi, toplum için en yararlı olan konusunda, üretmek ve ortaklaşa yaşamak için gerekli şeylere herkesin sahip olması konusunda alabildiğine yalın bir uzlaşmaya-onaylamaya ve kimsenin ne kadar ürettiğinin-ne kadar tükettiğinin hesabını tutmamaya dayanır. Komünizmin temeli budur; insanlığı sömürüden kurtaracak, özgürleştirecek olan tutum da budur.

Böylece, sanırız şöyle bir sonuca ulaşabiliyoruz: Bugüne dek komünist girişimler başarısızlığa uğramışlardır, çünkü:

- bunlar, komünde en başta düşünülecek şey ekonomi (üretim ve tüketim) olmasına karşın, dinsel bir heyecandan yola çık-

mişlardır; bunlar topluma, onun yaşamına, mücadelesine yabancılaşmışlardır;

- bunlar, gözeneklerine emir-komuta ruhu sinmiş komünlerdi;
- bunlar, birlikler oluşturarak büyüyecek yerde, yalnızlığı yeğlemiş küçücük komünlerdi;
- bunlar, üyelerine boş zaman vermek şurada dursun, onların çalışmaktan canlarını çıkaran komünlerdi;
- bunlar, kişilere olabildiğince özgürlük verecek bir politika izleyecek yerde, ataerkil aile modelini, hiyerarşik yapılanma modelini izleyen komünlerdi.

Komünizm, ekonomi temelli bir yapılanmadır; böyle olduğu içinde, komünde kişilere ne oranda özgürlük tanındığı konusuyla, bireysel girişim konusuyla ve kimi komün üyelerinin yüzyılların oluşturduğu geleneklere sarılma yönündeki girişimlerine karşı koymak konusuyla hiç ilgili değildir. Komünizm emir-komutalı *olabilir*, bu, komünün kesin yok olması demektir; ve komünizm özgür *olabilir*, bu, 12. yüzyıl kentlerinde gördüğümüz gibi (ki tam bir komünizm de değildi bu) tüm Avrupa'yı yepyeni bir güçle yepyeni bir uygarlığa ulaştırır.

Komünizmin bu iki biçiminden, bugün tam bir kıskaç haline dönüşmüş olan yaşamı coşkulu bir şölen haline getirecek ve kişi özgürlüğünü her yönde sınırsızca genişletecek olanı yalnızca özgür komünizmdir.

Özgür komünizmde kişi özgürlüğü her yönde sınırsızca genişleyecektir, çünkü insanlar, diledikleri işte çok az bir çalışma saati harcamalarına karşılık tam bir erinç, gönenç içinde yaşayacaklar, günlerinin önemli bir bölümünü boş zaman olarak kullanabileceklerdir.

Ancak anarşiyi amaç ve araç olarak gören bir komünizm *mümkün* komünizmdir; bunun dışındaki her ortaklaşmacı yapılanma kişiyi sertleştirmeye, dolayısıyla da başarısızlığa mahkûmdur.

3. BÖLÜM

DEVLET VE DEVLETİN TARİHTEKİ ROLÜ

Devleti ve onun tarihteki rolünü konu başlığı yapmamın nedeni, devletin öz olarak ne olduğunun, geçmişteki işlevinin, anlamının ve gelecekte içerebileceği anlamın ne olduğunun ciddi biçimde araştırılmasına duyulan gereksinimdir.*

Değişik eğilimlerden sosyalistler arasındaki en önemli anlaşmazlık da yine devlete ilişkindir. Pek çok fraksiyon var aramızda; bu fraksiyonların, yaklaşan devrime duyulan inanç konusu başta olmak üzere, genel olarak düşünme biçimi ve bütün öteki konularda iki ana eğilim içinde bulunduklarını söylemek yanlış olmaz.

*) 1896 ilkyazında Paris'te vermem gereken bir seminer nedeniyle yazmaya başlamıştım bu yazıyı. Bu semineri veremedim, çünkü Paris'e girişimde tutuklandım. Seminer metni üzerinde biraz daha çalışarak, kimi bölümleri atıp kimi yeni bölümler ekleyerek bu yazıyı oluşturdum.

Bunlardan birinde, toplumsal devrimi, devletin etkinlik alanını önemli ölçüde koruyarak, hatta onu daha da genişleterek ve bu etkinlikten yararlanarak gerçekleştirmeyi savunanlar yer alıyor. İçinde bizim de yer aldığımız öbür taraftaysa, devleti (yalnızca bugünkü devleti değil, geçmişteki bütün biçimleriyle bütün devletleri) hem geçmişte, hem de günümüzde, gelişmeyi, ilerlemeyi engellemeyi amaçlayan bir yapılanma olması açısından, yapısal özü açısından toplumsal devrimin önündeki en büyük engel, toplumun eşitlik ve özgürlük ilkelerine dayalı olarak gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak görenler yer alıyor. Başka bir deyişle, devletten yararlanmayı, onu evirmeyi, dönüştürmeyi değil, tümüyle yok etmeyi savunanlar yer alıyor.

Görüldüğü gibi aralarında çok derin bir farklılık bulunan; felsefe, yazında, toplumsal yaşamın her alanında birbirleriyle kıyasıya mücadele eden iki akım söz konusu burada. Devlet konusundaki bu derin ayrım böylece sürüp giderse, komünizm düşüncesinin hayata geçmesi aşamasında en zorlu savaş bu konuda verilecektir.

O bakımdan, devletin doğuş nedenlerini açıklamak, geçmişteki işlevini araştırmak ve devlet ile onu önceleyen (tarihte ondan önce yer alan) kurumlar arasında ayrıntılı bir karşılaştırma yapmak, her fırsatta devlete saldıran bizler için son derece önemli bir görev

Devlet deyince ne demek istediğimizi belirlemekle başlayalım işe.

Bilindiği gibi Almanya’da *devleti* sürekli olarak *toplumla* karıştıran koca bir yazarlar okulu var. Kimileyin çok ciddi Alman düşünürlerin ve bireysel ya da yerel özgürlükler üzerine devletin baskısının olmadığı bir toplum tasavvur edemeyen Fransız yazarlarının da aynı kafa karışıklığına düştükleri görülüyor.

Anarşistlere yöneltilen “toplumu yıkmak istiyorlar”, “herkesin herkesi boğazladığı o ilkel ve sonsuz savaş dönemlerine dönmek istiyorlar” suçlamaları da bu kafa karışıklığından kaynaklanıyor.

‘Devlet’ ve ‘toplum’ gibi çok farklı iki kavramın birbirine karıştırılması, son elli yılın tarih araştırmalarının ortaya koyduğu bütün verilerle derin bir çelişki oluşturuyor. Bir kez bu, insanların devlet var olmadan önce de, hem de binlerce yıldır, toplum halinde yaşadıklarını unutmak anlamına geliyor; bu ayrıca, devlet denen şeyin Avrupa’da 16. yüzyılla başlayan yeni bir olay olduğunu, insanlığın

en mutlu dönemlerinin, özgür kentlerde devlet baskısı nedir bilmeden, komünler halinde yaşadıkları dönemler olduğunu da unutmak anlamına geliyor.

Devlet, insanlık tarihi boyunca toplumların benimsedikleri yapılanma biçimlerinden yalnızca bir tanesidir. Devlet ve toplum gibi rastgele iki kavram, sürekli olarak nasıl karıştırılabilir birbirine, anlaşılır gibi değil!

Devlet'le çok sık karıştırılan bir başka kavram da, *hükümet*. Hükümetsiz bir devlet düşünölemeyeceği için, zaman zaman devletin değil, hükümetin yıkılması için çaba göstermek gerektiğini söylemek yanlışına düşölüyor.

Ancak bize kalırsa, devletle hükümet birbirlerinden çok farklı karakterde iki kavram. Devlet, toplum üzerinde yalnızca bir egemenliğin varlığını değil, *herhangi bir yerdeki yaşamın yönetiminin tek bir merkezde toplanmasını*, yani *'territorial konsantrasyon'u ve toplumsal yaşama ilişkin pek çok yürütme görevinin küçük bir azınlığın elinde toplanmasını öngörür*. Toplumun farklı kesimleri ve üyeleri arasında yepyeni ilişkileri öngörür, devlet. Yasama ve polis toplumun belli bazı sınıflarının, öbür sınıflar üzerinde egemenlik kurmaları için tasarlanmışlardır.

İlk bakışta kolay gözden kaçabilecek gibi görünen bu farklar, devletin kökenini incelemek açısından önemli kerteriz noktalarını oluşturuyor.

Devleti anlayabilmek için, öncelikle onun tarih içindeki gelişmesine göz atmak gerekiyor, ki bizim de şimdi yapacağımız şey bu.

Roma İmparatorluğu, sözcüğün gerçek anlamıyla devlettir. Hukukçuların, yasa adamlarının bugüne dek hep ideali olmuştur Roma İmparatorluğu. Ekonomik yaşam, askeri yönetim, hukuksal ilişkiler, zenginlik, eğitim, hatta din... her şey ama her şey Roma'da toplanmıştı. Her şey Roma'dan çıkıyordu: Yasalar, yargıçlar, imparatorluğun topraklarını koruyacak lejyonlar, taşrayı yönetecek valiler, tanrılar... İmparatorluğun yüreği Senato'ydu, daha sonra Sezar oldu: İmparatorluğun gücü sınırsız tanrısı Sezar... Taşradaki her yönetim biriminin minyatür de olsa kendi Kapitolü vardı, Roma devletinin minyatür yapılanması vardı burada ve her bölgenin yaşamı buradan belirleniyordu. Tüm imparatorluğun yönetimi Roma'nın çıkardığı

tek bir yasayla gerçekleşiyordu. Ve bu imparatorluk, yurttaşlar birliğinden değil, uyruk kalabalığından oluşuyordu.

Hukukçular, devlet adamları, devlet denen yapılanmanın hayranları bu imparatorluğun birliğine, bu imparatorluğun yasalarındaki ruh birliğine, -kendi sözleriyle- imparatorluğun örgütlenmesindeki güzelliğe ve uyuma bugün bile hayranlıklarını dile getiriyorlar.

Ama işte bütün bu 'güzelliğe, uyuma, üstünlüğe' karşın, bir yandan iç çürüme, bir yandan (dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı koyma yeteneğinden yoksun) taşranın barbarların saldırılarıyla yıkılıp gitmesi, başkentteki halkın içine düştüğü ahlâki çözölme, tüm toprakların bir avuç zenginin elinde toplanmasına karşın bu toprakları dişleriyle tırnaklarıyla işleyen yoksulların içler acısı bir yaşam sürdürmeleri gibi nedenler, bu büyük imparatorluğun gümbür gümbür yıkılmasına neden oldu; onun yıkıntıları üzerinde de yeni bir uygarlık, bizim uygarlığımız yükseldi.

Doğu'nun çok eski tarihini bir yana bırakır ve şu genç 'barbar' uygarlığın doğuşunu ve şu ânda bizim içinde yaşadığımız çağdaş devleti doğurana kadar izlediği gelişme çizgisini inceleyecek olursak, devlet denilen şeyin olanca açıklığıyla gözümüzün önüne serilebileceğini düşünüyöruz. Roma İmparatorluğunu, Makedon krallıklarını ya da Doğu'nun despotik monarşilerini ayrıntılarıyla incelememizin bize devlet hakkında sunabileceği bilgilerden çok daha kapsamlı, açık, bütönsel bilgiler sunacak bir inceleme olacak çünkü bu.

Roma İmparatorluğu'nu yıkan bu muhteşem barbarların gelişme çizgilerini izlediğimizde, bunların ilk ortaya çıkışlarından, devletin oluşmasına dek uygarlığımızın bütün gelişme evrelerine tanık olabileceğiz.

Geçen yüzyılın çoğu filozofu, insan toplumlarının kökenini çok basit bir biçimde açıklıyordu.

Önce -diyorlardı- insanlar birbirlerinden ayrı, küçük aileler halinde yaşıyorlardı, bu aileler arasında sürekli düşmanlık vardı ve bu da çok olağan bir şeydi. Ama işte günlerden bir gün, sürekli boğuşup durmanın iyi bir şey olmadığını düşündüler ve birleşerek büyükçe bir topluluk oluşturmaya karar verdiler. Birbirlerinden ayrı ve kavgalı yaşayan aileler aralarında bir toplumsal sözleşme imzaladılar ve gönüllü olarak (bir egemene) boyun eğdiler. Böylece -hepimize okul sıralarında öğretilen sözlerle- insanlık tarihinde ilerlemenin temeli atılmış oldu. Bugünkü hükümetlerimizin, kendilerini o gün bugündür insanlığa barışı ve uygarlığı getirmek gibi soylu bir misyo-

nun temsilcileri olarak görmeleri ve göstermelerinin kökeni burada yatıyor. En azından bütün okul kitaplarında ve bazı felsefi tezlerde bu böyle gösteriliyor.

İnsanın kökeninin doğru dürüst bilinmediği bir dönemde doğan bu kuram tüm 18. yüzyıl boyunca egemenliğini sürdürdü. Yalnız bu arada, 'toplumsal sözleşme'nin, ansiklopedistlerin ve Rousseau'nun elinde, kralın ilahi haklarına karşı verilen savaşımında güçlü bir silah işlevi gördüğünü de kabul etmemiz gerekir. Yine de, geçmişte ne kadar işe yaramış olursa olsun, bugün kesinlikle bir yana bırakılması, yadsınması geren bir kuram bu.

Aslında, kimi yırtıcılarla soyu tükenmekte olan kimi hayvanlar dışında tüm hayvanlar topluluk halinde yaşarlar. Var olma savaşında, topluluk halinde yaşayan hayvan türleri, her zaman yalnız yaşayan hayvan türlerine üstün gelmişlerdir. Toplu yaşayan hayvanlar kendi sınıflarının en üst basamağını oluştururlar; o bakımdan bugün hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde biliyoruz ki, ilk insansılar da kesinlikle topluluk halinde yaşıyorlardı.

O nedenle, rahatlıkla şöyle bir yargıda bulunabiliriz: Toplum, insanlığın bulduğu bir şey değildir; ilk insansıların ortaya çıkmasından önce de vardı toplum.*¹

Yine biliyoruz ki -antropolojinin kanıtladığı bir gerçektir bu- insanlığın çıkış noktası ayrı ayrı yaşayan aileler değil, soy ya da kabilelerdir (boy ya da uruklar). Bugün bizde olan ya da eski İsrailoğulları söylencelerinde gördüğümüz patriarkal ailenin ortaya çıkışı çok daha sonradır. Bundan önce, on binlerce yıl insanlar soylar (boyar) ya da kabileler halinde yaşadılar ve bu ilk dönem boyunca (ki buna ilkel kabile dönemi de diyebiliriz) insanlık, ataerkil aileyi önceleyen bir dizi kurum ya da toplumsal alışkanlık yaratmıştır

Bu ilkel kabile döneminde ayrı ayrı yaşayan aileler yoktu, tıpkı topluluk halinde yaşayan memeli hayvanlar arasında da 'aile olarak, tek başlarına' yaşayanların olmadığı gibi. Kabilelerin kendi içlerinde bölünmelerini daha çok kuşak esasına göre oluyordu ve tarihin

*) Konuya ilişkin daha ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler benim *Karşılıklı Yardımlaşma* adlı çalışmama başvurabilirler (*Mutual Aid*, 2. Basım, 1904; Almanca çevirisi: *Gegenseitige Hilfe*, Leipzig, 1904; Fransızca çevirisi: *L'Entraide*, Paris, 1905).

1) *Mutual Aid. A factor of evolution*, Londra, 1903; *Gegenseitige Hilfe in der Entwicklung*, Leipzig, 1904; *L'Entraide, un facteur de revolution*, Paris, 1906.

karanlıklarında kaybolan en eski çağlarda, farklı kuşaklardan kadınlarla erkekler arasında evliliği yasaklayan sınırlamalar ortaya çıkmıştı. Bu döneme ilişkin izleri günümüzde bile kimi kabilelerde görmek mümkündür; hatta oldukça yüksek gelişmişlik düzeyine ulaşmış kimi halklarda bile -dillerinde, törelerinde, hukuklarında, kör inançlarında- bu izleri görmek mümkündür.

Hep birlikte avlanan, yenilebilir bitkileri hep birlikte toplayan kabilede, açlık böylece giderildikten sonra dramatik dans etkinliği başlardı. Üzerinde yaşadığımız anakaranın kıyı-bucağında ve zor ulaşılan dağlık bölgelerde yaşayan kimi kabilelerde, bu ilkel basamaktan daha ileriye gidememişliğin izlerini görmemiz mümkündür.

Bu dönemde özel mülkiyetin biriktirilmesi mümkün değildi. Çünkü kabilenin herhangi bir üyesine ait olan her şey ölümünden sonra ya yakılır, ya da gömüldüğü yerde yok edilirdi. Bu görenek bugün bile İngiltere'deki çingeneler arasında geçerlidir. Bu göreneğin izlerini bugün çağdaş denilen pek çok halkta da görmekteyiz: Örneğin Çinliler, kişinin sahip olduğu şeylerin kâğıttan benzerlerini yapıp, ölümünden sonra bunları yakarlar; bizdeyse askerlerin cenazelerinde, cenaze arabasının ardı sıra ölen askerin atı yedilir, kılıcı ve maddiyaları taşınır; bugün yalnızca biçimsel yanı kalan bu göreneğin asıl anlamı unutulup gitmiştir.

İlkel toplumda insan yaşamına değer vermemek diye bir şey olmadığı gibi, tam tersine, kan dökmek, insan öldürmek kötü görülmüştür. Kan dökmek, üstelik yalnız insan kanı da değil, örneğin ayı kanı dökmek, öyle ağır bir suç olarak görülmüştür ki, bu suçu işleyen kişi kaç damla kan döktüyse, bu ağır suçun bedelini kendi kanından da o kadar damla akıtarak ödemek zorundaydı.

Kendi kabilesinden birini öldürmek *kimsenin bilmediği* bir şeydi. İnuit'ler, Aleut'lar, Eskimolar gibi kutup bölgesinde yaşayan taş çağından günümüze kalmış topluluklarda, elli-altmış yıl ve daha üzeri bir zamandan beri tek bir *kabile içi* cinayete tanık olunmamıştır.

Ama kökenleri, dilleri, deri renkleri farklı kabileler arasında, özellikle de bir yerden bir yere göç, yeni bir yere yerleşme sırasında savaşlar olduğuna kuşku yoktur. Aslında o sıralarda bile -Man, Post, Nis vd. araştırmacıların bulgularına göre- gerginlikleri yumuşatma çabaları vardı ve bu çabaların oluşturduğu gelenek de, üzerinde bugün-

kü uluslararası hukukun gelişeceği dölütü oluştuyordu. Örneğin bir köye, önceden uyardıktan kesinlikle saldırılamazdı; yine, kadınların pınara su doldurmaya gittikleri patika üzerinde kimse kimseyi öldüremezdi; barış yapılırken de ölü sayısı fazla olan tarafa, karşı taraf belli bir tazminat ödemek zorundaydı.

Ancak bütün bu sakınmalar ve alınan daha başka pek çok önlemler yetersizdi. Dayanışma duygusu yalnızca iki kabile arasındaydı ve bundan daha öteye geçemiyordu. Sonuçta da bir bakıldı ki, farklı kabileler arasındaki tartışmalardan çatışmalara, oradan yaralamalara, öldürümlere gelinivermiş.

“Sizinkiler bizimkilerden birini öldürmüş (ya da yaralamış), bu durumda bizim de sizinkilerden birini öldürme (ya da yaralama) hakkımız doğuyor” kuralı da, kabileler arasında o dönemlerde doğup gelişmeye başladı. Karşı taraftan öç almak için kimin öldürüleceğinin hiç önemi yoktu, çünkü kabilenin tek tek her üyesinin davranışlarından bütün kabile sorumluydu. İncil’in ünlü “kana kan, göze göz, dişe diş, yaraya yara, cana can” (ne alınmışsa aynısı, “kesinlikle bir milim fazlası değil”) kuralı da, Konigswarter’in o çok yerinde saptamasıyla bu gelenekten alınmadır. Bu insanlarda adaletin işleyişi böyleydi; ama bizim onları küçük görüp de kendimizi üstün görmeye hiç hakkımız yok, çünkü bütün ülkelerin ceza yasalarında o utanç verici ‘cana can’ kuralı sürüp gitmektedir.

Böylece, daha bu ilkel çağda bile bir dizi toplumsal kurum (ki bunların çoğunu burada hiç ele almıyorum) kurulmuş, kabile ahlâkına ilişkin çok sayıda (tabii, sözlü) kural geliştirilmişti. Ve bu toplumsal kurumların, ahlâkın korunup yaşatılabilmesi için, alışkanlıklar, töreler dışında hiçbir güç, egemen(lik) yoktu.

İlkel insanların da kuşkusuz geçici önderleri vardı. Büyücüler, yağmur yağdırıcılar –başka bir deyişle, o zamanın bilginleri- doğa üzerine gerçek ya da var olduğu sanılan bilgilerini, kabiledaş’larını yönetme konusunda da kullanıyorlardı. Yine, her kabilenin söylenmelerini oluşturan atasözlerini, bulmacaları, şarkıları, vb. en iyi anımsayanların da öteki üyeler üzerinde etkinlik kurabildikleri biliniyor. Bunlar topluluğun, kabilenin bayram ya da şölen günlerinde, geçmişteki pek çok anlaşmazlıkta çözümleyici olarak kullanılmış olan bu şarkıları okuyor, bulmacaları soruyorlardı. Pek çok kabilede bu-

gün bile sürüp giden bir uygulamadır bu. Geçmişte bu şarkıları, bulmacaları 'bilenler' bu bilgileriyle öbür insanları yönetme hakkı elde etmeye çalışıyor ve bu bilgilerini seçilmiş, kutsal kişiler dışında kimseye aktarmıyorlardı. Bugün çok iyi biliyoruz ki, bütün dinler, hatta bütün sanatlar, zanaatlar başlangıçta belli 'gizler'le kuşatılmış durumdaydı. Çağdaş araştırmalar gösteriyor ki, ilkel kabilelere ait gelenek ve söylencelerin korunmasında, kabile içindeki küçük, içine kapalı, gizli toplulukların çok önemli işlevi olmuştur. İktidarın, gücün, ege-menliğin dölütü burada aranmalıdır.

Böylece, gerek kabileler arasındaki çatışmalar sırasında, gerek yeni bir yere göç ve yerleşme sırasında, en gözüpek, -ve asıl- en kurnaz olan kabile, doğaldır ki geçici önder olarak ortaya çıkmıştı. Ama 'ya-sa' koruyucularla (yani söylenceleri, eski çözümleri bilen ve bunları koruyanlarla) askeri önderler ve büyücüler o dönemlerde henüz yoklardı, o bakımdan da bu ilk kabileler arasında *devlet* denilebilecek bir örgütlenmeden söz edebilmemiz mümkün değildir (nasıl ki bir anı ya da karınca 'toplum'u için devletten söz edemezsek; ya da çağdaşımız Patagonyalılar ve Eskimolar için de böyle bir kavram söz konusu değilse).

İnsanoğlu tarihsel-toplumsal gelişmesinin bu aşamasını binlerce yıl denilebilecek kadar uzun bir süre yaşamıştır; Roma İmparatorluğu'nu yıkan barbarlar da yaşadılar bu dönemi; o sırada henüz tamamlamışlardı onlar bu dönemi.

İçinde bulunduğumuz binyılın ilk yüzyıllarında, orta ve kuzey Asya'ya yerleşen kabileler ve kabile birlikleri arasında muazzam bir hareketlilik yaşandı. Kendilerinden (şu ya da bu ölçüde) daha üstün bir kültür geliştirmiş komşularla kuşatılan halklar (büyük olasılıkla ırmakların ve göllerin beklenmedik bir şekilde hızla kuruması nedeniyle)*¹ Asya yaylalarından batıya, Avrupa düzlüklerine doğru birbirini izleyen dalgalar halinde ve birbirlerine karışa karışa uzun bir göç yolculuğuna çıktılar.

*) Beni böyle bir varsayımda bulunmaya iten nedensellikleri "Avrasya'daki Kuraklık" başlıklı makalemde açıkladım. Londra Coğrafya Derneği için yazdığım bu makale, aynı derneğin *Coğrafya*, 1904 Haziran sayısında yayınlanmıştır.

1) "The disiccation Eur-Asia", *Geographical journal*, Londra, Haziran 1904, s. 722-741 (haritalı); bkz. Lebedev, N.P., "Yerbilimci ve Coğrafyacı Olarak Kropotkin", *Pyotr Kropotkin, P.A. Kropotkina'nın Anısına Yazılar Toplamı*, Moskova, 1922. s. 92-98); Markin, V.A., *Pyotr Alekseyeviç Kropotkin (1842-1921)*, Moskova, 1985.

Kökenleri, dilleri birbirinden farklı değişik kabilelerin bu uzun yolculuğu sürerken, Avrupa'nın o sıradaki yerlilerinin büyük çoğunluğunun içinde bulundukları ilkel kabile yaşamının çökmesi kaçınılmazdı. İlkel kabile birliği, özünde köken birliğine (aynı atadan gelmeye) ve ata-tanrıya (ataya tapınmaya) dayanır. Ama büyük bir göç kaosu ve (kimi patriarkal aile düzenine geçmiş) değişik kabilelerle savaş içinde olmuş gruplar arasında köken birliği gibi bir şey söz konusu olamazdı.

Eski bağlar artık kopmuştu; bu ortamda tümüyle yok olup gitmekten kurtulmak için (ki gerçekten pek çok kabilenin yazgısı bu olmuş, o büyük göç karmaşası sırasında tarih sahnesinden silinip gitmişlerdir) yeni bağların bulunması-kurulması gerekiyordu. Gerek-sindikleri yeni bağı, her kabilenin o uzun göçten sonra en nihayet konduğu *toprağın* ortak mülkiyetinde buldular.*

Filanca vadiyi ya da falanca tepeleri içine alan bütün bir bölgeye ortaklaşa sahip olmak, yeni anlaşmanın (sözleşmenin) temelini oluşturuyordu. Ata-tanrılar bütün önemini, anlamını yitirmişti; ilkel kabile yaşamının tanrılarının yerini vadi, orman, ırmak, vb. tanrıları aldılar ve kabile birliklerini bunlar kutsadılar, yeni örgütlenmenin mistik içeriğini bunlar oluşturdular. Her zaman putataparlıkla uyum içinde olan, daha doğrusu böyle bir uyuma hep hazır olan Hristiyanlık, daha sonra bütün bunlardan yerel azizleri yarattı.

Bu aşamadan sonra, ya tümüyle ya da kısmen ayrı yaşayan -ama ortak toprak mülkiyetinin birarada tuttuğu- ailelerden oluşan köy komünleri, sonraki yüzyıllar boyunca halk birliğinin temelini oluşturdu.

Doğu Avrupa, Asya ve Afrika'nın göz alabildiğine uzanan engin düzlüklerinde köy komünleri günümüzde de varlığını sürdürüyor. Roma İmparatorluğu'nu yıkan barbarlar da -Germenler, İskandinavlar, Slavlar, vb.- aynı yapı içinde yaşadılar. Barbarların yasalarını* ve

*) Bu konuyu ilginç bulan okurlarım hem bu konu, hem de komünlerin ve özgür kentlerin gelişmeleri hakkında daha geniş bilgiyi (kapsamlı bir kaynakça bilgisiyle birlikte) benim *Karşılıklı Yardımlaşma* adlı çalışmamda bulabilirler.

**) Bu kavramla, bizim "Yaroslav'ın Rus gerçeği"nin de içinde bulunduğu, Lango-bard'ların, Bavaria'lıların, vb. halkların hukukuna ilişkin yitip gitmemiş birtakım yapıtlar (anıtlar) kastedilmektedir.

ayrıca çağdaşımız Moğol, Kızılderili, Afrikalı, vb. halkların köy kömün birliklerinin yasalarını ve törelerini incelediğimizde, bütün kurumlarıyla birlikte bugünkü uygarlığın çıkış noktasını oluşturan toplumsal yaşam biçimini bütünsel olarak gözümüzde canlandırmamız mümkün olabiliyor.

Şimdi bu kurumlara biraz daha yakından bakalım.

Köy komünü geçmişte (ki bugün de böyledir) ayrı ayrı ailelerden oluşurdu, ancak her köyde toprak bütün köyün ortak malıydı. Tüm köyün ortak mirası gibi görülen toprak, her ailenin büyüklüğüne, gücüne ve ihtiyaçlarına göre bölüştürülürdü. Doğu Avrupa, Hindistan, Java ve daha pek çok başka yerde yüz milyonlarca insan günümüzde de böyle bir düzen içinde yaşıyorlar. Kimi Rus köylülerinin hükümetin kendilerine Sibirya'ya göç izni vermesi üzerine buraya gidip yerleşerek kendilerine kurdukları yaşam düzeni de bu.

Bugün köy komünlerinde toprağın işlenmesi, her ailenin belli bir toprak parçasını işlemesi şeklinde gerçekleşiyor. Sürülebilir bütün topraklar ailelere göre bölünüyor (gerektiği durumlarda ikinci bir kez daha bölünüyor) ve her aile kendine düşen bölümü elinden gel-

diğince işliyor. Daha önceleriye toprak tüm köy komününce ortaklaşa işleniyordu –bazı yerlerde bu durum olduğu gibi devam ediyor, en azından komün toprağının önemlice bir bölümü için bu böyleydi. Tıpkı ormanın sık yerlerinin temizlenmesi, köprü yapımı, saldırılara karşı korunmak için ‘kent’in tahkimi ya da saldırı sırasında gizlenmek için kule yapımında olduğu gibi... Bütün bu işler hep birlikte (ortaklaşa) yapılıyordu: tıpkı, devletin saldırılarına karşın ayakta kalmayı başaran köy komünlerindeki yüz milyonlarca köylünün bugün de yaptıkları gibi. Ama -bugünün diliyle söyleyecek olursak- ‘tüketim’ ailecek yapılıyordu, yani her ailenin kendi hayvanları, bahçesi ve miras olarak bırakmak üzere biriktirdiği yedekleri vardı.

Her konuda *mir* en yetkili organdı. Yerel âdetler ise yasaydı. Kadın ya da erkek aile reislerinin katılımıyla oluşan genel kurul, hem medeni hukuk, hem de ceza hukuku alanında tek yetkili organdı. Bir komün üyesi, bir başka komün üyesinden yakındığı zaman, komünün toplantılarını yaptığı yere gidip bıçağını yere saplarsa, mir’in derhal toplanıp, her iki tarafın tanıklarının yeminli ifadelerini aldıktan sonra, yerel âdetlere uygun bir yargıda bulunması gerekirdi.

İnsanoğlunun toplumsal yaşam serüveninin bu aşamasına ilişkin anlatılabilecek nice ilginç şeye zaman darlığından burada yer verebilmem mümkün olmadığından, konuyla ilgilenen okurlarıma *Karşılıklı Yardımlaşma* adlı kitabıma başvurmalarını salık vermekle yetiniyorum. Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, tüm devletlerin, daha sonra küçük bir azınlığın yararına olarak ele geçirdikleri tüm kurumlar, bugünkü yasalarımızda (yine o küçük azınlığın yararına olmak üzere çarpıtılmış olarak) karşımıza çıkan tüm hukuk kavramları, tüm yargılama süreçleri, hep komünal yaşam biçiminden kaynaklanmışlardır. Yani, özel bir cinayet mahkemesi kurulmasıyla hukuk alanında ileri doğru bir adım atıldığını düşündüğümüzde, gerçekte ‘barbar’ dediğimiz toplumların (daha sonra yönetici sınıfların yararına olarak kimi değişikliklere uğramış olan) bir kurumuna (düzenlemesine) dönmüş oluyoruz. Esasen, Roma Hukuku da geleneksel hukuk üzerinde yükseltilmiş bir düzenlemeden başka bir şey değildi.

Bütün bu gelişmelere ek olarak, köy komünlerinin gönüllü ve geniş kapsamlı birliklere gitmeleri, bunlarda ulusal birlik bilincinin de gelişmesine yol açtı.

Toprak mülkiyetinde kolektifliğe, toprağı işlemede de çoğu kez ortaklaşmacılığa dayanan, yasama, yürütme ve yargıda geleneksel hukuk temeline dayanan köy komünleri, üyelerinin toplumsal gereksinimlerinin büyük bölümünü karşılayabiliyordu.

Bununla birlikte yerine getirilemeyen, eksik kalan şeyler de vardı. Ancak o zamanlar öyle bir hava egemendi ki insanlara ve topluma, herhangi bir açmazla karşı karşıya kalan biri gidip yetkili makamlara başvurmak yerine, bu yeni ortaya çıkan sorunu gidermek üzere inisiyatifi ele alır, ama bu arada başkalarına da danışarak, onlarla şu ya da bu ölçekte lig, federasyon, dernek, vb. örgütlenmelere giderdi. Gerek komün içini, gerek komün dışını (komün birliğini) kapsayan yeminli bir kardeşlik, karşılıklı yardımlaşma toplumuydu burada söz konusu olan.

Bu düzene, bu havaya, bu ruha bugün bile, kurdukları komün birlikleri, Roma ya da -daha doğrusu- Bizans tipli devletler tarafından yutulmamış barbarlar arasında rastlayabiliyoruz.

Örneğin, Kabil'lerde* köy komünü olgusu, demin andığımız bütün yönleriyle (komün toprağı, komün yargısı, vb.) varlığını sürdürmektedir. Ama insan, herhangi bir etkinlikte bulunma ve bu etkinliğini köyünün dar sınırları dışına yayma gereksinimi de duyar. Kimi bir tüccar olarak dünyayı dolaşmak, serüvenler yaşamak ister; kimi şu ya da bu zanaatı ya da sanatı benimser, bu alanda ustalaşmak ister. Tüccar ve zanaatkâr ayrı ayrı köylerden, kabilelerden ya da komün birliklerinden de olsalar, 'kardeşlik' bağıyla birleşirler. Bu birleşme, uzak yerlere yaptıkları yolculuklar sırasında öz savunmaları için, birbirlerine zanaatlarının gizlerini aktarmaları için bir zorunluluktur. Ant içerek bir kardeşlik bağı kurarlar aralarında ve bu kardeşlik -Avrupalıları şaşırtan bir olgudur bu- sözden ibaret kalmaz, gerçekten uygulanır, yaşamda karşılığını bulur.

Öte yandan herkes birtakım tersliklerle, tatsızlıklarla karşılaşabilir hayatta. Genel olarak sessiz, sakın diye tanınan biri, bakarsınız bir gün sınırı aşmış, toplu yaşamının, komünün kurallarını çiğnemiş ve bir başka komün üyesini aşağılamış, sakatlamış ya da yaralamıştır. Böyle bir durumda kuralları çiğneyenin, aşağıladığı -ya da

*) Kabiller: Cezayir'in kuzeyindeki dağlık bölgede yaşayan Berberi halk; yaklaşık 2 milyon nüfus; Berbericenin bir ağzını konuşurlar. (ç.n.)

yaraladığı- kişiye çok ağır bir ödense yükümlülüğü doğar. Bu kişinin köy yargıcılar kurulu önünde, sekiz on 'yeminli' tanıkla gerçeği açıklaması, kendini savunması gerekir. Herhangi bir kardeşlik bağıyla bağlanmanın gerekliliğini açıklayan nedenlerden yalnızca bir tanesidir bu.

Ayrıca, insanların politik yorumlar yapmak, hatta bir dolap çevirmek, şu ya da bu ahlâki görüşü, inancı, alışkanlığı yaymak gibi gereksinimler duydukları da görülür. Ve nihayet dış dünya savunmayı (kabileler arası birlik anlaşmaları yapılmasını, geniş kapsamlı federasyonlar kurulmasını, kabileler arası hukukun yaygınlaştırılmasını) zorunlu kılar. İşte bütün bu duygusal, kültürel gereksinimlerin giderilmesi için, Kabil'ler, Mongollar, Malezyalılar, vd., hükümet ve kili-senin iğdiş edemediği örf-âdet hukukunun ve bireysel girişimciliğin insanları olarak ne hükümete (zaten bir hükümetleri yok), ne de başka herhangi bir makama başvuruyorlar. Doğrudan birleşmeyi yeğliyorlar; kardeşlik bağı kuruyorlar, siyasal ve dinsel dernekler, zanaat birlikleri, Ortaçağ'da Avrupa'da verilen adla *gildiya* ya da bugün Kabil'lerin verdikleri adla *soflar* kuruyorlar. Ve bu soflar, dağ köylerinin sınırlarını aşıp uzak çöllere, yabancı kentlere doğru yol alıyorlar; en önemlisi de kurulan bütün bu birlikteliklerde *kardeşlik* lafta kalmıyor, gerçekten hayata geçiriliyor. Yaşamına, tüm varlığına mal olacağını bilse de, kendi sofundan birinin yardım dileğini geri çevirmek 'kardeşlik'e ihanet olarak değerlendiriliyor ve böyle birine 'kardeş katili' gözüyle bakılıyor.

Günümüzde Kabil'ler, Mongollar, Malezyalılar ve diğerlerinde gördüğümüz özellikler, 5. yüzyıldan 12., hatta 15. yüzyıla dek Avrupa barbarları dediğimiz topluluklar arasında da görülen özelliklerdi. *Gildiya*, *zadruga**, kardeşlik, *universitas* vb. adlar altında inanılmaz sayıda komün birlikleri vardı; bunlar son derece değişik amaçlara dönük birliklerdi: Bu amaçlar şöyle özetlenebilir: Birbirini savunma; birlik üyelerinden birinin uğradığı hakaretin öcünü alma ve buna neden olan kişiyi hep birlikte cezalandırma; 'göze göz' yerine, suçlu-

*) *Zadruga* (*Zadrugna kuca*): Güney Slavlarda bir babadan yürüyen (bütün kadınlar ve çocuklar da içinde olmak üzere) toplam 20-30 kişiyi kapsayan birkaç kuşaklık soy. Toprak mülkiyetinde, üretimde ve tüketimde ortaklaşmacılığa dayanan *zadruga* özellikle Güney Slavlarda (Sırp-Hırvat) yaygındı. 19. yüzyılın 2. yarısına dek varlığını sürdüren *zadruga*'nın temel ilkesi, bireyin (topluluğun yaşlılarınca temsil edilen) *zadruga*'nın kolektif kişiliği içinde erimesiydi. (ç.n.)

ya ödense yaptırımı uygulama (borcunu yerine getirmesinden sonra genellikle suçlu da birliğe üye olarak alınırdı); aynı zanaat dalındaki kişilerin birlikte çalışabilecekleri ortam ve koşulları geliştirme; hastalık durumunda karşılıklı yardımlaşma; ortak toprağı savunma; ticari ortaklıklar kurma; dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı koyma; 'iyi komşuluk'u geliştirme; şu ya da bu düşünceyi yayma... Kısacası, Sezar'ların ve Papa'nın Roma'sının eğitsel, hukuksal vesayeti altında yetişmiş günümüz Avrupalısının gerçekleştirilmesini devletten beklediğı, gerçekleşmesi için devletin yardımına başvurduğu her şey... Üyesi olduğu komünün dışında herhangi bir birliğe, gildiya'ya girmemiş tek bir kişi (özgür ya da köle) bulunmazdı o dönemlerde (işledikleri ağır suçlardan dolayı birlik'ten kovulanlar dışında tabii).

İskandinav *saga*'larına da konu olmuştur 'bu sınırsız kardeşlik' duygusu; birbirlerine dostluk, kardeşlik üzerine ant içen bu insanların antlarına bağlılıkları, inançları bu epik şarkıların belki de en güzel bölümlerini oluşturur. Oysa öte yandan kilise ve yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan kral egemenliğı (yani, yeniden su yüzüne çıkan Bizans-Roma hukuk düzeni), bu insanların üzerine lanetleriyle, aforozlarıyla, yasalarıyla ve akla gelebilecek her türden yasal düzenlemeleriyle yürümüş, ancak bereket versin ki başarılı olamamıştır.

İnsanın gerek ekonomik, gerek manevi gereksinimlerinin giderilmesi için dört bir yanda mantar gibi biten bu kardeş birlikleri dikate alınmadı mı, o dönemin tarihini tam ve eksiksiz olarak kavrayabilmek mümkün değildir.

Bu iki kurumun, yani köy komünü ve özgün yeminli kardeşlik kurumlarının var olduğu zaman dilimi içinde, Roma'nın, Hristiyanlığın ve devletin hiçbir etkisi olmaksızın ileri doğru ne büyük bir adım atıldığını anlayabilmek için, Avrupa'nın, barbar saldırıları sırasında ne durumda olduğuna ve 10. ya da 11. yüzyılda ne duruma geldiğine bakmak ve bu iki Avrupa arasındaki farkları saptamak yeterlidir. Bu beş-altı yüzyıllık süre içinde insanlar el değmemiş ormanları dize getirdiler, buraları bayındırlaştırdılar: Tahkim edilmiş kentlerin koruması altında, çevreleri tarlalarla, çitlerle çevrili köyler görüldü dört bir yanda; bu köyler arasındaki ormanlık, bataklık alanları aşan patikalar (o zamanın yolları) görüldü çizgi çizgi.

Bu köylerde çok değişik zanaatların ve günümüzün pek çok kurumunun dölütleri ortaya çıkmaya başladı. Aynı köyden birini öl-

dürmenin ya da yaralamanın bedeli artık, kabile döneminde olduğu gibi öç almak, suçluya ya da onun ailesinden, yakınlarından birine aynı cezayı vermek değildi. Eski askerler, boyarlar arasında (bunlar sürekli savaşan insanlar oldukları için) bu görenek sürüp gidiyordu ama köylüler artık böyle durumlarda hakem kurulunca saptanan ödenceyi ödüyorlardı ve sorun da böylece tatlıya bağlanıyordu; cezasını ödeyen suçlu da, çoğu kez haksızlık ettiği ailenin (köyün, kömünün) üyeleri arasına katılıyordu.

O dönemlerdeki bütün sürtüşmelerde, *hakem mahkemesi* söz sahibiydi; zamanla bunun yerini piskoposlar ya da yeni yeni doğmakta olan prensler alacak ve bunlar bütün sorunların kendilerince ya da uygun görüp atadıkları kişilerce çözümlenmesini isteyecekler, bununla da kalmayıp, toplumsal huzurun sağlanması için suçlunun ödemesi gereken ve eskiden mir'in saptadığı ödenceyi de tek yanlı olarak kendileri saptamak isteyeceklerdir.

Derken, yüzlerce köyün birleşerek oluşturduğu çok güçlü birlikler ortaya çıktı; bunlar, geleceğin Avrupa uluslarının dölekleriydi ve üzerinde yaşadıkları toprağı ortak miras kabul ediyorlar, iç barışı bozmayacaklarına ant içiyorlar ve dışardan gelebilecek saldırılara karşı savunma sözleşmesi yapıyorlardı. Bu türden *birliklere* bugün de Mongol, Türk-Fin ve Malezya kabileleri arasında rastlıyoruz.

Bununla birlikte, ufukta yavaş yavaş kara bulutlar¹ birikip duruyordu. Bu birliklerin yanı sıra başka birlikler de ortaya çıkıyordu: Özgür insanları serflere ya da tebaaya dönüştürmek isteyen yönetici azınlıkların kurduğu birlikler bunlar arasındaydı. Evet, Roma yıkılmıştı ama söylencesi yaşıyor ya da yeniden can kazanıyordu. Öte yandan, Doğu'nun güçlü din devletleri gibi olma düşleri kuran Hıristiyan 'kilise'si de, doğmakta olan sivil ve askeri iktidar odaklarına seve seve destek oluyordu.

Üzerinde egemenlik kurmak, eli kolu bağlı tutulmak gerektiğini kanıtlamak için insan hemen her zaman kan içici bir canavar olarak gösterilmek istenmiştir – oysa canavar olmak şurada dursun, insan her zaman huzurdan, sükûndan yana barışçıl bir varlık olagelmıştır. Evet, zaman zaman coşup kavga ettiği olmuştur, ama toprağı ekip

1) 1920 baskısında 'noktalar' olarak çıkmıştır. Anlam kaymasını önlemek için düzeltiyoruz (Rusça *tuçi* = bulutlar, *toçki* = noktalar). (ç.n.)

biçmeyi ya da hayvan yetiştirmeyi her zaman savaşa yeğlemiş, asla kan dökmekten yana olmamıştır. İşte barbarların büyük göç hareketinin hızını kesmeye başlamasından ve herkesin iyi kötü bir toprağa yerleşmesinden sonra, yeni gelenlere karşı toprakların korunması kaygısının uç vermeye başladığını ve bu işin de çoğu kez, kendine eski askerlerden, boyarlardan, serüvencilerden, ya da doğrudan doğruya haydutlardan -kısacası savaşımaya alışmış kimselerden- iyi kötü bir güç toplayan, ateşli, bıçkın bir eski askere verildiğine tanık oluyoruz; bu arada asıl halk ise toprağı işlemekle ya da hayvan yetiştirmekle uğraşmaktadır. Bu aşamayı izleyen bir sonraki aşama, 'savunucu'nun elinde yavaş yavaş zenginliklerin toplanmaya başlaması aşamasıdır. Savunucu, yoksul bir eski askere at ve silah sağlayarak (ki o zamanlar bunların her ikisi de çok değerlidir) onu sömürüyor, derken bir başkasına aynı olanağı sağlıyor ve böyle böyle bir askeri egemenliğin ilk basamaklarını tırmanmaya başlıyordu.

Öte yandan çoğunluk, bir önceki toplumsal düzenlerinde kendileri için yasa yerine geçen söylenceleri, gelenekleri, töreleri yavaş yavaş unutmaya başlamıştır – tek tük birkaç köyde birkaç yaşlının belleğindedir bu yasalar artık: Kırk yılın başı, örneğin bir büyük bayramda ya da başka herhangi bir büyük toplumsal olayda bir yaşlı adamın eski bir şarkı söylemesiyle ya da topluluğa bulmacalar sormasıyla anımsanır ancak bu yasalar. Bu arada, tıpkı bazı zanaatların babadan oğula geçmesi gibi, kimi aileler de sözlerinde, ezgilerinde eski gelenekleri barındıran şarkıları (dolayısıyla eski 'yasa'ları) olanca saflığı, dokunulmamışlığıyla belleklerinde tutarlar ve bu nitelikleriyle bir tür ayrıcalık kazanırlar; özellikle de farklı iki köyden ya da farklı iki birlik'ten olup da aralarındaki sürtüşmeyi hakem mahkemesine götürmekten kaçınan köylüler başvururlar bunlara.

Prens ya da kral egemenliğinin dölütü niteliğindeki ailelerdir bunlar. Dönemin törelerini, kurumlarını en iyi bilenler, töre hukuku bilgisinin silahtan çok daha etkili bir güç olduğunu anlarlar bir süre sonra. İnsanlar, silah gücüyle belki de boyun eğmeyecekleri bu ailelere, kendilerine haksızlık edenlerin 'ata yasaları'na göre 'cezalandırılmaları' arzusuyla -kendi istekleriyle- boyun eğler.

Böylece, köy komününe yabancı, hatta düşman bir kurum olarak ilk 'birleşmiş ikudar', yani yargıcıların başıyla silahlı gücün başı ara-

sındaki ittifak, ortak egemenliği paylaşan ikili grup doğar. Her iki görev de tek kişide birleşmiştir; tahkim edilmiş bir yerde (kalede) oturan bu kişinin çevresinde, kendisine yargı kararlarını uygulatma olanağı sağlayan silahlı adamlar vardır; bu arada kendisi ve ailesi adına yavaş yavaş servet biriktirmeye de başlamıştır egemen; o zamanın servetidir bu: Yani buğday, hayvan, silah, vb. Böylece yavaş yavaş komşu köylere doğru genişletir egemenliğini.

Zamanın bilgili insanları, yani afsuncular, önbiliciler, papazlar da egemene destek olurlar ve karşılığında iktidardan paylarına düşeni alırlar. Ya da kılıcın gücüyle töre hukukunun gücünü korkutucu bir büyücü kimliğinde birleştiren papazlar egemenliği ele geçirirler. 9., 10. ve 11. yüzyıllarda piskoposların dünyevi egemenlikleri buradan kaynaklanmaktadır.

Bu çok önemli konuyu ayrıntılarıyla anlatabilmek, özgür insanların nasıl yavaş yavaş, kalelerde, şatolarda yaşayan dünyevi ve uhrevi önderleri, egemenleri için çalışmak zorunda olan serflere dönüştüklerini, köylerde ve kentlerde egemenliğin nasıl milim milim, yoklaya yoklaya geliştiğini; köylülerin giderek azmanlaşan iktidara karşı nasıl birleşip ayaklandıklarını ve bu egemenliği koruyan yüksek şato duvarlarıyla tepeden tırnağa silahlı adamlar karşısında nasıl yenildiklerini açıklayabilmek için bir kitabın bir bölümü değil, yalnızca bu konuya adanmış ciltlerce kitap gerekir.

Şu kadarını söyleyelim ki, 10. ve 11. yüzyıllarda tüm Avrupa -tıpkı bugün Orta Afrika'da gördüklerimiz gibi ya da Doğu'nun tarihinde tanık olduğumuz din (teokratik) devletleri gibi- barbar monarşiler oluşturma yolunda adeta şaha kalkmıştı. Kuşkusuz birdenbire, tek bir günde olup bitmedi bütün bunlar; ama küçük despotik kralıklar (prenslikler) ve teokrasi, embriyo olarak ortaya çıkmıştı, geriye kalan yalnızca bunu biraz daha, biraz daha... geliştirmektir.

Yine de -bereket versin ki- İskandinavlarda, Saksonlarda, Kelterde, Cermenlerde ve Slavlarda bu 'barbar' ruh yedi-sekiz yüzyıl boyunca, gereksinimlerini giderecek çözüm yolunu bambaşka bir yön- de; kardeşlik ve gildiya* yapısı altında gerçekleşen özgür uzlaşmada

*) gildiya (Almanca, Gilde = korporasyon'dan): Geniş anlamda Batı Avrupa'da, özellikle de erken-Ortaçağ'da görülen dinsel, siyasal karşılıklı yardımlaşma kuruluşları; dar anlamda, özellikle de 12-15. yüzyıllarda tüccar, esnaf ve zanaatkar birlikleri. Zamanla, sermayelerine göre ('birinci sınıf tacir', vb. gibi) derecelere ayrıldılar. (ç.n.)

ve bireysel girişimde aradı. Bu ruh kimi kentlerde ve köylerde hâlâ yaşamaktadır. Gerçi barbarlar esaret altına girmeyi ve egemen güç için çalışmayı kabul ettiler; ancak özgür girişim ve özgür anlaşma ruhu kendilerinde henüz tümüyle yok olmamıştı. Kurdukları birlikler canlılıklarını hep korudu; öte yandan Haçlı Seferleri de onların uyanmalarını ve Batı Avrupa'nın gelişmesini sağladı.

Böylece, 11. ve 12. yüzyıllarda tüm Avrupa'da kent komünlerinin ayaklanmalarına tanık olundu; hazırlıkları, döneme özgü federatif ruhla gerçekleştirilen, kökleri, köy komünleri ve esnaf-zanaatkâr-tüccar yeminli kardeşliğine dayanan bu hareketler inanılmaz bir dayanışma ruhu içinde gelişmişlerdi. İtalyan komünlerindeki ayaklanmalar ise bundan da önce, daha 10. yüzyılda başlamıştı.

Resmi tarihçilerin ya görmezden geldikleri, ya da önem ve anlamını küçültmeye çalıştıkları bu ayaklanmalar kurtardı Avrupa'yı, onu tehdit eden büyük tehlikeden. Teokratik monarşilerin azgınca ilerleyişlerinin durdurulabilmesi de bu ayaklanmalar sayesinde; o teokratik monarşiler ki bizim uygarlığımızın da, gösterişli gücünü birkaç yüzyıl daha sürdürdükten sonra, tıpkı Mezopotamya, Asur, Babil uygarlıkları gibi tarihten silinip gitmesine yol açacaktı. Ve bu ayaklanmalar sayesinde yeni bir devrin, özgür kent komünleri devrinin başlaması.

Beyinleri Roma Hukuku'yla yıkanmış, Roma'yı tüm kurumların kaynağı olarak gören çağdaş tarihçilerin, 11. ve 12. yüzyıllardaki kömün hareketlerini anlayamamalarında şaşılacak bir yan yok. Korkusuzca kişi hak ve özgürlüklerini savunmak; köy ve kent toplumlarını özgür uzlaşma yoluyla kurmak, bu özgür açılım, eski Roma'nın, çağdaş resmi bilimin gözeneklerine dek sinen en temel iki özelliğini -birlik ve merkezîyetçilik ruhunu- tümenden reddetmek anlamına geliyordu.

12. yüzyıl ayaklanmaları herhangi bir öncü kişiye de merkezi bir kuruma da bağlanamaz. Bunlar, insanlığın gelişmesinin -kabile yapılanmasının köy komününe uzanması gibi- doğal sonucu olan olaylardır; bunlar herhangi bir halka bağlanamayacağı gibi, herhangi bir

bölgeye de bağlanamaz; insanlığın gelişmesindeki belli bir aşamayı ifade ederler yalnızca.

Resmi bilimin bu hareketlerin önem ve anlamını bir türlü anlayamamasının da, yapıtlarını 19. yüzyılın başlarında vermiş ve bu dönemi gerçekten iyi anlamış tarihçiler Augustin Thierry ve Sismondi'nin günümüze dek Fransa'da herhangi bir izleyicilerinin çıkmasının da nedeni budur. Ancak şimdilerde -o da son derece ürkekçe- Lucherre'in, Merovingi* dönemiyle komünalist dönemin büyük tarihçisinin (Aug. Thierry)¹ yolunu izleme girişimlerinde bulunduğu görülmektedir. Yine aynı nedenlerle bu dönemin özünün açık seçik anlaşılamadığı Almanya'da da, çok önemli olayları içeren bu döneme ilişkin araştırmalar yeni yeni ivme kazanmaya başlamıştır. İngiltere'ye gelince, bu yüzyılları doğru değerlendirenler ne yazık ki tarihçiler değil (belki bir tek Green dışında... o da ancak ömrünün son günlerine doğru anlayabilmiştir gerçeği), ozan William Morris olmuştur. Ve Rusya... Herkesçe kabul edildiği gibi, Roma Hukuku'nun en az nüfuz edebildiği ülke olan Rusya'da Belyayev, Kostomarov, Sergeyevich ve başka bazı bilgin ve yazarlar, veçe** döneminin özünü tam kavramışlar ve olağanüstü yorumlamışlardır.

Ortaçağ komün-kentleri bir yandan köy komünlerinden, öbür yandan da o bölgenin sınırları dışında bulunan çok sayıdaki birlik ve gildiya'dan, yani *iki ayrı kabile kökenli örgütlenmenin federasyonundan* oluşuyor ve kent duvarların, kulelerin koruması altında bulunuyordu.

*) Merovingi: İlk Frank devletine 5. yüzyıldan 8. yüzyıl ortalarına dek egemen olan hanedan. Merovingi adı, hanedanın dayandığı soyun kurucusu olan yarı-söylencesel Merovei'den gelmektedir. (ç.n.)

1) Augustin Thierry (1795-1856): Avrupa tarih yazımında 'toplumların tarihi'ni, farklı toplumsal katmanların birbirleriyle ilişkilerini ve savaşımalarını yazmaya ilk girişen tarihçilerden biri. 11.-12. yüzyıl Avrupa tarihinin 'kentler devrimi' ya da 'kent komünleri hareketi' adı da verilen olaylarını büyük bir dikkatle inceleyen Thierry, bu olayları özgür ve adil bir toplumsal yapıya ulaşma konusunda Avrupa tarihinde tanık olunan ilk girişimler olarak değerlendirmiştir. K. Marx sınıf savaşlarını çözümlemede romantik eğilimin kurucusu olan bu Fransız tarihçinin çalışmalarına büyük değer vermişti.

**) Veçe; Eski Rusya'da ve 10.-14. yüzyıllar Ortaçağ Rusya'sında halk meclislerine verilen ad. En gelişmiş düzeyine 11-12. yüzyılların ikinci yarısında ulaştı. Savaş ve barışa karar vermek, yasalar çıkarmak, prensleri çağırmak ya da kovmak hep veçe'nin görevleri arasındaydı. Feodallerin, prenslerin egemenliğini sınırlamada yararlandıkları veçe'ler, halk yığınlarının söz ve karar sahibi oldukları bir siyasal alandı. Novgorod, Pskov, Vyatka veçe'leri, 15. yüzyıla, hatta 16. yüzyıl başlarına dek sürmüştür. (ç.n.)

Ortaçağ komünleri pek çok yerde, barışçıl bir ortamda ve yavaş bir süreç içinde gelişti. Bazı yerlerdeyse (örneğin tüm Batı Avrupa'da) devrimler sonucu olarak ortaya çıktılar. Herhangi bir kentin sakinleri kenti çevreleyen yüksek duvarların gerisinde kendilerini güvenlik içinde duyuyorlarsa, bir yemin düzeni (*con-juratin*) kuruyorlardı. Herkes, aralarında eskiden geçen olayları, kavga ve kavgınlıkları unutacağına, gelecekteyse herhangi bir tartışma, çatışma durumunda, kendi seçtikleri gildiya ya da kent sindik'lerinden* başka bir yargıcılar kuruluna başvurmayacağına yemin ediyordu. Her zanaatçı birliğinde, her gildiya'da, her zadruga'da bu kökleşmiş bir gelenektir. Piskopos ya da prens el atana, zorla kendi yargıcılarını atayana dek köy komünleri için de aynı durum söz konusuydu.

Kentleri oluşturan bütün köy ve beldeler ve buralarda kurulmuş bulunan gildiya ve tüm öteki kardeşlik kuruluşları birleşerek, bütün bu gruplar arasında yaratılan birlikteliğe bağlı kalacaklarına ant içen, yargıcılarını kendileri seçen *amitas*'ları ('dostluk') oluşturdular.

Bunun hemen ardından da karta'lar** oluşturuldu. O güne dek komünlerin yargıcılığını yapan, böylece onların efendisi olma katma yükselen piskoposlar ve prensler ise ya bu oldubittiği kabul etmek, ya da bu yeni oluşuma silahla karşı koymak zorunda kaldılar. Çoğu kez kral (yani öteki prenslere üstün gelen ve hazinesi 'tamtakır' olan prens) karta'dan borç istemek zorunda kaldı. Böyle yapmakla da, komüne kendi yargıcılarını atama yetkisinden feragat etti, ancak filanca kentin koruyucusu olarak öteki baronlar, prensler arasında daha üstün bir konum elde ettiler kendilerine. Ama bu henüz genel bir kural katına yükselmiş değildi; yüzlerce özgür kent, yüksek duvarlarla güvenceye alınmış özgür iradelerinden başka kural tanımadan yaşamalarını sürdürüp gittiler.

Bu hareket inanılmaz bir 'tek yürek' havası içinde bir yüzyıl boyunca yayılmasını sürdürdü (şunu da belirtmeli ki, biraz da öykünme yoluyla oldu bu). İskoçya, Fransa, Hollanda, İskandinavya, Almanya, İtalya, İspanya, Polonya ve Rusya'yı etki alanı içine aldı hare-

*) *sindik* (Grekçe *syndikos*): Batı Avrupa'daki feodal devletlerde gildiya ya da işlik başkanı. (ç.n.)

**) *karta* (Grekçe *chartes* = kâğıt, teskere, vesika): Ortaçağ'da halkın genel oyuyla benimsenmiş, hukuksal-siyasal nitelikli belge; misak, şart (kent kanalları, komün kanalları, Magna Karta, vb.). (ç.n.)

ket. Bugün Fransız, İngiliz, İskoç, Hollanda, İskandinavya, Almanya, Bohemya, Rus, İsviçre, İtalya ve İspanya özgür kentlerinin içyapılarıyla hartiyaları karşılaştırdığımızda, aynı toplumsal sözleşme yapısı altında gelişen cumhuriyetlerle hartiyalar arasında şaşırtıcı bir benzerlik buluyoruz. Yasalar önünde kölece boyun eğmekten başka bir yol, yöntem tanımayan -tanımak şurada dursun, tasavvur dahi edemeyen- Roma hayranları ve Hegelciler için ne büyük derslerle dolu bir pratiktir bu!

Atlantik Okyanusu'ndan Orta Volga'ya, Norveç'ten Sicilya'ya dek tüm Avrupa'yı bu türden özgür kentler kuşatmıştı. Bunlardan Floransa, Venedik, Nürnberg ya da Novgorod büyük nüfuslu kent zamanları olarak ortaya çıkarken, kimileri de birkaç yüz, hatta yirmiotuz aileden ibaret küçük kentler olarak kaldılar; ancak bu küçük kentler, daha yüksek gelişmişlik düzeyi gösteren büyük kentlerin gözünde her zaman büyük kentlere eşit birimler olarak görüldüler.

Bu yaşam dolu, güç dolu organizmaların gelişmesi kuşkusuz her yerde aynı biçimde olmadı. Coğrafi konumlarıyla dış ticaret ilişkilerinden kaynaklanan güçlükler, her komünün özel tarihini belirledi. Ama bunların hepsinin temelinde aynı ilke yatıyordu. Rusya'nın Pskov'u, Hollanda'nın Brugge'si, İskoçya'daki üç-beş ailelik bir komün ya da görkemli, kalabalık, zengin Venedik ya da Kuzey Fransa'nın, Polonya'nın herhangi bir kenti, ya da güzeller güzeli Floransa... Tüm bunlar aynı *amitas* örgütlenmesini, aynı köy komünü ya da gildiya örgütlenmesini gerçekleştirmiş, yüksek duvarların gerisinde güvence altında bulunan kentlerdi. Hepsinin içyapısı genel çizgileriyle aynıydı.

Kentler kalabalıklaştıkça duvarlar da hem genişletildi, hem daha kalınlaştırıldı, hem de üzerlerine daha yüksek kuleler dikildi; kuleler kentin mahallelerine ya da gildiya'lara denk gelecek şekilde dikiyordu ve her kulenin kendine özgü bir yapısı vardı. Kentler genel olarak merkezdeki kremlin (kale) ya da katedralden kent duvarlarına doğru uzanan beş-altı cadde ve birkaç mahalleden ibaretti. Her mahallede belli bir zanaat erbabı oturuyordu. Yeni işlikler, kent dışındaki beldelerde yer alıyordu; gelişip belli bir düzene oturduktan sonra, bunlar da duvarların iç yanma geçiyorlardı.

Her sokağın halkı ya da her kilisenin cemaati eski köy komününe denk düşecek şekilde, özel bir toprak birimini temsil ediyordu; bunların sokak ya da cemaat önderleri, veçe'leri, halk mahkemeleri, seçimle getirdikleri din adamları, milisleri, sancakları ve devlet bağımsızlıklarının simgesi olan özel armaları vardı. Öteki sokak ya da cemaatlerle birlik kurduklarında bağımsızlıklarını aynen koruyorlardı.*

Gildiya'lar, yani esnaf ve zanaatkâr birlikleriyle (ya da genel olarak mesleklerle), sokak ya da cemaat bölümlenmesi arasında çoğu kez tam bir uyum söz konusuydu. Mesleki birliklerin de kendi din adamları, kendi kuralları, veçeleri, yargıçları, vb. vardı. Keza, bunların da bağımsızlıklarının simgesi olan bir armaları vardı. Savaş durumunda gildiya eğer gerekli görürse, kendi milislerini öteki gildiya'ların milislerinin yanında savaşa yollar, sancakları da kentin büyük sancağının (*carosse*) yanında yer alırdı.

Kent, bütün bu sokakların, cemaatlerin ve gildiya'ların birleşmesiyle oluşan bir yapıydı. Kentin, ana veçe içinde tüm kent halkının katılımıyla oluşan bir genel meclisi, ana belediyesi, seçilmiş yargıçları ve bütün gildiya ve sokakların sancaklarını çevresinde toplayan ana sancağı vardı. Her kent, öbür kentlerle, onlara tam eşit bir birim olarak, dilediği koşullarla ulusal ya da uluslararası birlik anlaşmaları imzalayabilirdi. Örneğin İngilizlerin Cinque Ports (Beş Liman) anlaşması, Dover dolayındaki beş limanın karşı kıyıdaki Fransız ve Felemenk liman kentleriyle imzaladığı böyle bir anlaşmaydı; tıpkı bunun gibi Rusya'nın Novgorod kenti de, İskandinav-Alman kentleriyle Hanse** anlaşmasını imzalamıştı. Örnekler çoğaltılabilir. Dış ilişkilerinde her kent, bugünkü devletlerin haklarına sahipti. Sonraları uluslararası hukuk olarak adlandırılacak olan antlaşmalar ağı da tam bu sırada hayata geçti; her kentin özgür iradesiyle imzaladığı ve yine her kentin kamuoyunun koruması altında bulunan bu antlaşmalara, bugün uluslararası hukuk kurallarına uyulduğundan çok daha iyi uyuluyordu.

*) Rusya'daki durumla ilgili olarak Belyayev'in *Rus Tarihinden Öyküler*'i ayrıntılı bilgiler içermektedir.

**) *Hanse*: 14-16. yüzyıllarda başta Lübeck olmak üzere, Brugge, Bergen. Londra, Novgorod gibi Kuzey Avrupa kentleri arasında imzalanan ticari-siyasal antlaşma. Kuzey Avrupa'da nerdeyse ticari bir hegemonyaya dönüşen antlaşma, 15. yüzyıldan itibaren gücünü yitirmeye başlamıştır. (ç.n.)

Bir kent içinden çıkılmaz, karmaşık, çetrefil bir durumla karşılaştığında, 'çözümle ilgili' belki bir önerileri olabilir diye komşu kente kurul gönderirdi. İki taraf arasında bir tartışma varsa, resmi makamlara değil, tarafsız üçüncü kişinin hakemliğine (hakem mahkemesine) başvurulurdu. Böyleydi o dönemin ruhu.

Zanaatçı birlikleri için de geçerliydi bütün bunlar. Gerek ticari ilişkiler, gerek 'birlikler' arasındaki ilişkiler kentlerden tümüyle bağımsızdı; bunlar, ulusal ya da merkezi hiçbir yerin onayını almadan özgür iradeleriyle anlaşmalar imzalayabilirlerdi. Bugün uluslararası işçi kurultayları düzenlemekle övünen bizler, zanaatçıların, hatta kalfa ve çırakların ta 15. yüzyılda kurultaylar düzenlemiş olduklarını unutuyor ve ne denli cahil olduğumuzu sergilemiş oluyoruz.

Bir Ortaçağ kenti saldırıya uğradığında, ya milislerine komuta etmesi için her yıl bir ya da iki kişi atayarak saldırgana (feodal baronlara) karşı kendisi ölümüne bir savaşa girişirdi ya da kent halkı tarafından bir yıllığına seçilen (kent halkının gerekli görmesi durumunda işten el çektirebileceği) bir dük ya da prensi kendine 'askeri savunman' olarak atardı. Bu kişilerin kuracakları müfrezelerin giderleri için, mahkemelerce hükmedilen ceza paralarından ödeme yapılır ve bunların kentin iç işlerine karışmalarına kesinlikle izin verilmezdi.* Bir kent eğer çevresini kuşatan feodal zorbalara karşı kendini savunma yönünden çok güçsüzse, kalıcı denilebilecek bir 'askeri savunman' da tutabiliyordu kendine: İtalya'da Gvelfi ve Gibellini, Rusya'da Rürikoviç, Litvanya'da Algirdas** aileleri (prenslikleri) tarihte bunun belirgin örneği olarak yer almışlardır. Bununla birlikte kent, askeri savunman olarak tutulan prensin, egemenliğini paralı askerlerin yaşadıkları kışla dışına taşırmaması için gerekli bütün ön-

*) Rusya'da kentlerle (veçe'lerle) prensler arasında yapılmış bu türden yüzlerce antlaşma olduğunu biliyoruz.

**) *Gvelfi - Gibellini*: 12-15. yüzyıllarda Kutsal Roma İmparatorluğu ile Papalık arasında İtalya'ya egemen olmak için girilen savaşın taraflarına ve böylece doğan siyasal harekete verilen ad. Gvelfi, ağırlıklı olarak *popolanı*'nin (çoğunluğunu esnaf ve zanaatkarların oluşturduğu halk) çıkarlarını savunan papalığı desteklerken, Gibellini feodallerin çıkarlarını temsil eden imparatorluk yanlısı bir politika izliyordu. *Rürikoviç*: Rus vakayinamelerine göre yarı-efsane bir kişilik olan Rürik'in soyundan gelen prenslik hanedanı. 9-16. yüzyıllar arasında Kiev, Novgorod, Moskova gibi kentlerde prenslik yapmışlardır. *Algirdas* (1345-1377): Litvanya Büyük Prensliği'ni yüceltmek, güçlendirmek için Toton şövalyelerine karşı verdiği savaşlarda (1348-1370), Altın Ordu devletiyle girdiği savaşta (1363) üstün yararlıkları görülmüş Litvanya prensi. Moskova üzerine de üç kez başarısızlıkla sonuçlanan seferi olmuştur (1368, 1370, 1372). (ç.n.)

lemeleri alır, bu konuyu büyük titizlikle izlerdi. Hatta prensin özel izin almadan kente girmesi bile yasaklanabiliyordu. Herkesin bildiği gibi, İngiliz kraliçesi bugün bile kent lordunun, yani belediye başkanının izni olmadan Londra'ya giremez.

Ortaçağ kentlerinin ekonomik hayatını ayrıntılarıyla anlatabilmeyi çok isterdik; ancak her kentte alabildiğine çeşitlilik gösteren öylesine kapsamlı bir konu ki bu, okurlarımın doğru bir kanı edinebilmesi için burada çok uzun ve ayrıntılı açıklamalara girmem gerekir. O bakımdan bir kez daha, konuyla ilgili en yeni tarihsel araştırmalara dayanarak kaleme aldığımız *Karşılıklı Yardımlaşma* adlı çalışmamıza başvurulabileceğini hatırlatmak zorundayız. Burada yalnızca, kentlerde iç ticaretin esnaf ve zanaatçılar tarafından -doğrudan değil, gildiya'lar aracılığıyla yürütüldüğünü ve fiyatların da karşılıklı uzlaşmayla belirlendiğini belirtmekle yetineceğiz. Dış ticarete gelince, önceleri *bizzat* kentler tarafından (Yüce Novgorod Beyi ya da Cenova Beyi) eliyle yürütülürken, sonraları bu iş tüccar gildiya'larının tekeline geçti, en sonraysa özel kişiler tarafından yürütülmeye başlandı. Cumartesi, pazar öğleden sonraları banyo günü olarak kabul edilmişti, kesinlikle çalışılmazdı. Ekmek, tuz, kömür gibi zorunlu gereksinim maddelerini kent tedarik eder ve maliyet fiyatından halka satardı. İsviçre'de bütün bir kent için toptan hububat alımı geleneği bazı kentlerde 19. yüzyıl ortalarına dek sürmüştür. Pek çok tarihsel belgeyle doğrulayabileceğimiz bir gerçeklik olarak rahatlıkla söyleyebiliriz ki, insanlık hiçbir zaman Ortaçağ kentlerinde olduğu denli esenlik, gönenç içinde olmadı: ne o dönemden önce, ne de sonra. Bugünkü yoksulluk, yarınına güvensizlik ve aşırı çalışma, Ortaçağ kentlerince hiç ama hiç bilinmeyen şeylerdi.

Özgürlük, yalından karmaşığa doğru örgütlenme, iç ticaretin zanaatçı birlikleri (gildiya'lar), dış ticaretinse bizzat kent tarafından gerçekleştirilmesi, temel tüketim maddelerinin üretiminin yine bizzat kent tarafından yapılması ve yurttaşlara maliyet fiyatından satılması; bütün bu örgütlenmelerle girişimcilik ruhunun sınırsız bir açılıma kavuşmuş olması gibi özellikler sayesinde Ortaçağ kentleri özgür varoluşlarının ilk iki yüzyılı boyunca buralarda yaşayan tüm halk için o güne dek görülmemiş bir bayındırlığın, zenginliğin, yüksek gelişmişlik, yüksek kültür düzeyinin simgesi oldular.

Ortaçağ özgür kentlerindeki işçi ücretleriyle temel tüketim maddelerinin fiyatları arasında bir karşılaştırma yapabilmemize olanak sağlayan verilere göz attığımızda (T. Rogers bunu İngiltere için, pek

çok Alman araştırmacı da Almanya için yapmışlardır) şu açıkça görülür ki, o dönemdeki bir zanaatçının ya da hatta bir gündelikçinin emeğinin karşılığı, günümüzdeki en nitelikli işçinin emeğinden daha yüksekti. 12. yüzyıldan günümüze dek yedi yüzyıl boyunca hiç sektirmeden tutulmuş olan Oxford Üniversitesi'nin muhasebe defterleriyle İngiltere'de bazı malikânelerin kayıtları ve Almanya'yla İsviçre'deki kimi kentlerde tutulan kayıtlar bu gerçeği apaçık kanıtlamaktadır.

Öte yandan süsleme sanatlarını ele aldığımızda; o dönemin sanatçısının, kent belediyesi ya da katedrali için yaptığı ve her biri gerçek sanat yapıtı olan bezekler şurada dursun, basit ev süslemeleri, kafes, şamdan, fincan, testi, vb. gibi basit ev eşyalarında bile açıkça görülür ki, bu insanlar işlerini bir ân önce bitirmek için ne acele etmişlerdir, ne de aşırı yorucu olması, vb. gibi nedenlerle işlerinden nefret etmişlerdir. Demiri döverken, taşı yontarken, çamura, cama, ağaca biçim verirken, halıyı ya da kumaşı dokurken hiç acele etmemiş, günümüzde ancak tek tük sanatçı-işçide gördüğümüz gibi yaptığı işe yaratıcılığını katmaya özen göstermiş, yaptığı işten büyük zevk almıştır.

Dinsel kuruluşlara ya da belediyeler, gildiya'lar gibi toplumsal kuruluşlara ya da tüm kente ait yapıların süslemelerini bedava yapan işçilerin yapıtlarına ya da onların bu yapılara dönük bireysel armağanlarına göz atacak olursak, bu ister demir-gümüş-taş-mermer gibi bir malzemedен yapılmış bir yontu olsun, isterse bir taş ya da ağaç ustasının basit bir işi olsun, o zamanki kentlerin nasıl bir bolluk içinde olduğunu hemen anlarız. Ayrıca, o zaman yapılan her işte, yaratıcılığın ve yenilik arayışının izini görmemek de elde değildir: Yapıp eyledikleri her işte belirgin bir özgürlük ruhu, kardeşçe dayanışma ruhu olduğunu görürüz. İnsanların yalnızca aynı meslek alanında etkinlik göstermelerinin ya da zanaatın teknik gereksinimlerinin değil, kardeşlik ve toplumsallık bağlarının da derinden etkili olduğu gildiya yapılanmasının doğal ve pratik sonucuydu bu, böylesi bir yapılanmanın daha farklı bir sonuç vermesi de zaten mümkün değildi. Gildiya kuralları örneğin şöyle şeyler öngörürdü: Bir hastalık durumunda iki 'kardeş'ten her biri ötekinin yatağının başında beklemek zorundaydı; ya da veba ve benzeri salgın hastalık söz konusu olduğunda 'kardeş'ler birbirleri için inanılmaz özverilerde bulunmak zorunluluğundaydı. Ölüm durumunda, ölen erkek ya da kız kardeşin

gömülmesiyle ilgili bütün koşuşturmayı, harcamaları, gerekli bütün işlemleri, 'kardeş'in dulu ya da yetimlerinin bakımlarıyla ilgili bütün harcamaları gildiya üstlenirdi.

İnsanı kahreden yoksulluk, bezginlik, yarına güvensizlik, günümüz kentlerinde sıkça rastlanan yoksulluğun verdiği bedbinlik, hayattan kopuş, yalnızlık, yapayalnızlık... Bütün bunlar, "on ikinci yüzyılda feodal orman içinde ortaya çıkan vaha"nın bilmediği, hiç görmediği şeylerdi.

Özgür uzlaşma, özgür girişimcilik ruhu üzerinde gelişen birey özgürlüklerini koruyabilmek için bu kentlerde, insanlık tarihinin hiç bir döneminde görülmemiş bir hızla *yeni bir uygarlık* gelişti.

Günümüzde tanık olduğumuz tüm sanayi Ortaçağ'ın bu özgür kentlerinden temellendi. Üç yüzyıl boyunca zanaat ve sanatlar bu kentlerde öylesine kusursuz bir düzeye ulaştı ki, bizim çağımızın bunları aşabildiği tek nokta, üretimde hızlılık, nadiren de üretilen nesnelerin niteliği yönünden oldu; ama sanatsallık yönünden o zamanın yaratılarının çok çok gerisinde kaldı. Sanatta bir atılım yapma yönündeki bütün çabalarımıza karşın, zamanımızın örneğin resim sanatını bir Rafaello'yla karşılaştırabilmek mümkün müdür? Sanatsal güç ve cesaret yönünden bir Michelangelo'yla karşılaştırabilir miyiz kendimizi? Leonardo da Vinci'yle? Dante'nin şiir dilinde ulaştığı kusursuzluğuyla? Ya da mimarlıkta (Victor Hugo'nun o harika anlatımıyla, "yapımcılarının bizzat halk olduğu") Lyon, Reims, Köln, Pisa, Floransa katedralleriyle? Ve nihayet, Floransa ve Venedik'ten daha güzel yaratılmış kentlerimiz mi var, Bremen ve Prag'dakilerden daha güzel halk yönetim (belediye) binalarımız, Nürnberg ve Pisa'dakinden daha güzel kulelerimiz mi?.. Sınırsızca çoğaltılabilir bu örnekler. Bütün bunlar bir dönemin özgür kentlerinin, özgür halklarının yarattığı yapıtlardır.

Bu uygarlığın insanlığa kazandırdığı güzellikleri kavramak için Venedik'teki San-Marco katedralinin kubbesini, Normanların hüner yoksunu tonozlarıyla; ya da Rafaello'nun resimlerini, Bayo'nun* nakışları ve halılarıyla; Nürnberg'deki matematik ve fizik gereçleriyle

*) Fransa'nın Bayo (Vaueih) kenti müzesinde bulunan ve İngiltere'nin Normanlar tarafından işgalinden sahneleri resmeden keten üzerine işlenmiş ünlü *Tapisserie de la reine Mathilde*'i kastediliyor. İşlemeyi, Fatih Wilhelm'in karısı kraliçe Mathilde'in yaptığına inanılıyor. (ç.n.)

saatleri, geçmiş yüzyılların kum saatleriyle; Dante'nin olağanüstü bir müzik yapıtını andıran dilini, 10. yüzyılın barbar Latincesiyle karşılaştırmanız da yetebilir. Bu iki çağ arasında koca, koskoca bir dünya yaratılmıştır!

Bir şanlı dönem dışında -yine özgür kentler dönemi, ama bu kez eski Yunan'da- insanlık tarihinde hiçbir zaman böylesi bir hızlı ilerleme görülmedi; insanoğlu iki-üç yüzyıllık bir zaman dilimi içinde böylesine derin değişimleri hiçbir zaman yaşamadı ve doğa karşısında gücünü bu düzeyde hiçbir zaman geliştiremedi.

Şimdi, kimi okurlarım belki, "ya başarılarıyla pek övündüğümüz bizim uygarlığımız?" diyeceklerdir. Ortaçağ özgür kentlerinin yarattığı o üstün uygarlığın rahminde yetişmiş bir bebektir yalnızca, bizim uygarlığımız. Kompas, saat, dizgi-baskı makineleri, dünyanın yeni bölgelerinin keşfi, barut, yerçekimi yasası, atmosfer basıncı yasası (ki bunun geliştirilmesiyle ilk makine yapılabilmıştır), kimya biliminin temellerinin atılmış olması, Rogers Bacon'ın bilimsel yöntemi gibi çağdaş bilim ve teknolojinin gerçekleştirdiği bütün büyük buluşlar, özgür komün kentlerinin, buralardaki sınırsız bireysel-toplumsal özgürlük havasının uygarlığımıza mirası değilse nedir?

Şimdi bana, bu komünlerdeki parti içi savaşımaları, sokak çatışmalarını, feodal beylerle girilen umutsuz savaşları, 'yeni zanaatlar'ın 'eski zanaatlar'a karşı ayaklanmasını, bu sırada dökülen kanları, gözyaşlarını, baskıyı, zulmü unuttuğum söylenecektir.

Hayır, unutmuyorum bunları. Ama Ortaçağ İtalya'sının iki tarihçisi Leo ve Botta'yla* birlikte, Sismondi'yle, Ferrari'yle, Gino Capponi'yle ve başka pek çok yazarla, düşünürle birlikte bütün bu parti çatışmalarını bu kentlerdeki özgür hayatın güvencesi, inancası olarak görüyorum. Böylesi her çatışmadan sonra özgür kentlerin ileri doğru müthiş bir sıçrayış gerçekleştirdiğini görüyorum. Leo ve Botta, Ortaçağ İtalyan kentlerinde gerçekleşen ve bu sayede herkesin refah düzeyini yükselterek, yeni bir uygarlık yaratarak ileri doğru büyük sıçrayışlar gerçekleştiren bu kanlı sokak çatışmalarına ilişkin ayrıntılı değerlendirmelerini şu çok önemli düşünceyle sona erdiriyorlar (hemen hiç aklımdan çıkmayan bu düşünceyi, zamanımızın her dev-

**) Botta, C., Leo, H., *Histoire d'Italia depuis les premiers temps Jusqu'a nos jours...*, Paris, 1856.

rimcisinin zihnine kazınması gerekir): “Komünün manevi (ahlâksal) bütünlük içinde olabilmesi ve toplumsallaşabilmesi, tıpkı insan aklı gibi çelişki ve çatışmalar içinde olmasıyla mümkündür.”

Evet, çatışma; ancak herhangi bir dış gücün, korkunç ağırlığıyla terazinin kefelerinden birine abanan, gücünü çatışan güçlerden herhangi birinden yana kullanan devletin müdahalesi olmadan, özgürce çözüme ulaştırılan çatışma!

Ben de bu iki yazar gibi ‘zorla, gönülsüzce yapılmış bir barışın’ yarrardan çok zarar getireceğine inanıyorum; çünkü tektip bir düzene kavuşmak uğruna, birbirine aykırı şeylerin zorla birarada tutulmak istenmesinden başka bir şey değildir, böylesi bir barış; tek tek kişilerin ve canlı, devingen küçük organizmaların, onları yutan renksiz, ruhsuz, doymak bilmez dev bir yapının kurbanı olmaları demektir böylesi bir barış.

Bu özgür kentlerin devlet olmaya, yakınlarındaki köyleri, belde-leri yutarak yayılmaya çalışmamalarının, yani ‘renksiz, ruhsuz koca bir aygıt’a dönüşmemelerinin, buna karşılık bu iç çatışmalardan her seferinde daha gençleşmiş, güçlenmiş olarak çıkmalarının, birbiri ardınca atılımlar gerçekleştirmelerinin nedeni budur. Sokaklarında silahlar patlıyordu, ama onlar gelişıyorlardı; iki yüzyıl sonra aynı uygarlık -yalnız bu kez birleşip devlet oluşturmuşlardı- yine savaş gümbürtüleri arasında yıkılıp gitti.

Olayın özü şudur: Özgür kentlerdeki savaş ya da çatışmalar, kişi özgürlüklerini kazanmak ve korumak uğrunaydı, federasyon ilkesi uğrunaydı, özgür birlik ve birlikte hareket etme hakkını hayata geçirme uğrunaydı; devletlerse tam tersine, bütün bu hak ve özgürlükleri yok etme, kişiyi ezme, özgür uzlaşmayı ortadan kaldırma, bütün uyrukların kral, yargıç ve papaz -yani devlet- önünde tek bir köle kitlesi oluşturması uğruna savaşıyorlardı.

Bütün fark buradadır. Savaş vardır, yok eder-öldürür ve savaş vardır, insanlığı ilerletir, yüceltir.

15. yüzyılın yeni ve çağdaş barbarları, Ortaçağ özgür kentlerinin yarattığı bütün bu uygarlığı yerle bir ettiler; kuşkusuz büsbütün yok edemediler onu, ama yine de, hiç değilse iki-üç yüzyıl boyunca büyümesini engellediler, gelişme doğrultusunu değiştirip insanoğlunu bugün bile nasıl kurtulacağını, nasıl özgürleşeceğini bilemediği bir çıkmazın içine soktular.

Bireyin ellerini ayaklarını bukağıladılar, bütün özgürlüklerini elinden aldılar; insanlardan özgür girişim ve özgür uzlaşma temelleri üzerinde yükselttikleri birlik'lerini unutmalarını istediler. Tüm toplumun her konuda tek bir buyurgana boyun eğmesini istediler. İnsanların aralarında kurdukları bütün doğrudan bağları kopardılar, bunun yerine insanları bundan böyle yalnızca devlet ve kilisenin bir-

birine bağlayacağı ilkesini getirdiler; insanların 12. yüzyılda aralarında doğrudan bağlar kurma yoluyla birleşerek gerçekleştirmeye çalıştıkları sınıai, ticari, hukuksal, sanatsal, toplumsal ve bireysel çıkarlarından bundan böyle yalnızca onlar sorumluydu.

Kimdi peki bu barbarlar? Kolayca tahmin edilebileceği gibi, yenden doğan üçlü ittifak; yani (Roma'nın mirası olan) askeri önder ve yargıçla din adamından başkası değildi; çıkar ortaklığında birleşerek iktidarı paylaşan bu üçlü, toplumun çıkarları için toplumu yönetmeye (daha doğrusu, toplumun iflahını kesmeye) başladı.

Burada doğal olarak akla bir soru geliyor: Nasıl oldu da bu barbarlar, Ortaçağ özgür kentleri gibi güçlü bir organizmayı alt edip yönetimi ellerine geçirebildiler? Bu gücü nerden buldular?

Bu gücü onlara her şeyden önce köyler verdi. Tıpkı eski Yunan kentlerinin köleleri özgürleştirmedikleri için yıkılıp gitmeleri gibi, Ortaçağ kentleri de kentleri -ve kentlileri- özgürleştirirken, köylüler serflikten kurtarmayı, özgürleştirmeyi başaramadılar.

Aslında, kentlerin kurtuluşu sırasında hemen her yerde, zanaatlarını kendiliklerinden çiftçilikle birleştiren kentliler köylüleri de özgürlük hareketine katmaya çalıştılar. İki yüzyıl boyunca İtalyan, İspanyol ve Alman kentlileri feodal baronlara karşı dişe diş bir savaş verdiler ve direncin, yiğitliğin mucizesini yarattılar. Egemenlerin şatolarını ele geçirmek, şato merkezli feodal yapıyı yıkmak için son güçlerine dek çarpıştılar.

Sonuçta başarıya ulaştılar, ama tam bir başarı değildi bu; savaşmaktan yoruldukları için baronlarla barış imzaladılar, köylülerin çıkarlarının feda edildiği bir barış... Kentlilerin, savaşarak baronlardan geri aldıkları toprakların dışında kalan yerlerdeki köylüler, salt savaş son vermek, barış yapabilmek için baronların insafına terk edildiler. Hatta İtalya ve Almanya'da kentler, kentte yaşaması koşuluyla baronu yurttaş olarak tanıdılar. Bazı yerlerdeyse köylüler üzerindeki egemenliklerini baronla bölüştüler, tıpkı baronlar gibi toprak kölelerine sahip oldular.

Ama baronların 'kaba, pis insanlar' olarak gördükleri ve hep nefret ettikleri kentlilerden intikamları korkunç oldu. Kendi aralarındaki kan davalarını, elde silah kentlerin sokaklarında çözümleme yolunu seçtikleri (elbette, aşağılık buldukları kentlilerin komün mah-

kemelerinde çözümleyecek değillerdi davalarını) ve bu arada kentlileri de birbirlerine karşı kıskırtmayı ihmal etmedikleri için, oluk gibi kan aktı kent komünlerinin yollarından.

Bunun dışında soylular sefahatleri, savurganlıkları, entrikaları, lüks yaşamları, kral saraylarında-piskopos yurtluklarında aldıkları yüksek eğitimleriyle kentlilere karşı moral bozma-ahlâksızlaştırma çabalarından da geri durmadılar. Komün yurttaşlarını aralarındaki bitmez tükenmez kavgaların içine çektiler sürekli; bir süre sonra yurttaşlar da soylulara öykünmeye başladılar: Kent duvarlarının dışında (köylerde) yaşayan serflerin emeğini sömürerek ya da dış ticaret yoluyla zenginleşenler çıktı aralarından ve bunlar bey'lik, efendilik taslamaya başladılar.

Bu elverişli koşullardan yararlanan krallar, imparatorlar, çarlar, pan'lar köylülükten de destek alarak krallıklarını, çarlıklarını kurmaya ve kentleri bir bir dize getirmeye başladılar. Köylülerden kendilerini doğrudan desteklemeyenlere bile ne isterlerse sağlamaları, bu köylülerin kentlere karşı kralların yanında yer almaları sonucunu doğurdu.

Krallıklar, özellikle de kırsal kesimde (köylerde), çevresi köylü halkla çevrili, tahkim edilmiş şatolarda kök salarak oluşmaya başladı. 12. yüzyılda yalnızca ad olarak vardı krallıklar; bugün, birtakım küçük haydut çetelerinin elebaşılarının, kendilerine -Augustin Thierry'nin de kanıtladığı gibi- o sıralarda hemen hiçbir anlamı olmayan kral adını taktıklarını biliyoruz. İskandinav balıkçılarının 'balık ağı kralları', hatta dilencilerin bile kralları olduğu biliniyor. Kral, prens, konung bir vakitler yalnızca geçici baş, önder anlamına geliyordu.

Bir süre sonra en güçlü ya da en kurnaz prenslerin ya da şatosunun yer seçimi ya da özellikleri en iyi olan, en güçlü, en kurnaz prenslerin öteki prenslere karşı üstünlük kurmaya başladıkları görüldü. Kilise, kuşkusuz bunları desteklemeye her ân hazırды. Bu prensler zor, entrika, satın alma yoluyla ve gereken durumlarda hançer ve zehre başvurarak öteki feodaller üzerinde üstünlük kurdular. Örneğin Moskova çarlığı böyle oluştu.* Kral egemenliklerinin doğum yeri hiçbir zaman hareketli, gürültülü kent meclisleriyle, Tarpey kayalıkları

*) Bkz. Kostomarov, N.I., *Eski Rusların Tek Devlet Olmaları*, özellikle *Avrupa Belleteni*'ndeki makale. Kostomarov *Belleten*'de yayınlatabilmek için yazısını, büyük olasılıkla çar sansürünün talebiyle epeyce yumuşatmış, 1870, 11. Kitap, s. 5-54; 12. Kitap, s. 495-563.

rıyla* ya da tiranlar için ırmaklarıyla özgür kentler olmadı; bu egemenlik her zaman taşrada, köylerde geliştii.

Fransa'da geleceğın kralları Reims ya da Lyonn'da yerleşmek (yurtlanmak) için birkaç başarısız girişimde bulunduktan sonra bu iş için Paris'i seçtiler kendilerine; çünkü Paris, çevresi zengin köylerle çevrili bir küçük köyler-beldeler toplamı gibiydi o dönemlerde; ama hiçbir zaman meclisi olan bir kent değildi. İngiltere'de kral egemenliğı Westminster'da, Londra kapıları yakınında kuruldu; Rusya'da Suzdal ve Vladimir'deki başarısız girişimlerden sonra, Moskova nehri kıyısındaki zengin köyler ortasında yer alan Kremlin'de kuruldu. Ama kral egemenliğı hiçbir zaman Novgorod'da, Pskov'da, Nürnberg'de ya da Floransa'da, yani özgür kentlerde tutunamadı.

Komşusu olan köyler krallara gereksindikleri buğdayı, atı, insanı sağladılar. Öte yandan, palazlanmaya başlayan tiranlar ticaretten para kazanmayı da öğrenmişler ve oldukça önemli bir varlık edinmişlerdi. Kilise hem hazinesiyle, hem de manevi desteğıyle hep arkalarındaydı; kralların adeta üzerine titreyen kilise, son olarak kral kenti için özel bir ermiş ve özel bir mucize icat etmeyi bile ihmal etmedi. Piskoposluğın egemenliğinden kurtulan özgür kentler gençlik coşkusuyla çılgınlar gibi ileri atılırken, kilise, egemenliğini yeni doğan krallar aracılığıyla pekiştirmeye çalışıyor, egemenliğı paylaşmak için seçtiğı bu insanların üzerine titriyor, beşiklerini dualarla, günlük tütsüleriyle, altın yaldızlarla onurlandırıyor, onları saygılıyordu. Her yerde, Paris'te, Moskova'da, Madrid'de, Westminster'da kilise bir elinde -insanları diri diri yakacağı ateşii tutuşturmak için- meşale tutarken, hemen yanı başında da bir cellat bulunduruyor ve kral beşiklerini, çar egemenliğini böylece koruyordu.

Yılmadan çalışma, devletçi ruhta güçlü bir eğitim, eylem ve etkinliklerinde, toplumun bütün sınıf ve katmanları arasında arayıp bulduğu güçlü iradeli ve kurnaz insanlara dayanma; entrika, düzen-dolap çevirmede engin deneyim gibi üstün nitelikleri olan, Roma ve Bizans hukukunu çok iyi bilen kilise, dur durak bilmeksizin ideali uğruna, yani İncil'in ruhuna uygun, egemenliğı sınırsız, ama kilisenin sözünden çıkmayan güçlü krallar yaratmak, egemenliğini pekiştirmede kullanacağı bu sivil silahı edinmek için yılmadan mücadele etti.

*) Eski Roma'da, ölüm cezasına çarptırılan devlet düşmanlarının aşağı fırlatıldıkları Kapitol'un batısındaki sarp kayalık. (ç.n.)

Bu iki komplocunun -kral ve kilisenin- ortak çalışması 16. yüzyılda doruğuna ulaştı. Kral artık rakipleri olan baronları dize getirmiş, elini özgür kentlerin içine sokmuştu: Şimdi sıra onlardaydı.

Bu arada belirtmeliyiz ki, 16. yüzyıl kentleri de artık 12., 13., 14. yüzyıldan bildiğimiz kentler değildi.

12. yüzyılda devrimlerle doğan bu kentler kendilerini harekete geçiren eşitlik düşüncesini yalnızca çevrelerindeki köylülere değil, bir kısım kentli nüfusa bile iletebilme cesaretini gösteremediler ve bu insanlar da özgürlük sığınağı gibi gördükleri kent duvarları dibine kaçıp merkezde izin verilmeyen yeni zanaatlarını burada geliştirdiler.

Bütün kentlerde, 12. yüzyılda devrimi gerçekleştiren eski soy (kabile) ile -ya da yalnızca 'kabile' diyelim buna- kente daha sonra yerleşen yeniler arasında hep bir ayrım oldu. Eski 'tüccar ve zanaatçı birliği', yeni gelenleri içine almaya hiç istekli olmadığı gibi, 'genç zanaatlar'ın da onların yürütmekte oldukları ticarete katılmasını hep reddetti. Önceleri ticareti bütün kent adına yürüten basit ticaret görevlileri, giderek Doğu'nun göz kamaştırıcı lüksünü kent yaşamına sunan, dış ticaret yoluyla kendi ceplerini dolduran simsarlara, aracılara dönüştüler. Daha sonraysa 'tüccar birliği'nin kente borç veren tefecilere dönüştüğüne tanık olundu, bunlar 'basit halk'a karşı ruhban sınıf, ve toprak sahipleriyle birleşmekten bile kaçınmadılar; ya da tekellerini korumakta, zenginleşme haklarını savunmakta, kendilerine destek olması için kente en yakın krala para yardımında bulunarak, rakipleriyle -bu arada hatta kendi kentleriyle- savaşımında ona destek oldular. *Komünal* olmaktan çıkıp *kişisel*'e dönüşen ticaret sonunda özgür kenti yok etti.

Öte yandan, kenti ve onun veçe'sini ilk oluşturan eski zanaat birlikleri, yeni zanaatların genç birliklerinin de kendi yararlandıkları haklardan yararlanmalarından yana olmadılar. Yeni zanaatlar ancak devrim yoluyla elde edebildiler hak eşitliğini; tarihsel belgelerle gelişmelerini izleyebildiğimiz her kentte böyle bir devrimin olduğunu görüyoruz. Bu devrim, çoğu kentte hayatın, zanaatların ve sanatın yenilenmesi sonucunu yarattıysa da -Floransa'da bu durum apaçık böyledir- kimi kentlerde de *zenginlerin* (popolo grosso), *yoksulları* (popolo basso) yenmesiyle, özellikle de işin içine baronların ve ruhban sınıfının katıldığı yerlerde sayısız sürgün ve idam cezalarıyla ve devrim hareketinin bastırılmasıyla sonuçlanmıştır

Daha sonra Makyavelist krallar 'yoksulları zenginlerden korumak' bahanesiyle (gerçekte her ikisini de dize getirmek için) özgür kentlerin iç işlerine karışmaya başladılar, ardından da bu kentlerin efendisi oldular. Rusya'da da oldu bu: Moskova Büyük Prensi (sonraları çar), 'kara yüzler'i ve 'küçük insancıklar'ı zenginlerden korumak için Novgorod ve Pskov üzerine yürüdü. Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve başka ülkelerde de hep böyle oldu.

Bir başka nedenle *-insanların düşünce biçimlerinin, dünyayı kavrayışlarının değişmiş olması nedeniyle de-* kentler yok olmaya yargılıydı: Kilise yasaları ve Roma Hukuku kafalarını allak bullak etmişti özgür kentlilerin.

12. yüzyıl Avrupalısı özünde federalistti. Özgür girişimi, özgür uzlaşmayı, gönüllü birliği savunur ve kendi kişiliğini toplumun çıkış noktası olarak görürdü. Kişisel kurtuluşunu birilerine boyun eğmekte aramaz, içinde yaşadığı toplum için kurtarıcı beklemezdi. Hristiyan ya da Roma disiplin anlayışı ona tümüyle yabancıydı.

Ama bir yandan Hristiyan kilise anlayışının (kilise öteden beri egemenlik alanını genişletmek, insanların ruhlarına hükmetmek, özellikle de inananların emeklerine el koymak çabasıındaydı), öbür yandan Roma Hukuku'nun (12. yüzyıldan başlayarak güçlü baronların, kralların şatolarına ve kontrol altında tuttukları topraklara sızmaya başlamış ve kısa sürede üniversitelerde en ilgi gören ders olmayı başarmıştı Roma Hukuku); başlangıçta kanlı bıçaklı olan, ama sonraları tencere-kapak gibi birbirine uyan bu iki kurumun etkisiyle, insanların beyinleri yavaş yavaş iğdiş oldu; papazların ve hukukçuların nüfuzları arttıkça bu çürüme, bozulma da giderek geri dönülmez bir boyuta ulaştı.

İnsanoğlu iktidarı, otoriteyi sevmeye başladı. Kentte aşağı zanaatlarla uğraşanların bir ayaklanması mı oldu, hemen bu karşıt grubu yok etmek için sınırsız egemenlik hakkı olan bir kurtarıcı, diktatör, çar, sultan arayışına girdi. Doğrusunu söylemek gerekirse, diktatörler de kendilerine tanınan bu sınırsız egemenlik hakkından hiç duraksamadan yararlandılar: Hem de kilise ve Doğu despotizminden öğrendikleri o ince işkencelerle...

Kilise bu konuda her zaman yardıma hazırды: Çünkü İsa'nın önünde diz çöken, İncil'in söz dinler savaşçısı kral, onun büyük hayaliy-

di. Bu da bir yana, 12. yüzyıldaki ilk yeniden doğuş çağında* özgür kentlere egemen olan dünyevi bilimi can düşmanı olarak görüyordu kilise. Bu dönemde yeniden keşfedilen eski Yunan uygarlığının da etkisiyle insanları doğaya dönmeye çağıran bütün 'putperest düşünceleri' lanetlemeyi de unutmuyordu. Sonuçta kilise, papalığa, ruhban sınıfına ve genel olarak Hıristiyanlığa karşı ayaklanmaya dönüşen bütün hareketleri ezmeyi başardı. İnsanların diri diri yakıldığı ateşler, işkenceler, idam sehpaları din sapkınlarını yola getirmek için sürekli kullanıldılar. Kilise için elindeki aracın kim olduğu -papa, kral ya da diktatör- hiç önemli değildi; yeter ki din sapkınlarının yakıldığı ateşin alevleri göğe yükselsin, işkencehanelerden yükselen feryatlar yeri göğü tutsun, dizi dizi darağaçlarında birbiri ardınca gövdeler sallansındı.

Roma Hukuku ve kilisenin etkisiyle özgür komünü yaratan, özgür girişimciliği, özgür uzlaşmayı yaratan federalist ruh yok oldu git-ti ve yerini disiplin ruhuna, hükmedici ruha ve hiyerarşik örgütlenme ruhuna bıraktı. Hem varlıklı kesim, hem de halk, ağız birliğiyle dışarıdan kurtarıcı gelmesini istemeye başladılar.

Dışarıdan bu kurtarıcı geldiğinde, yani kentin gürültülü meclisinden uzakta usul usul zenginleşmiş, kilisenin bütün desteğini arkasına almış, çevresi kendisine boyun eğmiş soylularla ve köylülerle çevrili kral, kent halkının 'yoksullar'ına, acımasız gücüyle kendilerini zenginlere karşı koruma, 'zenginleri'ne, onları yoksul ayaklanmalarına karşı koruma vaadiyle kent kapılarına dayandığında, iktidar ve otorite zehri kanında dolaşmaya başlamış olan kentin krala karşı koyacak gücü yoktu. Dolayısıyla da kent, kapılarını ardına kadar açtı krala.

Öte yandan Moğollar 13. yüzyıldan başlayarak Doğu Avrupa'yı yakmış, yıkmış, yağmalamışlardı; Moskova'daysa Tatar Hanlarının ve Ortodoks kilisesinin himayesinde yeni bir çarlık doğmuştu. Sonra, Türkler Avrupa'ya saldırmışlar ve yolları üstünde ne var ne yoksa yakıp yıkarak 1453 yılında Viyana kapılarına dayanmışlardı. Türklere karşı koyabilmek için Polonya, Bohemya ve Macaristan'da -Avrupa'nın ortasında- güçlü devletler oluştu. Aynı dönemde Avrupa'nın öbür ucunda, İspanya'da Moritanyalıları (Pirenelerde ve Kuzey Af-

*) Bkz. Kostomarov, *On İkinci Yüzyıl Rus Rasyonalistleri*.

rika'mn batısında yerleşik Arap-Berberi halk) karşı girişilen acımasız savaşın kazanılması ve bunların bu topraklardan sürölüp atılması, Kastilya ve Aragon'da yeni, güçlü bir devletin, Roma kilisesine ve engizisyona -yani kılıca ve işkencehaneye- dayalı İspanyol monarşisinin doğmasını sağladı.

Bütün bu savaşlar ve kaçma-kovalamaca, kaçınılmaz bir biçimde Avrupa'nın yeni bir döneme, bir kenti krallık -ya da Büyük Prenslik-kenti olarak seçip, bütün öteki kentleri 'birleştiren' -daha doğrusu, onlara boyun eğdiren- askeri devletler dönemine girmesine neden oldu.

Kentler küçük devletlere dönüşünce, bu küçük devletlerin büyük devletler tarafından yutulmaları kaçınılmazdı.

Bununla birlikte, devletlerin özgür komünlere ve Ortaçağ'ın federalist kurumlarına karşı zafer kazanması o kadar da kolay olmadı. Hatta bunların tam ve gerçek bir zafer olduğundan kuşku duyurtacak dönemler bile oldu.

Orta Avrupa kentlerinde ve köylerinde biçimsel (dış görünüş) olarak dinsel nitelikli, ama içerik (öz) olarak eşitliği hedefleyen saf komünist nitelikli çok geniş halk hareketleri görüldü.

Örneğin 14. yüzyılda bu türden iki köylü hareketi (Fransa'da 1358 yılı dolaylarında ve İngiltere'de 1380 yılı dolaylarında) oldu. Bunlardan ilki tarihe Jacquerie hareketi olarak, ikincisiyse hareketin köylü önderlerinden birinin adıyla, Watt Tyler hareketi olarak geçti. Feodal beylere karşı girişilen her iki hareket de o zamanki toplum-

sal yapıyı tepeden tırnağa sarstı. Her iki hareket de sonuçta yenilgiye uğramasına karşın, feodallerin sarsılmaz görünen güçlerine ağır darbeler indirdi. İngiltere de bu halk ayaklanması, serflik hukukunun kesin olarak sona ermesi sonucunu doğurdu; Fransa'da ise Jacquerie hareketi feodaliteye öyle ağır bir darbe indirdi ki, bu darbeyle feodalite belki tümüyle yok olmadı ama sürünür duruma düştü ve servaj hiçbir zaman Almanya ve Doğu Avrupa'da gösterdiği gelişmeyi Fransa'da gösteremedi.

Derken 16. yüzyılda Orta Avrupa'da benzer bir hareket (Bohemya'da Hüs ve Almanya, İsviçre ve Hollanda'da 'anabaptist') hareketi olarak görüldü. Batı Avrupa'da bu yalnızca feodal baronlara, toprak beylerine karşı değil, kiliseye ve devlete, kilise yasalarına ve Roma Hukuku'na karşı, ilk Hıristiyanlık adına girilmiş bir ayaklanma hareketi olarak görüldü.* Uzun yıllar boyunca bu hareket devlet ve kilise tarihçilerince öylesine çarpıtılarak aktarıldı ki, hareketin öz niteliği daha yeni yeni kavranabiliyor.

Bu hareketin şiarı, bir yandan tam (eksiksiz) kişi özgürlüğü (öylesine bir özgürlük ki, insanlar yalnızca kendi vicdanlarından buyruk alacaklardı), öbür yandan da komünizmdi. Çok sonraları, devlet ve kilisenin bir yandan hareketin en ateşli önderlerini ortadan kaldırmaları, bir yandan da usta bir manevrayla hareketi kendi yararlarına bir yöringeğe oturtmalarıyla, ayaklanma devrimci karakterini yitirdi ve Luther'in reform hareketine dönüştü.

Luther'le birlikte prensler de benimsediler bu hareketi; ancak başlangıçta devletsiz anarşizm şiarıyla ortaya çıkmış -ne yazık ki dinle karışık bir anarşizmdi bu-, hatta yer yer bunu hayata geçirmeyi başarmış bir hareket söz konusuydu. Ancak o dönemlerin -böylesi durumlarda ille ödenmesi gerekli- bir tür haracı olan din ögesini bir yana bırakacak olursak, hareketin doğrultusu özünde, bugün bizim temsil ettiğimiz hareketin doğrultusuydu. Hareketin temeli, tüm yasaların -devletin yasaları ya da ilahi yasaların- reddine dayanıyordu; kabul edilen tek yasa insanın kendi vicdanıydı. Ayrıca komünler herkesin geleceğini belirleyecek tek yaşam biçimi olarak görülüyordu. Bunun da ötesinde, feodallerin el koyduğu topraklar bunlardan geri alınacak, öteki komünlerle özgür birlikler kurulacak ve kimse dev-

*) Rusya'da 17. yüzyıl başlarında 'kargaşa dönemi' adıyla anılan ve serflik hukukuna ve devlete karşı girilen hareket de benzer bir gelişme çizgisi izledi, ancak bunda dinsel herhangi bir öge yoktu.

lete en küçük bir parasal katkıda bulunmayacağı gibi, hiçbir şekilde kişisel hizmette de bulunmayacaktı. Tek kelimeyle, komünizmi ve eşitliği hayata geçirme isteğini dile getiren şiarlardı bütün bunlar. Anabaptist hareketin filozoflarından Denka'ya, İncil'in otoritesini kabul edip etmediği sorulduğunda, insanın davranışlarına yön veren iki kural bulunduğu, *kendi adına* bu kuralları İncil'de bulduğu yanıtını vermişti. Ancak, kilise söyleminden ödünç alınmış bu belirsiz sözler, bu 'kitap' otoritesini yansıtan sözler (ki komünizme de otoriteye de hem eveti, hem hayır içeriyordu), bu, kararlı bir biçimde özgürlüğün söz konusu olduğu bir durumda özellikle seçilen dumanlı, bulanık sözler, bu, bir ayaklanma hareketinde bulunmaması gereken, ama ne yazık ki var olan dinsel renkler, aynı zamanda söz konusu ayaklanmanın uğrayacağı bozgunu duyumsatır gibiydi.

Kentlerde doğan isyan hareketi çabucak köylere de yayıldı. Köylüler kime olursa olsun boyun eğmeyi reddederek, eski çizmelerini ya da huş kabuğuyla ipten örülmüş çarıklarını ayaklarına geçirip (sancakları yoktu, bu çarıklardı onların sancakları), komünlerine ait olup da feodal beylerin el koyduğu topraklarını geri aldılar, kölelik hukukunun zincirlerini kırdılar, papazları, yargıçları kovdular ve özgür komünlerini kurdular. Bir ara, henüz doğmakta olan devletin varlığını bile tehdit eder düzeye gelen bu isyan hareketi krallar, imparatorlar tarafından -papalığın ve reforme edilmiş kilisenin de yardımıyla- ancak göğe yükselen ateşler, işkenceler ve birbiri ardınca kurulan darağaçlarıyla, birkaç yıl içinde 100 binin üzerinde köylünün katledilmesiyle durdurulabilmiştir (bu arada Luther'in Papa'dan daha çok köylünün kanına girdiğini de belirtelim).

Anabaptist hareket içinden doğan, ancak daha sonra devletin desteğini arkasına alan Luther reformu, halkın kırılmasına, kendisinin varlık sebebi olan isyanın bastırılmasına neden olmuştur. Bu muazzam düşünsel akım, yüz yıl sonra yine devlet ve kilise tarafından yıkılacak olan Moravyalı Kardeşler¹ komünlerinde varlığını sürdürere-

1) Moravyalı Kardeşler (Çek Kardeşler ya da Bohemyalı Kardeşler de denir): Çekoslovakya'da 15. yüzyıl ortalarında, Hüs'ların bir kolu olan Tabor'luların yakılmasından sonra P. Helçitski'nin izleyicileri tarafından kurulan mezhep. Devleti, sınıfları, maddi serveti, bunlardan kaynaklanan eşitsizlikleri reddetmişlerdir. 1618-1620 yıllarında Habsburg'lara karşı kalkışılan Çek ayaklanmasından sonra bu ülkeden sürülmüşler ve çeşitli Avrupa ülkelerine dağılmışlardır. Eğitime çok önem vermişler, okullar, kitaplıklar kurmuşlardır. Almanya'nın Neuvid kentindeki okullarında bir süre Jan Elize Reklü (Reclus) de ders vermiştir.

bilmiştir. Bunlardan arta kalan küçük grupların kimi Güneydoğu Rusya'ya (Mennonit¹ komünleri; ki daha sonra ABD ve Kanada'ya göçmüşlerdir), kimi Grönland'a yerleşmişlerdir; bunlar hâlâ komün olarak varlıklarını sürdürmekte ve devlete hizmet etmeyi kesinlikle reddetmektedirler.

Devlet işte o günlerden bu yana varlığını sürdürmekte. Yasa yapı-cılar, papazlar, toprak beyleri ve askerler, tahtın çevresinde birbirine kenetlenip, mahvedici varlıklarını, çalışmalarını bugün de sürdürüyorlar.

Devlete uşaklık eden devletçi-tarihçiler bu döneme ilişkin ne çok yalan söylediler! Hepimize okullarda öğretilen yalanları anımsayın yeter: Yok, feodalizmin yıkıntıları üzerinde ulusal birliği sağlayan devlet insanlığa büyük hizmetlerde bulunmuş... yok, daha önce kentler birbirleriyle yarış halinde oldukları için böyle bir birlik düşünülemezmiş de, ama işte devlet halkı birleştirmeyi başarmış... falan filan! Çocuk yaşlarımızda kafamıza sokulan bu yalanlara bugün koca adamlar olduk, hâlâ inanır dururuz.

Ama işte öğreniyoruz ki, aralarındaki bütün rekabete karşın Ortaçağ özgür kentleri dört yüzyıl boyunca özgür uzlaşmaya dayalı federasyon yoluyla aralarında sıkı birlikler kurmaya çalışmışlar ve bunu da pekâlâ başarmışlardır.

Örneğin Lombardiya birliği Kuzey İtalya'nın bütün kentlerini içine alıyordu; bu kentlerin federal hazinesi Milano'da bulunuyordu. Öbür federasyonlar (örneğin Toscana birliği, 60 kenti içine alan Rhein birliği, ayrıca Vestfalya, Bohemya, Sırp, Polonya ve Rusya kentlerinin federasyonları) tüm Avrupa'yı kaplıyordu. Hanse ticaret birliği, bir yandan Kuzey Almanya kentlerini içine alırken, bir yandan da İskandinavya, Polonya ve Rusya'nın Baltık kıyısı kentlerini kapsıyordu. Gönüllü Birlikler'in oluşturulması için gerekli bütün öğeleri kapsayan, hatta bu işin hayata geçmiş biçimi olan somut örnekler bunlar.

Bu birliklerin günümüze dek sarkan örnekleri bile var. İsviçre'ye bakalım: Burada birlik öncelikle ('eski kantonlar' denilen) köy ko-

1) Mennonit Komünü: 16. yüzyılın 30'lu-40'lı yıllarında Hollanda'da kurulan Protestan temelli komün. Komünün adı, kurucusu Menno Simons'un adından gelmektedir. Hollanda'dan dünyanın pek çok köşesine dağılmışlar, bu arada 18. yüzyıl ortalarından başlayarak Rusya'da da yaşamışlardır (bkz. Klibanov, A.I., *Mennonitler*, Moskova-Leningrad, 1931; Krestyaninov, V.F., *Mennonitler*, Moskova, 1967).

münleri arasında kuruldu (benzeri bir birlik de Fransa'nın Laon bölgesinde kuruldu). Öte yandan İsviçre'de kentler hiçbir zaman köylerden bütün bütüne ayrılmadıkları için (geniş çaplı dış ticaret yapan kentlerin bulunduğu bütün ülkelerde bu durum höyledir), 16. yüzyıldaki köylü ayaklanmalarında kentler köylülere yardım edebilmişlerdir; böylece İsviçre birliği hem kentleri hem de köyleri tek bir federasyon çatısı altında birleştirmiş ve günümüze dek de sağ salım getirebilmiştir.

Ama devlet, yapısı gereği özgür birliğe kesinlikle katlanamaz; devlet için o ürkünç bir şeydir, dahası, 'devlet içinde devlet'tir! Devlet, kendi içinde, kendi başlarına var olabilen, özgür insanların kurduğu özgür birliklere katlanamaz. Devletin tek bildiği *uyruktur*. Ayrı ayrı kişiler için birleştirici halka olma hakkı yalnız devlete ve onun kız kardeşi kiliseye aittir. Bu hak başka kimseye tanınamaz, devredilemez.

O bakımdan, yurttaşlar arasındaki doğrudan bağlar temelinde kurulmuş kentleri devletin yok etmek istemesinde anlaşılmasın bir yan yok. Devlet, böyle bir kentteki bütün iç bağları yok etmek, böyle bir kentin asıl kendisini yok etmek ve böyle kentler arasındaki bütün doğrudan bağları yok etmek zorundadır. Federatif ilkeler yerine boyun eğme ve disiplin ilkeleri geçerli olsun ister devlet. Çünkü ona hayat veren temel ilke budur. Bu ilke olmazsa *devlet devlet olmaktan çıkar*, federasyona dönüşür.

İşte bu nedenle bütün 16. yüzyıl, devletin kentlere ve onların birliklerine karşı açtığı, kanın oluk gibi aktığı, insanların diri diri yakıldığı, sıra sıra ipe çekildiği ölüm kalım savaşının yüzyılı oldu. Kentler önce kuşatma altına alındı, ardından taş üstünde taş bırakmamacasına yakıldı, yıkıldı, yağmalandı; kentliler kılıçtan geçirildi, kılıç artıkları başka yerlere sürüldüler. Sonuçta zafer bütün cephelerde devletin oldu! İşte bugün bu zaferin sonuçlarını yaşıyoruz biz.

15. yüzyılda tüm Avrupa zengin kentlerle doluydu; bu kentlerin taşçıları, oymacıları, dokumacıları ve başka ustaları sanat mucizeleri yaratıyorlardı; bu kentlerin üniversiteleri deneysel bilimin temel taşlarını döşüyorlardı; bu kentlerin kervanları anakaraları, yelkenli-leri ırmakları, okyanusları aşıyordu.

İki yüzyıl sonra bütün bunlardan geriye ne kaldı? Kişi başına okul, hastane yatağı açısından günümüzün bu konularda en gelişmiş

başkentlerini bile geride bırakan Floransa gibi 50 bin, 100 bin nüfuslu bir kent, yoksul, zavallı bir beldeye dönüştü. Bu kentte yaşayan insanlar ya kılıçtan geçirildi, ya sürüldü, ya da can korkusuyla kaçıp gittiler. Kentin tüm zenginliklerine kısmen devlet, kısmen kilise el koydu. Sanayi mızımız devlet memurları elinde çöktü, ticaretten eser kalmadı. Kentleri birleştiren o güzelim yollar bile 17. yüzyılda geçit vermez hale geldiler.

Devlet ve savaş; birbirinden ayrılmaz ikili! Ve işte savaş Avrupa'yı çöle çevirdi, devletin doğrudan bir türlü yapamadığı şeyi, özgür kentleri yok etmeyi başardı.

Hadi kentler ezildi, tepelendi, peki köylerin bir kazancı oldu mu devlet denilen şu merkezi aygıttan? Hayır, kesinlikle hayır! Tarihçilerin İskoçya, Toscana, Almanya köylerinin 14. yüzyıldaki durumlarına ilişkin yazdıklarına bir göz atın, sonra da 1648 yılında İngiltere köylerinin; ya da 'Güneş-Kral' XIV. Louis'nin Fransa'sındaki köylerin, Alman köylerinin, İtalyan köylerinin içinde bulunduğu yoksulluğa ilişkin yazılanlara bakın ve yüzyıllık devlet egemenliği altında buraların ne hale geldiğini görün.

Bu, Rusya'da Romanov devletinin doğuş dönemidir; ilk iş olarak serflik hukukuna ilişkin düzenlemeleri yapan yeni Rus devleti, çok geçmeden serfliği köleliğe dönüştürmüştür.

Her yerde yoksulluk, yoksunluk... Serflik hukukunun yok edildiği yerlerde, en akla gelmez biçimlerde bu düzen yeniden yaratıldı; yok edilmediği yerdeyse, devletin koruyucu kanatları altında eski kölelik düzenine benzer, hatta ondan da kötü, kudurmuş bir kuruma dönüştü.

Temel görevi yok etmek olan, bu çerçevede önce özgür kentleri, ardından köy komünlerini, ardından köylüler arasında kurulmuş bulunan bütün bağları yok eden, sonra da tek tek bütün köylüleri me-mur, papaz ve toprak beyinin hegemonyası altına sokan devletten de bundan başka ne beklenebilirdi ki zaten?

Kentlerin bağımsızlıklarını yok etmek; zengin ticaret ve zanaatçı birliklerini soyup soğana çevirmek; kentlerin yürüttüğü bütün dış ticareti önce elinde toplamak, sonra bunu da yok etmek; zanaatçı birliklerinin yönetimine el atmak, iç ticareti ve bütün zanaatçı üretimini en küçük ayrıntılarına dek memur sürüsünün eline bırakmak ve böylece hem sanayiye, hem de sanatı yok etmek; yerel yönetimleri boğmak; gönüllü milis güçlerini yok etmek; güçsüzleri, güçlülerin yararına olarak vergi yüküyle ezmek ve ülkeyi savaşlarla çöle çevirmek... 16., 17. yüzyıllarda doğan devletlerin kent birliklerine karşılık olarak yapıp eyledikleri işte bunlardı.

Aynı şeyler kuşkusuz köyler için de söz konusuydu. Devlet kendini yeterli ölçüde güçlü gördüğü anda, ilk iş köy komünlerinin üzerine yürüdü, köylünün canına okudu, komün topraklarını yağmaladı.

Devlete kapılanmış tarihçiler ve ekonomi politik âlimleri bize hep köy komünlerinin, tarımın gelişmesine engel olan, modası geçmiş bir toprak mülkiyeti biçimi olduğunu, bu nedenle de ‘doğal ekonomik güçlerin etkisiyle’ yok olmaya yargılı olduğunu öğretmişlerdir. Burjuva politikacılar ve ekonomistler aynı şeyleri yinelemeyi bugün de sürdürüyorlar. Bir tek onlar da değil; ne yazık ki (kendilerine ‘bilimsel’ sosyalist) diyen devrimciler ve sosyalistler arasında da, okullarımızda öğretilen bu çocukça masalı yineleyenlere rastlanıyor.

Alçakça bir yalan oysa bu ve yalanın böylesine ancak bilimde rastlanabilir. İşin gerçeğini öğrenmek isteyenler için tarih, devletin ilkin köy komünlerinin bağımsızlığını yok ettiğini, onların yargı, yasama ve yönetim haklarını gasp ettiğini, ardından da topraklarına devletin koruması altındaki zenginlerce el konulduğunu ya da bu toprakların doğruca devlet tarafından müsadere edildiğini kanıtlayan belgeyle kaynıyor (Fransa’ya ilişkin olarak bir tek Dalloz yasalarım¹ anmamız yeter).

Bu soygun Fransa’da 16. yüzyılda başladı, tüm 17. yüzyıl boyunca artan bir şiddetle sürdü. 1659 yılında devlet, komünleri özel koruması altına aldı. XIV. Louis’nin 1667 yılında yayınladığı bir kararname, komün topraklarının bu tarihte yağmalanmaya başladığını açıkça ortaya koymaktadır. Kararnamesinde, “İnsanlar akıllarına estiği gibi topraklara el koymuşlar... toprakları bölüşmüşler... soygunu haklı göstermek için de komünleri borçlu göstermişler,” diyen kralın, iki yıl sonra komünlerin bütün gelirlerine kendi adına el koyması ilginçtir. Sözümona bilim dili kullanarak ‘doğal ölüm’ dedikleri şey işte bu!

Bir sonraki yüzyıl içinde komünlerin en az yarısının topraklarına devlet himayesi altındaki aristokrasi ve ruhban sınıfı tarafından el kondu. Buna karşın komünler 1787 yılına dek varlıklarını sürdürebildiler. Konuyla ilgili daha geniş bilgi için Babeau’nun *Eski Rejimde Komünler** adlı kitabına başvurulabilir. Robert Turgot ise komün meclislerini ‘aşırı gürültücü’ buluyordu; bu yüzden yönettiği bölgelerde bu meclisleri dağıttı; yerlerine zenginlerden oluşan meclisler ihdas

1) Dalloz, M.D., *Yurisprudence générale du royaume. Répertoire methodique et alphabetique*, C: 1-44, s. 1845-1870.

*) Babeau, A.A., *Le village sous l'ancien régime*, Paris, 1878.

etti. 1787 yılında, yani Büyük Devrim'in öngünlerinde devlet Turgot'nun bu yöntemini bütün Fransa'ya uyguladı. Komün meclisleri (Mir'ler) artık yok edilmiş, yerlerine varlıklı burjuvalar ve köylüler arasından seçilmiş bir avuç kişi geçmişti.

Kurucu Meclis 1789 Aralık ayında alelacele onayladı bu yasayı; böylece, komün topraklarından arta kalanları, soyluların yerini alan burjuvazi yağmalamaya başladı. 1793 yılında Konvansiyon'u, komün topraklarının köylülere geri verilmesi kararnamesini imzalamaya zorlamak için, Doğu Fransa'daki köylü ayaklanmalarına benzer daha pek çok ayaklanma hareketine girişmek gerekti. Ne var ki, bu kararnamenin imzalanması, *ayaklanan köylülerin topraklarını kendi elleriyle geri almalarından* sonra oldu ancak.

Tüm devrim yasalarının yazgısı budur: Bu yasalar ancak bütün süreçleriyle tamamlandıklarında hayata geçebilirler.

Komünlerin 1669 yılından sonra ellerinden alınan toprakları üzerindeki haklarını kabul eden yasaya Meclis, burjuvazinin zehrini katmaktan geri durmadı. Yani, soylulardan geri alınan toprakların yalnızca 'yurttaşlar' arasında (eşit bir şekilde) bölüştürüleceği görüşüne yer verildi yasada (buradaki 'yurttaşlar' ifadesiyle kastedilen, köy burjuvazisiydi). Konvansiyon bir kalem çalımıyla, toprağa asıl gereksinim duyan yoksul köylü yığınlarını topraktan yoksun bırakmanın yolunu böyle bulmuştu. Köylülerin bu ayak oyununa tepkileri 1793 yılında yeniden ayaklanmak şeklinde oldu; ancak bu ayaklanmalardan sonra Konvansiyon toprakların 'yurttaşlar' arasında değil, tüm köylüler arasında dağıtılmasını öngören yeni bir yasa yayınladı.

Yine de hiçbir zaman uygulanmadı bu yasa; hatta tersine, komün topraklarına yönelik yeni yağmalara kapı araladı.

Alınan bütün bu önlemler, bilgin bayların öne sürdükleri gibi komünlerin 'doğal ölümle ölmeleri'ne yeter diye düşünüldü. Ne var ki komünler bir türlü ölmüyordu; dokuz canlıydılar sanki. Bunun üzerine 24 Ağustos 1794 tarihinde gerici iktidar bir darbe daha indirdi komünlere. Hükümet, devlet borçlarını karşılamada bir fon olarak kullanmak üzere tüm komün topraklarını müsadere etti ve bu toprakları açık artırma yoluyla köylülere, daha doğrusu Jakobenlerin hazinesini tamtakır eden, karşı devrimci 'Thermidorcu' burjuvalara sattı.

Bereket versin, 5. yılın 2 prairial* günü, üç yıl yürürlükte kalan bu yasa yürürlükten kaldırıldı. Kaldırıldı ama, komünler de yok edilmişti artık. Komünlerin yerine, hükümetin içlerini kolayca kendi memurlarıyla doldurabileceği 'kanton meclisleri' kuruldu. 1801 yılına dek böyle idare edildi; bu tarihte köy komünleri yeniden kuruldu. Ancak hükümet Fransa'daki toplam 36 bin komünün belediye başkanı ve sendikalarını atama yetkisini üzerine aldı. Bu toplumsal-siyasal körlük 1830 yılına dek sürdü; bu tarihte 1784 tarihli yasa yeniden benimsendi. Bu değişik uygulamalar arasındaki süre içinde, 1813 yılında, komün topraklarına hükümet yeniden zorallım uyguladı; bu yağma da üç yıl sürdü; sonra, kalan toprakların komünlere dağıtılması ancak 1816 yılında oldu.

Ama bu daha her şeyin bitmesi demek değildi. Her yeni hükümet, komün topraklarını kendisine destek verenleri ödüllendireceği bir kaynak olarak gördü. 1830 yılından sonra üç kez -ilki 1837 yılında, sonuncusu III. Napolyon döneminde olmak üzere- komün ormanlarının ve otlaklarının hane başına bölünmesini *buyuran* yasa çıkarıldı. Köylülerin karşı koymaları nedeniyle her üç yasa-yı da yürürlükten kaldırmak zorunda kaldı hükümetler. Yine de III. Napolyon, çıkardığı yasadan epeyce yararlandı ve gözdeleri için çok büyük birkaç yurtluk elde etti.

İşte gerçekler, işte 'bilimsel bir dille' ifade edilen 'ekonomi yasaları' ve işte bu yasaların uygulandığı Fransa'da komünlerin nasıl 'doğal ölümle öldükleri'. Savaş meydanında can veren yüz bin askerin de 'doğal ölüm'le öldüklerini söylemek hiç zor olmasa gerek bundan sonra.

Fransa'da olanlar başta Belçika, İngiltere, Almanya, Avusturya olmak üzere, Slav ülkeleri dışında**1 tüm Avrupa'da aynen yinelen-di.

Burada ilginç olan, komünlerin yağmalanması sürecinin tüm Batı Avrupa'da aynı zamana denk düşmesi. Tek fark, uygulanan yöntem-

*) *Prairial* : 1793-1795 yılları arasında uygulanan Fransız devrim takviminin 20/21 Mayıs-18/19 Haziran arasına denk düşen 9. ayı.

**) Aynı şey şimdi de Rusya'da oluyor; hükümet 1906 tarihli yasaya dayanarak komün topraklarını yağmalıyor, bununla da kalmıyor, memurları aracılığıyla yağmayı büsbütün kışkırtıyor.

1) Kropotkin, P.A. Stolipin başkanlığındaki hükümetin, komünlerinden ayrılmak isteyen köylülere ve bunların paylarına düşen toprakların özel mülkleri olarak kayda geçirilmesine ilişkin kararnamesinden söz ediyor. Duma'nın ve Devlet Konseyi'nin yaptığı kimi değişikliklerden sonra bu yasa 14 Haziran 1910 yasası olarak anılmaya başlandı.

lerde. Örneğin İngiltere’de tek ve bütünsel bir önlem alınmasına cesaret edilemediği için, soylulardan ve burjuvalardan oluşan parlamento, her özel durum için sayıları binleri bulan ‘çitle çevirme kararnamesi’ yayınladı; bu kararnamelerle baronlara, toprak beylerine çitle çevirdikleri topraklara sahip olma hakkı tanınıyordu. İngiltere’de *parlamento bu uygulamasını hâlâ sürdürüyor!* Bu ülkede komün topraklarının uğradığı geçici değişikliklerin izleri bugün bile ortadayken, Marshall’ın yapıtlarında (19. yüzyıl başlarında bile) bu tür köylü örgütlenmesinin parlak örnekleri ortadayken ve nihayet *komün ekonomisi birkaç komünde hâlâ sürüp dururken*,* Fustel de Kulanj’ın saygıdeğer öğrencisi Sibom gibi bazı büyük bilginler çıkıp İngiltere’de köylülerin serflik dışında (köy komünü, vb. gibi) bir yaşamlarının asla olmadığını söyleyebiliyorlar!

Belçika, Almanya, İtalya ve İspanya’da aynı yöntemlerin uygulandığını görüyoruz, köy komünleriyle ilgili olarak. Komün topraklarını kişisel mülke dönüştürme politikası aşağı yukarı 19. yüzyılın 50’li yıllarında tamamlandı. Köylülerin elinde engin komün topraklarından acınası parçalar kaldı.

Toprak beyi, papaz, asker ve yargıç ittifakı -yani, devlet- köylüleri getire getire bu noktaya getirdi işte; onları son geçim araçlarından da yoksun bırakıp yoksulluğun, ekonomik köleliğin batağına düşürdü.

Şimdi, sorulacaktır: Komün topraklarına dönük böyle bir yağmayı örgütleyen devlet, yerel yaşamı düzenleyen organlar olarak komünlerin varlığına izin verir mi?

Elbette, hayır.

Yurttaşların yaşadıkları yörelerde devletin görevlerini üstlenebilecek birlikler oluşturmalarına izin vermesi devletin kendi kendisiyle ters düşmesi anlamına gelir. Devlet, uyruklarından her zaman, kendisine aracı gruplar, örgütler olmaksızın doğrudan ve kişisel olarak boyun eğmesini ister. Başka bir deyişle, devlet kölelikte eşitlik ister; devletin, ‘devlet içinde devlet’e tahammülü yoktur.

O bakımdan daha 16. yüzyılda, yani devlet daha yeni oluşmaya başlamışken, kent ve köylerdeki yurttaşlar arasında kurulmuş bağları koparmak için saldırıya geçti. Kimi kentsel kurumlarda özyönetimi -bağımsızlığı değil- kabul eder görünmesinin ise tümüyle biçim-

*) Bkz. G. Slater, *The English Peasantry and the Enclosure of Common Fields*, Londra, 1907.

sel birkaç nedeni vardı: Öncelikle, genel devlet bütçesinden az da olsa tasarruf yapmak gibi bir amaç gütmesindendi bu; sonra da bu yolla kentlerdeki varlıklı kişilere halkın sırtından ek servet elde etme yolunu açmak istemesindendi. Örneğin İngiltere’de bu son zamanlara dek böyleydi, pek çok İngiliz kurumunda, pek çok İngiliz geleneğinde bunun izlerini hâlâ görmek mümkündür: İngiltere’de tüm kent ekonomisi, içinde yaşadığımız şu son günlere dek birkaç varlıklı dükkâncının elinde olmuştur.

Anlaşılmayacak bir yanı yok bunun. Yerel yaşam, örf-âdet hukuku üzerinde gelişir; oysa Roma Hukuku otoriterdir, egemenliğin merkezde, birkaç kişinin elinde toplanmasını öngörür. Bunların her ikisinin birarada var olabilmesi, örf-âdet hukukuyla Roma Hukuku’nun aynı ânda geçerli olması mümkün değildir. Birinden biri yok olmak zorundadır.

Örneğin, Fransız yönetimi sırasında Cezayir’de kabile *cemma*’sı -köy komünü- topraklarla ilgili herhangi bir düzenlemeye gittiğinde, komünün her üyesi tek başına yargıya başvurabilirdi; yargı da tüm *cemma* adına yapılacak bir başvuru yerine, tek tek başvuran 50 ya da 200 kişiyi dinler ve kararını verirdi. Jakoben Konvansiyon yasa-sı (Na-polyon Kodeksi olarak tanınır) ise bu örf-âdet hukukunu tanımadı kuşkusuz, çünkü onun için yalnızca Roma Hukuku, daha da doğrusu Bizans hukuku vardı.

Bugün Fransa’da fırtına, yol üzerindeki koca bir ağacı devirdiğinde ya da bir köylü, komün yolunun kendi bölgesinden geçen bir parçasını onarmak için taş kırarak bu işi kendi yapacak yerde, iki-üç frank karşılığında bir taş kırıcısına yaptırmak istediğinde, İçişleri Bakanlığı’ndan ya da Hazine’den elli memurun toplanması gerekir; fırtınanın devirdiği ağacın satılıp elde edilecek iki-üç frankı köylünün komün kasasına yatırma iznini alabilmesi için, bu elli memur ellerinde tüylü kalemliyle bir yığın hesaplar yapacak, tutanaklar tutacak, *elli yaprak* kâğıt doldurup bunları paraflayacak, onaylayacaklardır.

Olmaz böyle şey diyorsanız eğer, *Journal des Economistes*’in Nisan 1893 sayısında Trikoch’un yazısına bakın; bu elli sayfada yazılanları tüm ayrıntılarıyla bulacaksınız.

Ve unutulmasın: Bütün bunlar Üçüncü Cumhuriyet sırasında oluyor! İşlerin beş-altı sayfayla bitirildiği eski düzenin ‘barbar’ yöntem-

lerinden söz etmiyoruz burada. Yüksek bilginlerin, barbarlık döneminde devlet kontrolü diye bir şey olmadığını, daha doğrusu yalnızca saymaca (nominal) bir kontrolden söz edilebileceğini öne sürmelerinin nedeni anlaşılıyor.

Keşke bu kadarla kalsaydı her şey! Nedir ki, önünde sonunda, gereksiz 20 bin memur ve bütçeye binen birkaç yüz milyon rublelik yük! ‘Düzen’ ve ‘tektip’ yanlıları için hiç önemi olmayan rakamlardır bunlar!

Önemli olan, bütün bunların temelinde yatan *ilke*’dir; canlı olan her şeyi mahveden de bu ilkedir.

Aynı köyde yaşayan köylülerin bin bir ortak çıkarı vardır: ekonomik çıkarlar, komşular arası ilişkiler, akla gelebilecek her nedenle birleşip ortaklaşa hareket etme, vb. Ama devlet birleşme denen şeyi sevmez; köylünün birleşmesini istemez ve buna asla izin vermez. Köye okul vermiştir, papaz vermiştir, polis vermiştir, yargıç vermiştir; daha ne ister köylü? Yine de istediği bir şey varsa, ‘usulü dairesinde’ kiliseye ve devlete başvurabilir; elbet icabı icra edilecektir.

1883 yılma dek Fransa’da bu işler böyle sürüp gitti: Köylülere ortaklaşa akaçlama yapmak ya da toptan kimyasal gübre satın almak gibi amaçlar için bile birleşmek kesinlikle yasaktı. Cumhuriyet ancak 1883-1886 yılları arasında, çıkardığı sendikalar yasasıyla bu hakkı lütfetti köylüye. Pek çok sınırlama ve akla gelebilecek her konuda önlemler içeriyordu gerçi yasa, ama bundan önce Fransa’da 19’dan fazla üyesi olan her türlü örgütün yasadışı kabul edildiği düşünülecek olursa yine de ileri doğru atılmış bir adım sayılabilirdi.

Aldığımız devlet eğitimiyle zihinlerimiz öylesine müşambalaşmış ki, Fransa’da bu tarihten sonra tarım sendikalarının hızlı bir gelişme göstermesine sevinebiliyoruz; köylülerin yüz yıl boyunca yoksun bırakıldıkları birlik haklarının, onların Ortaçağ’da *doğal kazanımları* olduğunu, bunun özgür ya da serf, tek tek herkesin doğal hakkı olduğunu bile unutabiliyoruz. Ruhlarımız öylesine köleleşmiş ki, köylülere bahşedilen sendika hakkını ‘demokrasinin kazanımı’ olarak görebiliyoruz.

Devlet hakkındaki önyargılarımızın ve devletin hurdahaş ettiği, iğdiş ettiği, iler tutar yerini bırakmadığı eğitimimizin bizi hangi cehalet uçurumlarına sürüklediği ortada!

“Kentte olun, köyde olun, herhangi bir gereksiniminiz varsa kili-seye ya da devlete başvurun; gereği düşünülecektir. Bu gereksinimi gidermek için aranızda birleşmeniz kesinlikle yasaktır.” 16. yüzyıldan başlayarak Avrupa’nın her yerinde duyulan bir sestir bu.

İngiliz kralı II. Edward’ın ta 14. yüzyıl sonlarında çıkardığı yasa-sında bile şöyle deniyordu: “... dülgerler, taşçılar arasında kurulmuş bulunan ya da kurulma çalışmaları yürütülen bütün dernek, tüzük, yemin birliktelikleri bundan böyle geçerli değildir, tümü lağvedil-miştir.” Önceki sayfalarda anlattığımız kent ayaklanmaları, halk ha-reketleri bastırıldıktan ve devletin kendini tam egemen gibi görme-ye başlamasından sonra, her şeye -ama istisnasız her şeye; halkın ya-rattığı ve o güne dek köylülerle zanaatçıları birleştiren bütün kurum-lara, gildiya’lara, kardeşlik’lere, zanaatçı birliklerine, vb.- el attı dev-let, bunları yok etti, mal-mülklerine el koydu.

Özellikle bu yok edişin her adımıyla ilgili binlerce belgenin bulunduğu İngiltere’de açıkça gözlemliyoruz bu olguyu. Devlet önce esnaf-zanaatçı birliklerine, kardeşliklerine el attı, sonra yavaş yavaş gırtlaklarını sıkıp bunları soluksuz bıraktı. Önce birlikleri, ardından bunların törenlerini, bayramlarını, yaşlılar kurulunu, yargıçlarını dağıttı ve bunların yerine kendi memurlarını atadı. Sonra, 16. yüzyıl başlarında VIII. Henry döneminde, devlet artık hiçbir göstermelik gerekçe de göstermeye gerek duymadan, açıkça ve doğrudan doğruya gildiya’ların tüm mal varlıklarına el koydu. ‘Yüce’ Protestan, kral VI. Edward babasının başladığı işi tamamına erdirdi.*

Tam anlamıyla bir soygundu bu; T. Rogers’in harika anlatımıyla, “kendilerini haklı gösterecek uyduruk da olsa herhangi bir gerekçenin ardına sığınmadan” “güpegündüz” girilmiş bir soygun! Kendilerine bir de ‘bilimsel’ sıfatını yakıştıran ekonomistler işte bu soygunu bize, gildiya’ların “ekonomi yasaları gereği doğal ölümleri” diye yutturmaya çalışıyorlar.

Gelin, düşünelim: Devlet, birbirlerine yeminle bağlanmış, geniş bir ticari ağa, kendi hazinesine, yargıcına, milisine sahip olan zanaatçı gildiyalarına ya da korporasyonlarına katlanabilir miydi? Devlet için böylesi bir örgütlenme ‘devlet içinde devlet’ sayılmaz mı? Gerçek devlet, böylesi bir örgütlenmeyi derhal boğmak, yok etmek zorundadır. Nitekim tam da böyle yapmıştır devlet: İngiltere’de, Fransa’da, Almanya’da, Bohemya’da, Rusya’da... bu örgütlerin içlerini boşaltıp yalnızca devasa bir bürokratik makine olarak işine yarayacak biçimsel yanlarını ortada bırakarak tümünü yok etmiştir.

Bütün bunlardan sonra, yani içlerinde canlı, devingen, hayat dolu ne varsa boşaltılan, kral memurlarının bürokratik aygıtına dönüştürülen gildiyaların ve zanaatçı birliklerinin, 18. yüzyılda sanayinin özünü, dinamosunu oluşturacak yerde bir yüke, sanayinin gelişmesi önünde bir engele dönüşmesinde şaşılacak bir yan olabilir mi? Unutmayalım: Devlet yok etti bu özgün ve özgür kuruluşları.

Gerçekten de, yalnızca özgünlüklerini, bağımsızlıklarını yok etmedi devlet bunların (ki gildiyaların yaşaması, devletin saldırılarına karşı kendini koruyabilmesi için zorunlu şeylerdi bunlar); ama aynı zamanda gildiyaların tüm zenginliklerine, mallarına, mülklerine, yüz-

*) Bkz. Smith, T., *English Guilds*, Londra, 1870.

lerce yıl boyunca var ettikleri her şeye zor alım uyguladı, onları ekonomik olarak da bitirdi.

Ortaçağ kentlerinin sınai çıkarları çatıştığında ya da iki gildiyanın karşılıklı olarak herhangi bir uzlaşmaya varamadığı bir durumda, çatışmayı önlemek için başvurulacak tek yer, kenttir: bütün kent. Tartışan taraflar ne olursa olsun bir uzlaşma zemininde buluşmak zorundaydılar; çünkü kentteki bütün gildiyaların çıkarlarını etkileyen bir durumdu bu. Önünde sonunda bulunurdu da bir uzlaşma yolu; bulunamadı mı (en zorlu, en çözümsüz durumlarda) üçüncü bir kentin hakemliğine (hakem mahkemesi) başvurulurdu.

Şimdiyse, tek yargıç devletti. Küçücük bir kentte, beş paralık bir sorundan doğan anlaşmazlıklarda bile kralın ve parlamentonun bir sürü memuru yığınlarca kâğıdı yararsız, ipe sapa gelmez şeylerle dolduruyorlardı. Gerçekten de, İngiliz parlamentosu bu türden yerel geçimsizliklerle ilgili yığınla davanın yazışması altında resmen ezilip kalmıştı. Başkentte (çoğu satılmış) binden fazla memur şikâyet konularını okumak, sınıflandırmak, incelemek ve anlaşmazlığı çözümlemekle görevlendirilmişti. Atların nallanması, keten bezinin beyazlatılması, ringa balığının tuzlanması, fıçı yapımı, vb. akla gelebilecek her konunun tüzüklerle, yönetmeliklerle düzenlenmesi, bu konulardaki anlaşmazlıkların bu yönetmeliklere uygun bir biçimde çözümlenmesi zorunluluğu vardı.

İş bu kadarla da bitmiyordu. Devlet çok geçmeden dış ticarete de el attı. Zenginleşme yolu olarak gördüğü bu alanı hemen ele geçirdi. Eskiden iki kent arasındaki ticarete, diyelim kumaşın fiyatı, yünün temizliği, ringa tuzlanacak fiçinin büyüklüğü gibi konularda anlaşmazlık çıktığında, kentler doğrudan birbirleriyle ilişki kurarlardı. Anlaşmazlığı bu yolla gideremediklerinde, üçüncü bir kentin hakemliğine başvurulardı (çok sık olurdu bu); ya da her iki kentin kumaşçılar gildiyasından, fiçiciler gildiyasından uzmanlar toplanır ve kumaşın değeri, yünün niteliği, fiçinin alabilirliği konularında 'uluslararası' nitelikli bağlayıcı kararlar alırlardı.

Şimdiyse devlet, tek merkezden, Paris'ten ya da Londra'dan, bunca farklı konudaki bunca soruna çözüm üretecekti. Peki nasıl yapacaktı bu işi? Memurları aracılığıyla ringa fiçilerinin alabilirliğinin, ya da kumaşların taşınmaları gereken niteliğin ne olması gerektiği konusunda emirler yayınlayacaktı: Kumaşların her metrekaresinde şu ka-

linlikta şu kadar iplik, şu kadar atkı (argaç) bulunmalıdır; fiçılara gelince... her zanaatla ilgili sayısız yönerge, yönetmelik, kâğıt... kâğıt... kâğıt.

Sonuç ortada. Bu sıkı denetim, bu her şey benden sorulurcu tavır nedeniyle sanayi 18. yüzyılda soluksuz kaldı. Gerçekten de, devlet vesayetinden sonra Benvenuto Cellini'nin sanatına ne oldu? Yanıt: Öldü! Bugün bile gözlerimizi kamaştıran taşçı, doğramacı gildiyalarının yarattıkları o eşsiz yapıtlara ne oldu? Yanıt: Devletin ortaya çıkmasından sonra yaratılan çirkinliklere bir göz atmak yeter, mimarlığın da öldüğünü anlamak için... Mimarlık öylesine ağır bir darbe yedi ki devletten, bugün bile toparlanıp ayağa kalkabilmiş değil.

Brüksel'in ketenine, Hollanda'nın çuhasına ne oldu? Demire eşsiz sanatçı ruhuyla yaklaşıp hemen bütün Avrupa kentlerinde bu soy-metal olmayan madenden inanılmaz güzellikte yapıtlar yaratan demirci ustaları nereye yittiler? Ürettikleri birbirinden duyarlı gereçlerle ortaçağda Nürnberg'i şanlı bir kent yapan bütün o tornacılar, saatçiler neredeler şimdi? 18. yüzyılda, otuz yıl boyunca tasarladığı buhar makinesi için kendisine düzgün bir silindir yapabilecek tornacı ustası arayan James Watt'ı anımsayın yeter! Bu büyük bilginin dünya çapındaki buluğu, hünerli ustaların bulunmayışı nedeniyle otuz yıl boyunca bir depoda ham bir model olarak yatmak zorunda kaldı.

Devletin sanayiye el atması böyle sonuçlar verdi işte. Devletin yaptığı tek şey, işçiyi ezmek, alçaltmak; halkı kırmak, ülkeyi ıssızlaştırmak; kentleri yoksulluğun, köyleri açlığın kol gezdiği yerler haline getirmek, kısacası sanayi köleliği sistemini yaratmak oldu.

Devletin boğup yok ettiği eski gildiyalardan arta kalan, devlet dairelerine dönüştürülmüş acınası organizmaları Ortaçağ gildiyalarıyla karıştırıyorlar işte şu bizim 'bilimsel' ekonomistler! Büyük Devrim'in sanayiye engel görerek yok ettiği yapılar gildiyalar, hatta işçi birlikleri değil, devlet makinesinin yararsız, hatta zararlı bir parçasına dönüştürülmüş bürokratik yapılarıdır.

Fransız Devrimi pek çok molozu silip süpürdü; ama aynı devrimin işbaşına getirdiği Jakobenler, devletin sanayi üzerinde, sanayi köleleri (işçiler) üzerinde egemenliğini özenle korudular.

Bir grev dolayısıyla Konvansiyon'da -terörist Konvansiyon'da- konuşulanlara kulak vermek ister misiniz? Grevcilerin istemlerine şu yanıt veriyor Konvansiyon: "Canınızı sıkın bir şey varsa, devlete başvu-

run! İstedığınız bir şey varsa, yine devlete başvurun! Yalnızca devlet, uyruklarının yakınmalarını dinler ve gereği neyse yapar. Ne kendinizi savunmak için, ne de başka nedenlerle aranızda birleşin! Birleşmek kesinlikle yasaktır!" Cumhuriyetin kendini hangi anlamda *'bölünmez bir bütün'* olarak adlandırdığı nasıl da ortaya çıkıyor!

Çağdaş Jakoben-sosyalistler sanki farklı mı düşünüyorlar? Konvansiyon'a özgü o yırtıcı, yok edici kör mantık bunların da düşüncelerinde kendini ele vermiyor mu?

Aslında Konvansiyon'un bu yanıtı, bütün devletlerin, amaçları ne olursa olsun toplumsal gruplara, örgütlere bakışını yansıtan bir yanıt.

Grev açısından Rusya'ya bakacak olursak, grevin bugün bile devlete karşı suç olarak nitelendiğini görüyoruz Rusya'da. Büyük ölçüde Almanya için de geçerli bu saptama. İmparator Wilhelm daha bu yakınlarda ne diyordu ocaklarda kömür kazan işçilere: "Bir derdiniz olunca doğruca bana başvurun; çıkarlarınızı savunmak için kendiliğinizden harekete geçerseniz, askerlerimin süngüleriyle tanışsınız!"

Fransa için de bu açıdan farklı bir durum yok. Hatta İngiltere'de bile, gizli cemiyetler, hainlere ve patronlara karşı çekilen bıçaklar, makinelerin altına serilen barutlar (1860 yılına kadar), rulman yataklarına atılan zımparalar gibi binbir yöntemi içeren yüz yıllık bir mücadele sürecinden sonra, ancak elde edebildi (o da tam değil) İngiliz işçisi grev hakkını. Yakında bu haklarını tam olarak elde edecek İngiliz işçileri: Tabii eğer devletin kendilerine kurduğu (sekiz saatlik işgünü yasasına karşılık işverenlerle doğacak sürtüşmelerde devletin zorunlu hakemliğini kabul etme) tuzağına düşmezlerse.

Yüz yıl süren eşi örneği görülmemiş kanlı bir mücadele! Ne çok acı çekildi, ne çok işçi karanlık, ıslak zindanlarda can verdi, ne çok işçi Avustralya'ya sürüldü, gizlice öldürüldü, açıkça asıldı! Ve bütün bunlar, devletin o ağır, yok edici elini toplumun içine sokmasından önce -yineliyorum- özgür ya da köle her insanın hakkı olan birlikler kurmak, birleşmek hakkını yeniden elde etmek içindi.*

*) Şu anda, 1903 yılında bile tutucu bakanlıklar, işçinin grev hakkını elinden almaya çalışıyorlar. Yüksek yargı organı gibi çalışan lordlar kamarası şu kararı aldı geçenlerde: "Grev sırasında işçi sendikası işbaşı yapmak için grev yerinde toplanan işçileri -kuvvet kullanmadan, yalnızca sözle olsa bile- işbaşı yaptıktan caydırırsa, işverenin böylece uğrayacağı zararı işçi sendikası kendi kasasından karşılar." Bu hüküm gereği, ünlü Taff-Vale grevinde işçi sendikası patronlara 50 bin pound'dan (yarım milyon ruble) fazla tazminat ödemek zorunda kaldı. Benzeri bir olay da bu yakınlarda oldu ve yine işçi sendikası işverene 300 bin ruble tazminat ödemek zorunda kaldı.

Bu yazgıyı yalnızca işçiler mi paylaştılar? Burjuvazinin, kendi ticaret derneklerini oluşturmak için devlete karşı verdiği mücadeleyi hatırlayalım. (Devlet burjuvalara bu hakkı ancak söz konusu dernekleri kendi memurlarıyla doldurup yönetimlerini ele geçirme ve böylece hazinesini doldurma olanağını gördüğünde veriyordu.) Akademilerde, üniversitelerde, kiliselerde devletin istediği gibi değil de özgürce konuşmak, yazmak, hatta düşünmek hakkı için verilen mücadele var daha! Bitmedi. Çocuklara -devletin tümünden boşverdiği, umursamadığı çocuklara- hiç değilse abece'yi öğretme hakkı için verilen mücadele..?! Ya hep birlikte neşelenmek, eğlenmek hakkı için verilen mücadeleye ne dersiniz?! Seçilmiş yargıçlardan falan söz etmiyoruz henüz; ki bilindiği gibi, Ortaçağ'da insanlar kendilerini yargılayacak yargıcı da, yargılanmak istedikleri yasayı da kendileri seçebiliyorlardı. Ve bizi en zorlu hedeflerimizden biri olan, adına Ceza Yasası dedikleri ve engizisyonla Doğu despotizminin eseri olan kahrolası kitabın cayır cayır yakılacağı güne ulaştıracak zorlu mücadeleden de konuşmaya başlamadık daha!

Ya da isterseniz gelin vergi düzenine bir göz atalım: Tam devlete yakışan, gerçek bir devlet kurumudur 'vergi'; hem tüm Avrupa'da, hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin genç cumhuriyetlerinde devletin, geniş halk yığınlarını demir ökçesi altında tutmak, yandaşlarına çıkarlar dağıtmak, yönetici azınlığın yararına olarak geniş halk yığınlarının kanını emmek, eski toplumsal sınıflanmayı, eski kastları korumak için sahip olduğu en güçlü silahlardan biridir.

Savaşlara da bakabiliriz isterseniz: Savaşlar, ki onlar olmadan devlet ne oluşabilir, ne de varlığını sürdürebilirdi. Bir yerin (belli bir devletin bir bölümünün), komşu bir yerle (başka bir devletin bir bölümüyle) çıkar çatışması içinde olması nedeniyle girdiğimiz ve girer girmez de kaçınılmaz bir alınyazısı gibi görmeye başladığımız savaşlar! Geçmiş savaşları ve girmek zorunda olduğumuz (boyun eğdirilmiş halkların özgürce yaşabilmek için vermek zorunda oldukları) gelecek savaşları düşünün; yeni pazarlar bulmak için ya da yeni sömürge imparatorlukları kurmak için çıkarılan savaşları düşünün. Oysa biz, ister yengiyle, ister yenilgiyle bitsin, savaşın halklara ne büyük bir kölelik getireceğini Fransa örneğinden çok iyi biliyoruz.

Ama devletin, yukarıda saydığım bütün kötülükleri içinde herhalde en kötü olanı, bize gerek okulda gerek okul sonrası hayatımızda verdiği eğitimidir. Devletin verdiği eğitim beyinlerimizi öylesine iğdiş ediyor ki, özgürlük kavramının bile yerini kölelik kavramı alabiliyor zihnimizde.

Öte yandan, kendini devrimci sayan pek çok kişinin, salt aldıkları devletçi eğitimin kendilerinde oluşturduğu sığ özgürlük anlayışıyla uyuşmayan bir özgürlük anlayışına sahip oldukları için anarşistlere karşı derin bir nefret duymalarına tanık olmak insanı hüzünlendiriyor. Söz aramızda, öyle sık karşılaşıyoruz ki böyleleriyle.

Uyruğun devletine sonsuza dek bağlı kalmasını sağlamak amacıyla genç zihinlerde gönüllü kölelik ruhunun geliştirilmesinden kaynaklanan bir olgu bu. Özgürlüğe duyulan sevginin felsefesini, sahte din-devlet felsefesiyle ne yapıp edip boğmaya, yok etmeye çalışıyorlar.

Tarihi Merovingler, Karolingler, Rürükler gibi söylencesel birtakım hanedanlardan söz eden ilk sayfalarından başlayıp, Jakobenlerin yazdığı 'destanlar'dan söz eden son sayfalarına varana dek, çocukları bile güldürecek budala bir masala dönüştürüyorlar ve bu arada halkı ve onun yarattığı birbirinden önemli toplumsal kurumları suskunlukla geçiştiriyorlar. Doğalbilimleri bile, iki başlı putun -devlet ve kilise- yararına saptırmaktan geri durmuyorlar. Hem birey psikolojisini, hem de, asıl, toplum psikolojisini, üçlü çeteyi -asker, papaz, celat- haklı çıkarmak adına sürekli saptırıyor, olduğundan başka türlü gösteriyorlar. Yüzlerce yıl boyunca kiliseye ya da sözümona kutsal kitaplara inancı telkin eden ahlâk kuramının bile, ancak devlete itaat düşüncesini yayabileceğini umdukları için yakasını bırakıyorlar. Tiridi çıkmış, kadim Roma ve Caesar tanrılarına tapındığı halde kendini 'bilimsel' olarak adlandıran yeni din bize şu vaazı veriyor: "Yakınlarınıza karşı hiçbir görev ve sorumluluğunuz yoktur. Size yapılan bir şeye karşılık verme gibi bir borcunuz da yoktur. Sizin tek sorumluluğunuz, devletinize duyacağınız sorumluluktur. Unutmayın: Devletiniz olmasa birbirinizi gırtlığına sarılırdınız. Komşu, dost, komün- daş, yurttaş... unuttun bütün bu kavramları, Devletinizden başka kimseyle ilişkiniz olmamalı. Hepiniz bir tek erdeme sahip olmaya çalışmalısınız: 'Devletimin en iyi kölesi nasıl olabilirim?' Devlet senin tanrındır!"

Kilisenin, üniversitelerin, basının, siyasal partilerin el ele vererek uyguladıkları bu 'devleti ve disiplini ululama' politikası öylesine başarıyla hayata geçirildi ki, devrimcilerin bile başı döndü, bu yeni putta bakarken kamaşan gözlerini kısmak zorunda kaldılar.

Çağdaş radikal, iliğine kadar merkeziyetçidir, devletçidir, Jakobendir. Sosyalistleri soracak olursanız, onlar da aynı ayak izlerine basarak yürüyorlar. Patrizzi'lerin despotizminden kurtulmak için devleti diktatörlüğün eline teslim eden 15. yüzyıl sonlarındaki Floransalılar¹ gibi çağdaş sosyalistler de, ekonomik düzenin yarattığı iğrençliklerden kurtulmak için aynı tanrıları -diktatörlüğü ve devleti- yardıma çağırmaktan başka yol bulamıyorlar: Sanki bütün o iğrençlikleri yaratan bu tanrılar değilmiş gibi!

1) 1494 yılındaki Floransa ayaklanması Medici'lerin düşmesine ve cumhuriyetin kurulmasına yol açmıştı. Bkz. *Karşılıklı Yardımlaşma*, s. 174-175.

Bu kitapçıkta yüzeysel olarak değindiğimiz konuların derinliğine inerseniz, devletin tarihte nasıl bir yapı sergilediğine ve bugün de öz olarak nasıl aynı yapıyı sürdürdüğüne bakarsanız; toplumsal kurumların *her* amaca hizmet edemeyeceğine, çünkü bütün organlar gibi onların da her amaca değil, belli bir amaca hizmet için oluşmuş olduklarına bizim inandığımız gibi inanırsanız, siz de bizim gibi devletin ille de yıkılması, yok edilmesi gereken bir kurum olduğu sonucuna ulaşırsınız.

Biz devlete baktığımızda, gelişme tarihi boyunca bireysel ve yerel girişimciliği engellemek, var olan özgürlükleri boğmak ve yenilerinin ortaya çıkmasını engellemek için insanların kendi aralarında doğrudan bağlar kurmalarına ne yapıp edip engel olan ve bütün bunları halk yığınlarını bir avuç azınlığa boyun eğdirmek için yapan bir kurumu görüyoruz. Ve biz biliyoruz ki, birkaç yüzyıl boyunca var ol-

muş ve bu süre içinde üstlendiği belli bir tarihsel işlevi yerine getirmek için değişmez biçim almış bir kurumun, kendisini biçimlendiren işlevin tersi işlevi yerine getirecek bir kuruma dönüşmesi olanaksızdır.

Tarih konusuna birazcık kafa yormuş herkesin onaylayacağı, sarılmaz bulacağı bu yargımıza karşılık öne sürülen görüş, doğrusu bir hayli çocukça. Deniliyor ki: “Efendim, devlet artık var; hazır, güçlü bir örgüt olarak karşımızda. Ondan yararlanmak dururken, onu niye yıkalım? Evet, şu haliyle zararlı bir örgüt, devlet. Ama bunun nedeni devletin zalimlerin, sömürgeci elinde olmasıdır; halkın eline geçtiğinde güzel amaçlara, halkın esenliğine hizmet etmeye başlayacağına hiç kuşku yoktur.”

Hayali görüyor musunuz? Schiller’in oyunundaki, monarşiyi özgürlüğe ulaşmanın aracı olarak kullanabileceğini düşleyen Markiz Poza’nın hayaline ya da Zola’nın *Roma* adlı romanının kahramanı Froman’ın Katolik kilisesinden sosyalizmin manivelası olarak yararlanma hayaline ne kadar benziyor!

Böylesi sade suya tirit görüşlere yanıt vermek zorunda olmak ne hazin! Böyle düşünenler, ya devletin tarihsel rolü hakkında hiçbir şey bilmiyorlar, ya da sosyalizmle hiçbir ilgisi olmayan acınası, sığ birtakım önlemleri, toplumsal devrim diye anlıyorlar.

Fransa’dan canlı bir örnek verelim.

Aklı başında herkes kabul eder ki, Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet biçimsel yönden cumhuriyetçi bir görünüm sergilemesine karşın, öz olarak monarşik bir yapıya sahipti. Herkes, Fransa’yı cumhuriyet yapamadı diye sitem eder bu siyasi oluşuma. Dikkat edilsin: Burada Üçüncü Cumhuriyet’in *toplumsal* devrim adına hiçbir şey yapmadığını söylüyor değilim, söylediğim yalnızca bu oluşumun *cumhuriyetçi* âdetler, *cumhuriyetçi* ruh bile getiremediğidir. Gerçekten de, şu son yirmi beş yıldır âdetlerin demokratikleşmesi ya da eğitimin yayılması yönünde yapılan az sayıdaki şey, yaşamakta olduğumuz çağın gereği olarak ve çağın nesnel koşullarının baskısıyla her yerde, hatta Avrupa’nın monarşilerinde bile yapılmıştır.

Peki, cumhuriyetçi monarşi denilen bu ucube devlet yapısı nasıl ortaya çıktı Fransa’da?

Bunun nedeni, Fransa'da bugünkü devlet yapısının kırk yıl önceki devlet yapısının aynı olmasıdır. İktidarı ellerinde tutanların adları değişti, ama Roma İmparatorluğu'ndakiler örnek alınarak yapılan o devasa devlet daireleri aynen kaldı. Bir avuç ayrıcalıklılar katmanı yararına halk yığınlarının sömürülmesini sağlamak ve bu sömürüyü sürekli artırmak için yaratılan ve devletin özünü oluşturan dehşet verici merkezi örgüt aynen kaldı; bu dev aygıt, fırtınayla ana yol üzerine bir ağaç devrildiğinde yine elli sayfa tutanak tutmayı, halktan toplanan milyonları ayrıcalıklıların ceplerine akıtmayı sürdürdü. Kâğıtlar üzerine basılan mühürler değişti, ama devlet, onun özü, organları, merkeziyetçiliği, kayırmacılığı, yani 'gözde'lerini koruması, tekeliler yaratan bir makine olması hiç değişmedi. Bu da bir yana, bütün parazitler gibi ürettiği kurumlar günden güne ülkenin dört yanını bir ağ gibi sardı.

Cumhuriyetçiler -hiç değilse içten olanları- cumhuriyetçi doğrultuda birtakım değişiklikler yapmada devletten yararlanabilecekleri umudunu beslediler uzunca bir süre; bugün onların bu hesaplarında ne kadar yanıldıklarını hep birlikte görüyoruz.

Eski örgütü, *devleti* yok edecek ve köy komünü, işçilerin özgür birliği, vb. gibi her toplumdaki en temel birimlerden yola çıkarak yeni birleşme biçimleri yaratacak yerde, 'var olan eski yapıdan yararlanma' yolunu yeğlediler cumhuriyetçiler. Tarihsel kurumların bir öyle, bir böyle çalıştırılmayacağını, bu kurumların yüzyıllar içinde kemikleşmiş kendi gelişme doğrultuları olduğunu unutmak demekti bu; ve bu gafletin bedelini bu kurumlar tarafından yutulacak çok ağır ödediler.

Üstelik burada daha toplumda bütün ekonomik ilişkilerin değişmesi gibi bir durum da söz konusu değildi. Bu arkadaşların bütün sorunları, insanlar arasındaki bazı siyasal ilişkilerin değişmesinden ibaretti. Sonuçta, bu kadarcık bir şey bile yapabilmenin olanaksız olduğu ortaya çıktı!

Bu büyük başarısızlığa, elde edilen bu acınası sonuca karşın bize hâlâ toplumsal devrimin gerçekleşmesi için halkın devleti ele geçirmesinin yeterli olacağı masalını anlatmayı sürdürüyorlar. Tarih boyunca aşama aşama kişilik haklarını, özgürlükleri yok etmek ya da sınırlarını daraltmak için yasal ya da yasadışı binbir yol icat eden, ka-

falarını dumanlayarak insanlara köleci düşünceyi aşıl原因 şu eski organizmanın, şu köhne makinenin birdenbire yeni bir rol üstleniverceğine, birdenbire içinde yepyeni bir yaşamı göverteceğine inanmamızı istiyorlar... Ekonomik eşitsizlikler ortadan kalkacak, özgürlük gelecek, tekeller yok olacak, toplum uyanacak ve güzel geleceğini kendi elleriyle yaratacak! Ne hazin, ne trajik bir hata!

Ve ne büyük bir aymazlık! Ne büyük bir tarih cehaleti!

Sosyalizmin gürül gürül gelişebilmesine yol açmak için toplumu küçük dükkâncı bireyciliği temelleri üzerinde tepeden turnağa yeniden yapılandırmak gerekir. Sorun bir tek (kimilerinin metafizik bir dille söyledikleri gibi) “işçiye emeğinin bütün ürününü geri kazandırmak” sorunu değildir; sorun aynı zamanda her düzlemde herkes arasındaki (sıradan bir kentliden istasyon şefine ya da değişik zanaatlar, köyler, kentler, bölgeler arasındaki ilişkilere varana dek) her tür ilişkinin *niteliğini* değiştirme sorunudur. Her sokakta, büyük-küçük her köyde, fabrikalar, demiryolları yakınında toplaşmış her insan grubunda yaratıcı, yapıcı, örgütleyici bir ruh doğmalıdır: Fabrikada, demiryolunda, köyde, dükkânda, depoda, üretimde, tüketimde, dağıtımda her şeyin yeni tarzda yapılandırılabilmesi için bu böyle olmalıdır. Kişiler ya da topluluklar arasında yeniden yapılandırma işi, ticari ya da yönetsel kurumlarına varana dek çağdaş toplumsal örgütlere el atmaya karar verdiğimiz ândan itibaren başlamalıdır.

Halk yaratıcılığının alabildiğine özgür bir biçimde etkin olmasını gerektiren bu dev boyutlu işi, devletin köhne çerçevesi içine sıkıştırmak, devletin şemasının özünü oluşturan piramidal bir örgütlenmeye sınırlamak istiyorlar. Daha önce de pek çok kez vurguladığımız gibi her tür özgür birleşmeyi, özgür yaratıcılığı yok etmek amacıyla oluşmuş, varlığının anlamını bunda bulan, her tür bireysel girişimden nefret eden bir aygıtı devasa bir dönüşümün aracı olarak kullanmak istiyorlar!.. Muazzam toplumsal yapılanmaları, yenilenmeleri yönergelerle, seçilmiş çoğunlukla gerçekleştirmek istiyorlar. Ne saflık!

Tüm uygarlık tarihi boyunca iki akıma, birbirine düşman iki geleneğe tanık oluyoruz: Roma’cı ve halkçı, imparatorcu ve federalist, otoriteci ve özgürlükçü akımlar.

Büyük bir toplumsal devrimin arifesini yaşadığımız şu sıralarda bu iki gelenek yine karşı karşıya.

Tarih boyunca birbirine can düşmanı olmuş bu iki akımdan hangisini yeğleyeceğiz? Halkı mı yeğleyeceğiz, siyasal-dinsel egemenlik kurmaya çalışan hükümet azınlığını mı? Biz seçimimizi yaptık. Bizim seçimimiz belli.

Biz, daha 12. yüzyılda insanları özgür uzlaşma, özgür kişisel girişim, özgür federasyon esaslarına dayalı olarak örgütleyen akımdan yanayız. Kilise yasalarından, imparator Roma'smdan yana olanların yolu açık olsun!

Tarih, kesintisiz bir gelişme çizgisi izlemez. Bu çizgi bazen dünyanın bir kesiminde kesintiye uğrar, sonra bakarsınız bir başka kesiminde yeniden gelişimini sürdürmeye başlamış. Mısır, Asya, Akdeniz kıyıları, Orta Avrupa birbiri ardınca tarihsel gelişmenin lokomotifleri oldular. Her seferinde de gelişme ilkel kabilelerden başladı; sonra, buradan köy komünlerine geçildi; sonra özgür kentlere ve en sonra da devlete geçildi; bir süre devam etti bu dönem, sonra durakladı, bitme noktasına geldi.

Mısır'da uygarlık ilkel kabileler ortamında başladı, köy komünleri aşamasına ulaştı, sonra özgür kentler dönemi yaşandı ve en sonra devlet yapısına gelindi; bu yapı altında yaşanan geçici gelişme dönemi ülkenin tarih sahnesinden silinmesiyle sona erdi.

Asur, Pers, Filistin diyarında yeniden başladı gelişme. Yeniden aynı aşamalardan, aynı dönemlerden geçildi: İlkel kabileler, köy komünleri, özgür kentler ve... yok oluş.

Sonra, Yunan'da doğdu yeni uygarlık. Yine ilkel kabileler, sonra, ağır ağır geçilen köy komünleri dönemi ve... cumhuriyetçi kentler. Bu aşama Yunan uygarlığının en parlak dönemi oldu. Ama işte tam da bu aşamada Doğu'dan, Doğu despotik geleneğinin rüzgârı ulaştı Yunan'a. Savaşlar ve zaferler İskender'in Makedonya İmparatorluğu'nu yarattı. Heyula bir devlet ortaya çıktı ve kaçınılmaz sonuna ulaşana dek uygarlığın tüm yaşam damarlarını içine çeke çeke kuruttu!

Sıra Roma'ya geldi böylece. Burada da ilkel kabileler, sonra köy komünleri, sonra da özgür kentler aşamalarından geçildi. Roma tipi uygarlığın da en göz kamaştırıcı dönemini oluşturdu özgür kentler dönemi. Sonra devlet çıktı ortaya, imparatorluk... ve tarih, devletin her ortaya çıkışında olduğu gibi bir kez daha hükmünü verdi: ölüm!

Roma İmparatorluğu'nun yıkıntıları arasından Kelt, German, Slav ve İskandinav kabileleri yarattılar yeni uygarlığı. İlkel kabileler, köy komünü biçimine gelene dek ağır ağır oluşturdular kurumlarını. Bu aşama 12. yüzyıla dek sürdü. Bu tarihten sonra cumhuriyetçi özgür kentler doğdu: O özgür kentler ki insan aklının en övündürücü yapıtlarını yarattılar. Mimarlık, resim, heykel, bilimsel buluşlar (bugünkü bilimin de temelini oluşturmak üzere) doruğuna ulaştı. Sonra, 16. yüzyıl ve devletin yeniden sahneye çıkışı... yine ölüm mü olacak tarihin yargısı?

Evet, ya ölüm ya yeniden doğuş! Toplumu, özgür ve anti-devlet bir temel üzerinde yeniden yapılandıramazsak, ölüm!

İkisinden biri: Ya devlet kişiyi ve yerel yaşamı ezip yok edecek; insanın tüm etkinlik alanlarına elini sokacak; yanı sıra savaşlar getirecek, iç savaşlar (salt egemenliği elinde tutan tiranları değiştiren devrimler) getirecek... ve bunun ardından kaçınılmaz son: ölüm!

Ya da yıkılacak devlet ve binlerce noktada, özgür anlaşma temelleri üzerinde; canlı, devingen kişi ve grup girişimciliğine dayalı olarak yeni, yepyeni bir hayat kurulacak.

Seçim sizin!

4. BÖLÜM

ÇAĞDAŞ DEVLET

I ÇAĞDAŞ TOPLUMLARIN TEMEL İLKELERİ

Nereye gittiğimizi, şu ânda kazanım olarak elimizde nelerin bulunduğunu ve gelecekte neler kazanmak istediğimizi saptayabilmek için, çağdaş toplumun ve devletin ayırt edici özelliklerini çözümlememiz önemli bir görevi oluşturuyor.

Bugünkü toplumun, hayatın gereksinimlerinden yola çıkılarak, akılla-mantıkla geliştirilmiş temel birtakım ilkelerin sonucu olmadığına kuşku yok. Hatta tam tersine, tüm canlı organizmalar gibi toplum da binlerce çatışmanın, isteyerek (özgür) ya da istemeyerek yapılmış binlerce anlaşmanın (uzlaşmanın), acılı geçmişe ait pek çok kalıntının ve güzel geleceğe dönük nice umudun, hevesin, gönül akışının bir sonucudur. Putlara tapma, kâhinlerden papazlara dek her türden din adamı, kölelik, emperyalizm, serflik, Ortaçağ komünleri, eski kör inançlar ve çağdaş ruh... bütün bunlar şu ya da bu yanla-

ryla, şu ya da bu ölçüde bugünkü toplumda temsil edilmektedirler. Geçmişin gölgesi, geleceğın çehresi, taş devrinden kalma alışkanlıklar, âdetler; ufukta belli belirsiz kendini ele veren geleceğē dönük gönül akışları... Tüm bunlar sürekli bir savaşım halinde hem bütün toplumda, hem de tek tek her kişide, her toplumsal katmanda, her kuşakta varlığını sürdürmektedir.

Bununla birlikte, Avrupa'da 12. yüzyıldan başlayarak gerçekleşen büyük çatışmalara ve büyük halk devrimlerine bakacak olursak, bunlara tek bir arzunun egemen olduğunu görürüz. Tüm bu ayaklanmalar, eski kölelik düzeninden kalan, ancak daha yumuşak bir biçim altında süren toprak köleliğine karşıydı. Bu ayaklanmaların tümü ya köylülerin, ya kentlilerin ya da her ikisinin birden özgürleşmesine, egemenlerin yasa zoruyla bunlara dayattığı *zorunlu çalışmadan* kurtulmalarına yönelikti. İnsana kişilik haklarını tanımak, kendisini kimse zorlamadan istediğı işte istediğı kadar çalışma hakkını tanımak, başka bir deyişle köylünün, zanaatçının kişiliğini özgürleştirmekti bütün halk ayaklanmalarının hedefi: 12. yüzyılın yüce komün ayaklanmasından, 15. ve 16. yüzyıllarda Bohemya, Almanya ve Hollanda'daki köylü ayaklanmalarına, İngiltere'deki 1381 ve 1648 devrimlerinden Büyük Fransız Devrimi'ne dek, tümünün.

Bu hedefe ancak yer yer ulaşılabilğini kabul etmemiz gerekir. İnsan özgürleştikçe, kişisel özgürlüğünü kazandıkça, ortaya çıkan yeni ekonomik koşulların elini ayağı bağladığını, kazandığı özgürlüklerin sağından solundan budandığını, yeni bukağılarla soluksuz bırakıldığını, açlığın boyunduruğunun midesinden önce zihnini bulandırdığını gördü. Bu yakınlarda -içinde yaşadığımız şu günlerdecanlı bir örneğine tanık olduk bu durumun: 1861 yılında özgürlüklerine kavuşan Rus toprak köleleri, yüzyıllar boyu tırnaklarıyla işleyip verimli hale getirdikleri toprakları kendileri için olanaksız bir fiyattan satın almak zorunluluğuyula karşı karşıya kaldılar; böylece de sözümona özgürleşen köylüler yeni bir esaretin bukağılarına vurulmuş oldular. Günümüzde Rusya'da olup bitenler, geçmişte de üç aşağı beş yukarı benzer biçimde Batı Avrupa'da olmuştu. Ayaklanma ya da devrim sonucu olarak maddi yoksunluklar ortadan kalktığında, bir süre sonra bir bakıldı ki aynı yoksunluklar farklı biçimler altında yeniden ortaya çıkmış. Tek tek kişilerin köleliği ortadan kalk-

tı örneğin, ama kölelik, sömürü yeni bir biçim altında yeniden ortaya çıktı.

Yine de, her şeye karşın, çağdaş toplumun temel özelliği -kuramsal düzeyde de kalsa- toplumun her üyesinin temel hakkı olarak açıklanan, kişi özgürlüğüdür.

Biz elbette, bu özgürlüğün 'adeta' bir özgürlük olduğunu, 'gibi' bir özgürlük olduğunu çok iyi biliyoruz (ve her fraksiyondan sosyalistler bıkıp usanmadan bunu vurguluyorlar). Kadınıyla erkeğiyle, çocuğuyla milyonlarca insan açlık belasına, efendilere -onların dayattıkları koşullarla- emeklerini satıyorlar. Biz biliyoruz ve halk yığınlarına da açıklamaya çalışıyoruz ki, işçiler ve köylüler kapitalistlere ödedikleri toprak kirası, bankadan ya da tefeciden aldıkları borç ve ödedikleri faizle, haftalık çalışmalarının eskiden olduğu gibi üç gününü (bu kez bir efendiye değil, birkaç efendiye) vermeyi sürdürüyorlar; hatta çoğu kez üç günden de fazlasını... yalnızca, işleyebilecek bir parça toprak ya da başını sokacak bir damaltı bulabilmek için.

Bildiğimiz bir başka şey daha var: Ekonomist beyler, hani bir gün akıllarına esip de, siyasal ekonomiyle de ilgilenir ve kapitalisti, aracısı, toprak sahibiyle (devletten hiç söz etmiyoruz) her türden efendilerin doğrudan ya da dolaylı olarak işçinin ücretinden aldıkları payı hesaplarırsa, işçiye, başka işçilerin ürünlerini satın almak için (yiyeyeceği ekmek, yaptıracığı ev, mobilya, diktireceği giysi için, vb.) ne kadar az bir pay kaldığını görüp dudakları uçuklayacaktır. İşçide yiyeyeceği ekmek için köylüye, yaptırdığı ev için taşçı ustasına, mobilya için dülgere, giysi için terziye ödeyecek para olmadığı gibi, bütün bu işçilerin, zanaatkârların da tek tek durumları aynıdır; bütün üretim çağdaş kapitalizmin baronlarına gittiği için, her şeyi üreten bu insanlar hem kendi ürettiklerinden, hem de yoldaşlarının ürettiklerinden hiç denecek kadar az bir pay alabilmektedirler.

Bu soygunun, yasalardan aldığı güçle işçilerin omuzlarına binmiş bir patron tarafından yapılmadığını da unutmayalım. Bu soygunun öznesi yok, bu soygunda sorumluluk da yok ve bu soygun, son derece karmaşık bir mekanizmanın sonucu olarak gerçekleşmektedir. Geçmişte olduğu gibi işçi emeğinin önemli bir bölümünü yine ayrıcalıklılara veriyor; ama bunu kölesi olduğu efendinin kırbaç zoruyla yapmıyor. Zorunluluk bedensel değil artık. Kolundan tuttukları

gibi sokağa atıyorlar işçiyi, git köpek kulübesinde yaşa diyorlar, isterse açlıktan geberme olanağı da tanınıyor kendisine; çocuğunun çocuğunun bir deri bir kemik sürünmesini, yaşlandığında el açıp dilenmesini izliyorlar keyifle; evet, bütün bunları yapıyorlar, ama giysiyi kötü diktiği, tarlayı üstünkörü sürdüğü için (bizim de yaşam süremiz içinde Doğu Avrupa'da tanık olduğumuz, geçmişte ise Avrupa'nın her yerinde tanık olunduğu gibi) karakola götürüp kendisini falakaya yatırmıyorlar.

Evet, şimdiki rejim eski rejimden çok daha acımasız, çok daha amansız; ancak yine de insan kişisel özgürlük duygusunu koruyor. Biz hiç kuşkusuz bu duygunun proletarya için yanılısamadan, kendini aldatmadan başka bir şey olmadığını biliyoruz, ama buna karşın kabul etmek zorundayız ki, tüm çağdaş ilerleme, geleceğe dönük tüm umutlarımız, pratikte ne kadar sınırlı olursa olsun hâlâ bu özgürlük duygusuna dayanıyor.

En yoksul, en umarsız bir gariban bile artık dibe vurduğu, artık dayanacak hali kalmadığı bir anda bile, aç bilaç yattığı köprü altındaki taştan yatağını, boynuna kölelik boyunduruğunun vurulması koşuluyla kendisine her gün verilecek bir tas sıcak çorbaya değişmez. Dahası da var. İşçi yığınlarının, salt kazandıkları belli hakları koruyabilmek için aylarca açlığa katlanabilmeleri, devletin süngülerinin üzerine çıplak kollarıyla yürüyebilmeleri de çağdaş insan için bu duygunun, bu kişisel özgürlük talebinin ne denli değerli olduğunu kanıtlıyor.

Gerçekten de en zorlu grevler, en umutsuz ayaklanmalar ücretten çok özgürlük ve kazanılmış haklar uğruna yapılmıştır.

Böylece, insanın istediği işte, istediği kadar çalışma hakkı, çağdaş toplumun büyük düşü olarak yerini koruyor. Bu özgürlük, emeğini kapitaliste satmak zorunda olan işçinin -bu zorunluluktan dolayı- yüreğinin baş köşesini tutan, asla vazgeçemeyeceği hayalidir. Ve çağdaş devlet, sahip olduğu tekeller ve ayrıcalıklarla belli bir sınıfın yararına olarak işçiyi hep emeğini satmak zorunluluğu içinde tutmaktadır. Büyük bir mücadeleyle kazanılan kişisel özgürlüğün işçi sınıfı için ne denli değerli olduğunu artık kapitalistler de anlamaya başlıyorlar. Ancak ellerinde tuttukları tekeller, işçi sınıfını, toprağa ve fabrikalara sahip olanların yanında, onların dayattıkları koşullarla çalış-

ma ve kapitalistlere akıl almaz bir haraç ödeme zorunluluğuyla karşı karşıya bırakıyor. Halkın tekellere saldırması, ayrıcalıklı sınıfların çalışmadan, avarelik ederek yaşamalarını önlemek için değil, bu tekeller aracılığıyla işçi sınıfı üzerinde egemenlik kurdukları içindir.

Biz çağdaş toplumu kınıyoruz; ancak bu tutumumuz onun, düzmece bir şekilde herkesin istediği işte istediği kadar çalışacağını ilan etmesinden dolayı değildir. Biz çağdaş toplumu, *işçinin istediği işte istediği kadar çalışmasına olanak tanımayan* mülkiyet ilişkileri yaratmış olmasından dolayı kınıyoruz. Biz çağdaş toplumu, kişisel özgürlükleri bir ilke olarak kabul ve ilan ettikten sonra, tarla ve fabrika işçilerini bu ilkeyi ayaklar altına alan koşullar içinde tuttuğu için anormal, adaletsiz bir toplum olarak görüyoruz; işçiyi maskelenmiş köle durumuna düşürdüğü için böyle görüyoruz; içinde bulunduğu yoksulluğın işçiyi, efendileri daha da zenginleştirmek, kendi köleliğini ebedileştirmek, boynuna vurulacak boyunduruğu kendi eliyle yapmak zorunda bıraktığı için böyle görüyoruz.

Durum eğer böyleyse, “istediği işte, istediği süreyle çalışma hakkı” çağdaş insan için gerçekten değerliyse; eğer zorunlu çalışmanın, kölece çalışmanın her biçimini çağdaş insan iğrenç buluyorsa; eğer kişisel özgürlük çağdaş insan için her şeyden daha değerliyse... devrimcinin ne yapması gerektiği de apaçık ortada demektir.

Gizli köleliğin, maskeli köleliğin her biçimine karşı çıkacaktır devrimci. Kişi özgürlüğünün boş bir sözden ibaret kalmaması için çalışacaktır. İşçinin, yeteneklerinin ve ellerinin tek efendisi olmasını neyin engellediğini anlamaya çalışacak, bu engelleri ortadan kaldırmak için uğraş verecektir; bu uğurda gerekirse güç kullanacaktır. Ama bu arada kendisi de yeni engeller ortaya çıkarmaktan özenle kaçınacak, işçiyi bir yandan gönencini artırırken bir yandan da özgürlüğünü yeniden yitirmek gibi bir durumla karşı karşıya bırakmayacaktır.

Gelin şimdi, çağdaş toplumda işçinin özgürlüğünü iğdiş eden, işçiyi köleleştiren engellerin neler olduğunu hep birlikte görelim.

2 DEVLETİN KÖLELERİ

Hiç kimseyi bir başkası için çalışmaya zorlayan bir yasa olamaz. Çağdaş toplumun temelidir bu ilke ve devrimle kazanılmıştır. Son yüzyılın ilk yarısındaki servajı (serflik hukukunu) bilenler ya da yalnızca onun izlerini görmüş olanlar,* onun kurumlarının tüm toplumun fizyonomisine bastığı damgayı bilenler, serflik hukukunun kaldırılmasıyla gerçekleşen değişikliğin önemini kolayca kavrayabilirler. Kişiler arasında, hiç kimseyi bir başkası için çalışmaya zorlayan yasa yok, ama devlet hâlâ uyruklarının omuzlarına zorunlu çalışma yükünü vurma hakkını koruyor. Dahası da var. Toplumda efendi-köle ilişkisi kayboldukça, devlet yurttaşlarını zorunlu çalıştırma hakkı-

*) Bu izler örneğin İngiltere’de, 1848 yılına dek çocukların zorunlu çalıştırılması biçiminde görülebiliyordu. ‘İşevleri’nde kalan yoksul ailelerin çocukları toplanıp, çalıştırılmak için kuzeye, dokuma fabrikalarına gönderiliyorlardı.

nı gitgide genişletiyor; çağdaş devletin bu konuyla ilgili olarak kendine tanıdığı yasal olanaklar, 15. ve 16. yüzyılların monarşist egemenliklerine dayanan yasa yapıcılarını kışkandıracak düzeydedir.

Örneğin bugün devlet bütün yurttaşlarına zorunlu eğitimi dayatıyor. Özünde, yani çocuğunu evde tutmak, ya da fabrikaya çalışmaya ya da 'eğitim' için kör cahil keşişlerin yanına göndermek isteyen ana babalara karşı çocuğun eğitim alma hakkı açısından baktığımızda, güzel bir uygulama. İyi de bugün pratikte devletin verdiği ilköğretim neye dönüşmüştür? Çocukların kafaları hangi 'bilgi'lerle ve ne için bombardıman edilmektedir? Devletin yurttaşlar üzerinde hakları olduğunu asla unutmamaları için, devletin bazı toplumsal katmanlara tanıdığı tekel haklarını aklamak için, zenginin yoksulu sömürmesini kutsal bir hak olarak görmeleri için, devletin adalet terazisinin duyarlılığından kuşkulananmamaları için istilacıları, fatihleri insanlığın büyük kişilikleri olarak bellemeleri için, vb. Cizvit papazlarından miras alınmışa benzeyen bu eğitim sistemiyle amaçlanan, çocukta bağımsızlık ruhu, bireysel girişim ruhu adına ne varsa yok etmek, onu beyniyle, bedeniyle (hem düşünsel, hem de eylemsel olarak) bir köleye dönüştürmektir.

Çocuk büyüyüp de delikanlı olunca, devleti bu kez de zorunlu askerlik için karşısına dikilmiş bulur. Devlet gence, zorunlu askerlik yaptırabileceği gibi, isterse uygun gördüğü herhangi bir işte de çalıştırabilir. Ve son olarak, vergiler yoluyla her yurttaşı devlet ve devletin gözdeleleri (ayrıcalıklılar) adına pek çok işte çalıştırabilir ve bunu yaparken de onun, "ben bu işi devletim için gönül rızasıyla yapıyorum; bu çalışmalardan devlet hazinesine girecek paraları da, meclisteki temsilcilerim aracılığıyla ben yönetiyorum" şeklinde düşünmesini sağlar.

Böylelikle yeni bir ilke benimsenmiş oldu. Kişisel kölelik yoktur. Geçmiş yüzyıllarda, hatta Fransa ve İngiltere'de bile olan devlet köleleri de artık yoktur. Bundan böyle kral çıkıp da on bin, yirmi bin uyruğuna (Madam Sevignier'nin yazdığı gibi, "işçiler arasında ölüm oranı korkunç boyutlara varmışken, her gece at arabaları tepeleme işçi cesedi taşıırken") bana bir kale yapın, üzüm bağı yetiştirin, Versailles'ıma bir saray yapın diye buyuramayacaktır. Windsor, Versailles, Petergof sarayları artık zorunlu çalışmayla yapılamayacaktır. Bu

sarayları devlet bundan böyle uyruklarından yararlı işler yapılacak, özgürlüklerinizin korunması, esenlik ve gönencinizin artması için kullanılacak diyerek topladığı vergilerle yaptıracaktır.

Geçmişteki köleliğin kalkışına ilk sevinen, bunun özgürlük düşüncesinin genel ilerleyişi açısından çok önemli bir olay olduğunu ilk onaylayan olmaya hazırız. Nancy'den, Lyon'dan taşınıp, kralın gözdeleleri eğlensinler diye Versailles'da saray yapmak, işçinin şu kadar günlük yevmiyesine denk düşen şu kadar vergi ödemekten -bu vergiler halk için yararsız, hatta zararlı amaçlar için harcanıyor da olsa- kuşkusuz çok daha ağırdır, zordur. O bakımdan, Avrupa'yı zorunlu çalışmadan kurtardıkları için 1793 devrimcilerine biz herkes-ten daha büyük gönül borcu duyuyoruz.

Ama yine de, 19. yüzyıl içinde bir kişinin bir başka kişinin işinde zorunlu çalışmadan kurtulması her ne kadar gerçekleştiyse de, insanların devletin zorunlu çalışanları olmasında benzeri bir kurtuluş gerçekleşmediği gibi, bunun tam tersi oldu: Devlet kendi yararına, bireylerin zararına olarak bu alandaki kazanımlarını sürekli artırdı. Her on yılda bir, devletin yurttaşlarından istediği çalışma hem tür, hem miktar, hem de sayı olarak artmaktadır. Hatta 19. yüzyıl sonuna doğru, devletin kendisini yeniden zorunlu çalıştırma hakkıyla donattığını görüyoruz. Örneğin İtalya'da yakın geçmişte benimsenen yasayla, greve gitmeleri durumunda demiryolu işçilerine karşı uygulanmıştır bu hak (bunun, geçmişte demiryollarına sahip olan şirketlerin tepe tepe kullandıkları zorunlu çalıştırma hakkından hiçbir farkı yoktu). Oysa demiryoluyla maden ocağı, maden ocağıyla fabrika arası birkaç adımlık yoldu. Ama bir kez toplumsal gönenç ya da hatta yalnızca toplumsal gereklilik ya da *toplumsal yarar* gibi bir gerekçe öne sürdü mü, devlet erki artık sınır tanımaz.

Kömür işçilerini ya da demiryolcuları her greve gidişlerinde devlete ihanetle suçlayıp meydanlarda ipe çekmiyorlarsa, bunun tek nedeni buna henüz gerek duymamalarıdır. Birkaç grevcinin tehdit edici davranışını bahane ederek kalabalık üzerine yakından ateş açmayı, birkaç grev önderini sürgüne göndermeyi kendileri açısından daha uygun buluyorlar. Gerek cumhuriyetlerde, gerek monarşilerde sürekli uygulanıyor bu yöntem.

Bugüne dek 'gönüllü boyun eğme'yi yeterli buluyorlardı. Ama İtalya'da (ki demiryolları hâlâ özel kumpanyaların elindeydi) cezalan-

dırma zorunluluğu hissedildiği gün, daha doğrusu böyle bir zorunluluğun doğmuş olmasının yüreklerine saldırdığı korkuyu ilk hissettikleri gün, parlamentolarında bir ân bile duraksamadan bedensel cezalandırma yasasını oylayıp onayladılar. Devletin gözdeleleri (özel kumpanyalar) için çıkardığı şiddete başvurma yasasını 'kendisi' için, 'toplumun gönenci ve esenliği' için çok daha şiddetle uygulayacağı açıktır. Nitekim Rusya'da bunu yapmıştır devlet. İspanya'daysa tekелci şirketleri korumak için işi işkence yapmaya dek vardirmiştir. Gerçekten de 1907 yılında Montjui cezaevinde uygulanan şiddetli işkencelerden sonra, İspanya'da işkence yeniden devletin şimdiki gözdeleleri olan mali sermaye sahiplerinin çıkarlarını korumaya dönük bir kurum olarak toplumsal yaşamda yerini almış bulunuyor.

Girilen bu yolda öyle büyük bir hızla ilerliyoruz ki, 19. yüzyılın ikinci yarısında, gözdelelerin, ayrıcalıklıların kulağına fısıldadıklarıyla coşan hükümet merkeziyetçilik doğrultusunda öyle büyük bir yol aldı ki, kısa sürede gereken korunma önlemlerini almazsak, gerek grevciler, gerek genel olarak devlet uygulamalarından hoşnutsuz olanlar, yalnızca ayaklanmacılar ya da soyguncular gibi kurşunlanmakla kalmayacaklar, *toplumsal bir görevi* yerine getirmediikleri için -evet, yalnızca bunun için- kafaları giyotinle kesilecek ya da bataklık diyarlara, sömürgelere (sağlığa aykırı yerlere) sürgüne gönderilecekler. Şimdilik orduda geçerli olan bu uygulama, maden ocaklarını da içine alacak. Muhafazakârlar İngiltere'de bu istemlerini yüksek sesle dile getirmeye başladılar bile.

Yanılmamak gerek. 19. yüzyıla damgasını basan iki büyük hareket, iki büyük düşünce akımı var. Bu dönemde bir yandan eski tip köleliğin her türden kalıntısına karşı verilen savaşıma tanık olduk... bununla da kalınmadı, ilk Fransız cumhuriyetinin ordusu Avrupa'yı baştan sona geçti ve bu arada serflik hukukunu tümüyle yok etti; ama bu ordu kurtardığı ülkelerden kovulduğunda buralarda yeniden kurulan servaj fazla uzun süreli olmadı. 1848 devriminin rüzgârı bu hukuk sistemini Batı Avrupa'dan tümüyle silip attı; 1861 yılındaysa, bilindiği gibi (Balkanlar'dan on yedi yıl sonra) Rusya'da da ortadan kalktı.

Dahası da var. Herkes kişisel özgürlük haklarını teyit ettirmek için çabalar. İnsanlar soyluluğa, kral egemenliğine ve yüksek sınıfla-

ra karşı duyduğu kör inançlarından kurtulmuş ve Avrupa'nın hemen her köşesinde gerçekleşen binlerce küçük ayaklanmayla özgür sayılma haklarını teyit ettirmişlerdir.

Öte yandan, yüzyılın bütün düşünsel hareketleri; şiir, roman, drama, avare takımı için basit bir eğlence olmaktan çıkar çıkmaz, aynı niteliğe büründüler. Fransa'dan örnekler verecek olursak; Victor Hugo *Halkın Gizleri*'yle, Eugenie Sue roman biçiminde yazdığı Fransa tarihiyle, Alexandre Dumas (baba, elbette), Georges Sand, vb., daha sonra büyük illegal eylem adamları; Barbès ve Blanc, tarihçiler; Augustin Thierry, Sismondi, Michelet; sonra, P.L. Courrier gibi gazeteciler; sonra, sosyalist-reformcular; Saint-Simon, Fourier, Considérant, Louis Blanc ve Proudhon ve son olarak pozitif felsefenin kurucusu olarak Auguste Comte... Bütün bu adlar, insanın insana egemen olduğu dönemlerden kalma törelerden, geleneklerden kurtulmak, özgürleşmek için Fransa'nın her köşesinde, her ailede, her düşünen insanda cereyan eden süreçleri yazılarıyla, yapıtlarıyla, eylemleriyle dile getirdiler. Ve erkeği, kadını, çocuğuyla insanı yüzlerce yıl süren kölelik düzeninden kalma âdetlerden kurtarmak için Fransa'da verilen bütün savaşım, üç aşağı beş yukarı her yerde verildi.

Ama bu büyük kurtuluş hareketinin yanı sıra, köklerini -ne yazık ki- yine Büyük Devrim'den alan bir başka hareket daha gelişti. Bu hareketin amacı, bir yandan en iyi girişimlere kapı aralarken, bir yandan da *toplumun* gönenci gibi (her türden çıkarıcılığa ve hainliğe yol tutan) belirsiz, çift anlamlı bir ifadeyle, devletin sınırsız gücünü daha da artırmaktı.

Kilisenin, sözde kurtarmak amacıyla insanların ruhlarına el koyduğu dönemi ayrıca, Roma İmparatorluğu ve Roma Hukuku'nun miras alındığı dönemi geçen güçlü devlet düşüncesi, sessiz ve derinden ilerleyerek 19. yüzyılın son yarısını da kapsayan çok uzun bir yol aldı.

Bugün geçerli olan zorunlu askerlikle geçen yüzyıl içinde uygulanan zorunlu askerliği karşılaştırdığınızda, bu zorunluluğun eşitlik bahanesiyle devlet lehine ne denli artmış olduğunu şaşırarak göreceksiniz.

Ortaçağ'da hiçbir serf, çağdaş insanın bugün gönüllü olarak (daha doğrusu, tam bir gönüllü kölelik ruhuyla) vazgeçtiği, yoksun bırakılmasına seyirci kaldığı kişisel hak ve özgürlüklerinden bu ölçü-

de, bu kapsamda asla vazgeçmemiştir. Sağlıklı bir delikanlı, özgürlüğe susadığı, hatta bu özgürlüğü 'kötüye kullanabileceği' bir çağda -yirmi yaşında- iki üç yıllığına bir kışlaya kapatılmaya, fiziksel, zihinsel ve moral sağlığının bozulmasına niçin boyun eğdi? Niçin? Evet, niçin? İsviçrelilerin altı haftada, Afrikaner'lerinse tüm Avrupalılardan çok daha başarılı biçimde, bâkir topraklarını işlemek için at üstünde çalışırken öğrettikleri bir zanaatı öğrenmek için!

Bu delikanlı yalnızca yaşamını tehlikeye atmış olmuyor, gönüllü köleliğiyle, sıradan kölenin de bir adım ötesine geçiyor. Komutanlarına aşk-sevda ilişkilerini denetleme hakkı tanıyor, sevdiği kadını terk ediyor, bâkir olacağına ant içiyor, askeri yetenekleri ya da dürüstlükleri konusunda hiçbir şey bilmediği komutanlarının buyruklarına bir robot gibi boyun eğdiği için gurur duyuyor. Gönüllü boyun eğme ve disiplin ruhuyla kafası kütleleşmiş çağdaş serflerin boyun eğdikleri koşullara, ordunun gerisinde, ağırlık taşıyan atlı araba katarında görevli hizmetliler dışında hangi Ortaçağ serfi boyun eğdi? Dahası da var. 20. yüzyılın serfleri, Afrika'da (Biribi) ıslah taburlarında görev alıp ortalığı kan gölüne çeviren emirleri bile hiç itiraz etmeden uygulayabiliyorlar.

Serflerin -köylülerin ve zanaatçıların- efendilerinin kurdukları cemiyetlerin karşısına kendi gizli cemiyetlerini çıkarma, birlik ve cemiyetlerde birleşme haklarını silahla savunma haklarından vazgeçmeleri ne zamandı? Kentlerde yaşayan halkın yargıçlarını yargılama ve onaylamadıkları kararlarından dolayı onları ırmağa atma haklarından vazgeçmeleri ne zamandı, Ortaçağ'da mı yaşandı bu karanlık dönem? Peki ya devlet, ilkokuldan üniversiteye dek tüm eğitim sistemini iğdiş etme hakkına ne zaman sahip oldu: Baskının, zulmün en ağır olduğu o eski çağlarda mı? Macchiavelli'nin içinde gövertip büyüttüğü bu büyük emeli, 19. yüzyıla gelinceye dek hep kursağında kalmamış mıydı?

Kısacası, 19. yüzyılın ilk yarısında, kişi özgürlüğü ve düşünce özgürlüğü yolunda çok büyük çapta ilerici hareketlere tanık olundu; aynı yüzyılın ikinci yarısındaysa, büyük çaplı gerici hareketlerin ilk yarıda sağlanan başarılarla üstünlük sağladığı görüldü. Şu anda eski bağımlılığın yeniden canlandırılmasına çalışılıyor: Bu kez kişilere, tek tek egemenlere değil, bütünüyle devlete karşı olacak bu bağımlı-

luluk; hem de kapsamı büsbütün genişletilmiş ve gönüllülük esasına dayalı olarak! İçinde yaşadığımız zamanın en karakteristik özelliği budur.

Yalnız, buraya dek söylediklerimiz doğrudan zorunluluğa ilişkin şeyler. Bir de, ilk ağızda insanın hemen gözüne çarpmayan, ama sürekli olarak alanlarını genişleten ve gitgide daha tehdit edici bir niteliğe bürünen vergiler ve kapitalist tekeller aracılığıyla uygulanan dolaylı zorunluluk var; ki yukarıda anılan niteliklerinden dolayı ciddi biçimde ele alınmayı, irdelenmeyi hak ediyorlar.

3
VERGİ, DEVLETİN BÜYÜK GÜCÜNÜ
YARATAN ARAÇTIR

Zengin sınıfların çıkarlarına dönük olarak uyguladığı zorunlu askerlik ve ulusal eğitim aracılığıyla, ayrıca kilisenin ve binlerce memurunun desteğiyle, uyrukları üzerinde sınırsız bir egemenlik kuran devletin, bu egemenliğini pekiştirip büsbütün güçlendirmesi vergiler sayesinde oluyor.

Başlangıçta zararsız, hatta zorunlu çalışmanın yerini alması bakımından mükellefler açısından olumlu denebilecek bir girişim olarak başlayan vergi, giderek onu omuzlamış olanların canını çıkaran bir yük halini almıştır. Bugün vergi, binbir biçim altında gizlendikçe gücü büsbütün artan muazzam bir silaha dönüşmüştür; ve egemenler, verginin tüm toplumsal ve siyasal yaşamı, zengin sınıfların yararına olarak yönetebilme olanağı veren gücünü ve yeteneğini çok iyi kav-

ramış durumdadırlar. İktidar kimin ya da kimlerin elindeyse, vergilerden yalnızca geçimini sağlamakla kalmıyor, ama asıl servet biriktiriyor, tekel yaratıyor, halkı sömürüyor, yandaşlarının varlığına varlık katıyor ve bütün bunlar, mükellefleri kendi elleriyle iktidarı teslim ettikleri hükümetten en ufak şekilde kuşkulandırmadan yapılıyor.

Şimdi devlet savunucularının bize “Canım, vergiden daha adil ne olabilir?” diyerek karşı çıkacaklarını çok iyi biliyoruz. Ve sürdüreceklerdir: “İşte, filanca komünün yaptığı bir köprü! Eğer hemen şimdi onarılmazsa, yağmurlar başladığında bu köprüyü yerinde bulamazsınız. Tüm komün üyelerinin köprünün onarımında çalışmalarını istemek doğal ve eşitlikçi bir tutum değil mi? Çoğu kişinin bir işi olduğuna göre, herkesin -üstelik de köprü yapımı konusunda özel bilgileri, deneyimleri olmayan insanların- tek tek gelip de zorunlu emek katkısında bulunması yerine, bu işin köprü mühendislerine ve uzman işçilere yaptırılmasını sağlayacak vergi toplanması yoluna başvurulsa kötü mü olur?”

“Ya da şu ırmağı alalım: İlkbahar taşkınlarında geçit verdiği görülmemiştir. Komşu komünün de ırmak üzerine yapılacak bir köprüden yararlanacağı ortada; bu durumda köprü yapımına onlar da katılsalar ne olur? İşlerini güçlerini bırakıp kazma kürekle buraya çalışmaya geleceklerine, adam başına belli bir para ödemeleri daha iyi değil mi? Açlığa kıtlığa karşı herkesin un-ekmek stoklaması yerine, böyle bir felaket durumunda devletin, yurttaşların ödeyeceği küçük bir vergiyle bu sorumluluğu yüklenmesinde ne kötülük var?”

Bütün bunlar öyle doğal, öyle masum ve öylesine akılcı gerekçeler ki, hiçbir bireyci bunlara karşı çıkmayı aklından bile geçiremez – toplumda eşitliğin var olması koşuluyla, tabii.

Bu türden örnekleri ardı ardına sıralayan devlet savunucusu ekonomistler, en sonunda verginin her bakımdan adil olduğu, her bakımdan arzu edilir bir şey olduğu sonucunu çıkarırlar ve... haykırırlar: “Yaşasın vergi!”

Ama biz diyoruz ki, her şeye karşın bütün bu değerlendirmeler yanıltıcıdır, yanıltıcıdır, sahtedir. Çünkü eğer komün vergisi, kaynağını gerçekten hep birlikte gerçekleştirilen *komün çalışmasından* alıyorsa, o zaman bizim devlete ödediğimiz verginin -daha doğrusu çok sayıda, ağır verginin- kaynağı bir başka yerdir, *fetihtir*.

Doğu monarşileri, daha sonra da imparatorluk Roma'sı, *zorunlu çalışmayı fethedilmiş halkların* omuzlarına yüklerlerdi. Romalı yurttaş için zorunlu çalışma diye bir şey yoktu, Roma'nın sultanı altındaki halkların omuzlarına yıkılmıştı bu görev. Neredeyse Büyük Fransız Devrimi'ne kadar (kısmen de günümüze kadar), fatihlerin (Roma, Germen ve Norman fatihlerin) soyları, torunları vergi ödemiyorlardı, onlar için böyle bir yükümlülük yoktu. Zorunlu çalışanların ve vergi ödeyenlerin yerini daha sonra mujikler, yani beyaz kemiklerin fethettiği kara kemikler aldı. Fransa'da soylular -ya da 'soylu konumuna yükseltilenler'- 1789'a dek hiç vergi ödemediler. İngiltere'de en varlıklı toprak sahipleri ellerinde tuttukları bütün o topraklar için hemen hiçbir şey ödememekte ve bu toprakları işlemeyen ellerinde tutup toprak yetmezliğinden dolayı fiyatlarının katlanmasını beklemektedirler.

Sonuç olarak bizim bugün devlete ödemekte olduğumuz vergiler özgür genel anlaşmayla yürütülen komün çalışmasından değil, fetihten, serflik hukukundan kaynaklanmaktadır. Gerçekten de, devlet 16., 17. ve 18. yüzyıllarda uyruklarına zorunlu çalışmayı dayattığında, söz konusu olan iş, köylülerin özgür anlaşma temeli üzerinde giştikleri bir iş değildi. Komün çalışmaları, münhasıran komün üyelerinin gereksinimlerini gidermeye dönük çalışmalar olarak sürerken, yüz binlerce köylü ulusal yolların yapımı, kale yapımı, ordunun iaşesinin taşınması, lagar beygirleri üzerinde uzun yollar aşıp zenginlere yeni şatolar fethetmek gibi komünleriyle hiç ilişkisi olmayan işlerde çalıştırılıyorlardı. Başka binlerce işçiye devletin maden ocaklarında, fabrikalarında çalışıyorlardı; çiftlik kâhyalarının sopasından yılarak kaçan üçüncü bir grup işçiye gelince, bunlar, bu çılgınca fantezilerinden dolayı kendilerini bağışlatmak için efendilerinin arazilerinde yapay göl açmak; kral, efendileri ya da efendilerinin kapatmaları için köşk yapmak gibi işlerde çalıştırılıyorlardı; oysa aynı anda çocukları açlıktan karapazı yiyor ya da yollarda dileniyorlardı ya da kendileri silahlı askerlerin el koydukları buğdaylarını geri alabilmek için kurşunlanmayı göze alıyorlardı. Önce (tıpkı günümüzde İngilizlerin, Fransızların, Almanların Afrikalı zencilere yaptıkları gibi), boyun eğdirilmiş halklara, ardından bütün 'soylu olmayan' halklara, 'kara kemikler'e dayatılan zorunlu çalışma: Bugün devlete öde-

diğimiz verginin gerçek kökeni işte budur. Bir de, verginin günümüzde bile kökenindeki izleri taşımasına şaşıyorlar! Şaşılacak şey!

Büyük Devrim'in yaklaşmasıyla birlikte, köylerde zorunlu çalışmanın yerini para şeklinde ödenen vergi almaya başladı. Devrimle köylü kulübelerine ışık girmeye, bu yoksul sınıfın üzerinde ağır bir yük oluşturan dolaylı ve dolaysız vergiler kalkmaya ve çok daha adil (ve devletin de çok daha yararına) bir vergi düşüncesi pratiğe geçmeye başlayınca, sözde köylerde -özellikle de ticaret ve tefecilikten zenginleşmiş köylüler arasında- büyük bir sevinç havası doğmuş!

Ancak verginin kökenindeki özü günümüzde de değişmedi. İktidara sahip olan burjuvazinin elinde verginin artış hızı hiç azalmadığı gibi, tam tersine büyüdükçe büyüdü. Ağırlığı hemen duyumsanmayan vergi yoluyla yöneticiler klığı, yani kral, kilise, yargı ve askeriyeden oluşan dörtlü birliğin temsil ettiği devlet, halka, fethedilmiş bir ülkenin aşağı ırktan insanları gibi davranıyordu. Vergi, halk yığınlarını sömürmede öylesine değerli bir araç ki, vaktiyle babalarımızı, dedelerimizi efendiler, baronlar nasıl sömürdülerse, bugün de biz devlet tarafından öyle sömürülüyoruz.

Her birimiz devlete ne miktarda emeğimizi karşılıksız olarak aktarıyoruz? Tarlalardaki ve fabrikalardaki işçilerin her yıl devlet denilen Babil putu'na kaç işgünlerini verdiklerini hesaplamaya kalkışan tek bir ekonomist olmamıştır; o bakımdan, siyasal ekonomi üzerine döktürülmüş o koca koca kitaplarda, zenginliklerin yaratıcısı olan emekçilerin devlete emeklerinden verdikleri haracın yaklaşık olarak bile bir hesaplamasına rastlayabilmemiz olanaksızdır. Devlet bütçesiyle il, ilçe, belde bütçelerine dayanarak yapılacak basit bir hesaplama da bize bu konuda sağlıklı hiçbir veri sağlamayacaktır, çünkü burada asıl değerlendirilmesi gereken şey, devlet hazinesine giren toplam para değil, hazineye ödenen her rublenin mükelleflerin reel harcamaları içinde tuttuğu yerdir. Burada ancak genel bir değerlendirmede bulunabiliriz, ki bu da, üreticilerin her yıl devlete aktardıkları emeğin muazzam bir miktara ulaştığıdır. Bu miktarın, bir toprak kölesinin efendisine verdiği miktarı, yani haftada üç işgününü -hatta bazı sınıflar için daha da fazlasını- bulduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Vergi sisteminde istenildiği kadar yeniden yapılandırmalara gidilsin, iyileştirmeler yapılsın, sonuç değişmemekte, verginin asıl yükünü

emekçiler çekmektedir. Hatta devlet hazinesine giden her kopeğin, önünde sonunda işçilerden, üreticilerden çıktığını bile söyleyebiliriz.

Devlet elbette, o demirden elini uzatıp zenginlerin de gelirlerinden şu ya da bu ölçüde pay almak isteyecektir. Ancak bunun için önce bu gelirin yaratılması, birileri tarafından üretilmiş olması gerekir; oysa biz biliyoruz ki varlık, gelir, değer yalnızca emekle üretilir bir şeydir. Devlet, varlığının el koyduğu ganimetten kendi payını ister; ama bu ganimetin kaynağı nedir? Nasıl yaratılmıştır? Kim yaratmıştır onu: Buğdayı, demiri, porseleni, kumaşı?.. İşçinin, üreticinin emeğinin sonucu değil midir bütün bunlar? Başka ülkelerden getirilen zenginlikleri, yani Rusya'lı, Doğu'lu, Arjantinli, Afrikalı başka emekçilerin emeklerinin sömürülmesini bir yana bırakacak olursak, bu ülkenin emekçileri yalnızca devlete vergi vermek için değil, aynı zamanda zenginleri daha da zengin etmek için emeklerinin belli (önemli) bir dilimini devlete bırakmaktadırlar.

İngiltere'de devletin aldığı verginin, onun genel harcamaları içinde öteki Avrupa ülkelerindeki kadar büyük bir ağırlığa sahip olmayışı iki nedenden kaynaklanmaktadır. Her şeyden önce, yarısı toprak sahibi lordlardan oluşan parlamento bu kesimi koruyup kollamaktadır ve bu kesim hiç denecek kadar az vergi öderken, kent ve köy halkının cebinden çıkan para soygun boyutuna ulaşmaktadır. İkincisi -ve daha önemlisi- İngiltere, başka ülkelerin işçilerinin emeklerine bütün öbür Avrupa ülkelerinden daha fazla el koymaktadır.*

*) İngiltere'nin başka halklara verdiği borçlara karşılık elde ettiği gelirler üzerine değişik hesaplamalar yapıyor. Belli olan bir şey varsa o da, İngilizlerin başka devletlere ve demiryolu kumpanyalarına verdiği borçlardan kazancı yıllık 100 milyon sterlinin (1 milyar altın rublenin) üzerindedir. Bunun üzerine birtakım yabancı ülke kentlerine açtıkları kredilere karşılık her yıl aldıkları faizi, sonra, dünyanın pek çok yerinde (özellikle de Amerika'da) çeşitli deniz ve nehir taşımacılık kumpanyalarına, deniz fenerlerine, sualtı kablolarına, telegraflara; Asya, Afrika, Amerika ve Avustralya'daki bankalara (özellikle bu kalem-den elde ettikleri gelir çok büyüktür), ayrıca dünyanın her ülkesinde binlerce değişik üretim alanına yaptıkları yatırımlardan olan gelirleri düşünüldüğünde, az önce belirtilen rakamın en az üç katı bir büyüklüğün söz konusu olduğu anlaşılır. Bu arada İngiltere'nin tüm dışsatım gelirleri (ki toplam olarak yarım milyar rubleden daha azdır), hisse senedi kuponu kesilmesiyle elde ettiği gelirle karşılaştırıldığında öyle düşüktür ki. İngiltere'nin asıl (gelir getirici) sanayisinin 'sermaye ticareti' olduğu söylenebilir. İngiltere bugün, Hollanda'nın 18. yüzyıl başlarındaki konumundadır, yani dünyanın en büyük tefecisidir. Onu (nüfus başına bu alandan elde edilen gelir açısından) Fransa ve Belçika izlemektedir. Alfred Neumark'ın değerlendirmesine göre, Fransa, kendisine her yıl 1-1.5 milyarlık gelir sağlayan 26-30 milyar yabancı hisse senedi ve tahvile sahiptir (Paris borsasında resmen işlem görenler dışında).

Bize bazen ilerici nitelikli vergilerden, -yöneticilerimizin söyle-riyle- varlıklardan alınıp yoksula aktarılan vergilerden söz ediyorlar. Doğru: Büyük Devrim'in yukarıda kısaca formüle edilen vergiyi uygulamaya sokarken böyle bir ideali vardı. Bugün bir parçacık ileri diye nitelenebilecek bir vergi alınabiliyorsa, bu, zenginlerin gelirlerine hafifçecik dokunup geçen bir vergidir; yani geçmişte işçilerin gırtlacağını sıkıp aldıklarından birazcık daha fazla bir miktar ödemektedirler zenginler. Ama hepsi bu kadar. Vergiyi asıl ödeyenler yine işçiler; ve işçiler, devletin zenginlerden aldıklarından hep *daha fazla* vergi ödüyorlar.

Bromley kentinde belediyenin işçi konutlarından (ki bunlara yarım ev denilir İngiltere'de) aldığı vergiyi yılda yaklaşık 2 rubleye yükseltmesi bizim yaşadığımız bir olaydır; bu vergi artışı olur olmaz ev sahipleri kiralari yılda on iki rubleye yükseltiverdiler; böylece de vergi artışından omuzlarına binen yükü kiracılarına aktardıkları gibi, ayrıca gelirlerini, sömürülerini artırma olanağı da buldular.

Dolaylı vergilere gelince, bunların yalnızca herkesin geniş ölçüde kullandığı nesneler üzerinden alınan vergiler olmakla kalmayıp, aynı zamanda ispirto, tütün, kahve, ekmek gibi kalemleri oluşturan bu malların fiyatlarına yapılacak birkaç kopeklik bir zammın bile tüketicilerin cebinden kat kat fazla paranın çıkmasına neden olduğunu biliyoruz.

Öte yandan, herkesçe kabul edilen bir gerçeklik var: *Üreten kim ise, zenginlikleri yaratan kim ise, vergiyi ödeyen de odur Bunun dışında kalan, yalnızca girişimcinin üreticinin emeğine el koyarak elde ettiği ganimetin paylaşılmasıdır ve bu paylaşım da daima işçinin daha çok sömürülmesi sonucunu doğurur.*

Böylece, yurtdışında üretilen zenginliklerden alınan vergileri bir yana bırakacak olursak, her ülkede her yıl devlet hazinesine vergi olarak giren milyarlar, ülke içindeki milyonlarca emekçiden toplanmaktadır. İşçi; bir yandan şeker, kibrit, gazyağı, vb. tüketicisi olarak vergi öderken, bir yandan da, diyelim ev kirası ödeyerek, ev sahibinin devlete ödediği verginin de asıl ödeyicisi olmaktadır. Yine örneğin, ekmek satın aldığı anda hem toprak vergisini, hem toprağın rantını, hem fırıncının vergisini, hem de maliye bakanlığı memurlarının, müfettişlerinin, vb. maaşlarını ödemiş olmaktadır. Ya da diyelim

giysi satın aldığında, yurtdışından getirilen pamuğa ve korumacılıkla yaratılan tekele bedel ödemektedir. Kömür satın aldığında, demiryoluyla seyahat ettiğinde, devletin yarattığı kömür ocakları ve demiryolu tekellerine ödemedede bulunmaktadır. Kısacası devletin, belediyelerin kasalarına akan tüm vergi gelirleri; topraktan, toprakta biten ürünlerden, hammaddelerden, mamul maddelerden, manüfaktürden, vb. alınan tüm vergiler onun cebinden, onun sırtından çıkmaktadır.

Tüm bu vergiler yılda kaç işgünlük emeği kapsar? Böyle bir hesap yapıldığında ortaya çıkacak sonuç şu olmayacak mıdır: Bir vakitler toprak kölesinin efendisi için çalıştığından daha çoğunu bugün bir işçi devlet için çalışmaktadır?

Keşke yalnızca bu kadarla kalsaydı!

Gerçekte vergi hükümete yalnızca yurttaşlarını sömürme olanağı vermekle kalmıyor, aynı zamanda halkı yoksulluk içinde tutma ve (gözün içine bakıla bakıla yapılan hırsızlıklar şurada dursun) sermayenin bir başına asla başaramayacağı yasal olarak muazzam servetler yaratılması olanağını da sağlıyor.

VERGİ, ZENGİNİN ZENGİNLİĞİNİ ARTIRMA ARACIDIR

Ne güzel şey şu vergi! Saf insanlar -yani seçimlerdeki adlarıyla ‘aziz vatandaşlar’- vergiyi uygarlık getirici, halk yararına büyük işlerin gerçekleştirilme aracı olarak görüyorlar. Oysa hükümetler, verginin bir avuç azınlığı büyük servet sahibi yapmanın, kimilerini zenginleştirirken halkı yoksullaştırmanın, işçiyi ve köylüyü fabrikatörün, spekülâtörün egemenliği altına sokmanın, bir sanayi kolunu bir başka sanayi kolunun zararına olarak teşvik etmenin ve genel olarak tüm sanayiye tarımın zararına, özellikle de köylünün ve geniş halk yığınlarının zararına olarak teşvik etmenin aracı olduğunu çok, ama çok iyi biliyorlar.

Yarın Millet Meclisi’nde büyük toprak sahiplerine dönük olarak 20 milyon rublelik ödenek ayrılrsa (1900 yılında İngiltere’de Lord

Salsburry'nin tutucu seçmenlerini ödüllendirmek için yaptığı gibi) tüm ülke feryadı basar, ertesi gün de hükümet devrilirdi. Ama hükümet aynı şeyi vergi yoluyla -yoksulun cebinden alıp zengine aktararak- yaptığında, yoksullar farkına bile varmıyorlar kendilerine oynanan oyunun. Milimi milimine aynı operasyon gerçekleştirildiği halde kimseler bağırıyor; iş öylesine ustalıkla yürütülüyor ki, uzmanlık alanı vergi olanlar bile, verginin gerçek hedefinin ne olduğunun ayırdına varamıyorlar.

Oysa her şey apaçık ortada! Örneğin, on binlerce zirai işletmenin soluksuz kalıp batması için, köylüden at, araba, inek, vb. başına alınan verginin birkaç kopek artırılması yeter de artar bile. Vergilerde hiç denecek kadar az bir artışla vurulacak hafif bir fiske, delikle yamayı ucu ucuna getirmek için binbir çile çekenlerin iflahını kesmeye, hepsini proletarya saflarına katmaya yetecektir. Ellerindeki topraklarını satıp kentlere göçecekler ve fabrikaların kapılarına sıralanıp hangi koşulla olursa olsun çalışabileceklerini söyleyeceklerdir. Kimileriye, durumlarını düzeltebilir umuduyla atlarını satıp, kazma kürekle çılgın gibi çalışmayı sürdürecektir. Ama vergilere birkaç yıl sonra gelecek yeni bir artış, bunların da işini bitirecek, bunları da kentlere, fabrikaların önüne sürükleyecektir.

Güçsüzlerin devlet eliyle proleterleştirilmesi her yıl yinelenen bir politika olmasına karşın, canı doğrudan yanan kesimden başka kimselerden ses çıkmamakta, canı yananların sesleri de toplumun geniş kesimlerine ulaşmamaktadır. Bu politikanın son kırk yıldır Rusya'da, özellikle de büyük sermayenin proletarya yaratma düşleri kurduğu orta Rusya'da ne kadar geniş kapsamlı olarak uygulandığına hep beraber tanık olduk; bu iş alttan alta, vergiler yoluyla gerçekleştirildi; bu iş eğer birkaç milyon köylüyü iflas ettirecek ve tümünü proletarya saflarına katacak iki satırlık bir hükümet kararnamesiyle yapılacak olsaydı eğer, tüm dünya ayağa kalkardı, hatta mutlak monarşik bir hükümetin bulunduğu Rusya'da bile protestolar ayyuka yükselirdi. Buradan çıkan sonuç, verginin, hükümetlerin açıkça yapmaya cesaret edemeyecekleri bir şeyi, kimsenin tepkisini çekmeden, usulca gerçekleştirme aracı olduğudur.

Bu böylesine açık bir gerçek olmasına karşın, kendilerine bir de 'bilimsel' sanını yakıştıran ekonomistler, bizlere ekonomik gelişme-

nin 'sarsılmaz' yasalarından, 'kapitalist fatalizm'den, 'feragati nefis'ten ve daha bilmem nelerden bahsediyorlar; oysa verginin özüne kabaca bir bakılması bile, onların ekonomi yasalarının mukadder sonucu diye açıkladıkları pek çok şeyin yarından çoğunun ne denli yalın bir sömürü mekanizmasına dayandığını açıklamak için yeterli olurdu. Örneğin 17. yüzyılda -Marx'ın 'ilk sermaye birikimi' olarak adlandırdığı- köylülerin iflas ettirilip ellerindeki mallara el konulması, vergi denilen o şeytani düzenleme yoluyla bugün de aynen sürüp gitmektedir.

'Kaçınılmaz yasalar'a göre gücünü artırdıkça artırması gereken sermaye, gücünü artırmak şurada dursun, devletin birtakım destek ve yardımlarından (maden ocakları, demiryolları, konutlar için su, telefon gibi alanlarda tekeller yaratmasından, vergi yoluyla geniş yığınlarını yoksullaştırırken, bir yandan da büyük servetler yaratmasından ve ayrıca işçi sendikalarına karşı önlemler alıp, grevcileri sürekli kovuşturmak gibi desteklerinden) yararlanmasaydı, gücünü önemli ölçüde yitirmiş olacaktı.

Kapitalizm nasıl çağdaş devletin doğmasına yardım ettiyse -hiç unutmamamız gerekir- çağdaş devlet de kapitalizmi yaratmıştır ve beslemektedir.

Adam Smith daha geçen yüzyılda verginin bu gücünün altını çizmiş ve vergiyi incelemede izlenmesi gereken yolun ne olması gerektiğini belirtmişti; ama Smith'ten sonra böyle bir inceleme yapılmadı ve şimdi verginin gücünü gösterebilmek için bizim şuradan buradan örnek oluşturabilecek uygun olaylar bulmamız gerekiyor.

Devletin elindeki en büyük silahlardan biri olan tarım vergisini alalım. Illionis eyaleti çalışma bürosunun sekizinci raporunda, Chicago'da devletin tarımsal mülkiyet üzerine koyduğu vergi yoluyla -demokratik bir ülkede bile- nasıl milyonerler yaratıldığına ilişkin yüzlerce örnek bulunmaktadır.

Elli yılda nüfusu bir buçuk milyona ulaşan bu büyük kentte çok hızlı bir büyüme yaşandı. Yapılaşmaya açılmamış topraklara -bunlar isterse kentin merkezinde olsunlar- çok düşük, yapılaşmaya açılmış topraklara ise çok yüksek vergi koyan hükümet bu yolla müthiş bir servet edindi. Böylece elli yıl önce 2400 ruble eden ana cadde üzerindeki bir dekar büyüklüğündeki bir arsa, bugün 2-2,5 milyon ruble etmektedir.

Kaldı ki, yapılaşmaya açılmış ya da açılmamış bir toprağın metrekaresi için alman vergi ne kadar olursa olsun, hatta söz konusu topraklar belediye mücavir alanına girmiş olsalar bile, bu büyüklükte bir servetin birikebilmesi olanaksızdır. Kent, işçilerin oturdukları evlerin vergilerinin düşürülmesinde, nüfustaki aşırı büyüme olgusundan yararlanabilecekken bu yapılmamış, tam tersine, verginin en ağır yükü özellikle işçilerin oturdukları altı-on katlı yapılara yüklenmiştir. Amaç varlıklıyı daha varlıklı yapmak için işçiye sürekli çalışmaya zorlamaktır. Bu çalışmanın tek ödülüyse insanın ruhsal, zihinsel gelişmesini körelten berbat bir evde oturma hakkıdır; bunun yanı sıra, bu hakkı yitirmemek için fabrika sahibine tam bir teslimiyettir. *Illionis İşçi İstatistik Bürosu'nun İki Yıllık Sekizinci Raporu* (1894) bu konuya ilişkin çarpıcı bilgilerle doludur.

Ya da İngiltere'nin silah ve mühimmat fabrikalarının bulunduğu Woolidge kasabasını alalım. Bu kasabanın üzerine yerleştiği topraklar bir zamanlar yalnızca adavuşanlarının yaşadığı yemyeşil çayır-lardı. Ancak devletin buraya koca koca silah fabrikaları kurmasıyla birlikte, Woolidge ve komşu köyler çok kalabalık bir kente dönüştüler: Artık buralardaki devlet fabrikalarında 20 binin üzerinde işçi çalışmaktaydı.

1890 yılı Haziran'ında bir gün, bir milletvekili işçilerin ücretlerinin artırılmasını isteyince, Ekonomi Bakanı Goschen, "Niçin?" diye sordu. "Nasıl ev sahipleri hemen el koymanın bir yolunu bulurlar işçilerin ücretlerine yapılacak zamma!.. Son yirmi yılda ücretler yüzde 20 artmasına karşın, aynı süre içinde ev kiralardaki artış yüzde 50 olmadı mı? Böylece, ücretlerin artması (Bakan'ın sözlerini aynen yineliyorum), bugün hepsi birer milyoner olan ev sahiplerinin ceplerine daha çok para girmesinden başka işe yaramadı." Bakan'ın düşüncesinin yanlış olduğunu söylemek zor; ücretlerdeki artışın büyük bölümünün milyonerlerin cebine gitmesi olgusu, onlara hep hatırlanma, hiç unutulmama hakkını veriyor. Çok haklı, Bakan.

Öte yandan Woolidge halkı, bütün öteki büyük kent halkları gibi, kanalizasyon, drenaj, kaldırım benzeri hizmetler için ikili, üçlü vergiler ödemek zorunda bırakıldıklarından, yaşadıkları kent her türden hastalıkla dolu pis bir yerleşim yeri olmaktan çıkıp, sağlıklı bir kente dönüştü. Mevcut toprak vergisi ve toprağa dayalı mülkiyet

vergisi sayesinde toplanan bu muazzam para toprak sahipleriyle ev sahiplerinin zenginliğine zenginlik katmaya gitti. Woolidge'li kooperatifçilerin gazetesi *Comradeship* (Yoldaşlık) haklı olarak şöyle yazıyordu: "Vergi mükelleflerine, onların vergileriyle sağlanmış olan sağlıklı yaşam kolaylıkları, vb. türünden iyileştirmeleri yeniden satmış oluyorlardı böylece."

Ya da başka bir örnek: Woolidge'de Thames nehrini geçen buharlı bir vapur hattıyla, Londra'yla bağlantı sağlayan telefon hattı kuruldu. Bu iş önce parlamentonun bir kapitalistin yararına olarak verdiği bir tekelin elindeydi. Aradan bir süre geçip de kapitalist nehri geçiş fiyatlarını epeyce bir yükseltince, belediye kapitalistten feribot işletme hakkını geri aldı. Ancak bu durum, geçen sekiz yıllık süre içinde vergi mükelleflerine 2 milyon rubleye mal oldu! Feribot iskelesi yakınındaki küçücük bir toprağın fiyatı 30 bin rubleye yükseldi ve tabii bu para da toprak sahibinin cebine gitti. Bu toprakların fiyatları artmaya hep devam edeceği için, İngiliz devletinin yarattığı tümen tümen tekelciye, kapitaliste yeni bir kapitalist daha eklenmiş oldu.

Bu kadarla kalsa yine iyi! Woolidge'deki devlet fabrikalarında çalışan işçiler, sendikalaşarak ücretlerini benzer fabrikalarda çalışan işçilerin ücretlerine göre epeyce yükselttiler; ayrıca kurdukları tüketim kooperatifiyle de zorunlu harcamalarını dörtte bir oranında azalttılar. Ne var ki, "bu işin kaymağını yiyenler yine beyler oldu". Buradaki toprak sahibi zenginlerden biri arsa satacağı zaman, gazetelere şöyle ilan veriyordu (tek bir harfine dokunmadan, olduğu gibi alıyorum): "Silah fabrikası işçilerinin sendikalaşmaları nedeniyle yüksek ücret almaları, kooperatifleşmeleri nedeniyle tüketim mallarını ucuza mal etmeleri, Woolidge'deki bu arsamızı işçilere ev yapmak isteyen müteahhitler için bulunmaz bir kıymet haline getirmektedir." Başka bir anlatımla şu söylenmek isteniyordu: "Sayın müteahhitler, bu arsa için belki biraz yüksek bir bedel ödeyeceksiniz, ancak ödediğiniz bu parayı çok kısa bir süre içinde işçi kiracılarınızdan kolayca geri alacaksınız." Gerçekten de müteahhitler arsayı alıp işçi evleri yapıyorlar, sonra da harcadıkları parayı kat kat geri kazanıyorlardı.

Yine bitmedi. Bir avuç coşkulu insan korkunç bir çalışmayla Woolidge'de küçük küçük işçi evlerinden oluşan bir tür koop-kent yaratmayı başardı. Arsa kooperatif tarafından satın alındı, parselasyonu

yapıldı, drenaj, kanalizasyon, yol, park, vb. gibi altyapı çalışmaları tamamlandı ve işçilere satıldı; işçiler, kooperatifleri sayesinde buralara uygun koşullarla evlerini yapabileceklerdi. İşin girişimcileri sevinç içindeydiler, başarılarını kutluyorlardı. Çünkü ortada gerçekten büyük bir başarı vardı. Bunun üzerine koop-kenti büyütme amacıyla bitişikteki adayı da satın almak ve aynı çalışmaları yapıp üye işçilere devretmek istediler. Ama daha önce bir hektarına 15 bin ruble ödedikleri toprak için şimdi 30 bin ruble isteniyordu... Niçin? “Çünkü, beyler, sizin bu kooperatif işi çok başarılı oldu, dolayısıyla da bizim arsaların fiyatı ikiye katlandı.”

“Harika! Devlet, kapitalistin biri için toprak tekeli yarattığından, kooperatifçilerin onca çalışıp çabalamaları meğer bu kapitaliste daha çok para kazandırmak içinmiş! İşçi kentlerini biraz daha büyütme hayallerine gelince... geçmiş olsun, artık hayalini bile kuramazsınız böyle bir şeyin!”

“Yaşasın devlet!”

“Mülkiyete, vergiye ve devlete dokunmadan, kooperatifleşme yoluyla alınıyazını değiştirebileceğini umarsın ha?! Daha çok beklersin! Hadi bakalım, şimdi doğru iş başına, bizim için çalışmaya!”

Ama Chicago’yu da, Woolidge’i de burada bırakalım artık: Sanki her büyük kentte devletin, özel kişilerin yaptıkları konaklardan daha büyük, örneğin altı katlı koca bir apartman yaparak varlıklılar için ayrıcalıklar yarattığını görmüyor muyuz? İçinde beş paralık ücret karşılığı kenti güzelleştirmek için çalışan yoksulların barındığı altı katlı apartmanla büyüyen ve güzelleşen kentin değer kazandırdığı toprağının sağladığı bu artı değerle toprak zengininin zenginliğine zenginlik katan devletin kendisi değil mi sanki?

Köylerin zararına olarak kentlerin hızla büyümesine şaşıyor ve 19. yüzyılın tüm mali politikasının, kentlerin, yani bankerlerin, avukatların, tüccarların ve tüm zevku sefa düşkünü yöneticiler çetesinin yararına olarak geçmişe göre topraktan üç, beş, hatta on kat daha yüksek verim aldığı için çiftçiyi, gerçek üreticiyi olabildiğince daha yüksek vergilendirmeye dayandığını görmek istemiyorlar.

Kimse bize, zenginler yararına yaratılan tekelin ve zenginlerle, devlet okullarında eğitim almış aydınların devlete duydukları sevecenliğin hiç önemli olmadığını, bunların çağdaş devlete damgasını vuran özellikler olarak görülmemesi gerektiğini söylemeye kalkışmasın.

Alın size muhteşem bir örnek daha: Afrika'da vergiler ne amaçla kullanılıyor?..

Herkesin bildiği gibi İngilizlerin Güney Afrika halkı Burilere açtığı savaşın asıl amacı, yerlilerin altın madenlerinde çalışmaya zorlanamayacaklarına ilişkin Buri yasasını ortadan kaldırmaktır. Bu madenleri sömürmek için kurulmuş bulunan İngiliz kumpanyası, Afrikalı işçilere onların istediği parayı vermiyordu. Bundan bir süre önce parlamentoda Lord Gray konuya ilişkin olarak şu açıklamayı yaptı: "O madenleri beyaz işçi kullanarak işleme fikrini kafanızdan silin. Zencileri madende çalışmaya zorlamanın yolunu bulmalıyız... Bu amaçla, örneğin her zenci hanesine bir sterlinlik vergi salınarak (Basutoland'da yaptığımız gibi) ya da yılda dört ay bir beyazın yanında çalıştığını kanıtlayamayan her zenciye küçük (12 şilinglik, örneğin) bir vergi salınarak ulaşılabilir" (Hobson, J., *The War in South Africa; Its causes and effects*, Londra, 1900, s. 234).

Alın size bir serflik hukuku örneği -ki toprak köleliği döneminde asla açıktan açığa uygulanmaya cesaret edilememiştir-, ama çağımızda vergi yoluyla pekâlâ uygulanabilmektedir. Şimdi gözünüzün önüne zencilerin yaşadıkları o zavallı kulübeleri getirin; üzerlerine bindirilen 10'ar rublelik vergiyle her hane halkı birer toprak kölesine çevrilmiş!

Ünlü Rods'un acentesi olan I. Radd bu öneriye şu açıklamayı getiriyordu: "Uygarlık bahanesiyle 10-20 bin yerliyi şu ünlü Maksim topraklarımızla imha etmek, Güney Afrikalıları yılda üç aylarını dürüst çalışmaya ayırmaları anlamında zorlama olmayacaktır." Hep bu: Haftada iki-üç güncük! Fazlası gerekmez. Dürüst çalışmanın karşılığına gelince, Radd bu konuda kesin konuşuyor: "Ayda 24-30 ruble, kusura bakmayın ama, biraz 'aşırı duygusallık' oluyor. Bunun dörtte biri yeter de artar bile!" (a.g.y., s. 235). Koşullar böyle olunca zencinin eli hiç para görmeyecek ve sonsuza dek köle olarak kalacak. Bu arada kazandığı o zavallı yevmiyeleri de vergi yoluyla kendisinden geri almayı unutmamalı! Dinlenmesine olanak tanınamalı bunların; dinlenince akıllarına fitne-fesat gelir.

Gerçekten de, İngilizlerin, Transvaal'in ve zencilerin efendisi olmalarıyla birlikte bu bölgeden yılda 125 milyon rublelik altın çıkarılmaktayken, bu miktar 350 milyon rubleye fırladı. Şu anda altın

madenlerinde yaklaşık 200 bin 'zenci', bu savaşın çıkmasına neden olan kumpanyayı zengin etmek için çalışıyor.

İngilizlerin zencileri yoksulluğun batağına saplayarak madenlerde çalıştırmak için Afrika'da yaptıklarını, devlet de üç yüzyıldır Avrupa'da köylülere yapıyor; devlet, kentlere zorunlu işgücü sağlamak için şu anda da yapıyor bunu. Çok bilmiş ekonomi uzmanları da 'ekonomi politiğin kökleşmiş yasaları' üzerine ahkâm kesiyorlar!

Hep en yeni tarih sınırları içinde kalarak, yine vergi yoluyla gerçekleştirilen bir başka hinoğluhin operasyondan söz edelim şimdi. Bu operasyonu şöyle de adlandırabiliriz: "*Britanya hükümeti, büyük çay tüccarlarının eline teslim etmek için halkın cebinden 2 milyon rubleyi nasıl aldı? Tek perdelik vodvil.*" 3 Mart 1900 Cumartesi günü Londra'da, hükümetin yurtdışından getirilen çaydan alınan vergiyi funt başına 2 pense (8 kopek) yükselteceği söylentisi yayıldı. Bunun üzerine cumartesi ve pazartesi günü Londra gümrük depolarında bekleyen çay, tüccarlar tarafından gümrüğü eski tarife üzerinden ödenecek şekilde satın alındı. Sah günü Londra'nın bütün bakkallarında çay, fiyatı 2 pens yükseltilmiş olarak satıldı. Yalnızca cumartesi ve pazartesi günü gümrükten satın alınan 22 bin funt çay üzerinden bir hesap yaparsak, net olarak 44 bin pens (yaklaşık 4.600.000 frank ya da 2 milyon ruble) vergi mükelleflerinden alınıp, tüccarın cebine aktarılmış oldu. Aynı şey, kuşkusuz Liverpool, İskoçya, vb. gümrüklerinde de oldu; burada gümrüklerden daha önce çekilmiş, fakat verginin yükseltileceği öğrenilince fiyatı artırılan çaylardan elde edilen kazancı hiç hesaba katmıyoruz. Ama devletin yaklaşık bir 5 milyon rubleyi halktan alıp tüccarın cebine aktardığını rahatça söyleyebiliriz. Aynı şey tütünde, birada, votkada, şarapta da oldu elbette. Yoksulların cebinden alınan 10 milyon rublenin üzerinde bir para, bizzat devlet tarafından zenginlerin cebine aktarıldı.

Ve sizlere, ey yoksul çocukları, okullarınızda, yoksulların devlet kasasına ödeyecekleri küçük vergilerin, köy ve kent yoksullarını zorunlu çalışmadan kurtaran bir araç olduğunu öğretiyorlar (zengin çocuklarına üniversitelerde bambaşka şeyler öğretiyorlar). Yıllarca hem tarlada ya da fabrikada, hem de ev işlerinde çalışmaktan iki büküm olmuş anacıklarınıza gidin ve sizlere okullarınızda ekonomi politik adında yüce ve soylu bir bilim öğrettiklerini söyleyin!..

Sözü açılmışken eğitime bakalım bir de. Komünlerin okul ve öğretmen evi olarak kullanılacak binayı kendilerinin yaptıkları; bilge- nin, fizikçinin ve felsefecinin, çevrelerini saran gönüllü öğrencilere uzmanı oldukları bilgi alanının, felsefenin gizlerini anlattıkları gün-lerden bu yana çok uzun bir yol aldık. Şimdi devletin bizim kese- mizden gerçekleştirdiği ve adına ücretsiz denen bir eğitimimiz var; devletten ödenekli liselerimiz, üniversitelerimiz, akademilerimiz, bilim derneklerimiz ve daha pek çok bilimsel misyonlu kuruluşları- mız var.

Devlet, etkinlik alanını genişletmekten pek hoşlandığı için, yurt- taşlar ise toplumun genel çıkarları üzerine kafa yorma sorumlulu- ğundan kurtulmak ve bu sorumluluğu üçüncü birine yüklemek sev- dalısı olduğu için, her şey inanılmaz bir kolaylık içinde geliyor. “Eği- tim mi, dediniz?” diyor devlet. “Hay hay, benim canım yurttaşlarım, hiçbir özveriden kaçınmaz ve çocuklarınıza eğitim de veririz! Hatta bu konuda hiç dert tasa çekmeyesiniz diye, sizin eğitim işine karış- manızı bile yasaklarız. Müfredat programları yaparız... ama bir daki- ka, ne konuşmuştuk, eleştiri yok! Çocuklarınızın kafalarını önce ölü dillerle, ardından da Roma Hukuku’nun yücelikleriyle bir güzel dol- dururuz. Böylece çocuklarınız dikbaşı olmaktan kurtulur, uysal, mu- nis, boynu bükük yurttaşlar olurlar. Ardından, içlerinde hâlâ itaat- sizlik kırıntıları kalmışsa onları da temizlemek için çocuklarınıza dev- letin, hükümetin erdemlerini anlatır, yönetilenlerden nefret etmeyi öğretiriz. Latince öğrenerek hayatın özüne, ilerlemenin mayasına sa- hip olacaklarını aşılarız onlara; Latince olmasaydı, mazallah insanlık da yıkılır giderdi, deriz. Çocuklarınız, kendilerine verdiğimiz bu bil- gileri büyük bir keyifle yalar yutarlar, bilgili olurlar... Sonuç, sizin onurunuzun okşanması, çocuklarınızın ise hiç olamayacakları kadar kibirli olmasıdır. Bu, söz aramızda, tam da bize gerekli olan sonuç- tur. Çocuklarınıza halk yığınlarının yoksulluğunun ‘doğa yasaı’ ol- duğunu öğretiriz; onlar bunu öğrenmekten ve yineleyip durmaktan nasıl büyük bir sevinç duyacaklar, göreceklerini! Değişen zamana gö- re eğitimde de değişmeler olması gerektiğini, bunun Tanrı’nın buy- ruğu niteliğinde ‘sarsılmaz bir yasa’ olduğunu, bu yasaya göre eli bi- raz para görür görmez işçinin yeniden yoksullaşması gerektiğini, çün- kü refahın işçiye göre bir şey olmadığını, refaha erdiğinde çocuk

sahibi olmak istediğini bile unuttuğunu öğretiriz onlara. Çocuklarınıza vereceğimiz eğitimin ana hedefi, onlara, devletin halka bir nimet olarak gönderildiğini ve devletten başka bir kurtuluş olmadığını aşılamaaya dönük olacaktır. Devlet olarak sizin adınıza böyle bir eğitim programı izlediğim için övgülerinizi hak edeceğimden kuş-kum yok, yurttaşlarım!

“Her basamaktaki -ilk, orta, lise, üniversite, akademi- eğitim gi-derlerini halka ödettikten sonra, bütçenin en yağlı parçasını burjuva çocuklarının eğitim giderlerine ayıracağız. Ve halk, o yüce gönüllü bahadır, kendi üniversiteleriyle, öğretim görevlileriyle övünürken, bi-zim hükümet olarak varlıklı çocukları için özel lüks liseler, üniver-siteler için büyük kaynaklar ayırdığımızın farkına bile varamayacak. Amaçlarımıza ilişkin her şeyi açık açık söylesek, ‘sizi varlıklılar var-lıklı sınıfın çıkarları adına yönetecekler, yargılayacaklar ve savuna-caklar’ desek, elbette buna çok kızarlar ve hemen ayaklanırlar. Bu ke-sin. Ama vergi ve başka bazı ‘liberal’ yasaların yardımıyla tereyağın-dan kıl çeker gibi işin içinden sıyrılmak mümkün; örneğin yargıçlık, bakanlık gibi yüksek makamlara oturabilmek için yirmi ayrı sınav vermek gerekir denildi miydi, yüce gönüllü bahadır, ne güzel, her şey yolunda! diye düşünür.”

İşte aristokrasi ve varlıklı burjuvalar, halkı, vergi maskesiyle, onun da rızasını, hatta onayını, alkışını alarak böyle usul usul, sezdirmen-den, diledikleri gibi yönetiyorlar; ve halk kendisini sömürenlerle yüz yüze geldiğinde isyan etmeyi aklından bile geçirmiyor.

Askeri vergilerden hiç söz etmeyeceğiz burada; çünkü bu konu-ya ilişkin olarak her şey apaçık ortada. Sürekli ordunun, halkı köle-lik içinde tutmanın aracı olmadığı bir dönem yaşandı mı hiç insan-lık tarihinde? Ve düzenli bir ordunun, halkı silahlanmış bir ülkeyi fethedebildiğine tanık olundu mu hiç?

Dolaylı ya da dolaysız, hangi vergiyi alırsanız alın; toprak vergi-sini, gelir vergisini, tüketim vergisini, savaş vergisini, eğitim vergisi-ni... dikkatle incelediğinizde, kendi ellerimizle yöneticilerimize ne bü-yük bir güç verdiğimizizi görürsünüz.

Vergi, halkı yoksulluk içinde tutmanın en uygun yoludur. Vergi, toprağını ekip biçen köylünün ya da sanayi işçisinin akıl almaz çaba-larla elde edebildiği bir parçacık gönenci onlardan geri almanın ara-

cıdır. Ve vergi aynı zamanda, hükümeti sonsuza dek zenginlerin tekelinde tutmanın en mükemmel aracıdır. Ve son olarak, vergi, soylu gerekçeler öne sürerek -bir gün ayaklandığında bizzat halka yöneltilecek- silahları üretmenin aracıdır.

Vergi, halkın kafasını karıştırır; tek tek kişilerin gücünün, ayrıcalıklıları daha da zenginleştirmek ve devlet tekellerini daha da güçlendirmek yönünde kullanılması sonucunu doğurur.

Vergiyle silahlanmış devlet var oldukça proletaryanın kurtuluşu asla gerçekleşmez: Ne reform, ne de devrim yoluyla! Devrim eğer bu canavarı yok edemezse, canavar devrimi yok eder; böyle bir durumda da devrim tekellerin hizmetine girer: Tıpkı 1793 devriminde olduğu gibi.

5 TEKELLER

Şimdi de, 16. yüzyıldan sonra Avrupa'da oluşan devletlerin ve bundan sonra da Amerika'daki genç cumhuriyetlerin kişiyi köleleştirmek için hangi çabalar içine girdiğine bakalım. Özgür kentler döneminde serflik hukukuna karşı başkaldırarak bu hukuk sistemini geçersiz kılan birkaç toplumsal katmana özgürlük tanıyan devlet, bunlar dışındaki geniş halk yığınlarını hep baskı altında tutmuş, yarattığı yeni ekonomik kölelik biçimiyle emekçi halkı sömürmüştür. Bu amaca ulaşmak için de devletin en önemli silahının vergi olduğunu az önce gördük.

Şimdi de devletin bir başka silahına, yani bazı uyruklarının yararına, kalanlarınsa zararına olmak üzere yarattığı ayrıcalıklara, tekelere bakalım. Bu noktada, asıl işinin başındayken görüyor, varoluş amacına uygun şeyler yaparken buluyoruz devleti. İlk ortaya çıktığı

andan beri bu işle meşguldür aslında devlet: Ona örgütlenme ve asker, yargıç, din adamı, toprak beyi kuartetini kanatları altında biraraya getirme olanağı sağlayan şey de budur zaten. Bu korumanın karşılığı olarak krallığı kabul edilmiştir. Bu görevine günümüzde de sadıktır devlet; arada bir de olsa, ayrıcalıklı sınıfları koruma görevine yeterli özeni göstermedi mi, derhal yıkılma tehdidiyle karşı karşıya kalır.

Gerçekten de, birtakım kişilerin ya doğuştan, ya da dinsel ve askeri makamların zoruyla birtakım üstünlüklere-ayrıcalıklara sahip olmaları, 16. yüzyılda Ortaçağ'ın özgür kentlerinin yerini alarak gelişmeye başlayan ve adına devlet denen örgütün en önemli özelliğini mi oluşturmaktadır?

Hangi ülkeyi alırsanız alın: Fransa'yı, İngiltere'yi, Almanya'yı, İtalya'yı, Rusya'yı... doğmakta olan devletin hep aynı özellikleri taşıdığını görürsünüz. O bakımdan, devletin çağdaş halklar için ne kadar önemli bir oluşum olduğunu ortaya koymaları açısından tekellerin gelişmesini incelemeyi bir tek devletle, İngiltere'yle sınırlı tutmamızda hiçbir sakınca bulunmuyor. (Bu ülkede bu inceleme işinin ayrıntılarıyla yapılmış olması da bize ayrıca kolaylık sağlayacak.*). Öteki devletlerin hiçbiri bu açıdan istisna oluşturmuyor.

İngiltere'de 16. yüzyılın sonunda devletin oluşmaya başlamasıyla, ayrıcalıklılar yararına tekellerin oluşmaya başlamasının el ele yürüdüğüne tanık oluyoruz.**

İngiltere'de devletin oluşum sürecini henüz tamamladığı ve daha Elizabeth'in bile tahta çıkmadığı dönemde, Tudor hanedanı kralları, yakınları ve gözdeleleri için sürekli tekeller oluşturluyorlardı. Deniz ticaretinin gelişmeye başladığı, İngiltere içinde de bazı yeni sanayi kolalarında gelişmelerin görüldüğü Elizabeth döneminde bu süreç büsbütün hız kazandı. Her yeni sanayi kolu, ya kraliçeye rüşvet veren yabancıların yararına, ya da kraliçenin ödüllendirmek istediği saraya yakın kişilerin yararına tekele dönüştü.

*) İngiltere'ye ilişkin olarak ayrıca Profesör Hermann Levy'nin *Tekeller, Karteller, Tröstler* adlı bir çalışması var. İngilizceye *Tekeller ve Rekabet* başlığıyla çevrilen ve 1914 yılında Londra'da yayınlanan bu çalışmada yazar, yalnızca tekelleri yaratan ekonomik nedenlerle ilgileniyor, devletle, onun rolüyle hiç ilgilenmiyor. Devlet konusunda hiçbir peşin fikri yok yazarın.

**) Bkz. G. Unwin, *Industrial Organisation*, Oxford, 1904; H. Price, *English Patents of Monopoluge*, Boston, 1906; W. Cunningham, *The Growth of English Industry*.

Yorkshire'deki şap yatakları, Newcastle'daki tuz ocakları, kurşun ve kömür madenleri, cam sanayii, sabun, çengelli iğne üretimi... bütün bunlar tekele dönüştürüldü. Bunun sonucu ise hem genel olarak sanayinin gelişmesinin engellenmesi, hem de küçük zanaatkârların batmaları oldu. Kendilerine sabun tekelinin 'bahsedildiği' saraya yakın kişilerin çıkarlarını korumak için, özel kişilerin evlerinde kül suyu kullanarak sabun üretmelerinin yasaklanmasına dek vardırıldı iş.

İmtiyaz hakları ve patent dağıtımı 1624 yılına dek sürüp gitti; tekellere karşı yasa çıkarılması, ancak devrimin kapıya dayanmasıyla olmuştur. Ne var ki bu yasa da iki yanlıydı: Bir yandan tekelleri kınıyor, öbür yandan var olan tekellere arka çıkmakla kalmıyor, yeni ve çok önemli başka bazı tekeller daha ihdas ediyordu. Bu da bir yana, anti-tekellere yasa daha yayınlandığı günden çiğnenmeye başladı. Yasanın, eski kent korporasyonlarını kollayan bir paragrafından yararlanarak yapıldı bu iş; önce tek tek bazı kentlerde tekeller kuruldu, ardından koca koca bölgelere yayıldı bu tekeller. 1630-1650 yılları arasında hükümet yeni tekeller kurmada 'patent hakkı'ndan da yararlandı. Tekel kudurganlığının dizginlerinin çekilebilmesi için 1688 devrimi gerekiyordu.

Ancak 1689 yılında, kral ve saray yakınları ittifakından oluşan monarşik yapıya karşı ticaret ve sanayi burjuvazisiyle toprak aristokrasisi ittifakından oluşan yeni parlamentonun çalışmaya başlamasıyla, saray yararına yeni tekeller kurulmasını önleyecek yeni yasalar çıkarılabildi. Tarihçiler ve ekonomistler 1689'dan sonra daha bir yüzyıl, İngiliz parlamentosunun birkaç sanayiciyi, öteki sanayicilere karşı koruyan sanayi tekeli oluşturulmasını yasaklama hakkını kısınçlıkla koruduğunu belirtirler ki, doğrudur.

Gerçek adına belirtilmesi gerekir ki, bu sonucu devrim ve burjuva iktidarının yoğun çabaları sağlamıştır ve pamuklu, yünlü dokuma; demir, kömür, vb. gibi büyük sanayi kolları, önlerinde tekellere engeli olmadığı için yüksek bir gelişme düzeyi tutturabilmişlerdir. Gerçekten, gelişme öyle büyük olmuştur ki, bu sanayi dalları, içinde sayısız küçük girişimcinin de yer aldığı *ulusal* sanayiye dönüşmüşlerdir. Bu durum ise binlerce işçinin küçük işliklerde, üretimi mükemmelleştirecek buluşlar yapmaları, yenilik sayılacak her türden katkıda bulunmaları sonucunu yaratmıştır.

Ama bu arada devlet burjuvazisi de örgütlenmiş ve saflarını pekiştirmişti. Her devletin özünü oluşturan merkezîyetçi hükümet erkini sağlamlaştırdıkça sağlamlaştırdı, çok geçmeden de yeni alanlarda ve Tudorlar zamanındakinden çok daha başka ölçekte yeni tekel-ler oluşmaya başladı.

Yerel burjuvazinin temsilcilerince bir ölçüde engellenen ve böylece ülke içinde gelişmeye başlayan sanayi dalları arasında tercihte bulunarak bir sanayici kesimini bir başka kesime karşı koruyamayan parlamento, iş sömürgelere gelince tam anlamıyla tekелci bir tutum sergiledi. Hindistan, Kanada, Hudson Körfezi kumpanyaları, devletin tekелci koruma politikasıyla devlet kadar zengin oldular. Daha sonra Amerikan toprakları, Avustralya'nın altınlı kumları, deniz taşımacılığı, yeni sanayi dalları gibi alanlarla ilgili imtiyazlar, devletin elinde, gözdelelerine akıl almaz kazançlar sağlayan araçlara dönüştüler. Bu yolla dudak uçuklatıcı servetler edinildi.

Burjuvazinin oluşturduğu avam kamarası ve toprak aristokrasisinin oluşturduğu lordlar kamarasının bileşiminden oluşan İngiliz parlamentosu, bu yapısal özelliğine sadık kalarak, tüm 18. yüzyıl boyunca köylüleri toprak proleterlerine dönüştürme ve ellerini ayaklarını sıkıca bağlayarak bunları toprak sahiplerinin eline teslim etme işlevini şaşmaz bir biçimde sürdürdü. *Inclosure Acts* ('çitle çevirme') yasasına dayanarak, komün topraklarını baştan sona çitle çevirmesi durumunda, bu toprakları Lordların özel mülkü haline getirdi ve böylece 1709-1869 yılları arasında 3 milyon hektar komün toprağı Lordların eline geçti.* İngiliz parlamentosunun çıkardığı tekелci yasaların sonucu olarak, İngiltere'de işlenebilir toprakların üçte biri bugün yalnızca 523 ailenin elinde bulunmaktadır.

Çitle çevirme yasası, açık bir soygun yasasıydı; ama 18. yüzyılda devrimle yenilenen hükümet, köylülerin hoşnutsuzluğuna da, orada burada gerçekleşen rastlantısal ayaklanmalara da aldırmayacak kadar kendini güçlü görüyordu. Kaldı ki bu konuda burjuvazinin de desteğini arkasına almıştı.

*) *Inclosure Act*'in yol açtığı yıkım üzerine okurlarımızın, haritalarla da zenginleştirilmiş çok geniş bilgi bulabilecekleri bir kaynak: Gilbert Sleter, *The English Pesantry and the Inclosure of Common Field* (İngiliz Köylüsü ve Komün Tarlalarının Çitle Çevrilmesi), Londra, 1897. Genel olarak toprak sorunu ve halkın yasa koyucu eliyle soyulması konusunda ise Alfred Russel Wallace'in *Toprakların devletleştirilmesi, bunun gerekliliğı ve amacı* adlı çalışmasına bakılabilir.

Aslında, topraklara lordların sahip olmasını sağlayan parlamento böylece sanayi burjuvazisini de korumuş oldu. Köylerinden kentlere sürülmekle, sanayi için ucuz işgücü oluşturdu köylüler. Parlamento'nun yoksullara ilişkin bir yasasını kendilerine göre yorumlayan dokuma fabrikatörleri, işsiz proleterlerin aileleriyle birlikte kapatıldıkları birer hapishaneden başka bir şey olmayan işevlerini (*work-houses*) dolaşan ajanlar görevlendirdiler; ve ajanlar bu hapishanelerden furgonlar dolusu çocukla döndüler fabrikalarına; dokuma fabrikalarında 14-16 saat çalıştırılan bu çocuklara 'işevleri öğrencileri' adı veriliyordu. Bugün İngiltere'de bazı kentlerin halkı (örneğin Lancashire taşrasındaki kentler) hâlâ geçmişlerinin izini taşıyorlar: Burjuvazinin zenginliğine zenginlik katmak için çoğu kez yedi yaşından itibaren gözlemcilerin kırbaçları altında aç susuz çalıştırılan işçievi çocuklarının çocukları da bugün son derece cılız ve kansızlar. Hem tüm 19. yüzyıl boyunca sürüp giden politikanın sonucudur bu!

İngiliz parlamentosu ülkede yeni gelişmekte olan sanayi kollarına destek olabilmek için, sömürgelerdeki yerel sanayileri yok etmekten de geri durmamıştır. Örneğin Hindistan'da üstün bir sanatsal düzeye ulaşan kumaş dokumacılığı bu kapsam içinde yok edilmiş, böylece de bu zengin pazar İngiliz tüccarlarının eline teslim edilmiştir. Aynı şekilde İrlanda'nın keten üretimi de Manchester'li dokuma fabrikatörlerinin yararına olarak yok edilmiştir.

Sonuç olarak ortaya çıkan tablo şudur: Ulusal sanayiye geliştirerek seçmenlerini zenginleştirme kaygısı güden burjuva parlamentosu, 18. yüzyıl boyunca tek tek bazı sanayicilerin ya da genel olarak bazı sanayi kollarının ötekilerin zararına olarak zenginleşmelerine karşı çıktı; hem İngiltere'de, hem de sömürgelerde köylülerin proleterleştirilmesine yöneltti bütün dikkatini ve bu çaresiz insanları aslanların önüne atar gibi tekellerin acımasız sömürülerine terk etti. Bir yandan da -gücünün yettiğince- ta geçen yüzyıl içinde oluşan birtakım maden sanayi tekellerine (örneğin Newcastle'da 1820 yılına dek süren bakır ve 1844 yılına dek süren kömür tekellerine) destek olmayı sürdürdü.

6 19. YÜZYILDA TEKELLER

19. yüzyılın ilk yansından itibaren her türlü yasal yapıyı da kurarak, eski tekellere çocuk oyuncağı dedirtecek yeni tekeller yaratmaya başladı devlet.

Açıkgöz işadamları önce devlet destekli demiryollarına ve okyanusu geçen vapur hattına diktiler gözlerini. İngiltere ve Fransa'da, özel kişi ve şirketlere verilen -çoğu kez kâr garantili- demiryolu yapım imtiyazıyla, yirmi-otuz yıl gibi kısa bir süre içinde dudak uçuklatıcı servetler edinildi.

Bunun dışında, demiryolları için ray, çelik köprü elemanları, lokomotif, vagon, petrol, büyük metalürji ve maden sanayi şirketleri de inanılmaz paralar kazandılar. Bunları, çelikten gemi yapan, askeri mühimmat için demir-çelik ve bakırı işleyen tezgâhlar üreten, bununla da kalmayıp zırh, top, tüfek, kılıç, kasatura gibi silahların üretimine

giren şirketler izledi; sonra, kanal (Süveyş, Panama) yapımına giren şirketler ortaya çıktı. Son olarak ise endüstrileri gelişmemiş ülkeleri, kendi devletlerinin de parasal desteğiyle, sözümona 'geliştirme' adı altında yağmalayan şirketlerin vurgununa tanık olundu. En ufak bir hoşnutsuzluk gösterdiklerinde acımasızca kurşuna dizilen ya da en ağır işler için sürgüne gönderilen aç işçiler, mantar gibi milyoner türettirler o dönemde.

Rusya, Avrupa yarımadası, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika, Güney Amerika cumhuriyetlerindeki demiryolu ağları, devlet koruması altında gerçekleştirilen tam bir soygun düzeniyle akıl almaz servetlerin oluşmasına kaynaklık etti. Bu soygunun yanında, şatosunun yakınından geçen bir kervanı soyan feodal baronun eylemi ne kadar masum ve ne kadar açmasıdır! Bugün devletin ve onun (ister meşrutî, ister parlamenter, isterse cumhuriyetçi olsun) hükümetlerinin açık desteğiyle birtakım açikgözler, borsada milyonlarca insanın birikimini bir anda ceplerine indiriyorlar ve bu 'mali operasyon' hiç kimse tarafından soygun olarak nitelenmiyor.

Keşke hepsi bu kadarla kalsaydı! Çok geçmeden soygun zinciri-ne yeni yeni halkalar eklendi: Çeşitli devletlerin parasal desteğiyle deniz ticaret filosunu oluşturacak gemilerin yapımı; denizaltı kablo döşenmesi; tünel yapımı; anakaraları birleştirecek yolların yapımı; III. Napolyon döneminde çok büyük ölçekli olarak başlanan kentleri güzelleştirme işi... Soygunun son bir halkası daha var ki, tüm bu saydıklarımızı Eyfel Kulesi yanında zavallı bir kulübe gibi bırakıyor: Devletin borçlanma kâğıtları ve devletin parasal olarak desteklediği bankalar aracılığıyla gerçekleşen soygundur bu.

Bu 'milyarların dansı' revüsü, tümüyle 'imtiyaz antlaşması' denen dalavere yoluyla sahneye konulmaktadır. Finans, ticaret, savaş, silahlanma, eğitim gibi alanlardan -milyoner değil- milyarder yaratma amacıyla yararlanılıyor.

Ve sakın kimse çıkıp da, her şeye karşın bu yolla pek çok yararlı işin yapıldığını, pek çok güzel tesisin kurulduğunu söyleyerek bu te-kelleri ve imtiyazları haklı göstermeye çalışmasın! Çünkü girişimci-lerin bu güzel tesisler için harcadıkları her milyon, devletin omuzla-rına üç, dört, beş, hatta bazen on milyonluk borç yükü bindirmiştir. Panama Kanalı'nı anımsamak yeter bunun için. Harcanan toplam pa-

ranın yalnızca yüzde onu gerçekten kanalın açılması işinde kullanıldı, geri kalanlarsa 'kumpanyalar'ın kasalarına gitti. Panama'da olanlar bütün Amerika'da, Amerika Birleşik Devletleri eyaletlerinde ve Avrupa monarşilerinde yinelendi. Henry George *İlerleme ve Yoksulluk* adlı kitabında şöyle diyor: "Herhangi bir iş için gerçekten yatırılan bir dolar için, iki, üç, dört, beş, hatta on dolarlık istikraz tahvili çıkarıldı; *faizler ve kâr payları ise kumpanyalara hep bu sanal değerler üzerinden ödendi.*"

Hepsi bu kadar mı? Ne gezer! Büyük kumpanyalar öyle bir üst yönetim oluşturunlardı ki, bunların şirketteki egemenliklerini ancak, bir vakitler yol kesen, ister tek bir yolcu olsun, ister koca bir kervan, gelenden geçenden haraç alan eşkiya çetelerine benzetebiliriz.* Devlet desteğiyle ortaya çıkan her milyarder, bakanlıklara milyonların yağmasına vesile teşkil ediyordu.

Devletle anlaşarak ve devletin yardımıyla halkın zenginliklerine -özellikle de doğal zenginliklere- karşı girilen yağma için söylenebilecek tek söz, bunun korkunç bir yağma olduğudur. Trans-Kanada demiryoluyla ilgili olarak devletin de onayladığı yağma, örneğin bu konuda iyi bir fikir verebilir. Kuzey Amerika'daki büyük göllerin dolayındaki en verimli topraklar, ayrıca nehir kıyısındaki büyük kentlerin verimli toprakları devletten bu hattın yapım imtiyazını alan şirkete bırakıldı. Anlaşmaya göre, hattın iki yanında altı buçuk verst genişliğinde toprak (tüm hat boyunca), yol yapımını üstlenen kapi-

*) Henry George, *Protection and Free Trade* (N.Y., 1886) adlı yapıtında, Michigan eyaletinde demir çıkarılan bir maden ocağını örnek veriyor. İlk sahipler, hektar başına 15 frank ödeyerek araziye satın alıyorlar. Arazilerindeki demir cevherinin çıkarılması imtiyazını, kendilerine ton başına 2 frank vermesi koşuluyla Colby adında birine devrediyorlar. Colby de bu hakkını, ton başına 2 frank 62 santim karşılığında Morz and K adlı bir anonim şirkete devrediyor. Morz da hakkını Selwood adlı bir şirkete ton başına 4 frank 37 santim karşılığında devrediyor. Demir işiyle ilgilenmeyen Selwood, bu iş için bir taşeron firma buluyor ve çıkaracağı her ton cevher için bu firmaya 62.5 santim ödeme vaa-dinde bulunuyor. Taşeron firmaya, çıkardığı her ton cevher (işçi ücretleri, makineler, gözetmenler, idari harcamalar, vb. hepsi içinde olmak üzere) ton başına 50 santime mal oluyor; yani taşeron firma beher ton cevherden 12,5 santim kazanç elde ediyor. Maden ocağının kapasitesi 1200 ton/gün olduğuna göre, herkesin günlük net kazancı şöyle oluyor: Ocaktan cevheri bizzat çıkaran taşeron 150 frank; Selwood 450 frank; Morz 8400 frank; Colby 750 frank ve arazi sahipleri 2400 frank... Devlet eliyle yaratılan tekellerin halka maliyeti budur işte. Başka bir deyişle, devlete tekel kurma hakkı vermekle tüketicinin cebinden 'fazladan' çıkan paranın hesabı. Ne var ki, burada küçük ölçekli bir işletme örnek verildi. Demiryolları, kanallar, tersaneler, lokomotif-vagon-silah, vb. gibi alanlarda yağmalanan parayı varın siz düşünün.

talistlere bırakılacaktı. Yol batıya doğru kıvrılıp da, verimi düşük topraklara gelindiğinde, sözleşmeye göre buralardan firmaya terk edilecek toprakların yerine, verimli bölgelerden aynı miktar toprak verilmesi yoluna gidildi (demiryolunun geçmesiyle buralarda toprak fiyatlarının kat kat arttığını belirtelim). Devletin yeni gelen göçmenlere toprak dağıttığı yerlerde, Trans-Kanada yolu için yapımçı firmaya bırakılan topraklar, satranç kareleri gibi düzgün biçimde birer mil karelik parsellere bölündü. Sonuçta, devletin göçmenlere dağıttığı toprakların tümü iskân edildi, böylece Trans-Kanada yolu için kapitalistlere bırakılan topraklar olağanüstü değer kazandı. Öte yandan, firmanın yol yapımı için harcadığını söylediği para, gerçekten harcadığının üç dört katı daha yüksekti.

Ne yana baksak aynı şeyi görüyoruz. Öylesine ki, varlığını devletin tekelci desteğine, hükümetin sağladığı çeşitli kolaylıklara değil de, kendiliğinden giriştiği endüstriyel etkilere borçlu olan tek bir büyük sermaye grubu gösterebilmek mümkün değildir. Henry George'un da belirttiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri için bu büsbütün böyledir.

Rotschild'in dudak uçuklatıcı servetinin de kaynağını, kralların bir başka kralla savaşmak ya da doğrudan doğruya kendi halkını tepelemek için -bu tür bankerliğin kurucusu olan- Rotschild'den aldıkları borçlar oluşturuyor.

Westminster düklerinin servetlerinin kökenindeyse, vaktiyle bunların atalarının, bugün Londra'nın önemlice bir bölümünün üzerinde bulunduğu arazileri dönemin kralının gönlünü yaparak elde etmiş olmaları yatmaktadır. Öte yandan İngiliz parlamentosunun, her türlü adalet duygusunu ayaklar altına alırcasına, lordların halkın topraklarına el koymasını, bu iğrenç yağmayı parlamentoya taşımamaları, bu mülkiyet ilişkisinin günümüzde de sürüp gitmesini sağlamaktadır.

Astor'dan, Vanderbilt'den tutun da, petrol krallarına, çelik, hatta kibrit krallarına varana dek büyük Amerikan milyarderlerinin de servetlerinin kökeninde hep devletin kendi elleriyle yarattığı tekel-ler yatmaktadır.

Birileri çıkıp da, devletin verdiği imtiyaz ya da tekel hakkıyla para babalarının ve iş bilir tüccarların yağmaladığı zenginliklerin listesini tutacak olsa, ya da tüm hükümetlerin (parlamenter, monarşik ya da

cumhuriyetçi hükümetlerin) açık ya da gizli rüşvetler karşılığı, toplumun tümüne ait zenginlik olmaktan çıkararak belli kişilere terk ettiği zenginliklerin hesabını yapabilse, dünyanın her yanında işçiler hop oturup hop kalkarlardı. Bu böyle olurdu, çünkü aldığı zavallı ücretle kıt kanaat geçinenlerin kavramakta bile zorlanacakları, malsalı rakamlar ortaya çıkardı.

Yasal kılıflarına uydurulmuş soygunların ürünü olan bu rakamların yanında, siyasal ekonomi uzmanlarının süsleye püsleye önümüze sürdükleri rakamlar, ısırılmış lop yumurta gibi zavallı kalır. Sermayenin kökeninde, dişini sıkıp kendini pek çok şeyden yoksun bırakarak biriktirilen alçakgönüllü kuruşçuklar ya da işletme sahiplerinin, işletmelerinin kazançlarından ayırdıkları paylar olduğunu öne süren burjuva ekonomistleri ya gerçekten çok saflar, ya da bilinçli olarak gerçeği gizliyorlar. Her yıl büyük toprak sahipleri ve burjuvaların elinde biriken muazzam sermayenin gerçek kaynağı, halka ait zenginliklerin devlet destekli olarak yağmalanmasıdır. Evet, yalnızca budur.

Tabii bu söylediklerimize şu türden itirazlarda bulunanlar olabilir: “Bütün bu söyledikleriniz, 19. yüzyılın sanayi uygarlıklarına kaynak sağlamak için yakın dönemde ele geçirilen bakir ülkelerin zenginliklerinin yağmasına ilişkin şeyler. İngiltere, Fransa gibi siyasal yaşamları belli bir olgunluğa ermiş ülkelerde durum çok farklı.”

Hayır efendim, siyasal yaşamları ‘belli bir olgunluğa ermiş, ileri ülkeler’de de durum aynı. Bu devletlerin hükümetleri de, halktan alıp gözdelerine aktarmanın her gün yeni bir yolunu buluyorlar. Kaç açığöz sermayedarın servetine servet katan ‘Panama’ saf bir Fransız işi değil midir? Ve Francois Guisot değil miydi ‘Panama’ya ilişkin olarak, “İşte fırsat! Zengin olun!” diyen? Skandalla biten ‘Panama’nın yanı sıra, günümüze dek sürüp gelmiş daha yüzlerce ‘Panama’ yok mu? Fas’ı, Tripoli serüvenini, Kore’nin Yal ırmağı serüvenini, İran’ın yağmalanmasını anımsayalım yeter. Bu türden soygun, yağma, üçkâğıt işleri hep vardı, hep olacaktır. Ta ki, toplumsal bir devrim yapılsa dek!

Devlet ve sermaye: Birbirinden ayrılmayan, birbirine koşut büyüyen, gelişen iki organizmadır; bu nedenle de ikisine birden savaş açmak, ikisiyle birden savaşmak gerekir. Devlet, tarım ve sanayi ser-

mayesinin büyümesine ve bunların halk yığınlarını -önce çoban kabileleri, sonra tarım yapan köylüleri, en sonra da sanayi işçilerini- sömürmelerine arka çıkmasaydı, ne örgütlenebilir, ne de bugün sahip olduğu bu büyük güce erişebilirdi: Bugünkü gücü şurada dursun, Asur'un, firavunların Mısır'ının, imparatorların Roma'sının gücüne de erişemezdi. Adına devlet denilen bu muazzam ve korkunç güç, kendisinin toprak sahibi olmasını (önce soygunla, daha sonra yenilmişleri zorunlu çalıştırma yoluyla) toprağı işleyecek araç gereç ya da sanayi üretimi yapacak işletme sahibi olmasını sağlayanları, kılıcı ve kılıcıyla koruyarak, yavaş yavaş oluştu. Çalışacak toprağı olmayan, hiçbir şeyi olmayan insanları devlet toprağı olanların, demiri olanların, kölesi olanların yanında çalışmaya zorladı.

Devletin planlı, programlı ve sürekli desteğı olmasaydı, kapitalizm de bugünkü biçimine asla ulaşamazdı diyorsak, bunun tersinin de geçerli olduğunu unutmamalıyız. Yani: Devlet eğer sermayeyi yaratmak için bilinçli, sabırlı ve kararlı bir biçimde çaba göstermemiş olsaydı, her uyruğunun hayatını her yönüyle avucunun içine alabilecek bugünkü gücüne sahip olamazdı. Sermayenin gücü olmasaydı kral egemenliğı kiliseden asla kurtulamazdı; kapitalistin yardım ve desteğı olmasaydı, ilkokula başladığı günden mezara dek çağdaş insanın yaşamının her alanına devlet elini uzatamazdı.

O bakımdan, kapitalizmin 15.-16. yüzyıllarda gelişmeye başladığı söylendiğinde, bu yargıyı *devletin ve kapitalizmin birbirlerine koşut geliştiklerini doğrulayan* bir yargı olarak ve bunu doğruladığı ölçüde doğru bir yargı olarak görmek gerekir. Yoksa, elbette asıl gerçek, kapitalistin sömürsünün, toprakta bireysel mülkiyetin ortaya çıktığı anda, yani belirli kişilere, filanca topraklarda yalnızca filanca kişinin hayvanlarının otlayabileceğı ya da filanca toprakları yalnızca filanca kişinin (zorunlu emek ya da ücretli emek kullanarak) işleyebileceğı şeklinde hakların tanındığı günlerde başladığıdır. Sermayenin, tarihsel gelişme açısından kabile düzeyinden ileri geçememiş Moğollar, Buryatlar gibi çoban halklar üzerinde ne denli olumsuz etkilerde bulunduğuna bugün bile tanık olabiliyoruz. Gerçekten de, kapitalizmin ortaya çıkabilmesi için ticaretin, bir kabile üyesinin, bir başka kabile üyesine hiçbir şey satamayacağı şeklindeki kabile tipi yaşam kuralları dışına çıkması, yani ticaretin *kişisel* bir karakter alması

yeter. Ve devlet (ister dışarıdan gelsin, ister o kabile içinde gelişsin), tıpkı şimdi Moğol kabilelerinin de başına geldiği gibi, vergi ve memurları aracılığıyla elini o kabilenin içine soktu mu, proletarya ve kapitalizm ortaya çıkmış demektir: Bundan sonrası artık bu sürecin -kaçınılmaz gelişmenin- tamamlanmasına ilişkindir. Avrupa devletlerinin Afrika ve Asya'ya yönelik bugünkü istila hareketleri de, Fas, Tripoli Arap halklarının, Mısırlı fellahların ve İranlıların Avrupa'dan gelen kapitalistlerin ya da yerel sömürgeci egemenlikleri altına sokulmalarını sağlamaya dönüktür. Bugün Avrupa'nın yeni ele geçirdiği ülkelerde devlet ve sermayenin nasıl karşılıklı olarak birbirine bağımlı olduğunu, nasıl birinin ötekini yarattığını ve birinin gelişmesini ötekinin belirlediğini kendi gözlerimizle görebiliriz.

İNGİLTERE'DE VE ALMANYA'DA TEKELLER-KRALLAR DÖNEMİ

Değişik devletlerde tekellerin gelişmesini inceleyen ekonomistler, İngiltere'de -yalnızca 18. yüzyılda değil, ki bu dönemi az önce biz de burada ele aldık, 19. yüzyılda da- ulusal sanayide tekeller yaratılmasının, patronlar arasında (*kartel* ya da *tröst* adı verilen) ürün fiyatlarının yükseltilmesi anlaşmaları yapılmasının, asla son yıllarda Almanya'da tanık olunan düzeye ulaşmadığını belirtiyorlar.

Ancak bu olgu, aynı ekonomistler tarafından İngiliz devletinin üstün bir siyasal örgütlenme gerçekleştirmiş olmasıyla değil -o da bütün ötekiler gibi tekeller yaratmıştır çünkü-, İngiltere'nin (ülkeye düşük fiyattan mal girmesi ve serbest ticaret uygulanması gibi sonuçları olan) ada devleti olmasıyla açıklanmaktadır.

Öte yandan, Hindistan gibi zengin ülkeleri istila eden, Kuzey Amerika, Avustralya gibi ülkeleri (yine deniz ülkesi olmanın avantajıyla) sömürgesi yapan İngiliz devleti, buralarda dev boyutlu tekeller yaratmak için akıl almaz olanaklar ele geçirdi ve bunların tümünü ana hedefi doğrultusunda kullandı...

Kendisine ayrıcalık sağlayan bu iki özellik dışında İngiltere'nin de öteki devletlerden hiçbir farkı yoktur.

Bir vakitler Adam Smith şöyle bir saptamada bulunmuştu: "İkiden çok patron, ancak işçilerine -ve bir de herhalde tüketicilere- karşı gizli bir etkinlikte bulunmak istedikleri zaman biraraya gelebilirler İngiltere'de." *Kartel* ve *tröst* oluşturma eğilimi hep var olmuştur bu ülkede; okurlarımız, patronların tüketicilere karşı kurdukları komplolara ilişkin pek çok ayrıntıyı Mc Rosty'nin çalışmasında bulabilirler.

Diğer bütün ülkeler hükümetleri gibi, İngiliz parlamentosu da patronların bu gizli kumpaslarına, komplolarına hep kol kanat germiştir. Yasalar yalnızca işçilerin kendi aralarında anlaşmalar yapmalarını yasaklamış ve bu anlaşmaları devletin güvenliğine yönelik komplo olarak nitelemiştir.

Öte yandan, 40'lı yıllardan başlayarak gümrüksüz mal girişi ve bu malların deniz yoluyla ucuza taşınması, patronların aralarında yaptıkları gizli anlaşmalara (*kartel*, *tröst*) darbe indiren bir etken oldu. Ancak, ağır sanayisini ilk kuran ülke olduğu için, yabancı rekabetten de en az korkan ülkeydi İngiltere ve ağır sanayisi için hammadde-lerin ülkeye serbestçe girmesinden yanaydı. Bu bir. İkincisi, topraklarının üçte ikisini bir avuç lorda verdiği ve buralardan köylüleri uzaklaştırdığı için, dışarıdan gelecek buğday, arpa, yulaf, et gibi tarımsal ürünlere ihtiyacı vardı; bu nedenle de ülkede özgür ticaret uygulama *zorunluluğu* söz konusuydu.*

Ancak serbest ticaret kapısı açılınca bu kapıdan manüfaktür ürünleri de girmeye başladı. Bu nedenle de, ne zaman patronlar ip-lik, çimento ya da cam, vb. ürünlerin fiyatlarını yükseltmek için

*) İngiltere -geniş çaplı bir hayvancılık yapmamasına karşın- büyükbaş hayvan yemi, saman, değişik kalitede unlar, kepek gibi tarımsal ürünleri de dışarıdan alır. Et konusuna gelince, İngiliz köylüsü sığır ve koyun etini, 1860'larla birlikte önce Amerika'dan, daha sonra da Avustralya ve Yeni Zelanda'dan et getirilmeye başlanmasıyla ilk kez tadabilmiştir. Bundan önce et köylüler için erişilmez bir lükstü.

aralarında anlaşsalar, bu malların yurtdışından getirtilmesi yoluna gidildi (bütün bunlar Herman Levy'nin kitabında çok güzel anlatılır). Her ne kadar dışarıdan gelen ürünlerin kalitesi düşük idiyse de, bu nitelikte ürünleri kullanabilen sanayi dalları için yine de bir rekabet ortamı doğabiliyordu. Böylece patronların *kartel* ya da kendine özgü bir *tröst* oluşturma planları suya düşüyordu. Bütün bunlar böyleydi, ama yine de büyük toprak sahibi lordların ve onların *fermer*'lerinin hiç sevmedikleri serbest ticaretin ayakta tutulabilmesi, uygulanabilmesi için çok zorlu bir mücadele verilmesi gerekmiştir!

Buna karşın, aşağı yukarı 1886-1895 yılları arasında, bazı sanayi dallarında tekelleşen patronların oluşturdukları büyük *kartel* ve *tröstler* başka ülkelerde olduğu gibi İngiltere'de de ortaya çıkmaya başladı. Bugün artık çok iyi biliyoruz ki bunun nedeni, patron sendikalarının uluslararası düzeyde örgütlenmeye başlamalarıdır.*

Böylece Almanya, Rusya gibi korumacı gümrük sistemi olan ülkelerin sahip oldukları ayrıcalıklar, ticaretin serbest olduğu ülkeler için de geçerli olmaya başladı ve bu gelişmenin (patronların uluslararası ölçekte örgütlenmesinin) etkisi her yerde kendini hissettirmeye başladı. Artık -buraya dikkat!- yalnızca kendi üretim alanlarına giren malların değil, bütün malların fiyatlarını yükseltebiliyordu patronlar.

İşçi sendikalarının gerçekleştirdiği uluslararası örgütler yasaklanır, kovuşturulurken, patron sendikalarının devlet tarafından binbir biçimde (bankalar, vb.) korunup kollandığını belirtmemize bilmem gerek var mı? İşçilere ilişkin olarak, örneğin Fransız hükümeti Enternasyonal'i yasaklarken, Belçika ve Alman hükümetleri işçilerin uluslararası birlik kurmasına dönük propaganda çalışmalarını İngiltere'den gelen ajitatörlerin derhal ülkeyi terk etmelerini

*) Bu sendikalara İngiliz patronlarının dışında, öteki ülkelerin iplik, cam, çimento, vb. üretimi yapan patronları da üye oluyordu ve amaç, İngiltere'de bu malların fiyatının düşmesini önlemektir. Bir zamanlar bu malları kendi ülkelerinde (korumacı politikayla sağlanan yüksek gümrükler nedeniyle dışarıdan mal giremediği için) pahalıya satan Alman ve Rus fabrikatörleri, mallarının bir kısmını da düşük fiyattan İngiltere'ye satıyorlar ve İngiliz patronların aynı mallar için saptadıkları yüksek fiyatı kırıyorlardı. Uluslararası patronlar anlaşmasına girmekle, Alman ve Rus patronlar İngiltere'ye, bu ülkede fiyatların düşmesini sağlayacak ucuz fiyatlı mal satışında bulunmayacaklarını taahhüt ediyorlardı.

istiyorlardı. Ama biz şimdiye dek herhangi bir ülkeden tröst ajanlarının kovulduklarına hiç tanık olmadık.*

Dönelim yine İngiliz parlamentosuna. Eski zaman devletlerinde ya da çağdaş devlette, hükümetlerin misyonunun, yoksulların varlıklılar tarafından sömürülmesini sağlamak ve bunun böylece sürüp gitmesi için gereken önlemleri almak olduğunu bir ân olsun unutmamıştır İngiliz parlamentosu: Geçmişte olduğu gibi, 19. yüzyılda da uygun fırsatı bulduğu ânda tekel yaratmaktan çekinmemiştir. Örneğin, İngiltere'nin bu açıdan Almanya'dan ne kadar üstün olduğunu göstermeye çalışan profesör Levy bile, koşullar uygun olduğunda ya da önemli bir engel çıkarmadığında İngiliz parlamentosunun da tekel kurulması fırsatını kaçırmadığını, bu konuda kollayıcı bir tavır içinde olduğunu itiraf etmek zorunda kalmıştır.

Böylece Newcastle kömür sanayicileri tekeli, Londra pazarında 1830 yılına dek parlamentonun çıkardığı yasayla resmen desteklenmiş ve kartelin varlığı ancak 1844 yılında güçlü bir chartist ajitasyonla sona erdirilebilmiştir. 1870-1880 yıllarında ise gemi kumpanyalarının (Shipping Rings) koalisyonuna tanık olundu. Bu aralar sürekli sözü edilen bu birleşme de, kuşkusuz devlet desteğiyle uygulanabildi.

Peki hepsi bu kadar mı? Hiç olur mu! Tekel kurulabilecek her alanı parlamento bir avuç insana terk edip buralarda at oynatmalarını sağladı.

*) *Kartellerin* uluslararası ölçekte gelişmelerinden söz açılmışken burada Andre Maurice'in 6 Şubat 1912 tarihli *Gurre Sociale* gazetesinde, zırhlı donanımlarıyla ilgili ihale üzerine patronların gerçekleştirdikleri uluslararası anlaşma konusunda anlattıklarının bir özetini vermekten kendimizi alamıyoruz. Anlaşma önce Krupp, Schnaider, Maksim, Camiegy, vb. gibi on kişi arasında yapıldı (ki bunlar İngiliz, Alman, Fransız ve Amerikan olmak üzere dört grubu oluşturuyorlardı). Bu on kişi çeşitli hükümetlerce yapılan siparişte rekabete girerek fiyat kırmamak için aralarında anlaşıp işi bölüştüler. Taraflardan biri, aralarındaki anlaşmaya uygun olarak herhangi bir iş için nispeten ucuz bir fiyat verirken, kartelin öbür üyeleri daha yüksek fiyatlarla işleri paylaşırlar. Bu arada, ortak bir *pool* oluşturmuşlardı: Herkes aldığı siparişin belli bir yüzdesini bu fona yatıracak, dolaşısıyla da kazançlar eşitlenecekti. 1899'da rekabete girmelerini önlemek için üç yeni, büyük şirket daha alındı karteale. Sonuçta korkunç bir güce sahip oldu bu patronlar sendikası; büyük küçük bütün devletleri silahlanma yönünde kışkırtarak, pek çok devletin hazinesinin tamtakır olması pahasına muazzam bir servet edindi. Bugün pek çok ülkenin *dretnot*, *süper-dretnot* yaptırmak için sıtmalı bir yarış içinde bulunmalarının kökeninde yatan olay budur. Bu sendikayı gözbebekleri gibi gören bankerlerin, borçları ne olursa olsun bütün devletlere yeni krediler açmaya can atmalarında da anlaşılmayacak bir yan yok. Ne diyelim... "Yaşasın devlet!"

Kentler gazla aydınlatılmaya mı başlandı, kente içme suyu ya da atık su şebekesi mi döşendi, tramvay ve son olarak telefon mu getirildi kente, parlamento bütün bu yararlı hizmet alanlarını bir avuç ayrıcalıklı kumpanya adına tekelleştirme fırsatını kaçırmadı. Şimdi, örneğin Kent düklüğünde ve başka pek çok kentte yaşayanlar su için akıl almaz paralar ödemek zorundalar; kendiliklerinden evlerine şebeke döşeyip su getirmesi de yasaktır insanların, çünkü parlamento bu işi bir ayrıcalık olarak belli bir kumpanyaya vermiştir. Aynı şey gaz ve tramvay için de geçerlidir; 1 Ocak 1912 gününden bu yana da ülkenin her yanında telefon tekeli vardır.

İlk telefonlar bazı özel kumpanyalar tarafından getirildi ülkeye. Ve devlet, parlamento bu kumpanyalara 31 yıllığına kentlere ve çevrelerine telefon tesisatı döşeme tekeli verdi. Çok geçmeden bu kumpanyalar aralarında birleşerek ulusal nitelikte güçlü bir kumpanya, skandal bir tekel oluşturdular. Kurdukları ana şebekeye ve 'imtiyaz' anlaşmasına dayanan ulusal kumpanya, İngiliz halkına Avrupa'nın öteki ülkelerine göre beş-on kat daha yüksek fiyattan telefon hizmeti satmaya başladı. Kumpanya, elindeki tekel olanağından yararlanarak, yıllık (resmi rakamlara göre) 75 milyonu ancak bulan harcamalarına karşılık yıllık *net 27 milyon gelir* elde ettiği için, istasyon sayısını artırmak gibi yeni harcamalara girmek yerine, kazancını hissedarlar arasında bölüştürme ve yedek fonunu büyütme (15 yılda 100 milyonu geçti) yolunu seçti. Bu durum kumpanyanın 'fiyat'ını artırdı, dolayısıyla da 31 yıldan önce ayrıcalığa son verme gereği duyması halinde devletin şirketi geri satın alırken ödemesi gereken parayı yükseltti.

Sonuçta, tüm Avrupa anakarasında sıradan bir olay olan, pek çok kişinin evine giren telefon, İngiltere'de yalnızca varlıklıların yararlandıkları bir olanak olarak kaldı. Ancak 1 Ocak 1912'ye gelindiğinde, yani tekelleşenler vurgunu vurup yüz milyonları cebe indirdikten sonra, posta ve telgraf bakanlığı telefon kumpanyasını geri satın alarak tekele son verdi.

Ücretleriyle yaşayan yetişkin erkeklerin yarısının haftada 14 rubleden *daha az*, 3 milyondan fazla insanın ise haftada 10 rubleden *daha az* ücret aldıkları bir ülkede bu parmak ısırtıcı servetler, bu masalsı zenginlik bir avuç burjuvaya böyle kazandırıldı işte. Haftada 14

rublelik gelir, İngiltere'nin bugünkü ekonomik koşulları içinde iki yetişkin ve iki çocuktan oluşan bir ailenin, tek odalı bir eve haftada 2 ruble ödemeleri koşuluyla geçinmek için *zorunlu en az ücreti* temsil etmektedir. York'tan Profesör Bowei ve Rountry'nin, daha sonra Chiozzo-Money tarafından tamamlanan ayrıntılı araştırmalarıyla bu durum hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde saptanmıştır.

Serbest ticaretin geçerli olduğu bir ülkede tekeller böyle doğduysa eğer, yabancı mal girişinin yasak olması dolayısıyla rekabetin olmadığı, bu da bir yana, demir, ray, şeker gibi büyük sanai işletmelerin parasal kaynak yetersizliği nedeniyle sürekli olarak devlet desteğine muhtaç oldukları korumacı ülkeler için söylenecek bir şey kalıyor mu? Bu ülkeler (Almanya, Fransa, Rusya, Amerika, vb.), devletin sera görevi yaptığı, patron sendikaları yetiştiren, tekeller üreten bir fidelik sanki. Ellerinde büyük güç toplayan ve sayıları da epeyce çoğalan bu örgütler canlarının istedikleri zaman, istedikleri malın fiyatını istedikleri kadar yükseltebiliyorlar.

Hemen bütün mineraller, metaller, ham şeker, rafine şeker, sanai alkol ve pek çok başka ürün (çivi, fayans, tütün, petrol arıtma, vb.) devletin koruyucu, kollayıcı tutumuyla kartel ve tröstlerin, tekellerin eline geçmiştir.

Bu durumun en parlak örneklerinden birini Alman şeker sendikalarında görüyoruz. Bu ülkede şeker üretimi devlet gözetiminde -bir ölçüde de devlet yönetiminde- gerçekleştiği için, 450 şeker fabrikası halkı sömürmek için devletin de teşviki ve korumasıyla birleşmişlerdir. Bu sömürü Alman ve Rus hükümetlerinin korumacı şeker politikalarıyla zor duruma düşen İngiliz şeker sanayicilerine 'destek' olmak için düzenlenen Brüksel konferansıyla biraz olsun azaltılabılmıştır.

Almanya'da başka üretim alanları için de söz konusu bu durum. Devlet korumacılığına ve patron sendikalarına hemen her alanda rastlanıyor bu ülkede: Su sendikası, Vestfalya kömür sendikası, porselen fabrikaları sahipleri sendikası, Alman demirinden çivi üreten fabrikatörler birliği, vb. Denizcilik işletmeleri, demiryolları işletmeleri, askeri silah ve teçhizat üretimiyle, Brezilya'da ve başka ülkelerde mineral, maden işleyen büyük şirketler için bu durum haydi haydi böyle.

Amerika Birleşik Devletleri'nde başka bir tabloyla karşılaşacaklarını umanlar yanılırlar. Yalnızca kolonizasyon ve çağdaş sanayinin başlangıcı döneminde değil, bugün bile, her gün her Amerikan kentinde birbiri ardınca skandal tekeller oluşmaktadır. Her yerde, devletin koruyucu kanatları altında varlıklılar yoksulları insafsızca sömürüyorlar. Uygarlığın attığı her adım, her ilerleme, devlet korumacılığı altında yeni tekellerin doğmasına, yeni sömürü anlaşmaları yapılmasına neden oluyor. Yaşlı Avrupa'da olanlar Amerika'da da aynen oluyor.

Devlet çerçevesi içinde yer alan aristokrasi ve demokrasi aynı şekilde hareket ediyorlar. Gerek aristokrasi, gerek demokrasi, iktidarı ele geçirir geçirmez hiç zaman yitirmeden, bütün zenginliklerin yaratıcısı olan işçinin yeminli düşmanı olup çıkıyor.*

Devletlerin bir avuç kumpanyanın ya da bankerin zenginliğine zenginlik katmak üzere nice halkları mahkûm ettikleri bu aşağılık sömürü keşke bu kadarla kalsaydı! Ama sömürü ırmağı çok daha derin ve uçsuz bucaksız. Büyük demiryolu, çelik, kömür, petrol, bakır, vb. kumpanyaları, büyük bankalar, finans çevreleri tüm çağdaş devletlerde aynı zamanda çok büyük bir siyasal gücü de oluşturuyorlar. Savaş sorununda büyük bankerlerin ve finans çevrelerinin hükümetler üzerinde ne kadar etkin olduklarını görüyoruz. Örneğin, yalnız II. Aleksandr'ın değil, Kraliçe Viktorya'nın da Almanya'ya duydukları sevecenlik, 1870 yılında Rus ve İngiliz politikalarını etkiledi ve sonuçta Fransa'nın yıkımına neden oldu. Keza, İngiliz-Fransız anlaşmasının gerçekleşmesinde Kral III. Edward'ın kişisel olarak Fransa'ya duyduğu sevecenliğin ne denli etkili olduğunu da biliyoruz. Ama herhalde, Rotschild ailesinin tercihinin ya da Paris'teki büyük bankaların ve Roma'daki Katolik bankasının çıkarlarının, kralların-

*) XV. Louis zamanında kurulan ve üyelerini yüksek hükümet çevrelerinden seçtiği için sürekli gelişen Saint-Oben sendikası bunun en güzel örneği. Hissedarlarını ve kendisini savunacak olanları önce kralın, sonra imparator I. Napolyon'un yakınları, daha sonra Restorasyon döneminin yüksek aristokratları, en sonra da cumhuriyetçi burjuvalar arasından seçen ve değişen zamana göre sömürü alanını sürekli değiştiren bu sendika, Legitimistlerin, Bonapartistlerin ve cumhuriyetçilerin -yoksulların sömürüsünün sürüp gitmesi için biraraya gelmiş bu üçlünün- yüksek himayesi altında gelişip güçlenmeye devam etmektedir. Devletin biçimi değişmekte ama özü aynı kaldığı için, tekeller ve tröstler bu yapı içinde varlıklarını sürdürebilmekte, böylece de varlıkların yoksulları sömürmeleri sürüp gitmektedir.

kraliçelerin sevecenlik ve çıkar duygularından çok daha güçlü olduğunu söylersek hiç abartma yapmış olmayız. Örneğin biz, Amerika Birleşik Devletleri'nin Küba ve İspanya'yla olan ilişkilerinde, Küba'daki isyancılara sevecenlik duyan Amerikalı devlet adamlarının değil, şeker sanayiinde tek el oluşturan senatörlerin belirleyici olduğunu çok iyi biliyoruz.¹

1) Küba (1895) ve Filipin (1896) halklarının metropol ülke İspanya'ya karşı ayaklanmaları, 1898'deki İspanya-Amerika savaşının görünüşteki nedenini oluşturuyordu.

8
SAVAŞ
ENDÜSTRİYEL REKABET

Daha 1883 yılında İngiltere, Almanya, Avusturya ve Romanya, Fransa'nın yalıtılmasından (yalnız bırakılmasından) yararlanarak Rusya'ya karşı bağlaştılar. Bilindiği gibi biz o sırada *Le Révolté*'de, korkunç bir Avrupa savaşının yalnızca bir kıvılcım beklediği o ortamı değerlendirerek, devletler arasındaki rekabetin ve bundan çıkacak savaşın gerçek nedenlerinin neler olduğunu göstermiştik.

Günümüz savaşlarının tek bir nedeni vardır, o da pazar kapma ve sanayice geri kalmış ülkeleri sömürme yarışında öne geçmedir. Avrupa'da artık kralların onuru için savaşılmıyor. Şimdi artık ordular, Rotschild hazretlerinin, ekselansları Schneider'in, yüce Anzen kumpanyasının ya da Roma'daki kutsal Katolik bankasının gelirlerinin

dokunulmazlığını savunmak için yürüyorlar birbirinin üzerine. Kral-
lar artık defterden silindi.

Gerçekten de son yarım yüzyıldır Avrupa'da olan bütün savaşlar,
ticari çıkarları ve sömürü haklarını korumak için çıkarılmıştır.

18. yüzyılın sonlarına doğru, gerek büyük deniz gücü, gerek Ame-
rika (Kanada) ve Asya'daki (Hindistan) sömürgeleri nedeniyle, ağır
sanayide ve dünya ticaretinde Fransa'nın öne çıkmaya başladığı gö-
rüldü. Bunun üzerine, İspanya ve Hollanda'daki rakiplerinin üste-
sinden gelen İngiltere, deniz ticaretinde tekel konumunu, genel ola-
rak denizlerdeki egemenliğini ve sömürge imparatorluğunu koruya-
bilmek için Fransa'daki devrimi fırsat bilerek bu ülkeye karşı art ar-
da savaş açtı. Fransa, henüz doğmakta olan sanayisinin ürettiği ürün-
ler için pazar tekeline sahip olmasının ya da bu tekeli yitirmesinin
kendisine neler kazandırabileceğini ya da kaybettirebileceğini böyle-
ce anladı.

Kendisini Prusya, Avusturya ve Rusya ordularını donatacak ka-
dar zengin gören İngiltere, çeyrek yüzyıl boyunca Fransa'ya karşı so-
nuçları alabildiğine yıkıcı olan, korkunç bir savaşlar dizisi başlattı.
Fransa'nın yıkılmadan ayakta kalabilmesi için bu savaşlarda çok kan
kaybetmesi gerekti. Ama 'büyük devlet' olarak ayakta kalma hakkını
da ancak böylece koruyabildi. Başka bir deyişle, İngiliz tekellerinin
kendisine dayattıkları bütün koşullara boyun eğmedi; savaş filosunu
ve askeri limanlarını elinde tuttu. Kuzey Amerika'da yayılma planları
suya düştü (Kanada'yı kaybetti); aynı şekilde Hindistan'a ilişkin plan-
larını da gerçekleştiremedi (buradaki sömürgelerini de terk etmek zo-
runda kaldı), buna karşılık (Mısır'a dokunmamak koşuluyla) Afri-
ka'da bir sömürge imparatorluğu kurma ve tekellerinin Araplarla Ce-
zayirli kabileleri diledikleri gibi soyma, sömürme iznini kopardı.

Daha sonra, 19. yüzyılın ikinci yarısında sıra Almanya'ya geldi.
1848 ayaklanmasıyla serflik hukukunun sona erdiği bu ülkede,¹ top-
raksız genç köylülerin yığınlar halinde köylerini terk edip kentlere
göç etmeleri ve açlık sınırında bir ücretle sanayicilere işgüçlerini sun-
maları, pek çok Alman devletinde sanayinin hızla gelişmesi sonucu-

1) Köylülere kişisel özgürlük 1808 yılında anayasal bir hak olarak tanınmasına karşın,
beylerle köylüler arasındaki ilişkilerin kapsamlı olarak düzenlenmesi 4 Temmuz 1848
yasasıyla gerçeklik kazanmıştır.

nu yaratmıştı. Alman sanayicileri halka gerçekten iyi bir eğitim verildiğinde (sanayi ürünleri için yurtdışında uygun bir pazara da sahip olunmuşsa eğer), İngiltere ve Fransa gibi büyük endüstri ülkelerine çabucak yetişebileceklerini anlamışlardı. Proudhon'un çok güzel bir biçimde açıkladığı gerçeği kavramışlardı yani: Sanayicinin esaslı bir şekilde zenginleşebilmesi, ancak ürettiği ürünlerin büyük bölümünü, kendi ülkesinde asla ulaşamayacakları bir fiyattan satabileceği ülkelere ihraç etmesiyle mümkündür.

Bunun üzerine Almanya'da tüm toplumsal katmanlarda -sömürülenlerde de, sömürenlerde de- Almanya'yı birleştirmek için tutkulu bir arzu uyandı. Almanya ne pahasına olursa olsun, muazzam bir ordusu, güçlü bir donanması -yalnızca Kuzey Denizi'nde, Adriyatik'te değil, bir gün gelip Afrika'da, Doğu'da çarpışabilecek güçte donanması- olan, kısacası kendi ekonomik yasalarını Avrupa'ya dayatabilecek silahlı güce sahip bir imparatorluk olmalıydı.

Bunun için de, bu ülkünün gerçekleşmesine engel olabilecek gücü olan, ya da böyle bir gücü olduğu sanılan Fransa'nın bu gücünün kırılması gerektiği düşünülürdü.

İşte 1870 savaşı buradan çıktı; o 1870 savaşı ki tüm insanlığın ilerleyişi için en kahredici, en yürek paralayıcı sonuçları doğurmuştur, bugün bile şu kıvranırlarımız, şu acılarımız onun yüzündendir.

Fransa'ya karşı zaferin kazanıldığı bu savaşla birlikte, ta 1848'den beri Alman radikallerinin, sosyalistlerinin ve muhafazakârlarının yüreklerinde besleyip büyüttükleri ülkü gerçekleşti, sonunda Alman imparatorluğu kuruldu. İmparatorluk, siyasal gücünü ve Avrupa'ya kendi yasalarını dikte etme hakkına sahip olduğunu çok yakında tüm dünyaya duyuracaktı.

Müthiş etkin bir dönem başladı Almanya'da: Akıl alır gibi değil, ama çok kısa bir süre içinde ikiye, üçe, ona katladı Almanya endüstriyel üretimini. Artık Alman burjuvası ağzının suyu akarak bakışlarını yeni zenginlik alanlarına yöneltiyor, her yerden biraz biraz, diyor: Biraz Polonya düzlüklerinden, biraz Macar bozkırlarından, biraz Afrika yaylalarından, fakat ille de şu Bağdat demiryollarından ve kapitalistlerin, dünyanın en güzel göğü altındaki çalışkan insanlarını sömürüp durdukları Küçük Asya'nın zengin vadilerinden. Oralara dek gitmişken, bir gün bir de bakmışsın, Mısır'a da uzanmışsın!

Kısacası, Alman kapitalistleri Akdeniz Adriyatığı'ndeki ve Hint Okyanusu Adriyatığı'ndeki, yani İran körfezindeki önemli limanları, ayrıca Afrika kıyılarını, Mozambik'in Beira liman kentini, Büyük Okyanus'u ele geçirmek istiyorlardı. Bu uğurda sadık hizmetkârları Alman imparatorluğu bütün ordusuyla, bütün kruvazörleriyle onların ağızlarından çıkacak tek bir buyruğa bakıyordu. Ama bütün yeni istilacılar nereye gitseler sürekli olarak yollarını kesen bir engelle, İngiltere'yle karşılaşıyorlardı.

Denizlerdeki üstünlüğünü, özellikle de tekellerinin yağmalamakta olduğu sömürgelerini elinde tutmak isteyen İngiltere, Alman imparatorluğunun yayılmacı politikasından ve büyük bir hızla edindiği deniz savaş gücünden de telaşa kapılarak, Almanların deniz gücünü yerle bir edecek bir savaş filosuna sahip olma çalışmalarını hızlandırdı. Bir yandan da Alman askeri gücünü karada engelleyebilecek yeni müttefikler aramaya başladı kendine. İngiliz basını müthiş bir çığırkanlıkla, adaya her ân bir Alman saldırısı olabileceğine ilişkin korku dolu başlıklar atıyor, halkta panik yaratmaya çalışıyordu. Bunu yaparken tehlikenin gerçekte neresi için söz konusu olduğunu çok iyi biliyordu, kuşkusuz. Onlar için önemli olan, Almanya, Türkiye'yle anlaşarak İngiliz sömürge imparatorluğunda nereye saldırırsa (örneğin, Mısır) oraya hemen İngiliz ordusunu yollayabilmektir. Bunun için de, güçlü bir 'territorial' orduya sahip olmak gerekti; ülke içinde böyle bir ordu bulunsundu ki, gerektiğinde herhangi bir işçi ayaklanması da, oluk gibi kan akıtılmak pahasına da olsa, derhal bastırılabilirdi. Bunun için, 'keşif kolları' şeklinde gruplandırılan burjuva gençlerine askerlik sanatı öğretilmeye başlandı.

İngiliz burjuvazisi şimdi Almanya'ya, bir vakitler Rusya'ya iki kez yaptığı şeyi yapmak istiyordu (sonucunda Rusya'nın deniz gücünün gelişmesini elli yıldan fazla bir süre için durduran bu askeri hareketlerden ilkinin, Türkiye, Fransa ve Piemonte'nin de yardımıyla 1885 yılında, ikincisiniyse 1904 yılında, Japonya'yı Rusya'nın askeri donanması ve Büyük Okyanus'taki askeri limanı üzerine saldırtarak gerçekleştirmişti).

Sonuç? İşte, iki yıldır içinde bulunduğumuz durumdur sonuç: Her ân başlayacak ve tüm Avrupa'yı ateşler içinde bırakacak bir savaşın kaygılı bekleyişi...

Ayrıca unutmamak gerekir ki, sanayileşme dalgası batıdan doğuya doğru hareket ederek İtalya'yı, Avusturya'yı ve Rusya'yı da sarmış durumda. Artık bu ülkeler de seslerini yükseltiyor. Afrika ve Asya'da onların tekellerinin de 'hak'kı olduğunu öne sürebiliyorlar.

Hep aynı istegin, Asya ve Afrika'da yeni köleler -'hammadde üreticileri'- edinme isteginin sonucu olarak Rus haydutları İran'da, İtalyan haydutları Tripoli çöllerinde, Fransız haydutlarıysa Fas'tadır artık.

Avrupa tekellerinin hizmetkârı olan haydutlar 'konsorsiyumu', İngiltere'nin Mısır'ı, Fransa'nın Fas'ı, İtalyanların Osmanlı İmparatorluğu'nun bir bölümünü (Almanların bu ülkeye girmesini önlemek amacıyla) işgal etmesine 'izin verdi': Ayrıca yine bu çete (İngilizler İran körfezi kıyılarında en iyi yerlere, Alman demiryolları buraya ulaşmadan önce el koyabilsin diye) Rusya'nın kuzey İran'ı işgal etmesine 'izin verdi'!

Böylece İtalyanlar acımasız biçimde masum Arapların kanını çölün kumlarına harç ederken, Fransızlar Fas'ta aynı şeyi yapmaya, Çarın cellatları ise siyasal özgürlükleri sağlayıp ülkelerini yeniden canlandırmak isteyen İranlı yurtseverleri birbiri ardınca ipe çekmeye başladılar. Bu manzara karşısında, "Meğer ne alçaklarmış bu onurlu insanlar!" diye haykıran Zola'ya nasıl hak vermezsiniz!

Yüksek Finans Çevreleri

Ağır sanayisini geliştiren her devletin hemen savaş için bahane aramaya başladığını söyledik. Sanayiciler zorlar bu yöne devleti. Yalnız sanayiciler mi? Heyhat! Yeni pazarları, kolay yoldan zengin olma kaynağı olarak gören işçiler de alet olurlar bu oyuna!

Şimdi bir artısı daha var bu oyunun. Bugün artık her devlette özel bir sınıf daha yer alıyor. Buna sınıf değil, çete demek gerek belki. Sanayicilerden çok, çok daha güçlü, neredeyse gücü sınırsız bu çete de savaş çıkarmaya itiyor devleti. Yüksek finans çevreleri deniyor bunlara ya da büyük bankerler. Uluslararası ilişkilere burunlarını sokan bu çeteler, el altından savaş tezgâhlıyorlar.

Günümüzde çok kolay yapılıyor bu iş. Ortaçağ'ın sonlarına doğru İtalyan kent-cumhuriyetlerinin çoğu borç batağına saplanmışlardı. Bu kentler, özellikle de zengin Doğu pazarı uğruna birbirleriyle girdikleri bitmez tükenmez savaşların sonucu olarak çöküş dönemi-

ne girdiklerinde, kendi kentlerinin en büyük tüccar gildiyalarına altından kalkılmaz bir biçimde borçlanmışlardı.

Aynı olgu bugünkü devletler için de geçerli: Günümüz bankerleri, vakti zamanı geldiğinde bütün gelirlerine el koyma hesabıyla devletlere seve seve borç veriyorlar.

Doğaldır ki, daha çok küçük devletlerle oluyor bu iş. Borçlanmanın ancak büyük bir indirimle gerçekleşebileceğini bilen banker yüzde 7, 8, 10 faizle borç veriyor. Yani borçlu devlet, faizlerini ödeyeceği paranın beşte dördünü -hatta daha da azını- alıyor; banka ve aracı 'komisyon'ları düşüldükten sonra ise devletin eline geçen para, borç defterinde yazan tutarın üçte ikisini bile bulmuyor.

Devlet, böylece büyüyüp giden borcun hem faizini, hem de anaparasını ödeme yükümlülüğüyle karşı karşıyadır. Borç, belirlenen süre içinde ödenmedi mi -ki bankerin çok işine gelir bu- derhal süre aşım faizi devreye girer: Devlet önce bu faizleri, sonra anaparayı ödemek zorundadır. Borçlu devletin maliyesi ne denli kötüyse, yöneticilerin harcamaları ne denli akılsızca ise, bankerler de yeni borç vermede o denli istekli olurlar. Sonuçta beklenen 'o güzel gün' gelir ve bankerler, borçlu devletin vergi gelirlerine, gümrüklerine ya da demiryollarına el koymak için bir 'konsorsiyum' oluştururlar.

Mısır'a bu yolla önce iflas bayrağı çektirildi, sonra da İngiltere'nin bu ülkeyi ilhak etmesi sağlandı. Hidiv'in¹ harcamaları ne denli budalacaysa, bu yolda devam etmesi o denli kışkırtıldı. Parçalara ayırarak ilhak etme politikası bunu gerektiriyordu çünkü.

Türkiye de aynı yolla batırıldı. Duyduğumuza göre aynı çorap şimdi Yunanistan'ın başına örülüyormuş: Bu ülkeyi Türkiye üzerine saldırtma, savaşta yenilince de kimi gelirlerine el koyma planları yapıyorlar.

İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük bankerleri yine aynı yöntemle Japonya'yı sömürdüler: Bu ülkenin Çin ve Rusya'yla savaştığı sırada ve bu savaşlardan önce.

Çin'e gelince, İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük bankaları yıllardır yolup duruyorlar bu ülkeyi. Çin'deki devrimden bu yana da Japonya ile Rusya, kendilerinin de konsorsiyum üyesi yapılmaları için bastırıyorlar. Böylelikle yalnızca

1) Hidiv (Farsça: Bey, efendi): 1867-1914 yılları arasında Mısır'ı yönetenlere verilen ad.

sömürü alanlarını değil, coğrafi alanlarını (ülke topraklarını) da genişletmeyi hesaplıyor, Japonya ve Rusya.

Bankerlerce hazırlanan Çin'in bölünmesi planı, uygulamaya konulacağı zamanı bekliyor.

Kısacası, bir devlete borç veren bir başka devlette, içine yöneticilerin, bankerlerin, büyük kumpanya sahiplerinin, finans simsarlarının ve Zola'nın *Para* adlı romanında nefis bir şekilde anlattığı bir yığın başka kuşkulu insanın girdiği muazzam bir tezgâh, tam bir kurt kapanı kurulmuştur. Bütün bu insanların el ele tutuşup biraraya gelmelerinin tek nedeni, borç verdikleri ülkenin (ülkelerin) kanını, iliğini emmektir.

Böylesi durumlarda saf insanlar karmaşık siyasal ilişkiler ya da ulusal düşmanlıklar ararlar hep; ama yoktur böyle bir şey; bir ya da birden çok ülkenin finans çetelerinin kurdukları komplolar vardır yalnızca.

Son çeyrek yüzyılın bütün savaşlarında apaçık sırtan bir gerçek bu. Mısır'ın ve Transvaal'in fethi; Tripoli'nin, Fas'ın işgali; İran'ın bölünmesi, Mançurya'da girişilen katliam: Boksör ayaklanması¹ sırasında Çin'de girişilen katliam ve bu ülkenin uluslararası yağması, Japonya'nın savaşları... bunların tümünde büyük bankaların kompolarını görüyoruz. Her yerde son sözü bunlar, 'yüksek finans çevreleri' söylüyorlar. Eğer bugüne dek bir büyük Avrupa savaşı -hâlâ- patlamamışsa, yüksek finans çetelerinin bu konuda ikircikli olmalarından dolayıdır. Kısacası, adamlar terazinin hangi kefesinin ağır basacağına, yani milyarlarını hangi ata yatıracaklarına henüz karar verememiş değiller. Ne buyurdunuz: Yüz binlerce insanın yaşamı mı? Ciddi olalım lütfen, onların böyle şeylerle ilgisi yoktur! Bir bankerin kafası yalnızca alt alta sıralanmış sayılarla ilgilidir ve insan yaşamı kesinlikle bu hesap içinde yer almaz.

Birisi çıkıp da 'yüksek finans çevreleri'nin kulislerinde şöyle bir dolaşsa ve görüp duyduğu, tanık olduğu şeyleri yazsa, iğrenç bir çiban yarılmış gibi ne korkunç bir manzara ortaya çıkardı! Bu konuda Lysis'in, ancak 'perdenin ucunu hafifçecik kaldırma' olarak niteleye-

1) *Boksör*: Çin'de 1899-1901 yıllarında, İhetsuan (adalet ve uzlaş gücü) adlı gizli örgüt tarafından başlatılan ve Alman, Japon, İngiliz, Amerikan, Fransız, Rus, İtalyan ve Avusturya Macaristan ordularının ortak gücüyle bastırılabilen ayaklanmaya Batıkların verdiği ad.

bileceğimiz *La Revue*'deki yazıları bile ne çok şey öğrenmemizi sağladı! (1908'de *Contre l'oligarchie financière en France*, Fransa'da *Finans Oligarşisine Karşı* başlığıyla ayrı basım olarak yayınlandı.)¹

Fransa'da dört-beş büyük bankanın (Lyon Credit, Société Générale, Ulusal Kontuar, Sanayi ve Ticari Kredi Bankası) tüm büyük finans operasyonlarına egemen olduğunu bu yazılardan öğrendik.

Fransızların yılda yaklaşık iki milyar frankı bulan tasarruflarının büyük bölümü (aşağı yukarı yüzde sekseni) bu bankalardadır. Dünyanın dört bir yanından devletler, büyük-küçük demiryolu kumpanyaları, kentler, sanayi kumpanyaları borç almak için Paris'e geliyorlarsa, bilin ki finans tekeline dönüşmüş bu dört-beş bankadan biriyledir işleri.

Peki, bu bankaları böylesine güçlü kılan, acaba genel müdürlerinin dehası mı? Tabii ki hayır! Devlet! Her şeyden önce de Fransız hükümeti! Bu bankaları koruyup kollayan, onları son derece ayrıcalıklı bir tekel haline getiren, Fransız hükümeti... Sonra da, öbür devletler... Bu bankalara borçlanan, böylece onları bu kadar güçlü hale getiren borçlu devletler... Örneğin Rusya'nın tüm borçlarını tekelinde tutan Lyon Credite, bu ayrıcalığını Rus hükümetine ve onun maliye bakanlığına borçludur.

Sözünü ettiğimiz dört-beş bankanın çevirdiği finansal fırladıkların toplam tutarı hakkında net bir rakam verebilmek olanaksız. Buna karşın, iki yıl içinde -1906 ve 1907de- 5,5 milyarı dış borç olmak üzere, toplam 7,5 milyar frank borç dağıtmıştır (Lysis, s. 101). Bu kumpanyaların verdikleri borçlara karşı kestikleri 'komisyon'ları öğrendiğimizde dudaklarımız bir kez daha uçukluyor: Dış borcu 'örüntleyen'e (borçluyu bulana) yüzde 5, borçlu için güvence verene yüzde 5, bankalar konsorsiyumuna (yani sözünü ettiğimiz şu dört-beş bankaya) yüzde 7-10.

Böylece (Lysis'e göre) Rus hükümetiyle 1906 yılında Rusya'daki devrimi bastırmak için yapılan 1 milyar 250 milyon franklık borç anlaşmasında, Rusya'nın borçlanmasını sağlayan 'aracı'ya 12 milyon frank ödenmiştir.

Bütün bunlardan sonra, bu finans kuruluşlarının genel müdürlerinin uluslararası politikada nasıl birtakım kulis faaliyetleri içinde

1) Letailleur, E. (Lysis), *Contre d'oligarchie financière en France*, Paris, 1908.

olduklarını, ne denli üstün yetkilerle donatılmış olduklarını, bunun sonucu olarak da doğruca finans kuruluşunun hissedarlarına başvuru-rarak -iş büyük gizlilik gerektiriyor çünkü- falanca mösyöye öden-mek üzere 12 milyon, falanca bakana ödenmek üzere 250 bin, filan-ca basın mensubu için bilmem ne kadar frank istediklerini ve iste-dikleri miktarı elde ettiklerini tahmin etmek hiç zor değil. “Fran-sa’da bir tek büyük gazete yoktur ki,” diyor Lysis, “bankaların avu-cunun içinde olmasın!” Anlaşılmayacak bir yanı yok. 1906-1907 yıl-larında bir dizi borçla (devlet borcu, demiryolları borcu, tarımsal borçlar, vb.) Rusya gündeme geldiğinde, gazetelere ne yüklü paralar dağıtıldığını kolayca kestirebiliyoruz. Lysis’in kitabından, ne çok kalemşorun Rusya’nın borçlanması gösterdikleri hizmetten dola-yı önlerine atılan yağlı kemikleri ziftlendiklerini çok iyi anlıyoruz. Gerçekten de, ne bulunmaz fırsat! Büyük bir devletin hükümeti uçu-rumun kenarında! Varlığına son verecek devrimi ne yapıp edip ez-mesi gerek! Ancak kırk yılda bir çıkacak bir fırsat!

Herkesin üç aşağı beş yukarı bildiği bir durum. Bu gizli fırıldak-tan haberi olmayan, verilen her borçtan sonra -ister büyük, ister kü-çük, ister Rusya’ya, ister Brezilya’ya- dudak uçuklatıcı komisyonlar alan -kadın ya da erkek- yüzdellikçileri tanımayan bir tek politikacı yoktur Paris’te.

‘Yüksek finans çevreleri’ denen çetelerin devlet tarafından yaratıl-dığı ve bunların artık *devletin zorunlu bir uzvu* haline geldikleri, dü-şünme yetisine sahip herkesin kolayca anlayabileceği bir gerçektir.

Devlet yanlısı reformcular da yığınlara özgürlüklerini verecek ku-rum olarak görüyorlar bu devleti! Söyleyecek söz bulamıyoruz!

Ahmaklık mı, cehalet mi, yoksa çıkar güdüsü mü yönlendiriyor insanları, bu türden vaazlar verdiklerinde? Hangisi olursa olsun: Ezi-len halklara sevecenlik duyduklarını öne süren, kendilerini bu halk-larla ilgili görevler üstlenmiş olarak gören insanlar için hiçbir bağış-latıcı değil.

9
SAVAŞ VE SANAYİ

Şimdi bir basamak daha ilerleyelim ve devletin çağdaş sanayi içinde yarattığı özel bir grup insanı ele alalım: Bunların tüm amaçları halklar arasında düşmanlık yaratmaktır; onları birbirinin gırtlığına çökmeye hazır, sürekli birbirine diş bileyen düşman kamplara bölmektir.

Bugün sanayide milyonlarca insanın çalıştığı en önemli alanlar, özel olarak savaş araç gereçleri üretimiyle ilgili olanlardır; o nedenle de bu fabrikaların sahipleri, paydaşları dünyanın değişik yerlerinde savaş çıkartmak ve halklarda savaş korkusu yaratmakla doğrudan doğruya ilgilidirler.

Burada sözünü ettiğimiz fabrikalar, Birmingham ya da Liege'dekiler gibi çakaralmaz tüfekler, revolverler ya da kılıç-kasatura üreten

fabrikalar değildir. Her ne kadar 'sömürge' savaşlarında yaygın olarak kullanılıyor, dolayısıyla da yüklüce bir pazar payları bulunuyorsa da bu türden silahlar üreten fabrikalar değil konumuz. İngiliz silah tacirlerinin Matabele'leri¹ bu türden hafif silahlarla donattıkları, Fransız silah tüccarlarının ve onlarla birlikte önemli İngiliz silah fabrikatörlerinin ise Güney Afrika Cumhuriyeti'ne yönelik top-tüfek satışlarından yüklüce bir servet edindikleri biliniyor. Yine bugün, kimi İngiliz silah tüccarlarının Arabistan'a önemli miktarda silah sattıkları ve 'düzeni sağlamak' gerekçesiyle yeni bir 'ilhak'a zemin hazırlamak üzere, bu halkı ayaklanmaya, tüccarları soymaya kışkırttıkları da biliniyor.*

Evet, bu ufak tefek olaylar konumuz içine girmiyor. Bugün burjuvazinin 'yurtseverliği'nin ne menem bir yurtseverlik olduğunu çok iyi biliyoruz ve son zamanlarda yukarıda değindiklerimizden çok daha önemli olaylara tanık olduk. Rusya ile Japonya arasındaki son savaş sırasında, yeni gelişmekte olan ve İngilizleri çok rahatsız eden Büyük Okyanus'taki Rus donanmasının Japonlar tarafından imha edilmesinde İngiliz altınları önemli rol oynamıştır. Öte yandan İngiliz kömür kumpanyaları Rusya'ya, Rojdestvenskiy donanmasını Doğu'ya gönderme olanağı vermek için çok yüksek fiyattan 300 bin ton kömür satmıştır. Yani bir taşla iki kuş vurmuşlardır: Bir yandan Wells kumpanyaları kömürden vurgun vururken, Lombard Street (Londra'nın finans merkezi) bankerleri yüzde dokuz, on faizle Japonya'ya kredi açarak 'sevgili müttefik'lerinin gelirlerinin önemli bir bölümüne el koyma fırsatını yakalamışlardır!

Ama bunlar, benzeri binlerce olaydan yalnızca iki tanesidir. Burada yalnızca şu noktayı vurgulamakla yetinelim: Burjuvazi eğer gizlelerini harika bir şekilde korumuyor olsaydı, devlet yöneticilerimizin gizli ilişkileri hakkında birbirinden ilginç bilgiler edinebilirdik! Şimdi konuya ilişkin başka olguları ele alalım.

Bilindiği gibi bütün büyük devletler, devlete ait büyük silah fabrikalarının yanı sıra top, zırhlılar için çelik, küçük çaplı savaş gemisi, mermi, barut, fişek, vb. üreten pek çok özel sektör fabrikasının kurulması ve üretim yapması için teşvikte bulunur. Bütün devletler,

1) Zimbabwe halkı.

*) Yanılmıyorsa böyle bir 'ilhak' işlemine başlandı bile (P.K., 1920).

bugün her birinde uzman mühendis ve işçilerin toplanmış olduğu bu yardımcı fabrikalar için muazzam kaynaklar aktarırlar.

Kimi zaman Avrupa'da savaş çıkmayacakmış gibi bir hava esmesine ve sayın yöneticilerimizin, Anzen, Krupp, Armstrong, vb. gibi büyük silah fabrikalarının ve demiryolu, taşkömürü kumpanyalarının paydaşı oldukları halde, savaş yanlısı konuşmalar yapmaya fazla istekli görünmemeleri ama yine de cengâver bir tonla atıp tutmaktan geri durmamaları, gazetelerin kamuoyunda yarattıkları şovenist havanın -hatta neredeyse ayaklanma isterisinin- zorlamasıyla.

Gerçekten de, günlük basın denilen fahişenin, insanların kafasında 'yeni bir savaş' düşüncesi oluşturmak, hükümetleri silahlanmaya harcadıkları kaynakları birkaç kat daha artırmak için elinden geleni ardına koymadığı yadsınabilir mi? Gerçekten de Güney Afrika savaşından önceki on yıl boyunca İngiltere'de büyük basının ve özellikle de onun maşası olan çizgi roman dergilerinin insanlarda 'yurtseverlik duygusu' uyandırarak savaşın kaçınılmazlığına ilişkin hava yarattığına tanık olmadık mı? Basının bu konuda çevirdiği fırladıkların tümünü anlatmaya kalksak sayfalar tutar. Birbirinden ilginç 'kaçınılmaz savaş' öykülerinde İngiliz birlikleri önce yenilir, sonra insanüstü bir çabayla toparlanırlar ve Alman donanmasını sulara gömerek, Rotterdam'ı ele geçirirler, vs. Lordun biri, İngiltere'deki tüm tiyatro salonlarında 'yurtsever' bir oyunun sahnelenmesi için dudak uçuklatıcı bir servet harcamıştır. Gişe hasılatı şansı sıfır olan bu aptal oyun, Afrika'da tezgâhlanacak komplolar (Transvaal altın ocakları) ve zencileri İngilizlerin işlerinde zorla çalıştırmak açısından son derece gerekliydi.

Bu uğurda öylesine kendilerinden geçmişlerdi ki, işi İngiltere'nin yeminli düşmanı I. Napolyon kültürünü -evet, *kült*- yeniden canlandırmaya kadar vardırıdılar. O günden bu yana da bu konudaki çabalarına hiç ara vermediler. 1905 yılında İngiliz muhafazakâr hükümetinin dışişleri bakanı Lord Landsdown, o sıralarda Clemenceau ve Delcassé yönetiminde bulunan Fransa'yı, kıtaya gönderilecek İngiliz birliklerinin de kendilerine destek olacakları vaadinde bulunarak, az kalsın Almanya'yla savaşa tutuşturacaktı. Gerçekle hiçbir ilintisi olmayan bu vaade inanan Clemenceau az kalsın, Fransa'yı ölümcül bir savaşın içine sokacaktı!

Aslında, burjuva devletçi uygarlık geliştikçe, basın da kamuoyu denilen şeyin sözcüsü olmaktan uzaklaşmakta, kendisi bizzat -hem de en şerefsiz yöntemlerle- kamuoyu üretmektedir. Bütün büyük devletlerde büyük basın kuruluşları, bir iki finans çevresinin elindedir ve bunlar da doğrudan doğruya bu finans çevrelerinin elinde bulunan işletmelerin çıkarlarına dönük kamuoyu oluşturmak görevini yerine getirir. Büyük gazeteler bu finans çevrelerine aittir; küçük gazetelerinse hiç mi hiç önemi yoktur; gerek duydukları ân parayı bastırıp bunları satın alabilir ve kendi saflarına katabilirler.

Ama buraya kadar söylediklerimiz henüz hiçbir şey değil: Çıban çok daha derinlere işlemiş durumda.

Günümüz savaşları eski savaşlardan çok farklı; her biri üç gün süren ve 90 bin ile 100 bin arasında ölü ve yaralıya mal olan Gravelot, Potomak¹ ve Borodino gibi savaşlar, günümüz savaşlarının yanında çocuk oyuncağı gibi kalırlar.

Günümüzde artık büyük savaşlar uzunluğu 50-60 kilometreyi bulan cephelerde geçiyor ve 3 gün değil, 7 gün (Lyao-Yan), 10 gün (Mukden) sürüyorlar ve toplam insan yitiği de *her iki taraftan ayrı ayrı* olmak üzere 100-150 bin kişiden az olmuyor.

6-7 kilometre uzaklıktan hedeflerini tam tutturan ve dumansız barut kullanılması ve sessiz atış sayesinde mevzilerini saptamanın neredeyse olanaksız olduğu topçu bataryaları cephenin her iki yanında da taş üstünde taş bırakmıyor. Günümüzde artık karavana atış yok. Düşman mevzileri ve topların atış açıları milimetrik kâğıtlar üzerinde hassas bir şekilde saptanıyor, sonra da tüm bataryalardan açılan sürekli ateşle düşmanın son neferine dek kırılması sağlanıyor.

Bir kilometrekarelik bir alana namlularını yöneltmiş yüzlerce toptan açılan sürekli ateş, mermi düşmeyen 4-5 metrekarelik bir alan bile bırakmıyor. Ortalığı cehenneme çeviren, nereden ateş ettikleri belirsiz toparlarla, köküyle birlikte havaya uçmamış tek bir çalı bile kalmıyor savaş meydanında. Yedi sekiz gün süren böylesi bir bombardımandan sonra askerler çılgına dönüyorlar; saldırılan belki sekiz-on kez püskürtülen, ama her seferinde de düşman mevzilerine

1) Gravelot: Fransa'da 1870 Ağustos'unda Fransa ile Prusya arasındaki savaşın en şiddetli çarpışmalarından birinin geçtiği yer. Potomak: Kuzey Amerika'da ırmak: 1861-1865 yılları arasındaki iç savaş sırasında bu ırmak dolaylarında Kuzey-Güney orduları arasında sürekli çatışma çıkardı.

doğru birkaç metre ilerlemeyi başaran birlikler, sonunda düşman siperlerine ulaşıyor, bu noktadan sonra da göğüs göğüse çarpışmalar başlıyor. Birbirlerinin üzerine el bombalarıyla, piroksilinli fişeklerle (Japonlar iki piroksilinli fişegi iple birbirine bağlayıp sapanla Rus siperlerine fırlatıyorlardı) saldırdıktan sonra, Port-Arthur siperlerinde alt alta üst üste bir boğuşmadır başlıyor: Süngüyle, kasaturayla birbirini dilim dilim doğrama, parmaklarıyla birbirinin gözünü oyma, dişleriyle birbirinin etini koparmacasına, kudurmuş hayvanlar örneği bir boğuşma bu... Mançurya savaşının ayrıntılarını her insanın yüreği kaldıramaz.

Batı Avrupalı bir işçinin, çağdaş savaşların aldığı bu ilkel, vahşi biçimi gözünün önünde canlandırabilmesi bile olanaksızdır; bu savaşın ne denli acımasız olduğunu çok iyi bilen Avrupa burjuvazisi ise işçilerin bunu öğrenmemesi için elinden gelen her çabayı göstermektedir.

Ama çağdaş savaşların yalnızca en ilkel güdülerle ve gözü dönmüşçesine birbirini yok etmekten ibaret olduğunu söylemek eksik olur. İnsan emeğiyle yaratılmış her şeyin yakılıp yıkılması gibi bir başka kahredici sonucu daha var bu savaşların: *Barış sağlandıktan* sonra yoksulların daha da yoksullaştığı ve buna koşut olarak zenginlerin daha da zenginleştiğini görüyoruz her savaştan sonra.

Her savaş, yalnızca savaş araç ve gereçlerinin değil, her günkü yaşamında insanoğluna son derece gerekli yaşamsal nesnelerin de yok olması sonucunu yaratıyor: Ekmek, et, sebze, her türden hayvanlar, kömür, metal, giysi... onlarca yıl boyunca milyonlarca insanın emeğiyle yaratılmış bunca servet, birkaç ay içinde yağmalanıyor, yakılıyor, yok ediliyor. Ashında bu büyük emeğin tükenişi, savaşın henüz olmadığı, ama savaş söylentilerinin olduğu, savaş önsezisi içinde yaşanan günümüzde bile sürüyor.

Bütün savaş araç ve gereçleri, bütün o metaller, giysi, erzak, vb. yedekleri savaştan önce hazırlanmak zorunda olduğu için, yeni bir savaşın kapıda olması olasılığı bile tüm endüstride, toplumun her kesimini etkileyen derin sarsıntılara neden olur. Siz, ben, hepimiz yaşamımızın en küçük ayrıntılarında bile bu etkiyi duyumsarız. Yediğimiz ekmeğin, ısınmak için yaktığımız odunun, tren biletinin, her şeyin, her şeyin fiyatı, spekülâtörlerin “yakında savaş çıkacak” söylentileriyle birdenbire yükselir.

Savaş ejderi için gerekli araç-gerecin ve her türlü yiyecek-içeceğin önceden yedeklenmesi zorunluluğu, bütün sanayi dallarında, etkisini dalga dalga herkese duyuran ama en çok işçiler üzerinde etkili olan derin bir krize neden olur. Buna en açık bir biçimde daha bu yakınlarda Amerika Birleşik Devletleri'nde tanık olundu.

Okurlarımız son üç dört yıldır Amerika Birleşik Devletleri'ni kırıp geçiren korkunç sanayi krizini kuşkusuz hatırlayacaklardır. Aslında, kısmen günümüzde de sürmektedir bu kriz. Öncellerinin yazdıkları kitapları yalayıp yutmuş, ama hayata dair hiçbir şey bilmeyen ekonomi 'bilginleri' nasıl açıklarlarsa açıklasınlar, bu krizin gerçek nedeni Avrupa'da büyük bir savaşın çıkacağı ve yine, Amerika Birleşik Devletleri'yle Japonya arasında da savaş patlayacağı öngörüsünden kaynaklanan ve temel sanayi dallarında birkaç yıl boyunca sürdürülen aşırı üretimdi. Bu savaşları dürtükleyenler, böyle bir savaş öngörüsünün Amerikan sanayiini nasıl etkileyeceğini çok iyi biliyorlardı. Gerçekten de sonuç, birkaç yıl boyunca metalürji sanayiinde, kömür, demiryolu gereçleri (ray, vagon, lokomotif), giysi ve yiyeckte (konserve), sıtmal bir tempoyla gerçekleştirilen aşırı üretim oldu.

Çıkarılan demir cevheri ve üretilen çelik inanılmaz boyutlara ulaştı. Çağdaş savaşlar için gerekli en önemli metallerden biri olan çelikte, tıpkı birtakım savaş gereçleri için özel nitelikli çelik üretiminde gerekli olan nikel ve manganezde olduğu gibi, Amerika Birleşik Devletleri'nin elinde inanılmaz bir stok oluştu. Dökme demir, çelik, bakır, kurşun ve nikel üzerine korkunç bir yarış başladı.

Çavdar, et ve balık konservesi, sebze, pamuklu, yünlü ve deri giysi üretimiyle ilgili olarak da durum aynıydı. Her büyük işletme, yanı sıra bir dizi küçük işletmenin de doğmasına neden olduğu için, talebi kat kat aşan üretim çılgınlığı büsbütün dizginlenemez boyutlara ulaştı. Birkaç yıl süren bu kudurmuşçasına üretim, kendiliğinden anlaşılabileceği gibi, bu üretim alanlarına para yatırımlara (daha doğrusu, kredi açanlara), işletme sahiplerinden daha çok para kazandırdı.

Sonra... birdenbire her şey durdu. Yaşanılan krizi yaratan nedenlerden bir teki bile kalmadı ortada. Mançurya savaşıyla tükenen Japonya'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne saldırmaya cesaretinin olmadığını ve hiçbir Avrupa devletinin, zafere ulaşacağından yeterince

emin olmadığı için Avrupa'da bir savaş çıkaramayacağını anlamalarıyla, hem kendi fabrikalarına, hem de Japon 'milliyetçileri'ne kredi açıp aşırı üretimi destekleyen Amerikalı para babaları gibi, Avrupalı para babaları da savaş sanayiine yeni krediler açmayı reddettiler.

"Yakın gelecekte herhangi bir savaş yok!" Savaş histerisine son veren bu yeni sloganla birlikte demir, çelik, bakır fabrikaları, yüksek fırınlar, doklar, deri fabrikaları... her kesimde işler birdenbire yavaşladı, siparişler hız kesti, satışlar durdu.

Esasen krizi de aşan, ulusal felaket denilebilecek bir durumdu söz konusu olan. Milyonlarca işçi kapı dışarı edildi, kaldırımlara, açlığa terk edildi. Büyük küçük demeden fabrikalar birbiri ardınca kapanmaya başladı; kriz, veba gibi ülkenin her yanını dehşete salarak hızla yayıldı. Kimileri, parçalanmış insan bedenleri ve her büyük savaştan sonra daha da yükselecek insan cesetlerinden dağlar öngörüsüyle servetine servet katarken, milyonlarca erkek, kadın, çocuk akıl almaz bir sefalet içine sürüklendi.

Savaş budur işte! Devlet, zengini böyle daha da zengin, yoksulu böyle daha da yoksul eder; sonra da tepe tepe kullanmaları için zenginlerin önüne böyle atar!

Şimdi büyük olasılıkla Avrupa'yı da -özellikle de İngiltere'yi- Amerika'daki krize benzer bir kriz bekliyor (yine aynı nedenlerle). 1911 yılı ortalarında İngiltere'nin ihracatındaki beklenmedik ve ani artış herkesi hayrete düşürmüştü. Çünkü ortada bunun tahmin edilebilmesini sağlayacak hiçbir ekonomik gerekçe yoktu. Biricik olası gerekçe, İngiltere'yle Almanya arasında savaş çıkabileceği beklentisiyle kıta Avrupası'ndan büyük ölçekli siparişler verilmesiydi. Bu savaş, bilindiği gibi 1911 Temmuz'unda az kalsın çıkacaktı; ve eğer böyle bir savaş çıksaydı, Fransa, Rusya, Avusturya ve İtalya da ister istemez bu savaşa gireceklerdi.*

Kredileriyle metal, gıda, deri, dokuma, vb. spekülâtörlerini besleyen büyük finans çevreleri, denizlerde korkunç bir rekabet içinde bulunan iki devletin ilişkilerinin aniden gerginleşmesinden, besbelli bilgilendirilmişlerdi. Her iki devletin de yoğun bir biçimde savaş hazırlıkları içinde olduğunu öğrenen bu çevreler, 1911 yılında İngil-

*) Bu saurlar 1911 yılında yazıldı. Ve bu kitabın Fransızca aslı, Paris'te 1913 Şubat'ında yayınlandı.

tere'nin ihracatını kat kat artıracak siparişler vermede birbirleriyle adeta yarışa girdiler.*

Bu tarihlerde gıda maddeleri fiyatlarında yaşadığımız korkunç yükselişin nedeni de yine bu olaydır (ne bir önceki yıl kaldırılan ürün miktarı, ne de tıka basa dolu gıda ambarları böyle bir pahalılığı haklı kılıyor). Üstelik yalnız tahılları kapsayan bir pahalılık da değildi bu, her şey pahalılanmıştı. Talep sürekli artıyordu ve ortalığı saran savaş sıtması dışında hiçbir makul, mantıklı nedeni yoktu talep yükselişinin.

Şimdi İngiliz ve Alman sömürge spekülâtörlerinin Doğu Avrupa'daki payları ve Asya'daki 'etki alanları' konusunda anlaşmaya varmaları, Avrupa'da da tıpkı Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi tüm sanayi dallarında üretimin birdenbire durması için yeterli olacaktır.

Aslında bu duruş 1912 yılı başlarından bu yana kendini hissettirmeye başlamıştır bile. İngiltere'deki kömür kumpanyalarının ve pamuk lordlarının işçilere karşı rahat bir tutum içinde olmaları ve onları greve kıskırtmaları da bu nedenledir. Kömür ocaklarının yanı başında yükselen kömür dağları, tıka basa pamuklu dokumayla dolu ambarlar talepteki olası daralmayı haykırırken, kapitalistlerin bunun ayırdına varmamaları zaten düşünülemezdi.

Bu olgulardan hareketle çağdaş devlet üzerinde dikkatle düşünüldüğünde, uygar toplumlarda hayatın, halkların ekonomik gelişmişlikleriyle ilgili *olgulardan çok, şu ya da bu ölçüde devlet tarafından korunan ayrıcalıklı toplumsal katmanların bu olgulara tepki gösterme biçimlerine bağlı olduğu* açıkça ortaya çıkıyor.

*) Bazı sayılar verirse, İngiltere'nin ihracatında yaşanan bu sıçrama daha iyi anlaşılacaktır sanırım. 1900-1904 yılları arasında İngiltere'nin ihracatı normaldi (yani yalnızca İngiliz kaynaklı malları kapsamak üzere, 7-7,5 milyar frank dolayındaydı). 1904 yılında çıkacak büyük bir savaştan söz edilmeye başlandı. Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri üretimini artırdı, İngiltere'ninse ihracatı 7.5 milyar franktan 10.6 milyar franka fırladı, iki yıl bu böyle devam etti. Ne var ki, onca arzulan savaş bir türlü başlamıyordu; bunun üzerine bütün sanayi kollarında üretim birdenbire durdu: Amerika Birleşik Devletleri yukarıda sözünü ettiğimiz krizin içine düşerken, İngiltere'nin de ihracatı 9,4 milyar franka geriledi. 1910 yılına gelindi böylece; büyük Avrupa savaşı beklentileri gerçeklik kazanmak üzereydi. 1911 yılında İngiltere'nin ihracatı, kimsenin hayalinden bile geçiremeyeceği ve hiçbir şekilde açıklayamayacağı bir miktara, 11.3 milyara ulaştı! Kömür, çelik, hızlı savaş gemileri, kruvazörler, top, top mermisi, fişek, çuha, kumaş, ayakkabı... her şeye müthiş bir talep vardı ve İngiltere bütün talepleri rahat rahat karşılıyordu. İnsanların birbirlerini boğazlamaları hesabı üzerine, kısa sürede ne müthiş bir vurgun! Spekülâtörler için ne büyük bir mutluluk!

Gerçekten de, -okullarıyla, halk arasında hızla yaygınlık kazanan teknik öğretim kurumlarıyla, gençlik coşkusuyla, halkının örgütlenmeye olan yeteneğiyle- çağdaş Almanya gibi güçlü bir üreticinin ekonomik alanda boş göstermeye başlaması, uluslararası ilişkilerde bir değişikliğe ister istemez yol açacaktı, açmak zorundaydı. Yeni bir güçler dengesi kurulmalıydı. Ne var ki, çağdaş devletlerde sınıfsal örgütlülüğün sonucu olarak ve bunun dayatmasıyla, ekonomik güçler arasında uzlaşmaya varılmasına, devlet eliyle yaratılan ayrıcalıklar, tekeller gibi siyasal kökenli başka olgular engel olmaktadır.

Yoksulların zararına olarak zenginlere birtakım ayrıcalıklar sağlamak temel ilkesi üzerinde yükselen çağdaş devletlerde, her konuda son sözü yüksek finans çevreleri söylemektedir. “Acaba baron Rotschild bu konuda ne düşünüyor?” ya da, daha doğrusu, “Paris’in, Londra’nın, Viyana’nın büyük banker birlikleri acaba bu konuda ne diyecekler?” Siyasal sorunlarda ve halklar arasındaki ilişkilerde artık öncelikle bu soru soruluyor, bu sorunun yanıtı bekleniyor. Avrupa’nın her yerinde bakanlar ancak finans çevrelerinin onayıyla koltuklarına oturuyor ya da koltuklarını yitiriyorlar. (İngiltere’de ayrıca, resmi kilisenin ve bar sahiplerinin de onayını almak gerekiyor; ancak gerek kilise, gerek bar sahipleri her zaman, kendilerinin gelirlerine dokunmamaya özen gösteren yüksek finans çevreleriyle uyum, uzlaşma içindedirler.) Her bakan, önünde sonunda bir insandır; belli bir makamı, buna bağlı olarak da belli gücü ve birtakım zengin olma olanaklarını temsil eden bir insandır; bu saptamadan yola çıkarak, günümüzde uluslararası ilişkileri, bir devletin gözde tekellerinin, öbür devletin gözde tekelleriyle ilişkilerinin belirlediğini rahatça söyleyebiliriz.

Toplumlarda, belli bir tarihsel ândaki *güçlerin durumu*, o halkların teknik gelişmişlik düzeyine bağlı olmasına karşın, bu güçlerin *kullanılması*, halkın bütünsel olarak hükümete bağlılığına, devletin örgütlenme biçimine bağlıdır. Uyum, refah ve uygarlıkta yeni bir ilerleyiş yaratabilen güçler, *devlet çerçevesinin içine*, yani özel olarak zengini daha zengin yapmak ve ayrıcalıklı sınıfları kollamak adına her tür ilerleyişin önüne dikilmek için kurulmuş örgütün etkinlik alanı içine girdikten sonra, zulmün, ayrıcalıkların ve bitmez tükenmez savaşların aracı olmaya başlarlar. Ayrıcalıklıların varlıklarına varlık kat-

maların, yoksulların daha da yoksullaşmalarını ve genel olarak sefaletin artışıını hızlandırırlar.

İşte, günümüzde tüm ekonomik güçlerin devlet çerçevesi içinde etkin olduklarını unutarak, devletin bir çözümlemesini yapmadan, devlet ideolojisi denen şeyin ne olduğunu bilmeden, devletin yoksulların zararına olarak varlıklılara sunduğu olanakları göz önünde bulundurmadan ekonomik güçlerle ilgili çözümlemeler yapan ekonomistlerin, ekonomik yapıyla ilgili nesnel gerçekliğin yanına bile yaklaşmamalarının nedeni budur.

Buraya dek, ayrıntılarına girmeden devletin önemli işlevleri üzerinde durduk: Mülkiyet, vergi, eğitim tekeli ve son olarak ülke topraklarının savunulması -yani savaş hukuku- ile ilgili yasal düzenlemelerini gözden geçirdik.

Ve devletin bütün bu etkinlik alanlarında hep bir ilkeyi -yoksul halk yığınlarını bir avuç sömürgecinin sömürüsüne terk ettiği ve onları olabildiğince bu durumda tutmaya çalıştığı ilkesini- gözettiğinin -ve şimdi de gözetmekte olduğunun- altını çizdik. Esasen devletin kuruluş amacı da budur ve devletler günümüzde de bu amaçlarına sadıktırlar.

Bugün üniversitelerin hukuk fakültelerinde anlatıldığının tersine olarak, insanlara kendi emeklerinin ürününden yararlanmaları hak-

kı hiçbir zaman, hiçbir devletçe tanınmamıştır. Tam tersine, her devlet geniş halk yığınlarını, emeklerinin ürününün büyük bölümünden yararlanma hakkından yoksun bırakır, bundan ayrıcalıklı sınıfların yararlanmasını sağlayacak yasal düzenlemeler yapar. Geniş halk yığınlarını yoksulluk çizgisine yakın bir çizgide tutmak ve onları geçmiş çağlarda toprak beylerinin ve rahiplerin; Ortaçağ'da toprak beyi, din adamı ve tüccarın ve nihayet günümüzde, sanayicilerin ve finans çevrelerinin sömürüsüne terk etmek, ister teokratik, ister oligarşik, isterse demokratik (yani kilise, artı, ayrıcalıklı sınıflar ya da sözde halk) olsun, bütün devletlerin temel ve değişmez görevidir.

Daha önce de değindiğimiz gibi, vergi, devletin bu temel amaç doğrultusunda kullandığı en önemli silahıdır. Devlet, yöneticilere, varlıklıların yararına olarak, yoksulların elinde avucunda ne varsa zorallım hakkı tanır; öylesine mükemmelleştirilmiş bir zorallımdır ki bu, uygulanır, hedefe ulaşılır, ama hiç göze batmaz. Vergi, insan emeğinin üretkenliğinin inanılmaz ölçüde artmasına karşın, yoksulluğu yapay bir biçimde sürdürmenin aracı olarak kullanılır; verginin bulunmasından sonra, geçmişte olduğu gibi insanların varlıklarına kaba bir biçimde el koymaya gerek kalmamıştır; vergi bu ilkel ve kaba yöntemin yerini alan incelmış bir zorallım yöntemidir. Kölesinin alın terini son damlasına dek sömüren feodal baronun, devletin koruyucu, kollayıcı kanatları altında yaptığı şeyin aynısını bugünkü devlet vergi aracılığıyla çok daha 'edeplice, nazikçe' yapmakta ve böylece elde ettiği serveti, gözdeleleri (ayrıcalıklılar) ile memurları arasında bölüşürmektedir.

Devletin, uyruklarını tepe tepe sömürmelerini sağlayarak, sınai, ticari ve finansal tekellere, zenginliklerine yeni zenginlikler katma olanağı sağladığı da üzerinde durduğumuz konulardan biri oldu. Bunun dışında, uygar ulusların bulduğu (bilim ve teknikteki ilerlemenin sağladığı), ya da geri kalmış ülkelerin sömürgeleştirilmesinin açtığı yeni zengin olma yollarından ulaşılan muazzam servetten yalnızca bir avuç ayrıcalıklılığın yararlandığını gösterdik. Bunu aynı zamanda, devletin de zenginleşmesini, yönetimini, erkini daha da güçlendirmesini sağlayan bir gelişme olarak vurguladık.

Ve son olarak, toplumsal eşitsizliğin, tekellerin ve her türden ayrıcalıkların öylece sürüp gitmesinde, devletin bir başka yetkisinin

-ordu besleme ve savaşıma hakkı- ne denli etkili olduğunu belirttik. Yurtseverlik, vatan topraklarının korunması gibi bahanelerle oluşturulan silahlı kuvvetlerden ve bunlara dayanarak çıkarılan savaşlardan her zaman toplumsal eşitsizliğin sürmesi için yararlanıldı. En eski çağlardan günümüze dek bütün fetihler, istilalar hep, devletin koruduğu gözdelelerin sömürüsüne yeni emek güçleri, yeni hammadde-ler sunmak için gerçekleştirildi. Aynı şey bugün de geçerlidir: Bütün savaşlar bankerlerin, spekülâtörlerin, ayrıcalıklı çevrelerin daha da zenginleşmeleri için araç olarak kullanılmaktadır. Ve barış dönemlerinde silahlanmaya giden kaynaklar ve bu uğurda devletin altına girdiği büyük borç yükü, hükümetlere göz kamaştırıcı servetler ve gözdeleleri arasından yeni sömürge-ler yaratma olanağı vermektedir.

Kayırlı bir grup yurttaşın, tüm halkın emeği üzerinden zengin olması ve emekçi halk yığınlarının sürekli olarak yoksulluk sınırında tutulması: İşte, Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nu yıkan halklar arasında -özgür kentler döneminden sonra, yani 16. ve 17. yüzyıllarda- gelişmeye başlayan ve adına *devlet* denilen merkezileşmiş siyasal örgütün tarih boyunca hiç değişmeyen temel ilkesi bu olmuştur.

Şunu hemen belirtelim ki, ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarının savunulması söz konusu olduğunda tüm devletlerin kendi uyruklarına ya da sömürgeleştirdiği halklara uyguladığı acımasızlık ya da 'iktidarın kötüye kullanılması' değildir burada vurgulanmak istenen. Memurların çalıp çırpması, bütün hükümetlerce uygulanan zorbalık, hükümetlerin yönettikleri halka reva gördükleri aşağılama, zulüm ya da sürekli propaganda ettikleri, ayakta tutmaya çalıştıkları ulusal düşmanlıklar, vb. şeyler de değildir sözünü etmek istediğimiz. Unutmamak gerekir ki, 'iktidar' ve 'iktidarın kötüye kullanılması' ister istemez iç içedir, el eledir ve memurlar, birbirinin çalıp çırpmasını kaçınılmaz olarak örtbas ederler, ya da memurların sevdikleri deyimle söyleyecek olursak, "bal tuttıkları için, hiç istemedikleri halde parmaklarını yalamak zorunda kalan" arkadaşlarına yarı yumulmuş gözlerle bakarlar.

Biz burada 'yüreğe taş basarak parmak yalama zorunluluğu' üzerinde durmayı gereksiz buluyor ve örgütün (devletin), insanlık tarihi boyunca kaç kez kurulduysa hiç değişmeyen özü (kilise-silahlı kuvvetler ve beyler'in, halk yığınlarına karşı el ele vermesi) üzerine

eğilmek istiyoruz. Hemen belirtmeliyiz ki, bu kutsal üçlüde yeni zamanlarda küçük bir değişiklik oldu: Burjuvazi (tüccarlar, sanayiciler, kapitalistler) halkası eklendi bu üçlüye ve bir de tabii korkunç bir memurlar ordusu.

Devletin, ayrıcalıklı sınıfların yararına olarak köylünün toprağına el koyup, topraksızlaşan tarım emekçilerini köylerini terk etmek zorunda bıraktığını hep biliyoruz. Aşsız, işsiz kalan ve bir iş bulabilme umuduyla kentlerde toplanmaya başlayan proleterleri devlet büyük kapitalistlerin, sanayi ve finans burjuvazisinin pençesine teslim etti, bunların gözdeleri tarafından köleleştirilmesine göz yumdu.

Fetihler her zaman, fetheden *halkların* değil, bu halkları yöneten sınıfların zenginleşmesi sonucunu doğurdu (halkların payına düşen yalnızca 'şan'dı); I. Napolyon'un generallerinin ve 'ordu ileri gelenleri'nin ne büyük bir servet sahibi olduklarını düşünün yeter! Bilimsel buluşlar ve gemi yapım tekniğindeki ilerlemeler devletlere büyük ordular besleme ve bunları taşıma olanağı sağlayınca, güçlü devletler bu olanaktan gelişmemiş ülkeleri 'sömürge' yapmakta yararlandılar. Ve Hollanda, İngiliz, Fransız, Alman, hatta Rus burjuvazisi, endüstrileri gelişmemiş ülkeleri sömürgeleştirmekte sıraya girdiler: Hatta bu ülkeler şu anda Afrika ve Asya'daki sömürgeleri paylaşmada (daha doğrusu, en yağlı parçaya kimin sahip olacağı konusunda) anlaşamadıkları için savaşa tutuşmak üzereler.

Bu olgu -işçilere ziyafet masasından dökülen kırıntılardan başka bir şey kalmadığı için- bu devletlere, daha doğrusu bu devletlerin burjuvazilerine 'aziz vatandaşları'ndan başkalarını da (istila ettikleri ülkelerin halklarını) sömürme olanağı sağlamaktadır. İşçilere gelince, efendilerin vaatlerine kanarak bu anafordan kendilerine de pay düşeceği umuduyla kendilerini aldatmaktadırlar. Ayrıca, yabancıların rekabetinden korunmak için yükseltilmiş gümrük duvarları talebinde bulunmakta ve kapitalistlerin kontrolündeki aşağılık basının oyununa gelerek -kendi yurttaşı olan sömürgeci ve onların elindeki en güçlü silah olan devletin gırtlığına çökeceğine-, komşusunun elindeki paya göz dikerek, onun gırtlığına çökmeye niyetlenmektedir.

11
DEVLET İŞÇİLERİN
ÖZGÜRLEŞMESİNİ SAĞLAR MI?

Eski ve yeni tarihin bize söylediği işte bu. Demokratlar, radikaller ve sosyalistler, kafalarındaki son derece trajik bir yanlışlığın sonucu olarak, işçilerin ve köylülerin korunmasını, işçi ve köylüleri yoksullaştıran ve onların sırtından beylerin, papazların, burjuvaların, finans çevrelerinin ve daha bir sürü ayrıcalıklı yöneticinin zenginliğine zenginlik katan korkunç araçtan, yoksulların sömürgeci-sömürgeci koruyucusu burjuva devletinden bekliyorlar, tekelci-sömürgeci-lerden istiyorlar bu korumayı! Devletin yok edilmesi için çaba göstermek gerek dediğimizde de bize, “Hele bir önce sınıfları yok edelim, ondan sonra devleti taş balta ve çakı ile birlikte antik çağın müzesine kaldırırız!” diye yanıt veriyorlar.¹

1) “Üreticilerin özgür ve eşit birliğine dayalı olarak yeni tarz bir üretim örgütlenmesini gerçekleştiren toplum, devlet aygıtını da layık olduğu yere, bronz balta ve çakı ile birlikte antikitenin müzesine yollayacaktır” (Engels, F., *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*; Marx, K., Engels, F., *Yapıtlar*, Cilt: 21, s. 173).

Geçen yüzyılın 50'li yıllarında da vardı bu türden gayri ciddi yaklaşımlar devlet konusunda ve Proudhon, devleti kurum olarak yok etmenin neden zorunlu olduğunu ve bu işin nasıl gerçekleştirileceğini açıklayarak bunlara şiddetle karşı çıkıyordu. Şimdi, içinde bulunduğumuz zamanda da aynı şeyler yineleniyor: "Hele bir devleti (iktidarı) ele geçirelim," diyorlar işçilere -ki devlet dedikleri çağdaş burjuva devlet!- "bakın ne biçim toplumsal devrimler gerçekleştiriyoruz!" Zamanımızın sloganı da bu!

Proudhon'a göre, işçiler kendilerine şu soruyu sormalıydı: "Toplumu nasıl örgütlemeli ki, halk yığınlarını ekonomik ve zihinsel yoksulluk içinde tutan ve onların emeklerini sömüren, insanlık tarihinin en karanlık dönemlerinde doğmuş bir kuruma, yani devlete ihtiyaç duyulmasın?" Onun bu açık, net sorusuna safsatayla karışık paradoksal bir yanıt verdiler.

Gerçekten de, sınıfların var olma aracı olan, onların varlıklarını adeta sonsuza dek sürdürme işlevini üstlenmiş kuruma dokunmadan, sınıfları yok edebilmek mümkün müdür? Tüm çağdaş gelişmelerin önümüze diktiği bu soruyu ciddi bir biçimde irdeleyecek, buna yanıt arayacak yerde insanlar ne yapıyorlar?

Bir sosyal-demokratın, bir reformcunun kendine soracağı ilk soru şu olmalıdır: "Uygarlık tarihi içinde, halk yığınlarının ayrıcalıklı sınıflar tarafından sömürülmelerine yasal bir nitelik kazandırmak üzere yaratılmış olan devlet, sömürülen bu yığınlar için de kurtuluş aracı olabilir mi?"

Öte yandan, üzerinde durulup düşünülmesi gereken bir başka konu da şudur: Çağdaş toplumların gelişme süreçleri içinde, toplumda düzeni sağlayacak, tek tek kişilerin çabalarının uyum içinde belli hedeflere yönelmesini gerçekleştirecek ve devletin hiyerarşik yapısına boyun eğmeden halkın özgürleşmesinin aracı olabilecek bir başka örgütlenme daha ortaya çıkmamış mıdır? Örneğin devletten önceki özgür kentler yapılanmasında tanık olduğumuz, meslek-zanaat temeli üzerinde ilk örgütlenmesini gerçekleştirerek, cadde-sokak-mahalle birliklerini oluşturan komünler; ya da günümüzde binlerce toplumsal gereksinime yanıt vermek üzere oluşturulan birbirinden farklı binlerce dernek; günümüzdeki değişik birliklerde kendini duyumsatmaya başlayan federasyon ilkesi... bütün bunlar, bütün bu

farklı örgütlenmeler, özgürlük hedefimize ulaşmada (devleti ve onun o kahrolası merkezi yapısını şimdikinden daha da güçlendirecek file çabalarda bulunmaktansa), asıl etkinlik göstermemiz gereken alanları oluşturmuyorlar mı?

Bir toplumsal reformcunun, eylemini, tavrını belirlemeden önce kendine sorması gereken birincil önemde bir soru değil mi bu soru?

Öte yandan, demokrat-radikaller de tıpkı sosyalistler gibi, bu soruyu daha da derinleştirecekleri yerde, devlet diyorlar başka bir şey demiyorlar, devletten başka bir şey bilmek istemiyorlar! Hayır, 'geleceğin devleti' değil bu, eski düşleri olan 'halk devleti' de değil, bütün letafeti, bütün şefkati, bütün babacanlığıyla çağdaş devlet, yani şu bildiğimiz devlet! Dediklerine göre bu devlet, tüm toplumsal yaşamı kapsamalıymış: Ekonomik, eğitsel, kültürel, sınai, adli, idari... toplumsal yaşamla ilgili olarak akla gelebilecek tüm etkinlik alanlarını...

Özgürlükleri peşinde koşan işçilere söyledikleri de şu: "Arkadaşlar, hele bir iktidara geelim: Sayın burjuvaların, kapitalistlerin sizi sömürmek için geliştirdikleri çağdaş yönetim aygıtı bizim elimize geçsin, ondan sonrası kolay!" Üstelik bunu ne zaman söylüyorlar? Tarihin bize verdiği bunca dersten sonra, en nihayet, yeni bir *ekonomik* yapılanmanın, *özgürlükleri için uğraş verenlerce* geliştirilecek yeni bir *siyasal* yapılanma olmadan asla vücut bulamayacağını hiç unutmamacasına öğrendiğimiz bir zamanda!

Feodal hukuk - ve mutlak kral egemenliği; korporatif örgütler - ve özgür kentler. 12.-15. yüzyıl kent cumhuriyetleri; tüccar sınıfının egemenliği - ve yöneticilerle askerlerin egemenliği altındaki yine aynı kent cumhuriyetleri; emperyalizm - ve 17.-18. yüzyıldaki askeri devlet; burjuvazinin egemenliği - ve temsili yönetim... bütün bu yönetsel yapılanma biçimlerinin hep el ele yürümeleri de mi bir kanıt anlamı taşıyor bu beyler için?

Bugün sahip olduğu gücü edinebilmek ve bilimdeki onca gelişmelere, demokrasi yolundaki onca kazanımlara karşın, ele geçirdiği iktidarda tutunabilmek için burjuvazi 19. yüzyıl boyunca yoğun çaba ve büyük bir hünerle temsili yönetim biçimini geliştirdi.

Ve çağdaş proletaryanın bugün yükselttiği şiarlar, öylesine ürkek, öylesine cılız ki, 1848 devriminin hedeflerinin bile bunlardan daha ileri olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Özgürlüğünü elde edebilmek

için proletarya hangi siyasal yapılanmayı gerçekleştirmelidir ve gerçekleştirebilir? Her toplumun yaşamının en önemli iki alanını oluşturan; yaşamak için gerekli nesnelerin toplumsal üretimi ve üretilen bu nesnelerin toplumsal tüketimi konularını nasıl bir örgütlenmeyele çözmeyi düşünmektedir? Herkesin emeğinin ürününü kendisinin kılmayı ve herkese harcadığı emeğe karşılık *refah* sağlamayı nasıl başaracak? Devletin asla altından kalkamayacağı, ama işçilerin başarımları gereken 'emeği örgütlenme' (iş organizasyonu) işini hangi form altında gerçekleştirecek?

Fransız proletaryasının, geçmişin (1793-1848 döneminin) deneyimleriyle, beyin niteliğindeki önderlerinden yanıtlarını istedikleri bu sorular bugün sorulabiliyor mu? Ve soruluyorsa eğer bunlara hangi yanıtlar veriliyor? Hiçbir şey söylemeyen, kaçamak yanıtlarla geçiştiriliyor bu sorular: "Burjuva devlet egemenliğini ele geçirin ve bu gücü devleti çağdaşlaştırmakta, hakları genişletmekte kullanın – böylece sizin özgürleşme sorununuz da çözümlenmiş olacak!"

Ört ki ölem! Bir kez daha proletaryaya ekmek yerine taş uzatılıyor! Üstelik bu kez güvenini, kanını, canını sunduğu insanlar tarafından!

Tarih içinde gelişmiş, gelişirken de toplumun kimi katmanlarını ayrıcalıklarla donatmış, bütün çabası bu ayrıcalıkları daha da genişletmek, berkitmek olan bir kurumdan bu ayrıcalıkları yıkıp yok etmesini istemek demek, tarihsel süreç içinde oluşmuş toplumsal yapılanmaların ne olduğunu hiç mi hiç anlamadığını itiraf etmek demektir. Ve doğadaki tüm organizmaların, dahası genel olarak doğanın en genelgeçer kuralını bilmemek demektir bu: Yani her yeni işlev, yeni hareket, yeni görev yeni organlar gerektirir ve bu yeni organları oluşturacak olan da bizzat bu yeni hareketin, yeni görevin kendisidir. Ve bu, düşüncelerini yeni gelişmelerin gerektirdiği yeni ufuklara açamayacak kadar tembel, ürkek, korkak olduğunu kabul ve itiraf etmek demektir.

Tarihin apaçık ortaya koyduğu bir gerçeklik var: Tarih boyunca sahneye çıkan her yeni toplumsal sınıf ya da katman, kendisinin (ve kendisiyle birlikte toplumun) *ekonomik* çıkarları adına etkinlik göstermeye başladığında, kendilerini bu hedefe ulaştıracak *yeni siyasal örgütlenme biçimleri* bulmuşlardır ve bu yeni siyasal örgüt biçimleri,

toplumsal yaşamda yeni ortaya çıkan katmanlara, kendilerinin başlattıkları yeni döneme kendi özelliklerinin damgasını vurma olanağını sunmuştur. Herhangi bir toplumsal devrimin bu genel kuralın dışında yer alabilmesi mümkün müdür? Bu yaratıcılık (siyasal yapılanma yaratıcılığı) olmadan, toplumsal bir devrimin gerçekleştirilebilmesi mümkün müdür?

12. yüzyıldaki komün ayaklanmaları (İtalya'da 11. yüzyılda) ve kurulan bu komünlerde rahip-baron ve kral egemenliğinin kurduğu feodal köleliğe son verilmesi, tarihe yeni bir sınıfın girişi olarak kendini tescil ettirmiştir. Bu yeni sınıf (bir önceki bölümümüzün konusuydu) sınıfsal özgürlüğü için çalışırken, yeni bir uygarlık ve buna bağlı olarak, bu uygarlığı geliştirecek yeni bir kurum -yapılanma- gerçekleştirdi.

Serfin yerini zanaatkâr almaya başladı. Özgür bir insandı zanaatkâr ve kurduğu komünün duvarlarının berisinde, bilim ve tekniğe müthiş bir ivme kazandırdı; Galileo'dan başlayarak, özgürleşmiş insan için yeni bir çağın kapılarını açtı. Bu yeni özgür yaşamdan alabildiğine yararlanan düşünür ve sanatçılar, Antik Yunan'da büyük gelişme gösteren, ama daha sonra Roma İmparatorluğu'nun ve çürüten bu imparatorluğu tarih sahnesinden silen barbar dönemin karanlıkları içinde tükenip giden doğal bilimler ve felsefe alanında inanılmaz bir yaratıcılık sergilediler. Mimaride bugün hâlâ aşamadığımız yapıtlar yarattılar; uzak denizlere açılma konusunda hem büyük bir yaratıcılık, hem de inanılmaz bir cesaret gösterdiler. İnsanoğlunun en yüce ideallerinin karşılık bulduğu Rönesans'ı yarattılar.

Şimdi düşünelim: Atalarımız, Avrupa'da 5. yüzyıldan 12. yüzyıla dek süren bu yapılanmaya iğreti bir şekilde, ürkekçe tutunmuş olsalardı bütün bu mucizeleri gerçekleştirebilirler miydi? Geçmiş kölelik döneminin can çekişen kurumlarıyla iç içe geçmiş Roma İmparatorluğu'nun kalıntıları, 'barbarlar'ın -İskandinavların, Gallilerin, Saksonların ve Slavların- getirdikleri, bireyselliğe saygılı, o kıpır kıpır, canlı federatif ruhu ânında boğar, yok ederdi. Ve biri çıkıp da söylesin: Bugün özgürleşmek isteyen, bunun için uğraş veren insanlar, şu ânda halk yığınlarının münadiliğine soyunanların yaptıkları gibi bu çürümüş yapıya mı halkalanmalıdır?

Elbette, hayır! Özgür kentlerin insanları, daha ilk günden ‘ant-daşları’yla (aynı antı paylaştıkları arkadaşlarıyla) birlikte, duvarlarla güvence altına aldıkları özgür kentlerinde yeni kurumlarını oluşturmak için kolları sıvadılar. Kent halkını oluşturan bütün unsurları (bağımsız, *egemen*, ‘devletsi’ birimlerce benimsenen) ölçütlere uygun olarak sokaklara, mahallelere ya da sokak federasyonlarına göre; ayrıca gildiyalara ya da bugünün diliyle söyleyecek olursak meslek birliklerine göre, zanaatlarına göre örgütlediler (her örgüt bağımsızdı, *egemendi*, her örgütün kendi ‘mahkeme’si, sancağı ve milis gücü vardı) ve nihayet bütün bu örgütleri, yani federasyonu, birlikleri, sokakları, zanaatları ve gildiyaları temsil eden *forum*, *veçe*, halk meclisi örgütlenmesini gerçekleştirdiler. Böylece üç-dört yüzyıl içinde, Roma İmparatorluğu’nun da Doğu’nun teokratik imparatorluklarının da ruhuna tümüyle aykırı bir dizi *kurum* oluşturdular. Bağımsız kent devletlerinin gücü bu kurumlardan kaynaklandı; bu kentlerin, insanlığın düşünsel-kültürel gelişimindeki son derece önemli, anlamlı yerleri de bu kurumlardan kaynaklandı.

İnsanlık tarihinin en şanlı sayfalarından birini oluşturan özgür komünler dönemine ilişkin olarak hiçbir şey duymak, bilmek istemeyenlerle (tüm eğitim programları kafaları ahmaklaştırmak üzerine düzenlenmiş olan) devlet okullarının başarılı öğrencilerini, yani anlı-şanlı devletçilerimizi bir yana bırakalım; bunların dışında bir tek kişi çıkıp da, Ortaçağ komünlerinin, yüzyılların biriktirdiği zifiri karanlığın ortasında büyük bir uygarlık yaratmasını sağlayan şeyin, federatiflik ilkesinden kaynaklanan ve kişiliğe saygı duyan bu yeni kurumlar olmadığını, altını çizerek yineliyorum, özellikle bu yeni kurumlar olmadığını söyleyebilir mi?

12 ÇAĞDAŞ ANAYASAL DEVLET

Sanayi ve ticaret burjuvazisi için de aynı şeyler söylenebilir. Devletin tarihsel rolü bölümünde yer verdiğimiz (Moğol, Türk ve Mauri saldırıları ve komünlerdeki içten çürüme, vb. gibi) nedenlerle, Avrupa'da 16.-17. ve 18. yüzyıllarda, komünlerin yıkıntıları üzerinde askeri-monarşik devletlerin kurulmasına tanık olundu. Ama iki yüz küsur kadar yıl sonra -önce yaklaşık olarak 1648'de İngiltere'de, ondan yüz kırk yıl sonra da Fransa'da- sanayi burjuvazisinin devleti ile- ri doğru bir adım daha attı. Çünkü burjuvazi, halk yığınları XIV. Louis gibi "Devlet-ben'im!" diyebilen kralların sarayları çevresinde yapılanan bürokrasinin yönetimi altında kaldıkça, her türlü kültürel gelişmenin karşısına engel olarak dikilen kilisenin egemenliği sürdükçe, sınai, ticari ve kültürel gelişme adına arzuladığı adımların hiçbirini atamayacağını anlamıştı.

Dönemin önde gelen insanları: halk yığınları, sarayın şakşakçı uşak takımının ve ruhban sınıfının denetiminde kaldıkça; geçmişin, şimdinin ve geleceğin ayrıcalıklarının sahibi olarak büsbütün güçlenmiş olan devleti, saray-kilise ve bunların gözdeleri yönetmeye devam ettikçe: sanayi, ticaret, eğitim, bilim, teknik, sanat, toplumsal moral alanında hiçbir ilerleme sağlanamayacağını ve halk yığınlarının, gırtlaklarına kadar gömüldükleri sefalet çukurundan kurtulamayacaklarını görüyorlardı.

Kendi gücünün ayırdına varan İngiliz ve Fransız burjuvazisi ne yaptı peki? Hanedanın yerine hükümeti koymak ya da kralın yerine -yine krallar tarafından kurulmuş- devleti koymak gibi basit bir önlemle mi yetindi? Tabii ki hayır!

Bu devrimi gerçekleştirenler, halk yığınlarını, gömüldükleri sefalet batağında bırakmaktansa, tasarladıkları derin ekonomik devrimin içine çekmeyi yeğlediler. Ve bu devrimle, kral egemenliği döneminde geliştirilmiş olan bütün kurumların tepeden tırnağa değişmesi sağlandı!

Devrimciler ilkin, kralın (ve yakın çevresinin) egemenliğine son vermeyi, egemenliği, saraydan ve kiliseden alıp, -kendi adlandırmalarıyla- 'üçüncü katman'ın temsilcilerine vermeyi düşündüler. Ama çok geçmeden bunun yeterli olmayacağını, tüm eski yapıyı yok etmeleri, toplumun yapılanmasını tepeden tırnağa değiştirmeleri gerektiğini anladılar. Ve yenilgiyi kabul etmeyen kralın yeniden karşılırlarına dikildiğini görünce, halkın kudurmaya hazır tutkularını saraya ve kiliseye karşı ateşlemekte hiç ikirciklenmediler; amaçları, sarayı ve kiliseyi -güçlerinin temelini oluşturan topraklardan- yoksun bırakmaktı.

"Yine de," diye karşı çıkanlar bulunacaktır şimdi bize, "yine de, devleti yok etmediler. Halkın daha da ileri gideceğini, devletten ele geçirdiği topraklar üzerinde komün federasyonlar, seksiyonlar kuracağını, yepyeni bir ekonomik yapılanmaya gideceğini görünce bütün güçleriyle halka direndiler."

Çok doğru. Ama unutmamak gerekir ki, İngiliz ve Fransız burjuvazisi kendi yararlarına kullanabilecekleri ayrıcalıkları olan kurumları yıkmak istememişlerdir. Onların tek istekleri, soylularla ruhban sınıfının yerini almak ve onların ayrıcalıklarından yararlanmaktı. O bakımdan da burjuvazinin devleti yıkmaya girişmemesinde şaşılacak

bir yan yoktur. Kilisenin ve soylular sınıfının zenginleşmesini sağlayan kurum ayakta kalmalıydı; yalnız artık sıra burjuvazideydi, bundan böyle onun zenginleşmesinin aracı olmalıydı bu kurum: Sana-yide, bilimde yeni ufuklar açarak, bilgiyi yayarak, özgürleşmiş emeği üretim sürecine sokarak gerçekleştirmeliydi bunu (halkın emeği eskiden nasıl soyluların ve kilisenin zenginleşmesi için kullanılmışsa, bu kez de özellikle burjuvazinin zenginleşmesi için kullanılmalıydı).

Yerleşmiş, kökleşmiş ayrıcalıkların kalıtıcısı olunca, burjuvazi doğal olarak devleti yıkma gereğini duymamıştır. Hatta tersine, devletin ve onun memurlarının güç ve olanaklarından yararlanacak olanların önünde sonunda kendisi ve çocukları olduğunu görerek, devletin gücünü artırmak, etkinlik alanlarını genişletmek için çaba göstermiştir.

Bir tek halk, daha doğrusu Desmoulins'in "Marat'tan öte" diye adlandırdığı, toplumdaki herhangi bir sınıf tarafından sömürülmeyi de, yönetime boyun eğmeyi de reddeden halkın bir kesimi, özgürlük diyor başka bir şey demiyordu. Aslında, devletin yerini alacak yeni bir siyasal yapılanmanın temellerini gerçekten de atmaya başladı halk. Bu siyasal yapılanma *komündür*: bağımsız kent, bağımsız kent toplumu. Böylesi bir adem-i merkezîyet (desantralizasyon) büyük kentlere yetmeyince, bir adım daha ileri gidildi ve *seksiyonlar*, yani kentlerin değişik bölgelerinin (semtlerin) bağımsız birlikleri kuruldu.

1789 devrimi sırasında gerçekten de şaşırtıcı olaylara tanık olduk. Ulusal Meclis kaçınılmaz olarak, devrimin derinlemesine gelişmesine, özellikle de halk yığınlarının gerçekten özgürlüklerine kavuşmasına karşı koyan geçmişin temsilcilerinden oluştuğu için, komünler devrimi daha ileri noktalara taşımak istediler. 1789 yılında Michelet ve Aulard'ın son derece yerinde anlatımlarıyla Belediye Devrimi gerçekleşti. Devrim kararnamelerle yapılamayacağı için; her egemenlik, bulunduğu yerde yıkılacağı ve hemen oracıkta o yerde yaşayan halka ait kılınacağı için, binlerce köy ve kent 'belediye'si, bulundukları yerde feodal hukuku yıkma göreviyle karşı karşıya kaldı. Milli Meclis'in 4 Ağustos 1789'da bu olguyu genel bir *ilke* olarak benimseyebileceğini açıklamasından ve aradan dört yıl geçtikten sonra ancak açıklayabilmesinden çok önce (Jirondistlerin Konvansiyon'dan kovulmalarından sonra) belediyeler Fransa'nın bazı bölgelerinde bu bağlamda etkinliklerine başlamışlardı bile.

Ama belediyeler, özellikle de büyük kentlerin ilerici seksiyonları bununla yetinmediler. Ulusal Meclis ruhban sınıfının topraklarının müsadere edilip satılacağını açıkladığında, devletin bu kararın nasıl, hangi düzenlemelerle hayata geçirileceğine ilişkin hiçbir hazırlığı yoktu. İşte bu koşullarda komünler (büyük kentlerde seksiyonlar), toprak mülkiyetindeki bu büyük devrimci değişimin hayata geçirilmesinde kendilerinin her görev ve sorumluluğu üstlenebileceklerini açıkladılar. Bu önemli işi hakkıyla ancak onlar başarabilirlerdi, *nitekim başardılar da*.

1792 savaşı patlayıp da *devletin gölgesi üzerinden kalkınca*, halkın yaratıcı ruhunda daha da büyük bir canlanış görüldü. Savaş devrim için ölüm kalım sorunu haline gelince, Fransa kral hanedanının davetiyle yabancıların istilasına uğrayınca, yani ne askeri, ne de subayı olan Cumhuriyet'in yabancı silahlı güçleri ülke topraklarından kovmak gibi *imkânsız bir şeyi başarmak* durumuyla karşı karşıya kalınca, seksiyonlar ve komünler (devletin üstesinden gelmek için hiçbir mekanizmaya sahip olmadığı) bu muazzam görev için kolları sıvadılar. Öncelikle gönüllü toplamak, yani *insan seçmek* gerekti; sonra gelenlere çizme, ekmek, tüfek, fişek, barut vermek gerekti: tabii öncelikle bütün bu nesneleri bir yerlerden bulmak gerekti: Çünkü bu ölüm kalım ânında Cumhuriyet'in *hiçbir şeyi yoktu*: ne ekmeği, ne tüfeği, ne çizmesi, ne de giysisi...

Gerçekten de, gönüllü olarak gelenler arasından yurt savunması için güvenilir olanların seçimini kim yapacaktı? 'Tüfeği, fişegi ve ekmeği' alan gönüllünün, koşup kralcı haydutlara katılmayacağından kim emin olabilirdi? Giysilik kumaş, çizmelik deri bulma işini kim üstlenecekti? Bulunan kumaştan giysiyi kim dikecek, güherçileyi kim, nerden bulacaktı? Ve son olarak, iki yan arasında gidip gelen tereddüt içindeki gönüllüye, kendi kentinde yürütülen devrim hareketiyle ilgili, karşı devrimcilerin entrikalarıyla ilgili tüm gerçeği kim söyleyecekti? Onun yüreğinde imkânsızı başarmak, zaferi kazanmak için zorunlu olan kutsal ateşi kim tutuşturacaktı? İşte her biri birbirinden çetin bütün bu sorunların üstesinden seksiyonlar ve komünler geldiler. Devletçi-tarihçiler istedikleri kadar hafife alsınlar, bıyık altından gülsünler, alay etsinler; Fransız halkı o kutsal mücadelenin anısını yüreğinde koruyor ve bize gerçeğin ne olduğunu öğretiyor!

Sormak gerek: Halkın, onun o adsız kahramanlarının olağanüstü çabaları olmasaydı, acaba Bastille ve Tuileries alınabilir miydi? Cumhuriyetçiler düşmanı püskürtebilirler miydi? Ve yine Cumhuriyetçiler (tabii şu ânda bizim kalemimizden döküldüğü biçimiyle değil de, bir başka biçimde) *toplumsal yaşamın yeni evresi için, bu evrenin hiç eksiksiz ortaya çıkmasını sağlayacak yeni bir organizma gerektiğini* anlamasalardı kral egemenliğine ve feodalizme son verebilirler miydi? Bu organizmayı komünlerde ve (geçici komitelerle birbirine bağlanan ve olaylar gerektirdikçe her seferinde geçici komiteleri yeniden kurulan, komünlerden bağımsız sayılabilecek) devrimci seksiyonların mücadeleciliklerinde, devrime bağlılıklarında bulmasalardı bütün bu zorlu işleri başarabilirler miydi?

13
ÇAĞDAŞ DEVLETİ GÜÇLENDİRMEK
AKILLICA BİR İŞ MİDİR?

Demek ki halkın -her şeyi üreten, ama ürettikleri dağıtılırken bundan pay almasına izin verilmeyen geniş halk yığınlarının- özgürleşebilmek için, yaratıcı gücünün bütünüyle ortaya çıkmasına olanak sağlayacak araçlar bulması ve hem üretimi, hem de tüketimi biçimlendirecek yeni yöntemler geliştirmesi gerekiyor.

Devlet ve ulusal temsili meclis bu araçları ve yöntemleri bulamaz. Bunları ancak sürdürdüğü nesnel yaşamın kendisine sunduğu olanaklarla, kendi akli ve örgütçü ruhuyla tüketicinin ve üreticinin kendisi bulabilir; ve bunların, yaşamın gündelik gereksinimlerine göre mükemmelleştirilmesi de yine onun işidir.

Siyasal örgüt biçimiyle ilgili olarak da aynı şey geçerlidir. Halk yığınlarının, kendilerine karşı devlet koruması altında sürdürülen sö-

mürüden kurtulabilmesi de, ancak halk inisiyatifinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine engel olan siyasal egemenlik biçimine boyun eğmemekle mümkündür. Bu siyasal yapılar, halkın köleliğinin sonsuza dek sürmesi için, *halkın yaratıcı gücünün gelişmesini*, onun karşılıklı yardım kuruluşları yaratmasını *engellemek için* hükümetler tarafından geliştirilmişlerdir. Bu bakımdan, hükümetlerin güttüğünün tam tersi amaçlara ulaşabilmesi için yepyeni siyasal yapılanma biçimleri geliştirmesi gerekir halkın.

Ama eğer, tüketim ve üretim biçimlerini değiştirmek için, üreticiler sınıfının, toplumun siyasal örgütleniş biçimini değiştirmek zorunda olduğunu kabul edersek, o zaman *çağdaş burjuva devleti* -sahibi olduğu siyasal tekeller şurada dursun- gücüne güç katacak sını ve ticari tekellerle güçlendirmenin ne kadar yanlış bir şey olduğunu da kabul etmemiz gerekir.

Devletçi entelektüellerimizin gönlünü hoş tutmak için, hükümet üyelerinin gökten inmiş melekler olduğu düşsel bir devletten söz etmiyoruz burada. Bu türden düşlemlere kapılmak, devrim gemisini su altındaki kayalara bindirmektir. Devlet deyince, bugünkü *çağdaş burjuva devleti* anlamamız ve bu *kurumu* durmadan yeni silahlarla güçlendirmenin akıllıca bir davranış olup olmayacağını düşünmemiz gerekir.

Varlık amacı emekçileri köle durumunda tutmak olan kurumun emrine muazzam bir demiryolu ağını vermek akıllıca bir davranış olur mu? Yargı, eğitim, savunma, sömürgelerin yönetimi, vb. şurada dursun, alkollü içki, tütün, şeker, banka, kredi, vb. tekellerle bu kurumu güçlendirmek akıllıca bir davranış mıdır?

Zulüm ve sömürü için yaratılmış ve bütün bu silahlarla bir kat daha güçlendirilmiş bir kurumun devrimin aracı olabileceğini ummak, bürokrasinin tutuculuğuna ve kurumun kendini savunma gücüne ilişkin olarak tarihin bize verdiği onca dersten hiçbir şey anlamamış olmak anlamına gelmez mi? Devrimcilerin içine düştükleri iddia olunan hata, asıl, kralı def ettik mi cumhuriyete kavuştuk, bir sosyalist-diktatör atadık mı kolektivizme kavuştuk düşlemine kapılmak değil midir? Bu da bir yana, daha bu yakınlarda -1905 ve 1906 yıllarında Rusya'da- gerici bir devleti demiryolu tekeliyle, alkollü içki tekeliyle güçlendirmenin ne büyük tehlike yarattığına tanık olmadık mı?

XVI. Louis, hazinesi tamtakır olduğu için, anayasa diye tutturarak burjuvazi karşısında teslim bayrağını kaldırırken; Çin'i yüzyıllardır yöneten Mançurya hanedanı cumhuriyetçilere karşı mücadele etmek için borç para bulamayıp da tahtı bırakırken; Rusya'da 1905 devriminin köşeye sıkıştırdığı Romanov hanedanı, 1906 yılında Fransa'dan kolayca 1 milyar 200 milyon borç bulmadı mı? Nasıl oldu bu iş? Rus Duma'sı yabancı finans çevrelerine yönelik bir Manifesto yayınladı ve "Sakın Rusya'ya borç vermeyin" dedi, "iflasın eşliğindedir Rus devleti!" Rusya hakkında Duma üyelerinden daha bilgili oldukları anlaşılan yabancı finans çevreleri de bu Manifesto'ya şu yanıt verdiler: "Devletinize 60 bin verstlik demiryolunu, o yolu yapan kumpanyadan geri alarak verdiğiniz biliyoruz; ayrıca votka tekeli gibi muazzam bir tekelin de olduğunu biliyoruz devletinizin elinde... Biz niye korkalım Rusya'dan? XVI. Louis'nin müflis Fransa'sı mı Rusya!"

Ve gözü kapalı verdiler, Rusya'ya bir milyar iki yüz milyonu.

Gelelim radikallere ve sosyalistlere... Ne yapıyorlar bunlar? Ne yap-sınlar: Çağdaş burjuva devletin sahip olduğu mali gücü daha da artırmaya çalışıyorlar! Kendilerine -bir zamanlar bana İngiliz kooperatifçilerin sordukları- şu soruyu sorma zahmetine bile katlanmıyorlar: "Demiryollarını doğrudan doğruya işin profesyonellerine, demiryolcular sendikasına bırakmanın ve böylece hem bu kurumu kapitalist sömürünün aracı olmaktan kurtarmanın, hem de burjuva kumpanyalardan çok daha tehlikeli bir başka kapitalistin, yani devletin, gücüne güç katmaktan kaçınmanın bir yolu bulunamaz mı acaba?"

Ama hayır! Bu entelektüel devletçiler, okullarında öğrendikleri, her şeye gücü yeten kurtarıcı devlet ninnisinden başka bir şey duymamak için kulaklarını tıkamışlardır; hem öylesine ki, Vidal'in -"bilimsel sosyalizm" adıyla kutsadıkları- kapitalist-devletçi kolektivizmiyle hipnotize olmuş gibi gidişleri karşısında, "Sakın ha, böyle giderseniz boynunuzu kıracaksınız!" diye bağırانları da duymazlar.

Bu gidişin yarattığı sonuçları -yalnızca Rusya'da olduğu gibi kritik ânlarda değil-, Avrupa'nın gündelik yaşamında sürekli görüyoruz. Demiryollarının devletin elinde olduğu yerlerde bir grev tehdidiyle karşılaşan hükümetin yapacağı şey çok basittir: "Bütün demiryolcuları işçileri bugünden itibaren silah altına alınmıştır" şeklinde iki satırlık bir kararname her şeyin sonu olur. Grev, derhal devlete

başkaldırı olarak nitelenir ve grevci işçiler, plutokrasiyi koruma ve kollama görevinin değil, devleti koruma ve kollama 'görevi'nin gereği olarak kurşuna dizilir. Kömür ocakları, büyük silah ve askeri donanım fabrikaları, çelik döküm tesisleri -hatta gıda üreten küçük fabrikalar- için de aynı durum söz konusudur.

Böylece toplumda -yalnız burjuvazi arasında değil, işçiler arasında da- yeni bir anlayış yerleşiyor. Emegın sömürölmesi, artık yasaların koruyucu kanatları altına almıyor. Sömürü tıpkı devlet gibi, onunla aynı yasal çerçeve içinde bir *kuruma* dönüşüyor... *Anayasanın* bir parçası oluyor: Tıpkı Fransa'da Büyük Devrim öncesindeki serflik hukuku gibi; ya da Rusya'da, soylular ve ruhban sınıfları karşısında halkın köylü-esnaf-tüccar şeklinde (yaptıkları işe göre) bölümlenmesi gibi...

Kapitalist devlet düşüncesinin bizi götürmekte olduğu nokta tek bir cümleyle özetlenebilir: "Sömürölen olma hakkı!"

14 SONUÇ

Buraya kadar anlattıklarımızla, devleti, toplumsal yaşamın değişik alanlarını yönetmek üzere seçilmiş ya da atanmış memurların hiyerarşik yapıdaki örgütü olarak değerlendirmek gerektiğini, bu kurumu bundan başka biçimde nitelemenin son derece yanlış olacağını saptadık. Saptadığımız bir başka şey de, ‘personel değişikliği’ yaparak bu ‘makine’yi istediğimiz yöne yürütemeyeceğimiz gerçeği oldu.

Devletin tarihsel -siyasal ve toplumsal- işlevi yalnızca bu yolla sınırlanabilecek olsaydı, devlet yerel kurumların özgürlüklerini yok etmez ve bugün yaptığı gibi, bütün toplumsal alanlarla ilgili işleri -yargı, eğitim, din, bilim, sanat, ordu, vb.- merkezileştirip bakanlıklarının elinde toplamazdı; bugün yaptığı gibi vergi salmaz, vergiyi varlıkların yararına olarak -günümüz genç İngiliz ekonomistlerinin de-

yişiyile- emekçi halkı 'yoksulluk sınırı' altında tutmanın aracı olarak kullanmazdı; yarattığı tekellerden, bilimsel-teknik ilerlemenin kazanımı olan zenginliklerden, zenginlere daha da zengin olma olanağı sağlamak için yararlanmazdı.

Aslında olayın özü: Devletin -üniversitelerimizde anlatıldığı gibi- toplumda 'uyum' sağlamayı amaçlayan bir yönetsel örgütlenme değil, bunun çok ötesinde bir şey olduğu gerçeğinde yatmaktadır. Devlet, toplumda küçük bir azınlığın elde ettiği ayrıcalıkları korumak ve işçi yığınlarının emeğini sömürmek üzere, üç yüzyıl gibi uzunca bir süre içinde yavaş yavaş oluşmuş bir örgüttür; bu örgütün amacı, bu haklarını daha da genişletmek ve bunlara yenilerini eklemek için, yasalarla geçim araçlarından yoksun bırakılmış yurttaşları, hükümetin ihsanlara boğduğu bir avuç azınlığın kölesi yapmaktır. Devletin özü de gerçek yüzü de budur. Bunun ötesi boş laftır, yani uyruklarının kendisi hakkında öyle düşünmelerini sağlamak için devletin bizzat telkin ettiği ve insanların da üzerlerinde hiç kafa yormadan papağan gibi yineledikleri şeylerdir; tıpkı egemenlik ve zenginlik ihtirasını gizlemek amacıyla kilisenin söylediği türden sözümona 'ulvi' la-kırdırlardır. Kilise için de devlet için de halka egemen olmaktan başka amaç yoktur! Egemenlik, ille de 'egemenlik'.

Ama artık bütün bunları ciddi bir eleştiri süzgecinden geçirmenin ve 19. yüzyılın radikalleriyle onların sürdürücüsü sosyalistlerin güçlü devlet tutkularının nereden kaynaklandığını kendimize sormanın vakti geldi. Kendimize bu soruyu sormuş olsaydık görürdük ki, bu tutku her şeyden önce, Büyük Devrim'in Jakobenlerinin bir yanlışından, daha doğrusu Jakoben Kulübü'nde doğmuş -ya da yaratılmış- bir efsaneden kaynaklanıyor. Çünkü Devrim'in -Michelet dışındaki- tüm burjuva tarihçileri, devrimin açıkladığı yüce ilkelerin ve Devrim'in krala ve onun hempalarına karşı verdiği büyük savaşın şanını hep bu kulübe ve onun taşradaki şubelerine mal ettiler.

Ama artık bu efsaneyi arşivlere, kilise ve devletle ilgili öbür efsanelerin yanına gömmenin vakti geldi. İnsanlar artık yavaş da olsa, Devrim'le ilgili gerçekleri anlamaya başladılar. Jakoben Kulübü'nün halkın değil, devrimden yararlanmak için iktidara gelen burjuvazinin kulübü olduğunu; can pazarının yaşandığı hiçbir kritik anda bu kulübün Devrim'in öncülüğünü yapmadığını, tam tersine Devrim'in

o korkunç dalgalarının kıyıya attığı şeylerle yetindiğini, hatta bunların bile değerlerini hiçe indirdiğini ve kendilerinin burjuva dünya görüşlerinden daha ileri ufukları gören ve oralara doğru kanatlanmak isteyenleri giyotinle yok ettiğini artık herkes anlamaya başladı.

Halkın eşitlik yolundaki çabalarını boşa çıkararak iktidara gelen Jakoben Kulübü, kısa sürede burjuvazinin sarsılmaz kalesine dönüştü. Pek çok tarihçinin Jakobenleri alkışlaması da özellikle bu nedenledir, yani halkın eşitlik ve komünizm uğruna mücadelesini engellediği içindir.

Memur üretme çiftliği gibi çalışan bu kulübün son derece güçlü öyle bir devlet ideali vardı ki, bunun içinde bağımsız ve egemen komünler türünden yerel iktidarlara yer olmadığı gibi, işçi sendikaları türünden profesyonel örgütlere de yer yoktu. Kendi iradelerinden başka hiçbir iradeye yaşam hakkı tanımıyorlardı. Bu durum onları kaçınılmaz olarak toplumsal güvenlik-polis komitesi diktatörlüğüne ve yine aynı kaçınılmazlıkla Konsül diktatörlüğüne ve İmparatorluğa götürdü. Jakobenlerin komünlere, özellikle de Paris Komünü'ne ve onun seksiyonlarına saldırmalarının asıl nedeni budur (seksiyonları Güvenlik Komitesi'nin gözetimi altındaki basit polis bölgelerine dönüştürdüler). Dinsel ayinleri ve din adamlarını desteklemelerine karşın, kiliseye savaş açmalarının da nedeni budur. İster taşra bağımsızlığı (yerel bağımsızlık) şeklinde olsun, ister zanaat, eğitim, bilim, sanat örgütlenmeleri, yani meslek bağımsızlığı şeklinde olsun, bağımsızlık en dayanamadıkları şeydi, bu yüzden de bu bağımsız kuruluşları darmadağın etmekte gecikmediler.

XVI. Louis'nin "Devlet-benim!" sözü, Jakobenlerin "Devlet-biziz!"i yanında çok masum kalır. Tüm ulusal yaşamın muazzam bir memur piramidince yutulması olarak tanımlanabilir Jakoben düzeni; yüzyıllardır olduğu gibi yine bir avuç ayrıcalıklı yurttaşı zengin etmeye, geniş halk yığınlarıymısa yoksulluk içinde tutmaya dönük bir yapılanma, ya da. Yalnız, eski rejimde olduğu gibi halkı dilenmek durumunda bırakacak tam bir yoksulluk değildi bu; çünkü aç yoksuldan burjuvazinin gereksindiği işçi olmaz. İnsanları, kendilerini sömürmek isteyenlere, yaşamlarını zar zor sürdürebilecekleri bir ücret karşılığında işgüçlerini satmaya hazır halde tutan bir yoksulluktu bu.

Buydu işte Jakobenlerin ideali. ‘Gözü dönmüşler’ ve ‘anarşistler’* olarak nitelenip ya giyotinle, ya da başka yollarla etkisiz hale getirilenlerin yazdıkları dışında, dönemin tüm yazını izleyin, Jakobenlerin ideallerinin tam da böyle bir toplum yaratmak olduğunu göreceksiniz.

Durum böyle olduğuna göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında sosyalistlerin, Devrim sırasında halkın eşitlikçi ve komünist toplum yaratma çabalarını engelleyerek yapılandırdıkları burjuva dünya görüşü esash *Jakoben devleti* ideal olarak benimsemeleri nasıl açıklanacak? Konuyla ilgili olarak yaptığım çalışmaların beni ulaştırdığı -ve yanlış olmadığını sandığım- sonuç şu:

1793 yılında Jakoben Kulübü ile önde gelen devletçi-sosyalistleri birbirine bağlayan birleştirici halka, benim kanımca Babeuf’un komplo kuramıdır. Bu kuramın, devletçi-sosyalistler tarafından adeta ilahi yasa düzeyine yüceltilmesi boşuna değildir.

Jakoben Kulübü’nün en has ‘çocukları’ndan olan Babeuf, 1793 yılında bir komplo etrafında birleşmiş devrimcilerin indirecekleri ani bir darbenin Fransa’ya *komünist diktatörlüğü* getirebileceği görüşünü öne sürmüştür. Tam bir Jakoben olarak, komünist devrimin kararnameyle gerçekleştirilebileceğine inanması, onu bu noktadan kaynaklanan iki ayrı sonuca daha götürdü: Önce demokrasi komünizme zemin hazırlar, sonra da *dünyayı kurtarma arzusuyla yanan ve çok güçlü bir iradesi olan birisi* (bir diktatör) çıkıp, komünizmi getirir.¹

Tüm 19. yüzyıl boyunca gizli cemiyetleri, komplo-kumpas üzerine oluşturulmuş gizli örgütleri adeta kutsallık mertebesine yükselten bu görüş, sosyalistleri neredeyse günümüze dek hep güçlü bir devlet yaratmak için çalışmaya yönlendiren gizemli bir inanç içermektedir. *En sonunda biri çıkacak (“dünyayı -komünizmle- kurtarma arzusuyla yanan ve çok güçlü bir iradesi olan” biri) ve proletarya diktatörlüğünü sağladıktan sonra, çıkaracağı kararnamelerle komünizmi gerçekleştirecek.* Bu inanç (evet, inanç, çünkü Hristiyanlıkta mesih, Müslümanlıkta mehdi beklemekten hiçbir farkı olmayan bir inançtı bu), hemen tüm 19. yüzyıl boyunca inanılmaz bir biçimde varlığını

*) Benim *Büyük Fransız İhtilali* adlı kitabıma bakınız (VIII. Bölüm).

1) Bkz. *Büyük Fransız Devrimi*, Bölüm XLI (s. 276-281 ve ilgili dipnotlar; ayrıca s. 291-294; 537).

sürdürebildi. Gerçekten de Fransız işçilerinde, 1848 yılında III. Napolyon'un 'Sezarizm'ine böyle bir inanç görüyoruz; bundan yirmi beş yıl sonraysa, Alman devrimci sosyalistlerinin önderi Lassalle, Bismarck'la birleşik Almanya konusunda yaptığı görüşmelerden sonra, Almanya'ya sosyalizmin herhalde *krallık* tarafından getirileceğini ama bunun Hohenzollern hanedanı olmayacağını yazmıştır.

Yine aynı Mesih bekleme inancı! Haziran 1848'deki kanlı savaştan sonra Louis Napolyon'a büyük popülerlik kazandıran şey de, *-büyük halk ayaklanmalarına duyulan korkuyla karışık olarak-* yine bu güçlü diktatör inancıydı... ki günümüz devletçi sosyalizminin trajik çelişkinin açıklaması da burada yatmaktadır.*

Bu öğretinin yandaşları bir yandan işçi sınıfının burjuvazinin sömürsünden kurtulmasını istiyorlar, ama öbür yandan da, burjuvazinin gerçek yaratıcısı ve savunucusu olduğu devleti güçlendirmek için çalışıyorlarsa, besbelli, güzel bir ilkyaz günü devletin o büyük gücünü, devlete karşı (devletin kendi misyonuna, kendi mekanizmasına, kendi geleneğine karşı) kullanabilecek bir Napolyon (kendi Napolyon'ları), bir Bismarck (kendi Bismarck'ları) ve bir Benjamin Disraeli Beaconsfield (kendi Lord Beaconsfield'leri) bulacaklarına inanıyorlar demektir.

Benim önceki iki bölümde, devletin tarihsel işlevi ve çağdaş devlet konusunda söylediklerim üzerinde etraflıca düşünme olanağı bulabilen okurlar, anarşizmin temel ilkelerini buradan çıkarabileceklerdir.

Anarşistler her şeyden önce, her ne biçimde olursa olsun devleti desteklemeye, devlet aygıtının bir parçası olmaya şiddetle karşı çıkarlar. Günümüzde devletin denetiminde olan işlevleri üstlenmek amacıyla binlerce grup, örgüt kurulmaktadır; bu yaygın ve çok doğru eğilime anarşistler omuz verirler; ayrıca, tarım ve sanayi işçilerinin de, burjuvazinin kurduğu devleti güçlendirmek yerine, *bu doğrultuda yaşayan, canlı örgütler yaratmalarına* katkıda bulunurlar.

Anarşistler devleti yıkmak isterler: Toplumsal yaşamın hangi alanında olursa olsun merkeziyetçiliğe karşı çıkarlar, merkeziyetçi devlet yapısı yerine, her yörede, her toplumsal etkinlik alanında bu

*) Bugün, 1920 yılında, bu yazımın Rusça baskı düzeltilerini okurken, o günden bu yana olanlar ve şu anda olmakta olanlar arasında bir karşılaştırma yapma arzusunu hep duyuma karşı, bunları olduğu gibi, yani 1912 yılında yazdığım biçimiyle bırakıyorum.

etkinliği üstlenecek bağımsız örgütler yaratmaya çabalarlar; anarşistler, hiyerarşi piramidi içinde değil, gizli cemiyetlerin merkez komitelerinden verilecek emirlerle de değil, yalnızdan karmaşığa doğru yapılanmış özgür, federatif örgütler çerçevesinde gerçekleştirilecek birliklerden yanadırlar. Çünkü gönüllü kölelik ve Mesihçi inancın yerine bağımsızlık ruhunu, gönüllü toplumsal sorumluluğu, tarihsel-toplumsal olguları özgürce değerlendirmeyi geçiren, insan kişiliğine saygı duyan, okulların ve devletçi-burjuva edebiyatının kafamızı tıka basa doldurduğu devletçi ve yarı dinsel önyargılardan arınmış değerleri öne çıkaran bu özgür birliklerin, yeni hayatın tohumlarını taşıdığına inanırlar.

Çok uzak sayılmayacak bir gelecekte, köleliğinden yorulan insan, kurtuluşunu, tüm yeteneklerini ve bireyselliğini olanca genişliğiyle ortaya çıkarabilme, belli refah düzeyine ulaşma gibi ortak amaçlar çevresinde kenetlenmiş özgür insanların özgür eylemlerinde bulacaktır.

Bireyleşme, yani insanda kişilik adına ne varsa tümünün olanca enginliğiyle ortaya çıkabilmesi demek (burjuvazinin temsilcileri ve onların maşalarının ileri sürdükleri gibi), insanın yaratıcı etkinliklerini, toplumsal eğilimlerini, karşılıklılık içgüdüsünü sınırlandırmak, kısmak, daraltmak ve ona yalnızca burjuvazinin dar, ahmak bireyciliğini bırakmak demek değildir. Birtakım budalalar, “toplumu unutturulmuş bir bireycilik peşinde koş” gibi tavsiyelerde bulunabilirler. Ama düşünen insan anlayacaktır ki, tam tersine kendilerini özgürce ortaya koyabilme ortamı yaratıldığında, asıl *toplumsal eğilim* ve *toplumsal yaratıcılık*, insana kendini tam anlamıyla geliştirme ve tüm insan soyu içinde sayılan pek az olan ve kendilerine deha denilen insanların en güzel yapıtlarıyla kanat çırtıtları yüceliklere ulaşabilme olanağı sunar.

Rus ve Avrupa devrimci hareketleri içinde aktif olarak yer almış, tüm yaşamı boyunca bilimsel çalışmalarla gazetecilik-yayıncılık çalışmalarını birlikte yürütmüş bir toplumsal eylem adamı olan P.A. Kropotkin, coğrafyadan biyolojiye, fizikten tarihe, felsefeden siyasete dek her konuda düşünmüş, yazmış ve yazılarında da değişik yazın türlerini kullanmıştır: Akademik monografi, bilimsel makale, esse, propaganda-ajitasyon, vb.

Hem konsept (anlamsal) açıdan, hem de tekstolojik (metin-bilimsel) açıdan oldukça çetrefil yazılardır bunlar. Bir kez, pek çok yapıtını yabancı dilde yazmış ve bu yapıtların ilk basımları yabancı dilde olmuştur ve bunların Rusça ilk çevirilerinin bazıları ne yazık ki yeterli özenle yapılmamıştır. Bu arada Kropotkin'in kendisi de, değişik yazılarını -o sıradaki gündemine göre- değişik biçimlerde derle-

yerek, işi biraz daha karmaşıklaştırmıştır. Bu arada yazarın kitaplarının, çok sayıda anarşist örgütçe (yazarın bilgisi olmadan) yapılmış neredeyse sayısız diyebileceğimiz -ve çoğu düzelti ve asıl metne bağlılık yönünden özensiz- basımları bulunmaktadır. Günümüzde, 1918-1922 yılları arasında anarko-sendikalist yayınevi *Golos Truda*'nın yaptığı basımlar, bizzat Kropotkin'in de çalışmalarında yer alması ve düzeltileri kendi eliyle yapmış olması açısından en güvenilir basım olarak kabul edilmektedir.

Ekmeğin Fethi ve Çağdaş Bilim ve Anarşi'yi çok kısa bir sürede yayıma hazırlamak zorunda olduğumuz için, bu yapıtları Fransızca ve İngilizce ilk baskılarıyla ve arşivlerdeki belgelerle titiz bir karşılaştırma olanağı bulamadığımızı itiraf etmek zorundayız. Her iki kitap için de, yazarın sağlığında *Golos Truda*'nın yaptığı ve yazarın da gözden geçirdiği son baskı esas alınmıştır. Kropotkin'in imla ve noktalaması günümüze uydurulmuştur. Ancak yazarın özel bir anlam yüklediği anlaşılan ve kişisel biçemi denilebilecek özellik taşıyan kimi yazımlarla, 19. yüzyılın sonu-20. yüzyılın başına özgü kimi üslûp özelliklerini yansıtan yerler olduğu gibi korunmuştur.* Yer adlarının çoğunda da bu tutum benimsenmiştir: Yani kimi bölge, ülke, kent, vb. adları, bugün yaygın olarak bilinen biçimleriyle değil, o dönemdeki biçimleriyle bırakılmıştır. Çok açık basım yanlışları, köşeli ayraç arasına alınarak metin içinde düzeltilmiş, daha karmaşıkça olanlarınsa dipnotlarla düzeltilmeleri yoluna gidilmiştir.**

S.A. Mndoyants

*) Kimi zaman hayli pürüzlü bir metin ortaya çıkması göze alınarak Türkçe çeviride de aynı tutum benimsenmiştir. (ç.n.)

**) Bu durumlarda çeviride yanlış metni gösterme gereği duyulmamış, doğru metnin çevrilmesiyle yetinilmiştir. (ç.n.)

6

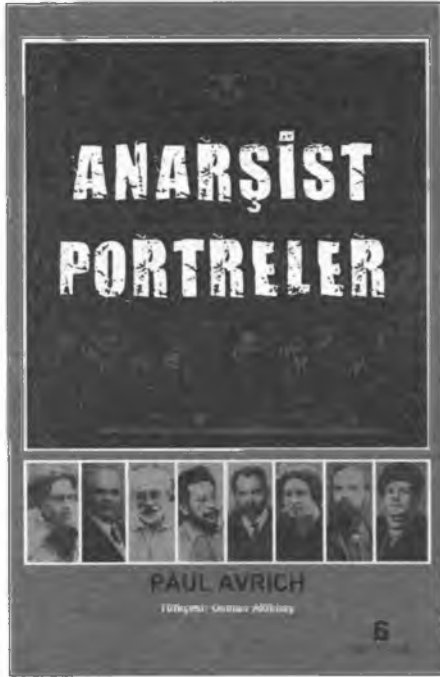
Mihail Bakunin Devlet ve Anarsı

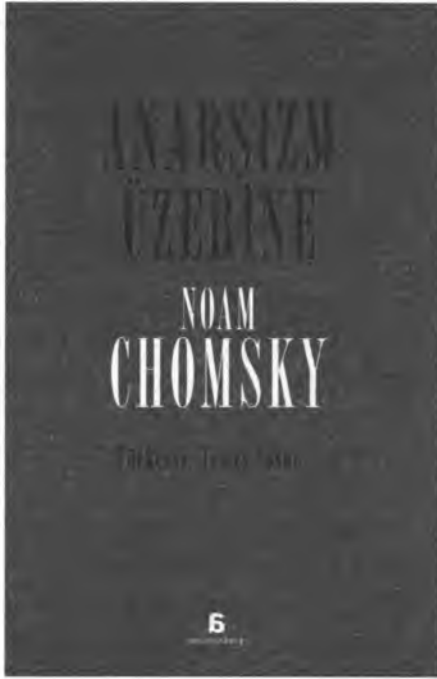
6

Mihail Aleksandroviç Bakunin: Anarşist. Otoritenin, devletlerin, imparatorlukların, bütün otoritelerin amansız düşmanı. 19. yüzyıl sosyalizmi ve anarşizminin en karizmatik siyasal figürlerinden biri. Özgürlük âşığı. Paradoksal düşünür.

Yıkma dürtüsünün yaratıcı bir coşku olduğu'na gönülden inanan ve bu uğurda ayaklanmadan ayaklanmaya, barikattan barikata koşan Bakunin'e göre devrim, başı ve sonu belli olmayan bir tatildir ve bu yüzden de Walter Benjamin, "Bakunin'den sonra Avrupa'da özgürlüğün radikal anlamında bir eksiklik vardır," demektedir. "Her türden devletin -hatta işçilerin kendi elleriyle kurdukları devletlerin bile- ordusu, polis gücü, hapishanesi varsa bu tiranlıktır," diyen Bakunin'in haykırışı tiranların üzerinde inlemiştir: Yaşasın özgürlük!

Dünyanın bambaşka noktalarından aynı yere varmak için yola çıkmışlardı. Yaşadıkları zaman dilimleri yakın olsa da, hayatları, isimleri ve yüzleri farklıydı. Yine de onları birleştiren bir hedefin peşindeydiler, devrimin. Anarşist portreler, devrimcilerin yolculuklarını detaylarıyla ele alırken, farklı kıtalardan anarşistlerin teorik ve eylemsel geçmişleriyle bizi tanıştırıyor. 2006 yılında hayatını kaybeden ünlü anarşist tarihçi Paul Avrich'in çalışması, kurumların değil, kişilerin ve devrimciliğin tarihini anlatıyor....

“Ben hemen kendimi ‘anarşist bir düşünür’ olarak görmediğimi söyleyeyim. Ben ‘ikincil bir yol arkadaşım’ diyelim. Benim şahsi vizyonum, kökeni Aydınlanma düşüncesine ve klasik liberalizme dayanan tamamen geleneksel, anarşist bir vizyon. Zaten anarşizm çok geniş bir kategoridir; farklı insanların gözünde çok farklı anlamlar ifade eder. Daniel Guérin’in anarşizmle ilgili kendi kitabında yaptığı alıntıdaki gibi, ‘Anarşizmin geniş bir sırtı vardır, her şeyi kaldırır’. Ben anarşizmin özü olarak her zaman için, ispatlama sorumluluğunun otoriteye yüklenmesini ve eğer otorite bu sorumluluğu taşıyamıyorsa, o zaman yıkılması gerektiğini anlıyorum.”

“Dolayısıyla, anarşizm fikri, otoritenin devrinin oldukça asgari düzeyde kalması ve yönetimin herhangi bir kademesindeki katılımcıların, içinde yaşadıkları organik topluluğa doğrudan sorumlu olmalarını gerektirir. Keza, anarşizmin çok ileri sanayi toplumları için de rasyonel bir örgütlenme tarzı ortaya koyduğu kanısındayım. Çünkü sanayileşme ve teknolojik ilerleme, önceki dönemlerde hiç var olmayan kadar geniş bir yelpazede özyönetim imkanları yaratmaktadır...”

Emma Goldman Anarşizm Neyi Savunur?

6

agorakitaplığı

“Anarşizm, insan yapımı yasalarla kısıtlanmamış özgürlük üzerine kurulu bir yeni toplumsal düzen felsefesidir; bütün yönetim biçimlerinin şiddete dayandığını ve bu yüzden yanlış, zararlı ve gereksiz olduğunu savunan teoridir. ... Anarşizm, hayatın birliğini öğretir; yalnızca doğadaki değil, insandaki birliği de. ... Anarşizmin iktisadi düzenlemeleri, en az insan enerjisi harcayan ve en iyi üretim aracı olan gönüllü üretim ve bölüşüm birliklerinden oluşmalı ve bunlar, nihayetinde özgür komünizmi geliştirmelidir. ... Anarşizm, insan aklının, dinin tahakkümünden; insan bedeninin, mülkiyetin tahakkümünden; hükümetin engellemeleri ve baskısından özgürleşmesini amaçlar. ... Önemli bir düşünce mayası olarak günümüzde Anarşizm, insanlık uğraşının her safhasına nüfuz etmektedir. Bilim, sanat, edebiyat, tiyatro, ekonomik iyileşme mücadelesi, esasında mevcut şeylerin düzensizliğine karşı her tür bireysel ve toplumsal muhalefet, Anarşizmin tinsel ışığıyla aydınlanmaktadır. ... Anarşizm, bireyin egemenliğinin felsefesidir. ... Anarşizm, toplumsal uyum teorisidir. ... Anarşizm, dünyayı yeniden inşa eden ve yeni bir Şafak getirecek olan yükselen, canlı, büyük hakikattir.”

Emma Goldman, ya da herkesin bildiği adıyla 'Kızıl' Emma der ki:
"Evlilik insan doğasına aykırıdır, esas olarak kadınları baskı altında tutmaya yarar ve bir kurum olarak kadınların cinselliklerini özgürce yaşamalarını engeller..."

"Kadın ile erkek arasında aşkla kutsanmamış, doğal olmayan her türlü birlik fuhuştur."

"Kıskançlık ise, aşkın meyvesi olmaktan ziyade, erkeklere seks tekeli kurmayı sağlayan bir bahanedir..."

"Teizm insan zihnine bir hakaret, ateizm ise hayatın, güzelliğin ve insan bilincinin en güçlü biçimde ve ebediyen onanmasıdır."

"Vatanseverlik, dünyamızın her biri demir parmaklıklarla çevrili, küçük parçalara bölünmüş olduğunu ve bazı özel parçalarda doğma şansına sahip olanların, üstünlüklerini başka parçalarda yaşayanlara göstermek için onlara savaş açma ve onları öldürme hakları olduğunu öngörür."

"Anarşizm insanın ufkunu açıp onu özgürleştiren bir güçtür; insanlara kendi yeteneklerine güvenmeyi, herkesin eşit ve güvenliğe olacağı bir hayat uğruna mücadele etmeyi, tek birimiz bile tutsak hiçbirimizin özgür olamayacağını öğretir."

Richard Porton

Türkçesi: Osman Akınhay

Sakallı bombacılar, kendine düşkün nihilistler, tehlikeli yıkıcılar –halkın imgelemindeki bu anarşist klişeleri sinemada da sık sık yeniden üretilmektedir. Richard Porton ise bu kitapta, Griffith ile René Clair'in erken dönem sinemalarından Godard, Lina Wertmüller, Lizzie Borden ve Ken Loach'ın filmlerine kadar sinemada çizilen anarşizm portrelerini irdeliyor; *Hal ve Gidiş Sıfır*, *Her Şey Yolunda*, *Aşk ve Anarşi* ve *Ülke Özgürlük* gibi klasik filmlere dair yorumları ve eleştirileri ele alıyor. Ayrıca Bakunin ve Kropotkin'den Emma Goldman ve Murray Bookchin'e, Paris Komünü'nü saran zengin tarihsel mirastan İspanya İç Savaşı'nın anarko-sendikalistlerine ve 1968'in öfkeliileriyle sitüasyonistler gibi daha çağdaş temsilcilerine kadar, karmaşık anarşist düşünce geleneklerine dair mükemmel bir panorama çiziyor.

No Logo adlı kitabıyla bütün dünyada adından söz ettiren Naomi Klein'a göre, küresel çaptaki serbest piyasanın zafere demokratik araçlarla ulaştığı düşüncesi bir safsatadan ibarettir. Üstelik, 'şok terapisi' doktrinine uygun şokların uygulanmasının hemen ardından, toplumların hızla büyük çokuluslu şirketlerin çıkarları doğrultusunda sil baştan düzenlenmesini gerektiren felaket kapitalizmi macerası aslında hiç de 11 Eylül 2001'le başlamamıştır.

Klein bu politikanın izlerini çok gerilere, elli yıl önce Chicago Üniversitesi'nin iktisat bölümünün Milton Friedman'ın yönetiminde olduğu zamana kadar sürer. Friedman'ın ve Chicago Okulu iktisadının görüşleri doğrultusunda, ekonomik politikalar ve 'şok ve dehşet' salan savaşlar ile 1950'lerde CIA'in finanse ettiği üstü örtülü elektroşok ve duyuşal yoksunlaştırma deneyleri arasında doğrudan bir bağ vardır ve bu bağ günümüzde Guantanamo Körfezi'ndeki 'hukuk-dışı' hapishanelere kadar devam ettirilmiştir.

ÇAĞDAŞ BİLİM VE ANARŞİ

PYOTR A.
KROPOTKİN

"Anarşizm 18. yüzyıl sonlarında başlayan, ancak Fransız Devrimi'nin yenilgiye uğramasından sonra Avrupa'da muzaffer gericiğin önüne set çektiği, daha sonra 1850'li yılların sonunda yeniden tüm gücüyle atılışa geçen doğal bilimlerdeki akılcılık hareketinin kaçınılmaz sonucudur. Kökü 18. yüzyılda gelişen doğabilimsel felsefeye dayanırken, asıl gelişmesini 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında, toplumun da doğabilimsel ilkelerle incelenmesinin çığırını açan bilimlerin doğmasına borçludur."

"Anarşizm bu yordamdan yararlanarak insana ilişkin bütün bilimleri biraraya getirmeye, günümüzde geçerli olan beylik görüşleri yeniden gözden geçirmeye yönelir. Devlete karşı bireyi, egemenliğe karşı toplumu savunur. Acımasız baskısını üzerimizde artarak hissetmekte olduğumuz devletin, zararlı ve gereksiz bir üstyapı kurumu olduğunu, kapitalizmin çıkarlarına dönük olarak işleyen bu yapılanmanın Avrupa'da 15. ve 16. yüzyıllardan önce görülmediğini, geçmişteyse Roma ve Yunan uygarlığıyla, başta Mısır olmak üzere Doğu uygarlıklarının da yıkılma sebebi olduğunu ileri sürer."

"Anarşi, devrimi devletsiz, özgür komünizme doğru atılmış bir adım olarak görür. Anarşizmin hiçbir kuşkuyla meydan vermeden haklı olduğu nokta, toplumsal hayatı ve kurumları doğal bilimlerin bir kolu olarak incelemesi, metafizikle yolunu ebediyen ayırması ve düşünme yöntemi olarak da çağdaş bilimi ve çağımızın materyalist felsefesini yaratan yöntemi benimsemesidir..."

agora kitaplığı • 470

siyaset • 67